

A Körösök Völgye Natúrpark

Szakmai dokumentáció

v7.0

Készült a Körösök Völgye Natúrpark Egyesület megbízásából

Témavezető:

Dr. Duray Balázs, *környezetkutató geográfus, tájvédelmi szakértő*

Közreműködő szakértők: Baran Ádám, Borbola István, Gulyás Péter, Márki Gabriella, Nemes Attila, Salamon Anikó, Soczó Krisztina, Tószögi György, Zanócz Róbert

Békéscsaba 2014. december

Tartalom

I. Helyzetelemzés	7
<i>I. 1. Bevezetés</i>	7
I.1.1 Szabályozási, törvényi háttér.....	7
I.1.2 Területi jellemzők	8
I.1.3 Általános társadalmi és gazdasági jellemzők.....	9
I.1.4 A Natúrpark településeinek bemutatása	10
I.1.4.1 Békés	10
I.1.4.2 Békéscsaba	11
I.1.4.3 Békésszentandrás	13
I.1.4.4 Csárdaszállás.....	14
I.1.4.5 Doboz.....	15
I.1.4.6 Gyomaendrőd.....	15
I.1.4.7 Gyula.....	17
I.1.4.8 Köröstarcsa	18
I.1.4.9 Kunszentmárton	19
I.1.4.10 Mezőberény	19
I.1.4.11 Mezőtúr	20
I.1.4.12 Öcsöd.....	20
I.1.4.13 Sarkad	21
I.1.4.14 Szarvas	21
I.1.5. A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület tevékenysége, a közelmúlt fejlesztései	22
I.1.6 Társadalmi együttműködés	31
<i>I.2 Térszerkezeti jellemzők</i>	34
I.2.1 Területrendezés.....	34
I.2.1.1 Táji, természeti jellemzők.....	35
I.2.1.2 Településhálózat, elérhetőség	37
I.2.1.3 Terület- és földhasználat	39
I.2.1.4 Vízbázis-védelem	43
I.2.1.5 Megújuló energia	45
I.2.2 Javasolt térszerkezet	46
I.2.2.1 vegyes területfelhasználású és mezőgazdasági térség	46
I.2.2.2 érzékeny természeti területek	47
I.2.2.3 Erdőterületek.....	47
I.2.2.4 Természeti területek	48
<i>I.3 Környezeti elemek állapota és tájértékek</i>	49
I.3.1 Környezetminőség.....	49

I.3.1.1	Talaj	49
I.3.1.2	Vizek	50
I.3.1.3	Klíma	54
I.3.2	Élőhelyek	54
I.3.3	Védett természeti területek	59
I.3.3.1	A nemzeti park részterületei	60
I.3.3.2	Országos jelentőségű védett természeti területek	64
I.3.3.3	Helyi jelentőségű védett természeti terület	65
I.3.4	Kunhalmok.....	66
I.3.5	NATURA2000 területek	66
I.3.5.1	A különleges madárvédelmi és természet-megőrzési területek	68
Kígyósi-puszta (HUKM10001)	68	
Dévaványai-sík (HUKM10003)	68	
Gyula-szabadkígyósi gyepesek (HUKM20010)	69	
Körösközi erdők (HUKM20011)	69	
Sarkadi Fási-erdő (HUKM20021)	69	
Gyepes csatorna (HUKM20020)	69	
Cserebökényi-puszták (HUKM10005)	69	
Dévaványa környéki gyepesek (HUKM20014)	70	
Sebes Körös (HUKM20016)	70	
Dél-Bihari Szikések (HUKM20019).....	70	
Fekete-, Fehér- és Kettős-Körös (HUKM20012)	70	
Hármas-Körös (HUKM20017)	70	
Tóniszállás-szarvasi gyepesek (HUKM20026)	70	
Cserebökény (HUKM20027)	70	
Tőkei gyepesek (HUKM20028).....	71	
Lapistó-Fertő (HUKM20030)	71	
Gyula-szabadkígyósi gyepesek bővítése (HUKM20010)	71	
I.3.6	A kultúrtáj története	71
I.3.7	Történelmi múlt, kulturális örökség	73
I.3.8.	Kulturális értékek, épített örökség.....	75
I.3.8.1	Békés	75
I.3.8.2	Békéscsaba	76
I.3.8.3	Békésszentandrás	77
I.3.8.4	Csárdaszállás.....	77
I.3.8.5	Doboz.....	77

I.3.8.6 Gyomaendrőd.....	78
I.3.8.7 Gyula.....	78
I.3.8.8 Köröstarcsa	79
I.3.8.9 Kunszentmárton	79
I.3.8.10 Mezőberény	80
I.3.8.11 Mezőtúr	80
I.3.8.12 Öcsöd.....	80
I.3.8.13 Sarkad	81
I.3.8.14 Szarvas	81
I.3.9 Egyedi tájértékek.....	83
I.4 Gazdaságtörténet	84
I.4.1 Kereskedelem, ipar és szolgáltatás.....	84
I.4.2 Helyi termékek	85
I.5. Turizmus és rekreáció	88
I.5.1 Vízitúrák.....	94
I.5.2 Kerékpártúrák.....	94
I.5.3 Gyalogtúrák, természetjárás	95
I.5.4 Lovas túrák	98
I.5.5 Horgászturizmus.....	103
I.5.5.1 Folyók	103
I.5.5.2 Holtágak.....	110
I.5.5.3 Tavak.....	112
I.5.5.4 Csatornák.....	114
I.5.6 Tanösvények és látogatóközpontok	117
I.6. SWOT	119
I.6.1 Erősségek.....	119
I.6.2 Gyengeségek	120
I.6.3 Lehetőségek.....	121
I.6.4 Veszélyek.....	122
II. Körösök Völgye Natúrpark fejlesztési koncepció	123
II.1. Prioritások.....	123
II.2. Indoklás és általános célok.....	125
I. prioritás: Tájértékek védelme	125
II. prioritás: A pihenés feltételeinek megteremtése	126
III. prioritás: Vidékfejlesztés	127
IV. prioritás: Szemléletformálás	129
II.3. INTÉZKEDÉSEK.....	130
I.1. Természeti területek bővítése, kezelése és fejlesztése	133

<i>I.2. Épített, történelmi és kulturális értékek megőrzése, illetve fejlesztése</i>	137
<i>II.1. Öko- és aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése</i>	139
<i>II.2. A turistafogadás feltételeinek javítása</i>	143
<i>III.1 Zöld térségfejlesztési modell kialakítása</i>	147
<i>III.2. helyi termék előállítás: Agrár- és kézműipari termékek előállítása és értékesítése</i>	149
<i>II.4. KVNE tervezett feladatai</i>	158
<i>FORRÁSTÉRKÉP</i>	159
<i>1. sz. melléklet</i>	162
<i>2. sz. melléklet</i>	166
<i>3. sz. melléklet</i>	171
<i>4. sz. melléklet</i>	178
<i>5. sz. melléklet</i>	189
<i>6. sz. melléklet</i>	190
<i>Aktív turisztika a Körösök Völgye Natúrpark térségben</i>	190
<i>1. Vízitúrák</i>	190
1.1 Fehér-Körös	190
1.2 Fekete-Körös.....	190
1.3 Kettős-Körös	190
1.4 Sebes-Körös	192
1.5 Hármás-Körös	192
1.6 Élővíz csatorna (Gyula-Békéscsaba-Békés).....	195
<i>2. Kerékpártúrák</i>	196
2.1 Békéscsaba térsége	196
2.2 Békés térsége	197
2.3 Mezőberény térsége	198
2.4 Gyomaendrőd térsége.....	199
2.5 Szarvas térsége	200
2.6 Békésszentandrás térsége	201
2.7 Kunszentmárton és térsége.....	201
<i>3. Természetjárás</i>	202
3.1 Békéscsaba és környéke	202
3.2 Békés és környéke	203
3.3 Dobox és környéke	204
3.4 Mezőberény és környéke	205
3.5 Csárdaszállás és környéke	205
3.6 Gyomaendrőd és környéke	206
3.7 Szarvas és környéke.....	207
3.8 Kunszentmárton és környéke	207
<i>4. Lovas túrák</i>	208
<i>7. sz. melléklet</i>	212
<i>Látogató Központok és Tanösvények a Körösök Völgye Natúrpark térségben</i>	212
<i>1 Látogató központok</i>	212

1.1 Körösök Völgye Látogatóközpont.....	212
1.2 Körös-Maros Nemzeti Park látogatóközpontjai	213
1.2.1 Körösvölgyi Látogatóközpont	213
1.2.2 Réhelyi Látogatóközpontot	214
1.2.3 Bihari Madárvárta.....	215
1.3 Mezőberényi Madarak Háza Látogatóközpont	215
2 <i>Tanösvények</i>	216
2.1 A Körös-Maros Nemzeti Park tanösvényei	216
2.1.1 Anna-ligeti Tanösvény	216
2.1.2 Réhelyi Tanösvény	216
2.1.3 Kígyósi Tanösvény	216
2.1.4 Kisvátyoni Tanösvény	216
2.1.5 Mágor-pusztai Tanösvény	216
2.1.6 Halásztelki Tanösvény	217
2.2 Erdészeti Tájékoztatói Központ tanösvényei	217
2.2.1 Galagonya Tanösvény.....	217
2.2.2 Poronty Tanösvény	218
2.3 Szarvas tanösvényei	218
2.4 Gyomaendrőd tanösvényei	218
2.5 Békésszentandrás tanösvényei	218
2.6 Békéscsaba tanösvényei.....	219
2.6.1 „Lehetőségek földje” – Póstelek	219
2.6.2 Lischka Lipót tanösvény.....	220
2.6.3 Csabai Körtúra interaktív tanösvény	220
2.7 Békés tanösvénye.....	220
2.8 Gyula tanösvényei	220
2.8.1 Gyulai duzzasztó	220
2.8.2 Gyula-Városerdő.....	221
2.9 Doboz tanösvényei	221

I. Helyzetelemzés

I. 1. Bevezetés

A **Körösök völgye** gazdag természeti és kulturális örökséggel rendelkező, érzékeny ökológiai állapotú terület. A természeti, épített, valamint kulturális értékeinek megőrzésével, ápolásával a jó ökológiai állapot és élhető társadalmi-kulturális környezet fenntartása és fejlesztése pozitív externáliaként jelentkezik a helyben élők és az ide látogató vendégek számára egyaránt. Ezek az értékek olyan külső hatások, amelyek vonzóvá és szerethetővé teszik a térséget.

A natúrparkok alakításának, működtetésének jogi szabályozása és jelenlegi, hatályos elbírálás alapja egy feltételrendszer, amely alapján a „Natúrpark” cím elnyerhető. A 'natúrpark' névhasználatához szükséges Beadvány egy szakmailag megalapozott, a hatályos feltételrendszernek minden tekintetben megfelelő dokumentumcsomag, amely a későbbi működés, a célok eléréséhez szükséges akciók megvalósítását alapozza meg. Ennek részeként készült el a törvényi kereteknek való megfelelést biztosító, egyben a natúrpark névhasználatát megalapozó szakmai dokumentáció, amely **a közös értékek mentén való vidékfejlesztés számára tesz tudományosan megalapozott, szakmai javaslatot, illetve cselekvési stratégiát**. Az új EU2020 közösségi fejlesztési perspektíva is kiemelten kezeli a helyi adottságokat kiaknázó és a területi kohéziót erősítő cselekvéseket. Ebben a szellemben, tudatos tervezéssel és szervezéssel, marketingkommunikációs munkával és megfelelő ütemezéssel valósítható meg egy a térségben élők számára nyugodt, fenntartható életet biztosító, az ide látogató vendégek számára is attraktív és élvezetes vidéki miliő.

I.1.1 Szabályozási, törvényi háttér

A Természet védelméről szóló 1996. évi LIII. Természetvédelmi törvény (Ttv) natúrpark létrehozását és meghatározását is tartalmazó módosítást az Országgyűlés 2004. június 21-én fogadta el. Ebben a natúrpark fogalma az alábbiak szerint jelenik meg:

„A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. Törvény 4. §-a a következő p) ponttal egészül ki:

p) natúrpark: az ország jellegzetes természeti, tájképi és kultúrtörténeti értékekben gazdag, a természetben történő aktív kikapcsolódás, felüdülés, gyógyulás, fenntartható turizmus és a természetvédelmi oktatás, nevelés, ismeretterjesztés, továbbá a természetkímélő gazdálkodás megvalósítását szolgáló nagyobb kiterjedésű területe, amely e jogszabályban foglaltaknak megfelelően jön létre.

A Tvt a következő 29/A §-sal egészül ki:

29/A § Természeti terület, védett természeti terület, valamint ezen területek meghatározott része tekintetében a miniszter - ha annak nemzetközi gyakorlatban kialakult és elfogadott feltételei fennállnak - a natúrpark elnevezés használatához hozzájárulhat.

A 2014. január 30-án elfogadott natúrpark koncepció¹ szerint a natúrpark a természeti és kulturális örökség fenntartásán alapuló, a helyi önkormányzatok, társadalmi szervezetek és az érintett lakosság összefogása eredményeként létrejövő tájszintű terület- és vidékfejlesztési együttműködés. A natúrparkok a helyi tudás, kultúra és gazdaság, kiemelt helyen az ökoturizmus, illetve a helyi közösségek fejlesztésével, hozzájárulnak a helyi nevezetességek, természeti értékek, a népi kultúra, a helyi hagyományok, az érintett terület táji természeti és kulturális örökségének megőrzéséhez, a környezeti szemlélet formálásához, és a tájszintű gondolkodás és a táj iránti fogékonyság növeléséhez, a munkahelyteremtéshez és a lakosság életminőségének javításához.

¹ Vidékfejlesztési Minisztérium kezdeményezésére a NAKVI és a Natúrpark Szövetség közös munkája

I.1.2 Területi jellemzők

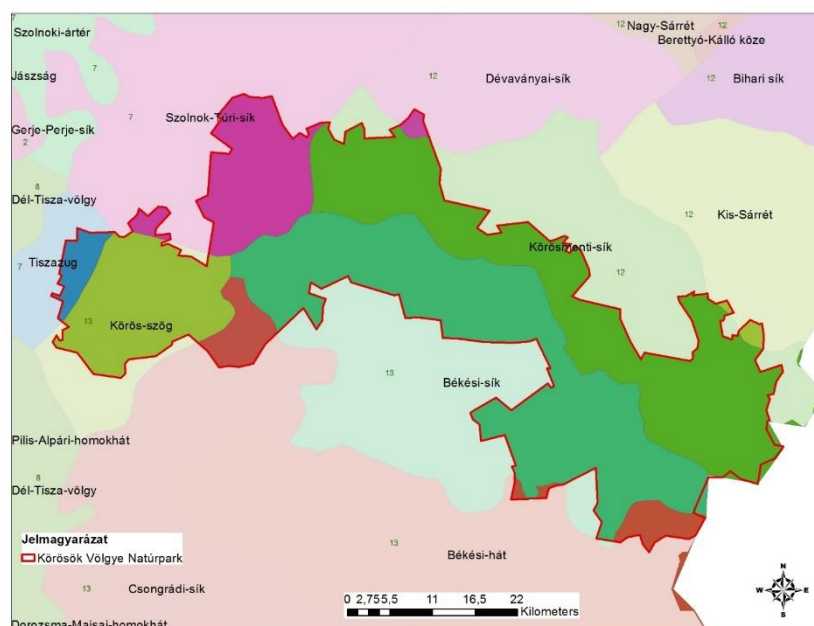
Románia és Magyarország közös kelet-nyugati tengelyén, az Erdélyi-szigethegységtől a Tisza folyó vonaláig, mintegy 200 km hosszan nyújtózik a Kárpát-medencének e vízfolyásoktól gazdagon ereszett vidéke, a Körösök völgye. A szigethegység vízválasztóiról nyugatra lefutó patakok és az azokból egyesülő folyók – köztük e táj névadói is – hegyvidéki és síkvidéki vízgyűjtő területeik összességével egységesen foglalják magukba e tekintélyes nagyságú földrajzi egység tájszerkezeti elemeit. Ezek a hegyvidéki és dombsági területeken kívül a Bihari Mezőség, a Kis- és Nagy-Sárrét, a Körös-szög, érintőlegesen pedig a Körös-Maros köze a Tiszazuggal. Magyarország megyéi közül négyet – Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok –, míg Romániában két megyét – Arad és Bihar – érintenek útjukon a Körösök völgyének vízfolyásai.

A hegyekből legyezőszerűen összefutó vizek miatt ez egy igen kiterjedt, sokszínű földrajzi egység, melynek történelmét, kultúráját, hagyományait mindenhol átszövik és összekötik e vízből született táj erei, a folyók.

A 19. századi folyószabályozások előtti időkig nemcsak a Körösök völgye, de tulajdonképpen az egész Alföld vízjárta terület volt. A hegyvidéki vízgyűjtők bő csapadékával táplált, nagy energiával lezúduló folyók az alföldi síkra érve hirtelen lelassultak, és vizüket szétterítették a hordalékukból épített, laposnak tűnő, ám valójában igen tagolt tájban. Az Erdélyi-szigethegység fő vizei – a Berettyó, a Sebes-, Fekete- és Fehér-Körös – az Alföld középső részén egymásba szakasztott vizeikkel óriási területeket uraltak. A folyton mozgásban lévő, roppant vízmennyiségtől való mindenkori függés megnehezítette ugyan a tájhoz való alkalmazkodást, a rendkívül gazdag természeti környezet azonban mégis ősidőktől kezdve vonzó életteret jelentett az ember számára.

A Körösök Völgye Natúrpark (KVNP) területének gerincét a Körös folyók alkotják. A mintegy 208 ezer hektáros térség a Fekete-, Fehér-, Kettős- és Hármaskörösök által „felfűzött” 14 település határában, a *Berettyó–Körösvidék* és a *Körös-Maros köze* középtájuk találkozásánál, hazánk tiszántúli részén található: három kistájcsoport és hét kistáj területén fekszik (1. ábra).

1. ábra: A Körösök Völgye Natúrpark (KVNP) területe által érintett természetes tájak

Forrás: VM 2013

Természet-földrajzilag süllyedékterület, sekély medence, környezeténél 1-10 méterrel alacsonyabban fekvő tökéletes síkság. A térség reliefenergiája nagyon kicsi (1-2m/km²). Fontos megemlíteni, hogy a természeti táj a határ túlsó oldalán is folytatódik, ahol fokozatosan olvad bele az Erdélyi-peremhegyvidékhez tartozó dombsági területbe. A térség 15%-a természeti terület, amelynek negyede a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság működési területébe tartozó védett terület (lásd: 3.3 fejezet).

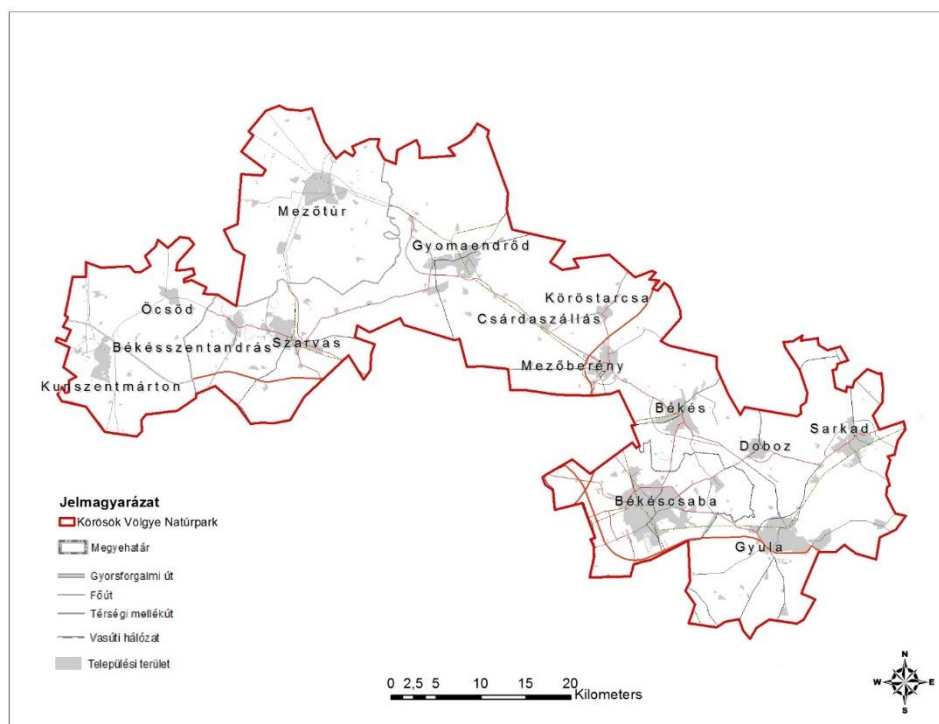
Az Alföld elmúlt évezredek legfontosabb tájformáló ereje a víz volt. A Réz-, Bihar-hegység és az Erdélyi érchegység térségéből eredő Körösök több tízezer év óta *meghatározó szerepet játszanak a felszínformálásban*.

A folyószabályozásokat megelőzően a táj arculatának meghatározó elemei voltak a sárrétek, az időszakosan vagy állandóan vízjárta, „sáros”, lapályos területek, kusza folyóágak, azokból kiszakadó fokok, vízerek, csorgók szövevénye, melyek kiterjedt lápok, mocsarak, vizes rétségek sokaságában veszték el, majd egyesültek néhol újra. E hatalmas, vízborított területeken szemhatárig húzódott a nád, a sás, és csak peremrészeiken, hordalékhátaikon húzódtak puhafás ligeterdők, mocsári tölgyrengetegek, cserjések. A folyók vízgyűjtő területe az országhatártól keletre mintegy 50-150 km-re kezdődik, innen szállítják hordalékuk többségét is. A térség rendszeresen elöntött árterület volt, amely a XIX. század folyószabályozási és lecsapolási munkálatai következtében drasztikusan lecsökkent, ezzel együtt a vizes élőhelyek is visszaszorultak.

I.1.3 Általános társadalmi és gazdasági jellemzők

A KVNP fejlesztési koncepciója és stratégiája 14 önkormányzat, két megye és egy régió számára fogalmaz meg koherens célokat és cselekvési keretet. A terület mintegy háromnegyede Békés megyében található, amihez kisebb szomszédos Jász-Nagykun-Szolnok megyei területek csatlakoznak. A térséget tizennégy, többnyire jellegzetes tanyarendszerrel övezett nagyhatárú mezővárosok (pl. Gyula, Békés) alkotják (2. ábra).

2. ábra: A KVNP által érintett települések

Forrás: saját szerkesztés

A térség népessége megközelíti a 200 ezer főt, népsűrűsége mintegy 100 fő/km², vagyis Magyarország ritkábban lakott vidéki térségei közt tarthatjuk számon és demográfiailag az országos átlagnál magasabb természetes fogyású területei közé tartozik. Az aktivitás és a foglalkoztatási arány tekintetében szintén elmarad az országos átlagtól. Az érintett települések lakosságának mintegy 1,5%-ka tartós munkanélküli.

Közlekedés-földrajzilag a térség helyzete nem a legkedvezőbb. A 46. számú főút, Mezőtúr – Békés között, a közúthálózat fő tengelyeként északnyugat–délkeleti irányban szeli át vidéket. A 47. sz. Szegedet Debrecennel összekötő főút észak-déli irányban köti össze a településeket, a 44- sz. főút Békéscsabától az országhatárig kapcsolja össze a határtérséget Romániával.

A Körösök völgye Natúrpark, mint tervezési régió, kelet felé Romániával határos, miközben a Körös folyók vízgyűjtő területe, egységes tájként folytatódik tovább, egészen a Bihar-hegységig. Ezért is fontos kiemelni e természeti-társadalmi kettéosztottság területfejlesztési jelentőségét és hangsúlyozni a természetföldrajzilag egységes térség középtávú célkitűzéseinek fontosságát.

I.1.4 A Natúrpark településeinek bemutatása

I.1.4.1 Békés

Békés város a megye közepén helyezkedik el, Békéscsabától északra, 10 kilométerre. A román határ (Méhkerék) mintegy 25 kilométerre keleti irányban található. A település legfontosabb folyóvize a Kettős-Körös, amely az 1855-1857 közötti folyószabályozást megelőzően Békés területén, ma Doboz-Szanazugnál összefolyó Fekete- és Fehér-Körösökből keletkezett. A folyó a keleti határon éri el a várost, melybe torkollik az Élővíz-csatorna, ami viszont keresztülhalad a belvároson. A település a Békési Kistérség központja.

Jó természetföldrajzi helyzetének (vizek járta terület, jó termőföld) köszönhetően Békés és környéke már a neolitikum óta folyamatosan lakott terület, mint azt a földből előkerülő régészeti leletek bizonyítják. A vaskor, majd az úgynevezett népvándorláskor már név szerint is ismert népei is megfordultak a környéken, múzeum őrzi a kelta, szkíta, szarmata, gepida, avar emlékeket.

Az egymást követő néphullámok után honfoglaló magyarság is megjelenik a területen. A mai Békés város területén a Csolt nemzetség telepedett meg. A Gellért legendában olvashatunk a pogányok vezéréről, a békési Vataról. Békés neve személynévi eredetű, így hívhatták az Árpád-kori megye központját jelentő település egyik legelső ispánját. Megyeszékhely voltát az 1200-as évekből származó több oklevél is alátámasztja, melyek szerint nemcsak ispánsági vár, de főesperesség székhelye is. 1403-ban a Maróthi család kezébe kerül az egész környék, ekkortól egyre inkább Gyula városa veszi át a központ szerepét, bár az oklevelek tanúsága szerint még több esetben itt tartják a megyegyűlést.

1566-ban Gyula várának elfoglalásával Békés is török kézre kerül, a törökök palánkvárat is építenek a településen. 1595-ben Gyula vára védelmében a törökök az egész környéket felégették, a békési erődítmény is elpusztult. 1695-ben Gyula várával együtt a település is felszabadul, az egész megye területe kincstári birtok lesz.

A Rákóczi szabadságharc idején a környék harmadszor is elnéptelenedik, ezúttal utoljára. A visszatelepülés igen lassan történik, 1720-ban az egész megye királyi adományként Harruckern János György kezébe kerül. Bár az új földesúr birtoka benépesítése érdekében különböző kedvezményeket ad jobbágynak, továbbra is sok a lakatlan terület, a később oly jellemző tanyás települési mód is erre az időszakra vezethető vissza.

A XVIII. század végén örökösödés révén Békés és környéke a Wenckheim grófok kezébe kerül. Ekkor már a város mind az öt mostani kerülete létezik, az utolsó visszatelepülés után nem sokkal emelik a református templom elődjét, és még e században felépül a katolikus és a görögkeleti templom is.

Állandó veszedelmet jelentett a Körös és mellékvízeinek állandó áradása, az árvízveszély csak az 1850-es évek folyószabályozásaival szűnik meg. A reformkorban a megye nemessége is élénkebben kezd politizálni, és később is a liberális eszmék mellé állnak. Az 1848-49-es szabadságharc során a településen nem folynak harcok, s ez nagy lelkesedést vált ki az ott élőkben. A világháború utáni időszakban itt is nehéz idők következnek, többek között a lakosság kezében levő Kossuth-bankók megsemmisítése miatt.

1872-ben nagyközséggé nyilvánítják Békést, a század végén kialakul a központi rész mai arculata. A millenniumot itt is ünnepségsorozattal köszöntik, a századforduló környékén nagy építkezések folynak (a Bérház épülete, a Gimnázium, a Városháza). Világháborús harcok nem érintik a várost, veszteségek természetesen itt is vannak. A II. világháború végét 1944. október 6. jelenti, bár az élet nehezen indul meg a városban is. Mint az országban mindenütt, elkezdődik a termelőszövetkezetek szervezése, némi iparosodás is bekövetkezik. 1969-ben nagyközségi címet, majd 1973. április 15-én a régóta várt városi címet is visszakapja Békés.

Békés az elmúlt évtizedekben valódi városi arculatot nyert, de alapvetően megőrizte kisvárosi hangulatát, s az iparosodás elmaradása következtében romlatlan természeti értékei teszik vonzóvá. Békéscsabához való közelsége számos előnyt és hátrányt is jelent számára. Békés lakosságának jelentős része a megyeszékhelyen dolgozik. Békésen nem történt jelentősebb ipartelepítés az utóbbi 15 évben sem.

A településen található a megye legrégebbi fürdője is, aminek vizét 1943-ban nyilvánították gyógyvízzé. Békés megye egyik legrégebbi gyógyfürdőjében az alkálihidrogén-karbonátos és jódtartalmú hévíz kiválóan alkalmas mozgásszervi, reumatológiai, bizonyos nőgyógyászati bántalmak gyógyítására, illetve baleseti sérülések utókezelésére. A fürdő területén a fürdőkúráknál számos egyéb gyógyászati kezelést vehetnek igénybe a gyógyulni vágyó vendégek, mint a csoportos és egyéni gyógytorna, ingeráram, inhalálás, kádfürdő, különféle masszázok, víz alatti sugármasszázs, infravörös-ultraibolya kezelés. Erre az adottságra építve a városnak a jövőre vonatkozóan kiemelt fejlesztési elképzelései vannak.

A számos történelmi, építészeti emlék mellett Békés másik fő vonzerejét a horgászokat jó fogási esélyekkel kecsegtető Kettős-Körös jelenti. A horgászat kedvelői számára három kiváló horgász lehetőség is kínálkozik a környéken, a Békési Homokbány-tavak, a Békési Téglagyári-tavak és a Borosgyáni III. számú tó partján. A békési táj a vadászok számára is kitűnő lehetőségeket rejt.

A Kettős-Körösön Békés határában található duzzasztón csónakátemelő építése valósult meg.

Az elkötelezett, kulturált italfogyasztás kedvelőinek nem szabad kihagyniuk a békési pálinkát, amelyet a település védjegyévé kívánnak tenni.

I.1.4.2 Békéscsaba

Az ország délkeleti részében, Békés megye földrajzi középpontjában, a Körös-Maros közén, a Kettős-Körös folyótól 8 km-re délnyugatra, Budapesttől kétszáz kilométerre fekszik. A román határtól (Gyulavarsánd) mintegy 20 kilométerre, a 44-es és a 47-es főútvonalak metszéspontjában, a keletre vezető legfontosabb hazai vasútvonal mentén, Gyulától 16 kilométerre nyugatra, Orosházától 36 km-re északkeletre található.

A Békéscsabai kistérség és a Viharsarok központja, hazánk 14. legnépesebb városa. Első írásos említése 1332-ből származik. A török időkben elpusztult, így teljesen újra kellett telepíteni. Az egykoron „Európa legnagyobb falujának” nevezett város mára rendezett, városias külsejű településsé vált.

1715-ben Csabát lakatlan helyként említik, egy évvel később azonban nevét már az adófizető városok közt találjuk. A Harrucken János György nevéhez fűződő újratelepítése után az egykori, döntően

evangélikus szlovák parasztnak elsőnek a mai városházát és környékét népesítették be. A város ma is a magyarországi szlovák kisebbség kulturális központja. Az evangélikus kistemplom 1745-ös felépítése után a városháza környéke kezdett beépülni, így már épületek is szegélyezték az ott kialakított teret. Igazán hangsúlyossá a Nagytemplom 1824-es átadása után lett, amikor is, már két monumentális épület is körbevett a teret. A fejlődés nem állt meg, hamar körbeépült házakkal, mint a város egyik legmagasabban fekvő, árvíz szempontjából legbiztonságosabb tere. Úgy a Körösök, mint az Élővíz-csatorna vizei csak ezt a kis területet nem önthették el, még legmagasabb vízállás esetén sem. 1888 tavaszán a megáradt Körös, Doboz felől áttörte a gátat elárasztva ezzel az egész határt. A város legmagasabb pontját, az evangélikus nagytemplom hátsó küszöbét az Élővíz-csatorna 1 cm-rel haladta meg (88,75 méterrel a tengerszint felett). Csak rendkívüli erőfeszítéssel sikerült a várost megmenteni a pusztulástól. Megelőzésül építették meg ezután a város egy részét körülvevő körgátat.

A Gyula, Doboz irányából beérkező országút (a mai 44-es főút elődje) pedig itt találkozott az északi irányból érkező, Békést, Debrecent összekötő országúttal (mai 47-es főút).

Az akkori Templom téren 1885-ben fejezte be Zsigmondy Béla az artézi kút fúrását, ekkortól van a városnak egészséges ivóvíze. A mára ismét eredeti fényében pompázó Halászlányos kút népszerű találkozóhely volt akkoriban. Egészen 1905-ig a tér neve Templom tér volt, és az ekkor felállított Kossuth-szobor és a kialakuló Kossuth-kultusz miatt nevezték át a mai is használatos nevére.

Mivel a tér meglehetősen aránytalan volt, ezért a csabai katolikus hívek is a tér szélére tervezték felépíteni legnagyobb békéscsabai katolikus templomukat. Ez 1910-re készült el, ezzel kiegyensúlyozottabbá vált a beépítettség. Ezekben az években markáns fordulat következett be a tér életében, előtérbe került annak forgalmi jelentősége. Az Alföldi Első Gazdasági Vasút (AEGV) 1899-ben elérte Békéscsabát, és a központi állomásépületét pont a Kossuth téren építette fel. Így Magyarország legnagyobb kisvasúti hálózatának központja lett a tér, ahonnan fénykorában az ember 152 km-en utazhatott. A helyi neve „Motor” volt. Az első világháború után a pénzühiány miatt a nagy építkezések korszaka lezárult, 1945-ig nagyobb építkezés csupán az Iparosok Háza 1927-es átadása volt.

A második világháború nem okozott jelentős pusztításokat a tér területén, csak kisebb károk keletkeztek. Ezekben az években jelentős fejlesztés sem történt, ahogy az 1956-os forradalom sem hagyott maradandó nyomot. Az 1970-es évek elején épült fel a Körös Hotel, ami sokáig igen nívós és jó nevű szállodája volt a városnak, de a rendszerváltás után elhanyagolták, a 2000-es évektől elég romos állapotba került. Több terv is született rendbehozatalára.

Az 1950-es megyerendezés során Békéscsabát Békés megye megyeszékhelyévé nyilvánították.

Békéscsaba a legbarátságosabb magyar városok egyike. A város pezsgő kulturális élete, műemlékeinek sokasága, termálfürdőjének egyedisége, a környékbeli sportolási lehetőségek (lovaglás, evezés, túrázás, vitorlázó- és műrepülés) ideális turisztikai célponttá teszik Békéscsabát.

Békéscsaba a legélhetőbb hazai városok közé tartozik, a forgalom elől nagyrészt elzárt belvárosával, hangulatos sétálóutcájával, a városon keresztül folyó Élővíz-csatornával, olyan pompás épületekkel, mint az Evangélikus Nagytemplom, amely Közép-Európa legnagyobb klasszicista evangélikus temploma, copf és empire elemekkel díszítve, vagy a város híres festőjéről, a Munkácsy Mihályról elnevezett Munkácsy Mihály Múzeum és a Fiume Szálló.

A megyeszékhely egyik leghangulatosabb része a Fehér-Körös folyótól induló, s a Kettős-Körösbe torkolló Élővíz csatorna. A partján terül el a Széchenyi liget, ahol az 1850-ben emelt „Zenepavilon” épületében új, szépen kialakított, ökoturisztikai látogató központ várja a természetbarátokat. A park a város tüdeje, egyedi növényvilága, szépen kialakított pihenő részei különleges és romantikus séták színtere lehet. A csatorna partján húzódó szoborsétány alkotásai a városhoz kötődő híres személyek emlékét őrzik.

I.1.4.3 Békésszentandrás

A Békés megye nyugati kapujaként ismert nagyközség a Körös folyó holtágának partján fekszik, Szarvas városától 5 km-re. A Békésszentandrás nevet 1895-ben kapta. A városon áthalad a 44-es számú (Kecskemét – Békéscsaba – Gyula) főközlekedési út. Hajdan mezőváros volt, ma nagyközség. Tengerszint feletti magassága 85 m.

Békésszentandrás legelőször egy 1297-ből való oklevél említi. Az Árpád-házi királyok idején III. András király Mihályfia Ákosnak adományozza a Békés vármegyében üresen álló Fehéregyháza és Heen nevű pusztákat. A kutatások valószínűsítik egy Heem (Heen) nevű Árpád-kori falut is a mai Békésszentandrás területén, amit később Hék puszta néven emlegettek, s ezt az elnevezést sokáig őrizte is egy településrész.

A szentandrászi uradalom a Hunyadiak alatt gyarapodott, Hunyadi Mátyás az egész birtokot édes anyjának, Szilágyi Erzsébetnek az eltartására rendelte. A Hunyadiak nagy rendet és fegyelmet tartottak a városban. Szilágyi Erzsébet 1480-ban a szentandrászi jobbágyokat szemkiszúrással fenyegette meg, ha gazdatisztjeinek nem engedelmessé válnak.

Szilágyi Erzsébet halála után, 1484-ben Mátyás az egész szentandrászi uradalmat fiának, Corvin Jánosnak adományozza, az új birtokos azonban csak Mátyás halála után vette tényleg az ő birtokába. A Hunyadiak után megkezdődött a hanyatlás Szentandrás életében.

Békésszentandrás 1557-ben szerepel a török kincstári defterben, tehát adózott nemcsak a magyar földesúrnak, hanem a töröknek is. Szentandrás mint gazdagabb hely szultáni birtok lett és az aradi szandzsákhhoz tartozott.

Amikor 1556-ban Gyulavárt elfoglalták a törökök, megalakítják a gyulai szandzsákságot, de a jobbágyok a magyar földesúrnak ezen túl is megfizették adójukat. Később Békés megye nyugati részével együtt Szentandrás az erdélyi fejedelem fennhatósága alatt állott egészen 1597-ig, ebben az évben teljesen elpusztult.

A török, amint új területet hódított meg, mindjárt a hadászati szempontból fontosabb helyeken erődítményeket (palánkokat) és várakat épített. A környéken Szarvaszt erősítette meg (1566. körül). Ezután a vidék történetében Szarvas vitt fontosabb szerepet, Békésszentandrás pedig veszített jelentőségéből, bár sokkal népesebb volt, mint az előbbi. Fokozatos szerepvesztése után a török hódoltság megszűnésével lakatlan pusztasággá vált az egész vidék.

Szentandrás körülbelül 30 évig állott lakatlanul. Az új település keletkezésének pontos évét nem tudjuk, de 1639-ből már ismeretes a község pecsétje. Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1608-ban Szentandrás György nevű vitézének adományozta Szentandrás egy részét, ami a település újbóli benépesülését eredményezi.

A települést nemcsak a háborúk sújtották, hanem gyakran volt pusztító árvizek színhelye is. A legkiterjedtebb árvizek a folyószabályozást és ármentesítést megelőző időben voltak, 1855 előtt. Az 1830-as árvíz pusztításainak hatása alatt határozta el a Körös Békésszentandrás és Szarvas közötti kanyarulatának átvágását. Ezt 1834. szeptember 11. és december 13. között hajtották végre 5 öl szélességben és 4 és fél öl mélységben. A kikerült földtömeget töltés alakjában a két partra rakták, a további szükséges kibővítést a vármegye 1835. után végeztette el. Mai nevét 1895-ben kapta.

A településen a szőnyegszövő erdélyi gyökerekből táplálkozva a XX. század első negyedében ver gyökeret. A szőnyegszövő üzemben előállított termékek közül külföldön is híresek a kézi csomózású perzsa-, és torontáli szőnyegek.

Csabacsüd kiválásával 1924-ben Békésszentandrás határa jelentősen csökkent. Az Alföld öntözését szolgáló program keretében 1942-ben Horthy Miklós kormányzó részvételével felavatták a falutól

északra a Hármas-Körösön épült duzzasztóművet. Ezzel, s a korábbi folyószabályozással megszűnt az addig sokszor gondot okozó árvízveszély, a települést átszelő szeszélyes folyó csendes holtággá változott.

A háború után 1945-ben földet osztottak, de 1949-ben megkezdődött a téészesítés, a mezőgazdaság mellett az ipar és a kereskedelem "szocialista" átszervezése. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek megteremtették a nagyüzemi növénytermesztést, az öntözhetőség feltételeit javítva rizstermesztéssel és konyhakertészettel is foglalkoztak. Lényeges változás a munkalehetőségek alakulásában csak 1951-ben következett be, amikor megalakult a Szőnyegszövő Háziipari Termelő Szövetkezet, mely a sok-sok kezdeti nehézség ellenére is állandóan fejlődött, gyarapodott, rendszeres munkalehetőséget biztosítva a békésszentandrásai munkaerőknek.

Az I. világháború végén az Erdélyből idemenekült Farkas János és felesége honosította meg a szőnyegszöveget, s az ő hagyományaikból született a világszerte ismert, kézi csomózású szentandrás perzsaszőnyeg. A Békésszentandráson készült szőnyegek egy-egy darabja a Parlament épületében és a Sándor Palotában is megtekinthető. Érdemes megnézni a fafaragó és mézeskalács-festő népi iparművészek alkotásait is.

A település fekvését nagyban meghatározza az a tény, hogy a község területén fekszik Magyarország jelenlegi 5. legnagyobb állóvize, a Kákafoki-holtág. Ezért sokan az Alföld legszebb fekvésű falujának tartják.

A Körös szabályozásával a folyóvíz távolabbra került a falutól és az 1942-ben Horthy Miklós kormányzó jelenlétében felavatott duzzasztómű hatására a helységet átszelő szeszélyes folyó, csendes, sportolásra, pihenésre alkalmas vízzé változott. A duzzasztómű illetve a Holtág érintetlen természete kiváló turisztikai célpont lehet minden korosztály számára. A környék számos lehetőséget nyújt az aktív turizmus - horgászat, vízi sport, kerékpározás, gyalogtúrázás - kedvelőinek. Békésszentandrásról indul az 1996-ban felavatott, mára már Kondorosig érő Körös-völgyi kerékpárút, amelyen a térség jó része bejárható. A település kiemelt rendezvényei a Hunyadi Mátyás Kajak-Kenu Klub által minden nyáron megrendezésre kerülő országos hírű Simon Fiala Emlékverseny, valamint a nyári BIKE-napok és az András Napi Búcsú, amely a rendszerváltás óta a nagyközség napját is jelenti.

A Holtág partján összefüggő üdülőövezetek jöttek létre több mint 500 hétvégi házzal, szabadstranddal, kajak-kenu klubbal.

A település belterületétől 9 km-re lelhető fel Magyarország legnagyobb kunhalma, a Gödény-halom, mely feltételezések szerint rézkori temetkezési hely volt.

A Hármas-Körös ártere természetvédelmi terület. Tanösvényen keresztül haladva ismerheti meg az idelátogató a vizes élőhely növény- és állatvilágát.

I.1.4.4 Csárdaszállás

Csárdaszállás a 46-os főközlekedési út mentén, Mezőberény és Gyomaendrőd között található kisközség. Vasúton a MÁV 120-as számú Budapest–Szolnok–Békéscsaba–Lőkösháza-vasútvonalán érhető el.

A mai Csárdaszállás környéke már ősidők óta lakott hely volt, amit az itt talált őskorból, rézkor-és bronzkorból, szkíta és avar időkből származó leletek sokasága is bizonyít. Nevét a Szentjánosi csárdáról kapta, melyben az 1800-as évek elején állítólag Rózsa Sándor is megfordult.

1945 előtt csárdaszállási tanyak néven volt ismert. 1945 után földmérők felmérték a tanyákat, közéjük utcákat rajzoltak. A település története nem sokkal több, mint 50 évre nyúlik vissza, amikor is 1952. január 1-én közigazgatási értelemben is önállóvá vált azzal, hogy kivált Mezőberény és Köröstarcsa külterületéből.

Csárdaszállás sorsa egybefonódott a helyi szövetkezet életével. A lakosság megélhetését mai napig a mezőgazdaság és a szövetkezet biztosítja. A községet 1975-ben átmenetileg Mezőberényhez csatolták, majd 1997-ben a lakosság népszavazással ismét az önálló utat választotta. Az 1980-as évekre virágzó mezőgazdasági falu lett, 8-900 fő lakossal. Híres volt a rizs vetőmag termeléséről.

Csárdaszállás közvetlen környezetét a Körös folyó ágai alakították ki, aminek következtében különböző halmok és szigetek keletkeztek. A település legfőbb idegenforgalmi vonzerejét a községtől 7 km-re található Hármaskörös folyó és annak ártere, valamint holtágai, és az emellett található üdülőterület jelenti, ami a horgászturizmus egyik célterülete. Ez a terület az 1998. januárjában megalapított Körös-Maros Nemzeti Park része.

I.1.4.5 Doboz

Doboz község a Kettős-Körös és Sebes-Körös által alkotott Kis-Sárréten, a Körösök összefolyásához közel, mintegy 5 km-re fekszik.

Doboz helységnév eredetén még mindig vitatkoznak a szakemberek. A "Duboz" – "Doboz" pár magyarázata alapján Doboz nevének eredete a szláv "dub, dubova, dubovy = tölgy, tölgyesből" vezethető le.

1075-ben már Dobozon laktak I. Géza király kondásai. Az ásatások során több Árpád-kori település és egy földvár nyomára bukkantak. A lakosság leggyakoribb foglalkozásai a halászat, pákászás, vadászat és pásztorkodás, melyek főként a természeti adottságoknak köszönhetően voltak elterjedt megélhetési formák. Az idő múlásával a doboziak rátértek a gyümölcsfanevelésre és a méhészkedésre is. 1403-ban Zsigmond király Maróthi János macsói bánnak ajándékozta a települést, ami a család kihalása után visszazállt a koronára, de nem hosszú időre, mert Mátyás király odaadományozta fiának, Corvin Jánosnak. 1403-tól 1566-ig a gyulai uradalomhoz tartozott Doboz. 1566-ban, Gyula eleste után a község nem szűnt meg, sőt, néhány jobbágy olyan vagyonra tett szert, hogy képes volt megváltani magát. A törökvész idején az erdők és vizek jó búvóhelyül szolgáltak. Ebben az időben lett Doboz Békés község szomszédja. 1665-ben a török Dobozt is elpusztította, a település teljesen elnéptelenedett. 1699-ben ugyan megindult egy letelepedési folyamat, de 1703-ban ismét el kellett menekülniük az itt élőknek. Az új betelepülők elfoglalták Mező - Megyer északkeleti részét is, majd utóbb Gerla - Póstelek községet is idecsatolták. A török kiűzése után, 1720-ban Harrucken báró lett a település földesura. A község 1740-től 1780-ig a békési szolgabírói járáshoz, azután pedig a gyulai járáshoz tartozott annak megszűnéséig. Doboz 1798-ban került a Wenckheim család birtokába. A jobbágytság felszabadítása után -1848- ban a településnek mindössze negyed része lett a falu népéé, a többi maradt a Wenckheim család birtokában.

Az alföldi magyar népköltészeti hagyományok itt felhalmozott értékeire Bartók Béla irányította rá a figyelmet, aki Dobozon végzett gyűjtései során jeles népköltészeti alkotásokat mentett át az utókornak. A krónikák szerint 164 népdalt gyűjtött a településen.

Doboz 1971-ben nagyközségi rangot kapott.

A település környékén összefüggő erdőségek maradtak fenn, melyek vadban gazdag vadászterületek.

A falutól északra elterülő Cserebökényi puszták növény- és állatvilága a Körös-Maros Nemzeti Park részeként országos természetvédelmi oltalom alatt áll. A határ kiváló lehetőséget nyújt lovaglásra, vadászatra (fácán, vadnyúl).

I.1.4.6 Gyomaendrőd

Az ország délkeleti részén, Békés megye északi felében, a Hármaskörös partján fekszik. A város Békés megye északi felében a Nagykunság és a Sárrét közvetlen szomszédságában helyezkedik el. Kiváló

közlekedési adottságainak köszönhetően – a 46. számú főközlekedési út és a Budapest-Lőkösháza vasútvonal halad keresztül a településen – jól megközelíthető.

Gyomaendrődről, mint szerves egységről 1982. január 1. óta beszélhetünk, hiszen akkor egyesült a két külön (Gyoma, Endrőd) álló település.

A Gyoma név jelentésére kétféle magyarázatot ismerünk: torok, torkolat; mivel a Körösök összefolyásánál helyezkedik el a település, a másik elmélet szerint a megnevezés személynévi eredetű. 1332-ben említi először hiteles adat Gama, majd 1444-ben Gyoma néven. A falu első birtokosai az iktári Bethlenek voltak. A falu sorsa azonos volt a többi alföldi településsel: hol a török csapatok, hol a tatár lovasok, hol a rácok pusztításait szenvedte meg a lakosság. Voltak évek, amikor teljesen elpusztult a falu.

Csak a szatmári békekötéstől figyelhető meg ismét egy lassú benépesülési folyamat, amelyet Harruckern János György földbirtokos betelepítési akciója gyorsított fel. Harruckern az idetelepülőknél komoly adó és egyéb kedvezményeket ajánlott fel, és arra is figyelt, hogy egy településre csak egyfajta vallásúak kerüljenek. Így történt, hogy Gyomára főleg reformátusok, Endrődre inkább katolikusok telepedtek le. Gyoma újratelepülésének hivatalos dátuma: 1717. A letelepült lakosság állattartással, majd földműveléssel foglalkozott. A település történetének fontos alakja volt Csepcsányi Tamás, aki 1830-ban németajkúakat telepített Gyomára, ugyanezen évben megszerezte a vásártartási jogot, és szintén 1830-ban mezővárosi rangra emeltette Gyomát. A XIX. század legnagyobb földesura Wodianer Albert volt, aki óvodát, iskolát és templomot építtetett Gyomának. Ennek az időszaknak a közteherviselése nagy gondot jelentett a lakosságnak. Példa értékű volt a település részvétele az 1848-as szabadságharcban. A jobbágyfelszabadítás után kialakult a tanyai gazdálkodás. A föld lényegében közép- és kisbirtokosok kezében volt. A legjellemzőbb földhasználati viszony a haszonbérlet volt, pl. 1935-ben 1179 bérlő művelt meg 12294ha földet. A bérlők a környező falvakból, főleg Endrődről kerültek ki. Gyoma ipara a XX. század elejére már megyei szinten is jelentős volt. Jellemét tekintve kézműipar volt, segédek nélkül vagy egy-két segéddel dolgoztak a mesterek.

A foglalkoztatás szempontjából a malmoknak, az Ailer-féle téglagyárnak és a később világhírűvé vált Kner nyomdának (1882-) volt jelentősége. 1858-tól már vasútja is, majd hídja is lett Gyomának, így lehetővé vált, hogy a település intenzíven bekapcsolódjon a környék gazdasági és kulturális életébe. 1877-től járási székhely lett a község bírósággal, ügyésszeggel; vagyis a megye északi részének regionális központjává emelkedett. Gyoma létesítette a megye első óvodáját is (1841). Gazdasági iskolája, iparos tanonc iskolája működött. Nagy mecénása volt a kultúrának a Kner család. Könyvtárat működtettek, támogatták az iskolákat és a sportéletet, példát mutattak a városszépítésben. A nyomda kiváló termékei, a szép könyvek révén Gyoma nevét megismerte egész Európa. Az első újság Gyomán 1922-ben jelent meg (Gyoma-Endrőd és Vidéke). 1945 után az ipar a kezdeti kézműipari hagyományokra támaszkodva erőteljes fejlődésnek indult, és a foglalkoztatottságot tekintve hamarosan a mezőgazdasággal egyenrangú lett.

Endrőd nevét feltehetően egy Endre nevű birtokosától kapta. A Hármaskörös partján, Gyomától nyugatra esik. Endre nevű tulajdonosától, vagy lakosától nevezték el. 1425-ben fordul elő először, de már akkor jelentékeny község, mert nem kevesebb, mint 33 nemes ember lakja.

A Keselyűshalomtól kezdve északra vonult a határvonal s a Körörszig 6 liatárdombot emeltek vagy újítottak meg, aztán a Körörsön átmenve a Körörs-partján, továbbá a Hosszútó, másként Szele nevű halastó mellett állították föl az utolsó határjeleket. Megjegyzendő, hogy a Körörsnél nem érintkezett közvetlenül Endrőd és Gyoma határa, mert köztük esett egy Keresztúr, másként Nyárszeg nevű kis község.

1685-ben Endrőd is elpusztult s 1698-ban még lakatlanul állott. Lindner királyi tiszttartó 20 háznak helyét biztosított itt össze s 150 holdra becsülte használható szántóföldjét. Még 1701-ben sem népesült be s ha, talán visszajöttek is lakosai, 1702 vagy 1703-ban újra futniuk kellett 1703 végén a pusztító kegyetlen rákok elől. 1731 Szent-György nap táján (ápr. 24.) az azelőtt Nemés-Kerekiben lakó katolikus magyarok és tótok ide költöztek át; a templom még meglévő részét annyira amennyire lehetett átalakították, és Szent-Imre tiszteletére felavatták. 1751-53 években a régi templomot elbontván, új, mennyezetes templomot épített számukra s így a község régi helyén maradt. Mivel pedig a gyorsan szaporodó népességnek egy fél század múlva már e templom is kicsiny volt, az 1799-1805 években felépítették a Harruckern-örökösök és a katolikus hívek a mostani bolthajtásos templomot, a régi templomtól délre, a vízáradásoktól védett helyen.

Az általános történetben említik, hogy Endrőd Békés megyének azon nevezetes helye, mely egy század leforgása alatt teljesen megmagyarosodott, noha 1731-ben a lakosság nagyobb része még tót volt.

A háborúk pusztításait követően dinamikus fejlődésnek indult, majd a rendszerváltást követően 1982. január 1-jén egyesült az addig különálló két település. Az 1989. március 1-től városi rangot nyert település Észak Békés-megye egyik meghatározó gazdasági, igazgatási és kulturális központja. Az ipari területen meghatározó a cipő és nyomdaipar, de számos egyéb területen így a faiparban, élelmiszer feldolgozóiparban található meghatározó számú vállalkozás. A fejlődő és korszerűsödő kereskedelem és szolgáltatás egyes területeken európai színvonalú ellátást kínál az itt élő emberek és az átutazók számára.

A kiváló közlekedési adottságok, a befektetőknek kínált lehetőségek és feltételek, a vendéglátás, pihenés és szórakozás változatos palettája vonzóvá teheti e várost a gazdasági élet szereplőin túl a szabadidejüket eltöltő vendégek számára.

A nyomdaalapító Kner Izidor mellett Gyomán született Kner Imre is, akinek egykori lakóházában található az ország egyetlen nyomdaipari múzeuma (Kner Múzeum).

Gyomaendrőd határában 16 különböző méretű és állapotú holtág található, ami páratlan szépségű természeti környezetet jelent - és kiváló lehetőséget az aktív sportolásra (túrázás, lovaglás, horgászás, vadászat). A Templomzugi-holtágon kiépült strandot találni, de fürdésre több holtág vize is alkalmas. A gyógyvizű Erzsébet liget növényzetének értékét növeli a XX. század elején telepített tölgyes, a legnépszerűbb, sportolásra és pihenésre alkalmas hely a Liget Gyógy- és Strandfürdő.

I.1.4.7 Gyula

Gyula városa az Alföld dél-keleti részén, a Fehér-Körös bal partján található, közvetlenül a román határ mellett. Elhelyezkedésére jellemző, hogy Magyarország legmélyebben fekvő területén, nyolcvannyolc méter tengerszint feletti magasságban, sík vidéken fekszik. A térség éghajlata mérsékelt, kontinentális jellegű. Legközelebbi szomszédos városa Békéscsaba, amely a 44-es főúton, 16 km-re-nyugatra érhető el.

A Fehér- és a Fekete-Körös Magyarország legtisztább vizű folyói közé tartoznak; az itt található folyópartok, erdők – amelyeket mára védett területekké minősítettek –, tájkép tekintetében különösen szépek. Maga a város sok parkjával, műemlékével, valamint hangulatos utcáival, és nem utolsósorban világhírű fürdőváros-jellegével jelentős turisztikai szereppel bír a békési kistérségben.

Gyula 1970 óta fontos közúti határátkelőhely: Arad—Bukarest irányában Romániával határos, illetve fontos útvonalat biztosít ugyanebben az irányban a Balkáni államok felé. A magyar-román határszakaszon máig Gyula az egyetlen olyan határátkelő, amelyhez fejlett

Gyula nevét először Károly Róbert említette meg két oklevélben 1313-ban, de név eredetét a történészek kétféleképpen magyarázzák. Az egyik változat szerint a honfoglaló magyarok katonai

vezére, a „gyula” törzsének egy csoportja telepedett itt meg. Sokkal valószínűbb azonban (és mára ez a hivatalosan elfogadott magyarázat), hogy egy Gyula nevű főúr lehetett a monostor alapítója, s innen nyerte nevét maga a monostor és a település.

A gyulai uradalom sok nemesi család birtokában volt (Losonczy László erdélyi vajda, Maróti család, Corvin János) de várossá fejlődése az Anjouk idejében indult el. Károly Róbert több kiváltságot adott a városnak: bíró és előljáró választási jogát, valamint a fontos vásártartási jogot. Fénykorát a török előtti időkben élte, 1525-ben már mintegy 3000 lakosa volt.

A városi élet megteremtette a kulturálódás lehetőségeit is. A 16. század elején öt templom és két kolostor volt a városban, s a gyulai plébánia jövedelme felért egy prépostság vagy apátság bevételével. Ebben az időben már említik a gyulai iskolát, aminek neves tanulója volt például Szerémi György történetíró, valamint a jó nevű iskolába Zemplénből jött tanulni a két Szikszai Fabricius testvér. Közülük Balázs később sárospataki, Demeter pedig gyulai tanár lett.

A török kiűzése és a kuruc szabadságharc leverése után a gyulai uradalom a bécsi udvar igazgatása alá került 1714-től, majd a megye négyötöd részét Harruckern János György udvari hadiszállító kapta meg érdemei jutalmául.

A Várfürdő az alföld egyik legmodernebb, európai színvonalú strand- és gyógyfürdője, mely 19 medencéjével a Magyar Fürdőszövetség által minősített legmagasabb kategóriájú, négycsillagos strand- és gyógyfürdő minősítést nyerte el. Az Almássy kastély 8,5 hektár területű ősparkjában található.

Területén gyógy- és élménymedencék, gyermek-víziparadicsom, pezsgő- és hullámedencék, valamint óriás- és kamikázecsúszdák találhatóak. Itt található még a 25 méteres tanuszoda, valamint az 50 méteres versenyszoda, melyek télen is használhatóak. Újdonság a wellnessközpont, mely a gyógyfürdő zárása után is látogatható, és ahol 10 vízi élményelemen kívül szaunafülkék és gőzkabin is szolgálja az egészséges életmódhoz nélkülözhetetlen feltételeket.

A Várfürdő vize alkáli-hidrogénkarbonátos-kloridos gyógyvíz. A magas ásványi anyag tartalma miatt barnás árnyalata van. A gyógyvíz 1958. szeptember 17-én jutott először felszínre, hat mélyfúrású kútból nyerik, melyek közül a legmélyebb 2500 méter. A fürdő 72 fokos vizét az egészségügyi miniszter 1969-ben gyógyvízzé, 1971-ben a fürdőt gyógyfürdővé és 1985-ben a gyógyfürdő környékét gyógyhellyé nyilvánította. A víz mozgásszervi megbetegedésekre, balesetek utáni rehabilitációs kezelésekre, helyi idegbántalmakra és gyulladásos nőgyógyászati betegségekre alkalmazható kiváló hatással.

I.1.4.8 Köröstarcsa

Köröstarcsa a Dél-Alföldön, Békés megyében, Mezőberénytől 7 km-re található. A község a Kettős-Körös bal partján fekszik. Egykori halászfalu volt. A község nevét 1221-ben említi először a Várad Regestrum, egy peres ügy kapcsán *Terechaként*. A per Calanda fia, Pál nevéhez fűződik. A „Köröstarcsa” elnevezés a Tarcsa személynévből ered, melyhez hozzájárult a Körös előtag. Kőorból származó régészeti leletek bizonyítják, hogy a település már régóta lakott hely. A területet a császár a Harruckern családnak adományozta. A XIX. század közepén már háromezernél több lakosú, virágzó település volt, lakói a földművelésen kívül a halászattal foglalkoztak, innen ered a tarcsaiak gúnyneve, a halkörmölők is.

1383-ban a települést 12 jobbágytelek formájában a megye legősbibb és legtekintélyesebb családja, az Ábrahámfi család birtokolta. A település a török ostromokat sem úszta meg, teljesen elpusztult, és csak 1700-ban épült újra. 1720-ban már 44 család élt itt.

1728-ban a Köröstarcsa és Körösladány közti határvita perre ment, amiben egy bizonyos vén Márkus Ladány képviselőjében hamis tanúságot tett, aminek következményeként a perben Ladány nyert. Az esetet Arany János az *A hamis tanú* című költeményében (1852) örökítette meg.

1851-ben a lakosság száma már 3446 fő volt, akik állattartásból, szőlő- és gyümölcsstermesztésből illetve halászatból éltek, a falut a XIX. század végéig jelentős helyi halászati központnak tartották. A 18.–19. században többször pusztított a környéken és a településen is a kolera és a pestis. Az első híd 1880-ban épült; a jelenlegi hidat 1978-ban adták át. 1881. március 14-én Köröstarcsa háromnegyedét egy hatalmas árvíz elmosta. 1891-ben már 5385-en éltek a városban.

A Kettős-Körös és holtágai, illetve a liget mellett nemrégiben kialakított horgászto remek lehetőséget kínál a horgászat szerelmeseinek. A Körös partján szabad strand és hajókikötő várja a pihenni vágókat; itt nemcsak fürdésre, hanem csónakázásra, vízi biciklizésre is lehetőség van.

A környéken különösen sok a fácán, az őz és a vadnyúl, így a község a vadászok körében is hamar ismertté vált.

I.1.4.9 Kunszentmárton

Kunszentmárton város Jász-Nagykun-Szolnok megyében, a Kunszentmártoni kistérség központja, a megye és az Észak-alföldi régió legdélebbi városa. Teljesen sík területen, az Alföld nagytájon belül, a Közép- Tisza-vidék és a Maros-Körös- köze kistáj találkozásánál helyezkedik el. A Körös egyik kanyarulatához igazodva épült ki a város, a Tiszazug központja.

Kunszentmárton térsége már a neolitikum óta lakott volt. A kedvező életfeltételek miatt a későbbi korok emberei is szívesen telepedtek itt le, ezért a város határa különböző kultúrák gazdag lelőhelye.

A település nevét már említették a honfoglaláskor és a tatárjárás ideje alatt, de a törökidő is nagyon megviselte a községet, sokáig lakatlan volt. 1718-19-ben Radics István jászapáti kisbíró vezetésével jászok telepítették be a területet.

I.1.4.10 Mezőberény

A megyeszékhelytől északra, Békés és Köröstarcsa közt fekvő település. A település a 44-es főközlekedési út Szeged- Debrecen és a 46-os főközlekedési városi szakasza mentén helyezkedik el. Vonattal a MÁV 120-as számú Budapest–Solnok–Békéscsaba–Lőkősháza-vasútvonalán érhető el.

A Berény név eredetét többféleképpen is magyarázzák. Az látszik legvalószínűbbnek, hogy a Berény szó törzsi név, talán besenyő vagy kabar eredetű.

Mezőberény történelme a kőkorszakig nyúlik vissza. Az Árpád-korban, 1347-ben említik először a békési uradalom birtokaként. Berény az oklevél keletkezésének időszakában a középkori Békés vármegye aprófalvas rendszerének szerves része. A XIV. század végén Berény a gyulai uradalomhoz tartozott, és királyi adományként többször is gazdát cserélt. Jelentősebb birtokosai között megemlíthetők a Losonczy, a Maróti családok, Corvin János és Brandenburgi György őrgróf. A falu a török hódoltság idején elpusztult, teljesen elnéptelenedett. 1702-ben az elűzött lakosok visszatértek az elhagyott falujukba. 26 család Dályi János lelkész vezetésével megalapította a „második Berényt”. Mindez elszántságukat jelzi, nem rajtuk múlt, hogy a megújuló település a Rákóczi-szabadságharc alatt újra lakatlanná vált (1709-től - 1723-ig).

A település 1723-tól újra települt, szlovák, német és magyar lakosokkal. A letelepült lakosság három lakóközvetben egymástól elkülönülten helyezkedett el. Mindhárom népcsoport a protestáns felekezethez tartozott, ez egyik alapja volt a későbbi békés egymás mellett élésnek, egymás elfogadásának. A szlovákok a település északi részén laktak, a németek a település közepén, míg a magyarok a déli területén. A három részre osztott települést úgynevezett gátak választották el egymástól, így volt tót gát, német gát, magyar gát. A háromnyelvű népesség a XIX. század végéig

szigorúan elkülönülten élt. Az elkülönülést jól tükrözik még a magyar rész, tót rész vagy a német rész elnevezések is.

A város igen korán szellemi központtá vált, itt működött Békés megye első gimnáziuma 1802-1834 között. A Wenckheim-kastélyban működő leánynevelő tanulója volt Szendrei Júlia 1838-tól 1840-ig. Mezőberény fontos Petőfi emlékhely, mivel a költőt rokoni és baráti szálak fűzték a városhoz. Többször vendégeskedett Orlai Petrics Soma festőművésznél. Orlai több portrét is festett róla. A költő Mezőberényből indult Bem Táborába.

A mezőgazdasági tevékenység mellett intenzív iparosodás volt megfigyelhető a századforduló idején, mely során malmok, téglá- és szövőgyárak létesültek.

A két világháborúban nagy veszteségek érték a települést. A II. világháborút követő lakosságcserek és kitelepítések átalakították a település etnikai arculatát. A 70-es és 80-as években a település felgyorsult iparosodása során 9 ipari üzem működött. 1989-ben kapta meg Mezőberény a városi rangot. Az elmúlt 20 évben a rendszerváltás során az átalakuló gazdasági helyzet ellenére még intenzívebb fejlődés indult meg a városban.

Madármegfigyelő állomás a Medvefejes-tó mellett található. A különleges madárrezervátum számos védett és fokozottan védett faj vonulási-, gyülekező-, alkalmi előforduló- és szaporodó helye. A természeti értékek iránt érdeklődők a környezetbe teljesen illeszkedő madármegfigyelőből kísérhetik nyomon a madarak életét.

Mezőberény sajátos háromközpontúságát még ma is őrzi, ami a háromnyelvű lakosság egykori elkülönüléséből ered. A település mezővárosi arculatát ma a német paraszt-polgári, szárazbejárós házak, az előtornácos, ulicskás, szlovák parasztházak és a magyar népi lakóházak őrzik.

I.1.4.11 Mezőtúr

Mezőtúr Jász-Nagykun-Szolnok Megye délkeleti részén fekvő mezőváros. Vonzásköre számára kereskedelmi, egészségügyi, közlekedési, oktatási, kulturális szolgáltatásokat nyújt. Adottságai következtében kedvelik a természetjárók, halászok, vadászok.

A megye keleti részén, a Tiszántúlon található, a Nagyalföld középső részén, Jász-Nagykun-Szolnok megyében, a Hortobágy-Berettyó partján. Elnevezését az Árpád-korban már ismert Túr folyóról kapta. Mezővárosi rangját Nagy Lajos királytól nyerte el, a középkortól kezdődően pedig az Alföld egyik jelentős vásárvárosa.

A történelmi múltat, az évszázados kulturális, művészeti és természetvédelmi hagyományokat őrző város számos meglepetést tartogat az idelátogatók számára.

Mezőtúr városszerkezetét a földrajzi adottságok és a történelmi-kereskedelmi útvonal hagyományai alapozták meg. A Berettyó-hídfő mentén kialakuló központot, a várost tengelyként átszelő mai Dózsa György út köti össze a többi városrészsel. A város tekintélyt parancsoló épületei is ennek a tengelynek a mentén helyezkednek el, ugyanakkor a városközpontot körülölelő területek törtvonalú, zegzugos utcái sajátos hangulatot kölcsönöznek a településnek.

A vásáraitól híres település ipari fejlődését nagyban meghatározta a város természeti értéke, a kiváló minőségű, vörösre égő mezőtúri agyagnak a feldolgozása.

I.1.4.12 Öcsöd

Kunszentmárton és Békésszentandrás között található, Jász-Nagykun-Szolnok megye déli részén a Hármaskörös mellett.

Öcsöd a váradi vegestrumban már mint falu szerepel 1217-ben, majd a tatárjárás idején teljesen elpusztul. 1421-ben Zsigmond király Öcsöd pusztát a Neczpáliaknak és a velük rokonságban álló

Bethleneknek adományozta. A Neczpáli család kihalásával Öcsöd egyedül a Bethleneké lesz. A puszta újból benépesül s egy 1555-ös összeírás már adózó községként említi. Ezt a második falut a török háborúk pusztítják el és a XVII. század elejéig csupán romokat jelent.

1950-ben a települést Békés megyéből Szolnok megyéhez csatolták át.

I.1.4.13 Sarkad

Sarkad város Békés megye északkeleti részén, a Fekete-Körös jobb oldalán, a román határ mentén helyezkedik el. A megyeszékhelytől 30, Gyula városától 16 kilométerre található. Területe számtalan régi és új folyómeder vonulattal szabdalt, fő folyója a Fekete-Körös, illetve a Kopolya.

Nevét fekvése után kapta, mivel az 1950-es megyerendezésig Bihar vármegyéhez tartozott, s annak délnyugati sarkán feküdt.

Sarkad területe a honfoglalás előtt is lakott hely volt. Ezt bizonyítják az eddig előkerült régészeti leletek. Sarkad első írásos említése egy apátsági levélben, 1108-ból való. 1332-ben a pápai tizedjegyzékben is említik nevét.

A település első ismert birtokosának, Sarkadi Farkasnak a nevét csak a mohácsi vész utánról ismerjük, aki ekkor már a sarkadi várkastély uraként volt megnevezve. 1453-ban a székudvari Keczer család volt birtokosa.

1571 táján a törökök foglalták el, azonban Nyáry Pál váradi kapitány 1599-ben visszaszerezte. 1600-ban ismét török kézre került, de a magyarok újra visszafoglalták.

II. Rákóczi György - mint azt Nagyszalontával is tette - a török közeledtének hírére a községet és a várat elpusztította. Lakosai később azonban újból visszatelepedtek, és Sarkad újra felépült. A Sarkadiak javait II. Rákóczi György fejedelem új adományokkal, több puszta és telek adományozásával gyarapította.

II. Ferdinánd új kiváltságokat és szabadalmakat adott Sarkadnak.

1707-ben a II. Rákóczi Ferenc féle felkelésben ismét hallatott magáról a település. Ekkor a császáriak ostromolták a várat, de eredménytelenül. 1711-ben azonban Lővenburgnak kapitulált, s ettől kezdve a kincstáré lett.

I.1.4.14 Szarvas

Békéscsabától 47 kilométerre, a Hármaskörös holtágának partján (kákafoki holtág), a 44-es főközlekedési út mentén fekszik. Közigazgatási területén van a Magyar Királyság (történelmi Magyarország) földrajzi középpontja, amelyet emlékmű jelöl a holt Körös partján.

A török hódoltság idején Szarvas település, amit a mai Ótemplom helyén álló egykori Szarvas-domb után neveztek el, teljesen elpusztult. Erre az elnéptelenedett területre, a török kiűzése után, az új tulajdonos, báró Harruckern János György a pusztasággá vált területet főként szlovák telepesekkel népesítette be a XVIII. században. Ezért a város újkori történelmét 1722-től jegyzik. Az újratelepítés után dinamikus fejlődésnek indult, de napjainkig elsősorban mezőgazdasági jellegű település maradt.

Jelentős fejlődésnek a XVIII. század végén indult. E fejlődés jórészt a város evangélikus lelkészének, Tessedik Sámuelnek a nevéhez fűződik, aki megteremtette Európa első gazdasági iskoláját és számos gazdasági újítást vezetett be. Az iskola 1806-ig működött Szarvason.

Szarvas először 1848-ban lett város, de 1872-ben elvesztette e címet, amelyet 1966-ban végleg visszaszerzett. Szarvas a XIX. század második felében végzett folyamszabályozások nyomán alakult ki. Az egykori ártér ma Békés megye egyik legszebb része. Tessedik Sámuel munkásságának köszönhetően a várost a régi alföldi településre jellemző girbe-gurba utcák, sikátorok helyett nyílegyenes,

sakktáblaszerűen elhelyezkedő utcák alkotják. Szarvas iskolaváros, a mezőgazdasági tudományok egyik központja, a Körös-part Athénjaként is szokták emlegetni.

A XIX. század második felétől jelentős szerepet töltött be a város életében a gróf Bolza család. Kastélyokat építettek a Körös partjára, létrehozták az Anna-ligetet, majd a Bolza Józsefről elnevezett Pepi-kertet, mai nevén a Szarvasi Arborétumot. Itt jelölték ki a történelmi Magyarország közepét is Mihálfi József gimnáziumi tanár számításai alapján.

A millennium évtizedében épültek azok az épületek (például az Újtemplom, az Árpád Szálló, néhány polgárház), amelyek ma is meghatározó részei a városképnek. A városi lét mellett Szarvas őrzi szoros kapcsolatát a vidékkel, a mezőgazdasággal.

A város természeti értékeinek vizsgálata során meg kell említeni, hogy Szarvas területének jelentős része a Körös-Maros Nemzeti Park védett természetvédelmi területén található.

Szarvas az Alföld vízi városa. A múlt századi folyószabályozások után kialakult holtágak egyike szinte keresztülszeli a várost. A Körös-holtág 30 km hosszú és 200 hektáros vízfelületével Magyarország ötödik legnagyobb "állóvize". Intenzíven telepített horgászvíz, ahol minden horgász megtalálhatja szerencsáját. A Szarvason és Békésszentandrásán sorakozó vízparti magánüdülőkből családok tölthetnek el néhány kellemes napot zavartalan körülmények között. A vízitúrán résztvevők a szarvasi Erzsébet-ligetben található, közvetlenül a vízparton fekvő Ifjúsági Tábor, a Halászcsernye és a Mezőgazdasági Főiskola Kollégiumának szolgáltatásait vehetik igénybe.

Szarvas város igazi nemzetközi hírű látványossága a „Pepi-kert” néven ismert, a Hármas-Körös egyik holtágának partján, 84 hektáron elterülő Szarvasi Arborétum, amely Magyarország legnagyobb és leglátogatottabb növénygyűjteménye. Az erdőkben és fás területekben szegény hatalmas alföldi puszták közepén igazi különlegesség, ez a gazdag és változatos, öt távoli világrészről származó növényekből álló csodálatos gyűjtemény. A természetvédelmi területen száz meg száz különleges növényritkaságot, őshonos tiszafákat, változatos fajtájú fenyőket, gyönyörű mocsári ciprusokat, valamint a Magyarországon egyedülálló, több mint 100 éves mamutfenyőt is láthatunk.

A magyarok legendás királynéjának, Sissynek nevét őrzi az egykori Füzes helyére telepített Erzsébet-liget, mely nyári rendezvényeknek is otthont ad. Nem csak kellemes sétát tehetünk, hanem hasznos információkhoz is juthatunk a közelmúltban felavatott tanösvényt végigjárva.

A Városi Gyógyfürdő a gyógyításon kívül kitűnően alkalmas a településre látogató turisták szabadidejének hasznos eltöltésére, testi és szellemi fejlesztésére, kondíciójavítására, tömeg- és versenysportra, és más egyéb turisztikai célú rendezvények szervezésére is. A wellness szolgáltatások iránt érdeklődők számára nyújt kitűnő kapcsolódási lehetőséget a Liget Wellness és Konferencia Hotel. Az igényes belső, a háborítatlan természeti környezet és a széleskörű wellness szolgáltatások teszik ezt a négy csillagos szállodát vonzó célponttá a pihenni vágyók és a konferenciaszervezők számára egyaránt.

A településre látogató turisták egyik kedvelt közlekedési eszköze lehet a kerékpár is. A városban jó minőségű kerékpárút vezet végig a 44-es főút mellett, ezért kerékpáron könnyedén megközelíthetők a fontosabb műemlékek és látnivalók is. Az Arborétum valamint az Erzsébet liget is könnyen megközelíthető a Szarvast Békésszentandrással összekötő kerékpárúton keresztül.

I.1.5. A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület² tevékenysége, a közelmúlt fejlesztései

A 2002-ben létrejött, békéscsabai székhelyű Körösök Völgye Natúrpark Egyesület tekinthető az első olyan szerveződésnek, amely felismerve a Körösök völgyéért történő széles körű együttműködés

² A szervezet jelen tanulmány elkészítésének megbízója, egyben a tervezett natúrpark munkaszervezete

fontosságát, a Körös menti települések önkormányzatait és civil szervezeteit igyekezett a cél érdekében összefogni. A felálló munkacsoport egyik első feladatát jelentette e kiterjedt régió – a turizmus számára is – helyesen definiált, országhatár nélküli megjelenítése, hiszen a folyókkal átszőtt térség értékeit különálló elemeiben ugyan sokan tisztelik, ápolják és népszerűsítik, de összetartozó tájegységként kevesekben él. 2013-ban összesen 22 tagja van, amelyből 10 települési önkormányzat (1. táblázat).

1. táblázat: A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület tagsága (2014)

Önkormányzati tagok	
1.	Békéscsaba MJV Önkormányzata
2.	Békés Város Önkormányzata
3.	Gyula Város Önkormányzata
4.	Doboz Nagyközség Önkormányzata
5.	Tarhos Község Önkormányzata
6.	Körösladány Város Önkormányzata
7.	Köröstarcsa Község Önkormányzata
8.	Sarkad Város Önkormányzata
9.	Kunszentmárton Város Önkormányzata
10.	Mezőberény Város Önkormányzata
11.	Bélmegyer Község Önkormányzata
További tagok	
12.	Henkel Magyarország Kft.
13.	Városvédő és Városszépítő Egyesület
14.	Körösök Völgye Turista Egyesület
15.	Békési Civil Szervezetek Egyesülete
16.	Tourinform Iroda (Békéscsabai Kulturális Központ)
17.	Gyermek és Ifjúságvédelmi Közalapítvány
18.	Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft. Tourinform Iroda Gyula
19.	Békési Kajak-Kenu Club
20.	Százlábú Egyesület

Az Egyesület céljai:

- a) értékvédelem, az egységes kultúrtáj megőrzése, a kulturális értékek megmentése,
- b) természetvédelem, az élőhelyek, fajok védelme, a táj gondozása, ápolása,
- c) környezetvédelem, a környezeti káros hatások minimalizálása,

- d) vidékfejlesztés, a társadalmi-gazdasági fejlesztés támogatása, a helyi kezdeményezések bevonásával,
- e) településfejlesztés, a falvak megújítása,
- f) turizmus, a környezettudatos turizmus támogatása, a pihenést, üdülést szolgáló turisztikai infrastruktúra fejlesztése,
- g) környezeti nevelés, a természetről, a kultúráról szóló ismeretek, tudás közvetítése,
- h) kooperáció ösztönzése, a társadalmi és gazdasági szereplők közötti együttműködés támogatása a fentebb írt célok megvalósítása érdekében.

A célok megvalósítása érdekében az Egyesület feladata:

- a) a Körösök Völgye Natúrpark és a hozzá kapcsolódó létesítményekre vonatkozó elképzelések kidolgozása, egyeztetése, ezek megvalósításában való közreműködés,
- b) a Natúrpark céljaival összefüggő fejlesztések, beruházások bonyolítása és azt követően a Natúrpark, illetve partnerei által történő működtetésének segítése, továbbá a Natúrpark által összefogott települések természeti és épített környezetének, idegenforgalmának, gazdaságának összehangolt fejlesztése,
- c) a Natúrpark eredményes fejlődésének biztosítása az egyes szakterületeken belül, ennek megfelelő fejlesztési irányvonalak és konkrét projektek meghatározása, megvalósítása.

Az Egyesület céljait és feladatait nyereség-és vagyonszerzési cél nélkül, a helyi önkormányzatról szóló 1990. évi LXV. tv. 8. §-ban előírt önkormányzati településfejlesztési, az épített és természeti környezet védelmével kapcsolatos feladatokat is ellátva, az alábbi közhasznú tevékenységgel valósítja meg. (1997. évi CLVI. törvény 26. § c.):

- a) kulturális örökség megóvása (TEÁOR szerint: **92.51** Könyvtári, levéltári tevékenység, **92.52** Múzeumi tevékenység, kulturális örökség védelme, **91.33** Máshová nem sorolt egyéb közösségi, társadalmi tevékenység),
- b) műemlékvédelem (TEÁOR szerint: **92.52** Múzeumi tevékenység, kulturális örökség védelme, **91.33** Máshová nem sorolt egyéb közösségi, társadalmi tevékenység),
- c) természetvédelem, állatvédelem (TEÁOR szerint: **74.14** Üzletviteli (vidékfejlesztésre, turizmusfejlesztésre vonatkozó) tanácsadás, **74.20** Mérnöki tevékenység, tanácsadás (tájépítés tervezés) **92.53** Növény- és állatkert bemutató (természetvédelem), **92.72** Máshová nem sorolható egyéb szabadidő tevékenység, **91.33** Máshová nem sorolt egyéb közösségi, társadalmi tevékenység),
- d) környezetvédelem (TEÁOR szerint: **74.14** Üzletviteli (vidékfejlesztésre, turizmusfejlesztésre vonatkozó) tanácsadás, **74.20** Mérnöki tevékenység, tanácsadás (tájépítés tervezés) **92.53** Növény- és állatkert bemutató (természetvédelem), **91.33** Máshová nem sorolt egyéb közösségi, társadalmi tevékenység),
- e) nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés (TEÁOR szerint: **80.42** Felnőtt-és egyéb oktatás)

Az Egyesület a törvényben és az Alapszabályban rögzített közhasznú tevékenységet folytat, továbbá biztosítja, hogy tagjain kívül más is részesülhet a közhasznú szolgáltatásaiból. Az Egyesület politikai tevékenységet nem folytat, szervezete pártoktól független, és azoknak anyagi támogatást nem nyújt.

Az értékvédelem, természetvédelem, környezetvédelem, turizmus feladatok megvalósítása érdekében szakbizottságok alakultak, amelyek révén további területek vonhatók be a tevékenységbe. A

szakbizottságok előre meghatározott tervek szerint tevékenykednek területükön, ismert és elismert szakemberek bevonásával.

A szervezet döntéshozó testülete egy tiszteletbeli elnökből (Pap János Dániel), egy elnökből (Vantara Gyula), a helyetteséből (Izsó Gábor) és három tagból (Hornok Sándor, Smiri László és Simon István Tamás) álló elnökség irányítja, az ügyvezetést Baran Ádám, munkaszervezet vezető látja el.

A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület a pályázatok elkészítése és menedzselése mellett a vagyonkezelésében lévő **Körösök Völgye Látogatóközpontot** is üzemelteti, amely a festői környezetű Széchenyi liget közepén található, Békéscsaba belvárosából indulva kellemes, ötperces sétával megközelíthető. A 2007-ben a „Körösök Lány Öléen” elnevezésű projekt keretében kívül-belül gyönyörűen felújított épület, melyet a csabaiak ezidáig „Sörkert” néven ismertek, az új külsőhöz új tartalmat is kapott: bázisa különböző környezet- és természetvédelmi kezdeményezéseknek, kulturális megmozdulásoknak, turisztika programoknak. Elhelyezkedése, felszereltsége, terméinek kialakítása lehetőséget teremtett arra is, hogy konferenciák, illetve nagyobb családi rendezvények kedvelt színhelyévé váljon.

Állandó programjai közül kiemelkedik a szombatonként 9-12 óra között megrendezésre kerülő Helyi termék- és **BioPiac**. A biopiac kínálatában friss zöldségek, gyümölcsök, aszalványok, szárított gyógy- és fűszernövények, lekvárok, mézek találhatóak, de tárgyalások folynak biotej és biominőségű kézműves kecskesajt árusításáról is. A helyi (bio) termékek forgalmazása segít az ökotudatos szemléletmód kialakításában, az egészséges életmód megtartásában.

A Körösök Völgye Látogatóközpont több konferenciának, továbbképzésnek, előadásnak, kiállításnak adott már otthont.

Az elmúlt tíz év legfontosabb projektjei és kapcsolódó tevékenységei az alábbiak voltak:

ROP-1.1.1.-2005-05-0003/34. „Körösök Lány Öléen”

2006 tavaszán kezdődött el az első és ez idáig legnagyobb költségvetésű (közel egy milliárd forint) másfél évet felölelő intézkedéssorozat a „Körösök Lány Öléen” ökoturisztikai fejlesztési program, amely egy olyan turisztikai attrakció-készletet hozott létre, amely a Körösök-vidék sajátos kulturális örökségeire és természeti értékeire épít, azok fenntartható fejlődésének biztosítása mellett komplex kínálatot jelent, és összehangolt marketingtevékenység révén a térséget vonzó turisztikai célterületté tette.

Az értékek összehangolt fejlesztésével a korábban pontszerűen, egymástól elszigetelten elhelyezkedő adottságokból komplex kínálat-együttes jött létre, az egymást kölcsönösen erősítő hatások kihasználásával.

A projekt keretében Békéscsaba tüdejében, a közel 150 éves Széchenyi-ligetben került felújításra a több mint 100 éves, anno a szórakoztatás és a nyári színpad helyszínéül szolgáló, különleges stílusú épület. Az Európai Unió támogatásával felújított ligeti pavilon mellé egy új fogadó épületet építettek és egy ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonalat alakítottak ki, amely a közeli Élővíz-csatorna élővilágát, az odvasodó, idős fák és az őshonos erdőrészek lakóit, az Amerikából, Ázsiából betelepített fafajokat, és nem utolsósorban a cserje- és avarszint növény- és állatvilágát mutatja be. A sétány egy szakaszát, annak madárodúit a Zöld Csütörtök Természetvédő Kör és a Békés Megyei Könyvtár Gyermekkönyvtára olvasói ápolják.

Békés város Élővíz-csatorna partjára tervezett egy ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonalat és egy információs pontot, Mezőberény város önkormányzata a városi ligetben, és a város szélén található Medvefejes szikes tónál fejlesztett, előbbi helyen fogadó épületet és szabadtéri színpadot, utóbbin madármegfigyelő állomást és ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonalat természetes anyagokból épült játszótérrel. A tó a Körös-Maros Nemzeti Park védettségét élvez: a különleges madárrezervátum számos védett és fokozottan védett faj vonulási-, gyülekező-, alkalmi előforduló- és szaporodó helye, többek közt a gulipáné is. Doboz nagyközség felújított két hidat, és a település kastélyparkját, valamint a Doboz-szanazugi Sámson várához ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonalat létesített. A kastélypark új sétautakat kapott, amelyen bejárhatjuk a parkot, és elvezeti a látogatót a felújított fahidakhoz is. Közkedvelt pihenőhely a helyiek, főleg a szomszédos általános iskola diákjai körében.

A Doboz-szanazugi üdülőövezet egyik kis utcájában tábla jelzi a Sámson várához vezető útvonal kezdetét. A projekt kapcsán Gyula város Körös-partja és a folyami hajózás kapcsolódott be a turizmus „vérkeringésébe”. Emellett fogadó és információs központot, kikötőt és ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonalat alakítottak ki a gyulai duzzasztónál.

INTERREG III A HU-RO- HU-RO/06/02/014 „Határtalanul két keréken”

A több mint 38 millió forintból, közvetlen kerékpáros összeköttetés valósult meg Békéscsaba és a romániai határátkelő, Méhkerék között Gerla, Doboz, Sarkad települések érintésével. Ezzel növekedett a határmenti települések környezetbarát megközelíthetőségének lehetősége, ösztönözte a határon átmenő utasforgalom növekedését és az aktív turizmus kerékpáros részének térségi fejlesztését.

HURO/0802/146-AF „Határtalanul két keréken” kerékpárút hálózat fejlesztése I. ütem

Békéscsaba - Doboz - Sarkad - Nagyszalonta útvonalon turisztikai célú kerékpárút kivitelezése. A tervek alapján, határon átnyúló 60 km hosszú kerékpárút fogja összekötni a békéscsabai Bánya tavakat a madarasi termálfürdővel. A nyertes pályázat keretében a kerékpárút hálózat I. üteme valósult meg a 27.790 m hosszú turisztikai célú kerékpárút kivitelezésével.

KEOP-6.1.0/B/09-2010-0063 ZÖLDÜLJ! FORDULJ! komplex szemléletformáló programsorozat megvalósítása a Körösök Völgyében

Fenntarthatósági tematikájú rendezvény/rendezvénysorozat szervezése és lebonyolítása című felhívásra benyújtott pályázatban a KVNE komplex környezeti-nevelési programot valósított meg a megye 12 településén. A projekt kapcsán elkészült a Zöldülj! Fordulj! vándorkiállítás, mely azóta is az országot járva terjeszti az ökotudatos gondolatokat kicsiknek és nagyoknak egyaránt érthető nyelven.

HURO/1001/111/1.2.3 Körösök Völgye Periodika – CrisPer informatív kiadvány a Körös folyók természeti, kulturális értékeiről és turisztikai vonzerőiről”

A „Körösök Völgye Periodika – informatív kiadvány a Körös folyók természeti, kulturális értékeiről és turisztikai vonzerőiről (HURO/1001/111/1.2.3. CrisPer)” című projekt 18 hónapon keresztül (összesen 6 alkalommal), ingyenes életmód- és élménymagazin és honlap (magazin.korosoknaturpark.hu) formájában mutatja be térségünk természeti, turisztikai és kulturális értékeit, programlehetőségeit, környezetbarát szemléletmódot közvetítve elsősorban az itt élő lakosság és az ideérkező turisták számára. A hat lapszámhoz kapcsolódóan ingyenes, nyílt túrákra és rendezvényekre hívtuk a lakosokat, mind a magyar, mind a román oldalon.

A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület további projektekben, több mint 2 milliárd forintos költségvetéssel, továbbá lebonyolítás alatt álló, közel 35 millió forintból megvalósítandó céljaival

erősíti aktív szerepét a térség turizmusát érintő fejlesztésekben (2., 3. és 4. táblázatok). Az Egyesület közelmúlt és folyamatban lévő projektjei során megvalósuló egy tucatnál is több tematikus turisztikai kiadvány, marketingstratégia és a hatékony működést szolgáló infrastruktúrafejlesztés jelentősen hozzájárul a térség turisztikai fejlesztéséhez.

2. táblázat: A KVNE öt millió forintos összköltséget nem meghaladó megvalósult pályázatai

PÁLYÁZAT MEGNEVEZÉSE	LEÍRÁS	A PROJEKT TELJES KÖLTSÉGE	MEGVALÓSULÁS HELYSZÍNE
2008-TU-DAL-3-08-04-16 „Tematikus turisztikai útvonalak a Körösök Völgyében”	A térség 9 települése együttműködve marketingeszközök elkészítésével segítette a természeti értékekre alapozott turisztikai kínálat promócióját. Honlap készült (www.korosok.hu), nagyméretű információs táblák segítik a turistákat a túraútvonalak kiválasztásában, 20.000 példányban térképes kiadvány készült 4 nyelven.	3.500.000,-Ft	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Sarkad, Szarvas
B-2006-AVOP-3.5.2-0000105/7.08 „A Körösvölgy Hálója”	A hálózatépítés alapja egy polcrendszer kialakítása, mely minden együttműködő turisztikai szolgáltató székhelyén elhelyezésre kerül. A kihelyezésre kerülő polc két részből áll. A felső részen 32 db akasztó kap helyet, melyek az együttműködő partnerek cégismertető kártyáinak praktikus elhelyezésére szolgálnak. Az alsó rész 10 db összehajtott prospektus kihelyezésére alkalmas polcok alkotják.	2.089.152,-Ft	Körösök Völgye
B-2006-AVOP-3.5.2-0000104/7.08 „Digitális bemutató az Akciócsoport fejlődéséért”	A Körösök Völgye Akciócsoport településeinek személyes meglátogatása, a helyi értékek megismertetése, feltárása, vonzerőleltár elkészítése. Majd ezek alapján egy ismeretterjesztő film elkészítése. Az elkészített film sokszorosításra és terjesztésre kerül. Ezeken kívül a projektben szereplő bérelt technikák segítségével (videokamera, vetítővászon, projektor, hangtechnika) bemutatók szervezése az Akciócsoport területén élő, a program iránt érdeklődők számára.	1.928.344,-Ft	Körösök Völgye
B-2006-AVOP-3.5.2-0000106/7.08 „A Háló Hálója”	A Körösök Völgye Akciócsoport hatékony együttműködésének alapfeltétele a hálózatépítés. Az Akciócsoportok területén egymástól függetlenül működő vállalkozásokat, vendéglátókat, kulturális, sport, és szabadidős programokat kínáló szervezeteket, klubokat a projekt keretében felkutatjuk, rendszerezjük. Cél, hogy egymásra építhető programok együttes promótálása létrejöjjön. Az összegyűjtött adatok feldolgozása után fókuszcsoporthoz megbeszéléseken ismertetjük az eredményeket és egyeztetjük a hálózat kialakításának lehetőségeit, feltételeit. Összehangoljuk egymás termékeit, a gasztronómiai értékek népszerűsítésére tematikus útvonalat jelölünk ki „Színek és Ízek Útja” néven. Szakmai látogatást szervezünk a hasonló hálózatot már jól működtető Irottkő ereje LEADER térségbe.	2.215.572,-Ft	Körösök Völgye
NCTA-2009-Z05012 „Zöld Lányomok Körös Körül”	Multiplikátorképzés az iskolások és az idősek körében a mindennapi környezetvédelem témakörében a Körösök Völgyében	15.000 euró	Békés megye
BMÖ-A/02/528/2009 „Környezet- és természetvédelmi tréning pedagógusoknak”	A tréning olyan környezet- és természetvédelmi ismereteket és lehetőségeket mutat be gyakorlati tevékenységeken keresztül, mely az oktatás kereteiből részben vagy teljesen hiányzik, de elengedhetetlen a környezettudatos életvitel kialakulásához.	1.157.000 Ft	Békés megye
NCA-DA-07-P „Körösök Völgye Natúrpark Egyesület 2007 évi működési pályázata”	Az Egyesület működésére nyert támogatást a Nemzeti Civil Alaptól.	1.500.000 Ft	Körösök Völgye
NCA-DA-08 „Körösök Völgye Natúrpark Egyesület 2008 évi működési pályázata”	Az Egyesület működésére nyert támogatást a Nemzeti Civil Alaptól.	2.000.000 Ft	Körösök Völgye
NCA-DA-09 „Körösök Völgye Natúrpark	Az Egyesület működésére nyert támogatást a Nemzeti Civil Alaptól.	1.500.000 Ft	Körösök Völgye

Egyesület 2009 évi működési pályázata			
NCA-DA-10 „Körösök Völgye Natúrpark Egyesület 2010 évi működési pályázata	Az Egyesület működésére nyert támogatást a Nemzeti Civil Alaptól.	800.000.- Ft	Körösök Völgye
NCA-NK-11-A-0718 Körösök Völgye Határtalan Vándortúra és Zenei Fesztivál 2011	A Nemzeti Civil Alaptól nyert támogatásból egy határon átnyúló vándortúrát szervezett az Egyesület, melyet kulturális programok kísértek a romániai Belényestől a magyarországi Békéscsabáig a Körösök mentén 150 km hosszan. A vándortúrát vízen és szárazföldön egyaránt lehetett teljesíteni. A hatnapos esemény legfőbb célkitűzése, a térségi magyar-román kétoldalú párbeszéd javítása, a fenntartható fejlődés elősegítése, a határon átnyúló Körösök Völgye organikus tájegység elnevezésének tudatosítása, népszerűsítése.	1.165.000.- Ft	Körösök Völgye
NEA-KK.12-M-1439 A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület működési pályázata	Az Egyesület működésére nyert támogatást a Nemzeti Együttműködési Alaptól	2 700 000 Ft	Körösök Völgye
NEA-KK-13-M 1845	Az Egyesület működésére nyert támogatást a Nemzeti Együttműködési Alaptól	3 800 000 Ft	Körösök Völgye
A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület működési pályázata			
NEA-KK-13-SZ-1025 A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület szakmai pályázata	Körösök Völgye Natúrpark stratégia a kultúra, hagyományok helyi értékek támogatására. A projekt célja, a „natúrpark cím” elnyerése és ezzel azon közösségek közötti kohézió erősítése, akik magukénak érzik a natúrpark szellemiségét, és tenni akarnak valamint képesek a fenntartható fejlődés érdekében cselekedni. Rövidtávú célja a projektnek, hogy a natúrpark cím elnyerését követően, a határon túli magyar közösségek számára továbbadni azt a modellt, ahogyan a KVNE fejlesztette magát, ezáltal a Körösök Völgye Natúrpark romániai szervezetének létrehozásában is aktívan közreműködni, ahogyan például az Írott Köv Natúrpark is teszi osztrák partnerével.	2 010 000 Ft	Körösök Völgye

3. táblázat: A KVNE öt millió forintos összköltséget meghaladó megvalósult pályázata

HURO/0802/146-AF „Határtalanul két keréken” kerékpárút hálózat fejlesztése I. ütem	Békéscsaba - Doboz - Sarkad - Nagyszalonta útvonalon turisztikai célú kerékpárút kivitelezése. A tervek alapján, határon átnyúló 60 km hosszú kerékpárút fogja összekötni a békéscsabai Bánya tavakat a madarasi termál fürdővel. A nyertes pályázat keretében a kerékpárút hálózat I. üteme valósul meg a 27.790 m hosszú turisztikai célú kerékpárút kivitelezésével.	5.175.000 euró	Békéscsaba, Doboz, Sarkad, Nagyszalonta
"Természet és a kultúra ösvényein" békéscsabai ökoturisztikai útvonal kialakítása	Nemzeti Diverzifikációs Program keretében - Aktív turisztikai fejlesztés Békéscsaba külterületén, tematikus útvonal kialakítása a környezeti és épített örökségeink bemutatása céljából. A Csabai Körtúra névre keresztelt túraútvonal térképpel és játékos információs táblákkal várja a turistákat.	13.381.572 Ft	Békéscsaba
KEOP-6.1.0/B/09-2010-0063 ZÖLDÜLJ! FORDULJ! komplex szemléletformáló programsorozat megvalósítása a Körösök Völgyében	KEOP-6.1.0./B – Fenntarthatósági tematikájú rendezvény/rendezvénysorozat szervezése és lebonyolítása című felhívásra benyújtott pályázatban a KVNE komplex környezeti-nevelési programot valósított meg a megye 12 településén. A projekt kapcsán elkészült a Zöldülj! Fordulj! vándorkiállítás, mely azóta is az országot járva terjeszti az ökotudatos gondolatokat kicsiknek és nagyoknak egyaránt érthető nyelven.	26.758.000 Ft	Körösök Völgye
HURO/0901241/2.1.3 „Tematikus turisztikai programok szervezése a Körösök Völgyében (Aktív túrák)”	A Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulással partnerségben benyújtott pályázatban marketingstratégia készül, turisztikai eszközök (sárkányhajó 2db, túrakenu 12 db, kerékpár 14 db, GPS készülék 9 db, nordic-walking bot 10 pár) kerülnek beszerzésre, kiadvány készül, honlap fejlesztés valósul meg, 5 db stég kerül kihelyezésre és 15 féle tematikus túraútvonal került kidolgozásra.	31.822.000	Körösök Völgye

DAOP-2.1.1./D-2008-0013 „Békési Szilvapálinka út”	A Békési Szilvapálinka turisztikai attrakcióként való megjelenítését tűzte ki célul, pálinka kóstoltató és bemutató helyek létrehozásával, Békési Szilvapálinka Út néven, Gyula, Békés és Békéscsaba városokban 3 helyszínen.	214.787.386 Ft	Békés, Békéscsaba, Gyula
HURO/1001/008/1.1.3 Turisztikai célú kerékpárút hálózat tervezése a Körösök Völgyében	A projekt keretében elkészül 74.363 méter hosszú turisztikai célú kerékpárút nyomvonal engedélyes műszaki és kiviteli tervei. A magyar oldali nyomvonal hossza 55.263 méter és az alábbi településeket érinti: Köröstarcsa, Mezőberény, Békés, Doboz, Békéscsaba, Gyula. A román nyomvonal hossza 19.100 méter és az alábbi településeket érinti: Feketegyarmat, Nagyzerind, Miska, Vadász, Simonyifalva.	344.113,00 EUR	Körösök Völgye
HURO/1001/111/1.2.3 Körösök Völgye Periodika – CrisPer informatív kiadvány a Körös folyók természeti, kulturális értékeiről és turisztikai vonzerőiről”	A „Körösök Völgye Periodika – informatív kiadvány a Körös folyók természeti, kulturális értékeiről és turisztikai vonzerőiről (HURO/1001/111/1.2.3. CrisPer)” című projekt 18 hónapon keresztül (összesen 6 alkalommal), ingyenes életmód- és élménymagazin és honlap (magazin.korosoknaturpark.hu www.korosokvolgye.com) formájában mutatja be térségünk természeti, turisztikai és kulturális értékeit, programlehetőségeit, környezetbarát szemléletmódot közvetítve elsősorban az itt élő lakosság és az ideérkező turisták számára. A hat lapszámhoz kapcsolódóan ingyenes, nyílt turrakra és rendezvényekre hívjuk a lakosokat, mind a magyar, mind a román oldalon.	89.000.000,- Ft	Körösök Völgye
Komplex turisztikai marketing tevékenység, képzés és oktatás megvalósítása a Körösök Völgyében	Az együttműködés stratégiai célja, hogy a Körösök Völgye térségének gazdaságát élénkítse, amely közös érdeke az itt élőknek. Ennek eléréséért a turisztikai ágazatok, első sorban az aktív- és ökoturizmus, a gasztronómia, a kultúra és a falusi turizmus fejlesztése a fő irányvonala ennek a kezdeményezésnek. A lebonyolítás során - többek között – aktív turisztikai térkép és 11 féle tematikus turisztikai kiadvány készül el összesen 44.700 példányban, angol és román nyelv oktatás, valamint marketing kommunikációs képzések kerülnek megszervezésre, emellett országos médiákban és egyéb marketing eszközök segítségével kerülnek népszerűsítésre a Körösök Völgye térség turisztikai attrakciói.	24.999.999,- Ft	Körösök Völgye
”Tájképi értékek helyreállítása Pósteleken”	A projekt célja a pósteleki Wenckheim-Széchenyi kastély 15 ha-os történeti kertjének leglátogatottabb részeinek felújítása tanösvény kialakításával, a kiszáradt tömeger újrahaznosítása eredeti funkcióinak megfelelően.	30 142 920,- Ft	Békéscsaba - Póstelek

4. táblázat: A KVNE megvalósítás alatt lévő pályázata

TÁMOP-5.5.4-13/2-2013-0020 „Közösségfejlesztés a békéscsabai József Attila lakótelepen”	A projekt keretében olyan szakmai program és eszközbeszerzés valósul meg, amely hozzájárul az akcióterület lakosságát tekintve a közösségi kohézió erősítéséhez, a lakók kapcsolati tőkájének, ismereteinek és tapasztalatainak gyarapodásához és olyan szolgáltatásokat biztosít, amely a lakosság számára ingyenesen és széles körűen elérhetővé válnak. Mindez hosszú távon egy kellemesebb, élhetőbb lakótelepi életvitelt és önállóan, aktívan cselekedni képes lakóközösségeket eredményez. A projektben megnyílt, a Körösök Völgye Natúrpark Egyesület által működtetett Lakótelepi Információs és Szolgáltató Iroda aktív résztvevője a fenti célok elérésének.	29 999 897 Ft	József Attila lakótelep, Békéscsaba
NEA-KK-14-SZ-1254 A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület szakmai pályázata	Környezettudatos szemléletformálás a Körösök Völgyében A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület működése során jelentős hangsúlyt fektet a környezettudatos nevelésre, szemléletformálásra. Jelen pályázatban olyan programokat tervez megvalósítani, amelyek közelebb hozzák ezt a témakört a lakossághoz, fokozza eddigi tevékenységének aktualitását, hasznosságát.	2 800 000 Ft	Körösök Völgye
PTFK/330/2014 Zöld Forrás Pályázat	Zöldülj!Fordulj! Tudatos Család - energiatakarékos otthon A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület 2011-2012.évben dolgozta ki egyedülálló, saját, egyedi fejlesztésű Zöldülj!Fordulj! Interaktív kiállítását, amely azóta is folyamatosan járja az országot iskolákban, óvodákban. A pályázatban a szemléletformáló, élményszerű tapasztalat-, ismeretszerzésen alapuló, 6 részből álló program 7. állomását tervezi összeállítani, kivitelezni és 7 tagtelepülésen bemutatni a családok, érdeklődők számára. Célja ezen új, önállóan is bemutatható szemléletformáló kiállítás megvalósítása, bemutatása.	1 667 000 Ft	Körösök Völgye
IFJ-GY-14-B-15489 Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet	A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület 1 hetes nyári napközis tábor megvalósítására pályázott hátrányos helyzetű gyermekek számára. A projektbe olyan békés megyei települések iskolásait kívánja bevonni, akiknek nincs részük környezeti szemléletformálásban, és csekély lehetőségeik vannak békéscsabai programok látogatására.	279 443 Ft	Békéscsaba, Békés, Tarhos, Doboz

A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület egyik legfontosabb küldetése, hogy a Körösök völgyét mint egybefüggő földrajzi területet népszerűsítse, megismertesse természeti, kulturális értékeit, turisztikai attrakcióit. Az egyesület ennek megfelelően olyan tevékenységeket valósít meg, amelyek a terület turisztikai vonzerejét növelik, hosszú távon pedig elősegítik a gazdaság élénkítését, az itt élők életkörülményeinek javítását.

Az egyesület telephelyét biztosító épület, a Körösök Völgye Látogatóközpontot 2007-ben a „Körösök lágy ölén” elnevezésű projekt keretében újítták fel, azóta a „zöld” események, turisztikai és területfejlesztési projektek, családi rendezvények egyik bázisává vált.

Az „Active Tours” elnevezésű projektben az egyesület projektpartnerként vett részt, ahol is 15 túracsomagot tartalmazó turisztikai kiadvány került kidolgozásra, valamint turisztikai eszközök – kenek, sárkányhajók, NordicWalking botok, GPS-ek – kerültek beszerzésre, amelyek azóta bérelhető formában állnak a lakosság és a turisták rendelkezésére.

A „HUROBIKE PLAN”, valamint a „HUROBIKE 30” elnevezésű projektek megvalósításával az egyesület a kerékpározás kedvelőinek igényeit kívánta kielégíteni. A „HUROBIKE PLAN” projektben elkészült egy 76 km hosszú kerékpárút terve, amely Köröstarcsát köti össze Simonyifalvával, a „HUROBIKE 30” projektben pedig kerékpárút szakaszok épültek Békéscsaba és Nagyszalonta között, amely már a kerekezők rendelkezésére áll. Az egyesület a projektekkel a térség kerékpáros turizmusának fellendülését hívta életre.

A „CRISPER” elnevezésű projekt keretében az egyesület részvételével megjelenő Körösök Völgye címet viselő ingyenes magazin 6 lapszámon át, 12 rovaton keresztül élményszerűen mutatta be a térség természeti, kulturális adottságait, turisztikai vonzerejét.

Összefogás a Körösökért

Az egyesület 2010-ben szélesebb körű együttműködést kezdeményezett az elsődleges célok elérése érdekében, és a közös szerepvállalás szándékát egy megállapodás formájában rögzítette számos csatlakozó szervezet részvételével. A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület mellett az első aláírók között volt a Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulás, a Körös-Maros Nemzeti Park, a Körösvidéki Horgász Egyesületek Szövetsége, a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság, a Békés Megyéért Vállalkozásfejlesztési Közhasznú Közalapítvány Békés megyei Tourinform-hálózata és a Magyar Turizmus Zrt. Dél-alföldi Regionális Marketing Igazgatósága. A megállapodást aláírók köre az eltelt időszak alatt folyamatosan bővült, és a program mára olyan romániai partnereket is soraiban tudhat, mint Nagyszalonta (Salonta) és Nagyzerind (Zerind) önkormányzata, valamint a nagyváradi székhelyű Aqua Crisius Egyesület, illetve a Partiumi Keresztény Egyetem.

Mintegy tíz évvel a kezdetek után kijelenthető, hogy a folyamatos kapcsolatépítésnek köszönhetően egyre több intézményi és civil partner munkálkodik együtt a Körösök völgyének turisztikai fejlesztése és népszerűsítése érdekében. Ennek eredményei mindinkább láthatóak, kézzelfoghatóak, amelynek szép példáit a szaporodó – helyi és határon átnyúló – rendezvények, programok és célirányos fejlesztések fémjelzik. Az együttgondolkodás és a közös, nemes célokhoz kapcsolódó, immáron szerteágazó tevékenységek fókuszpontjává a békéscsabai Széchenyi ligetben található Körösök Völgye Látogatóközpont vált.

Magyar Natúrpark Szövetség

Az egyesület 2012-ben kezdeményezte az Magyar Natúrpark Szövetség munkájának felélénkítését. Bár a Körösök völgye nem rendelkezik hivatalos natúrpark minősítéssel, de az egyesület feltett szándéka, hogy a térség megszerezze a minősítést.

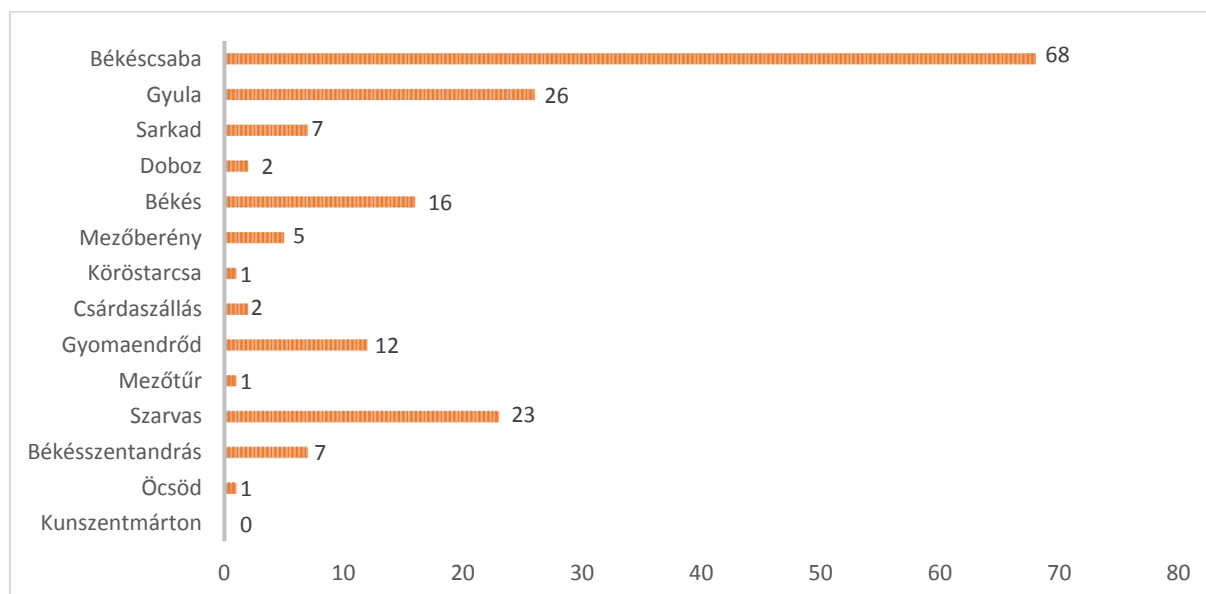

I.1.6 Társadalmi együttműködés

Társadalmi szervezetek

Békés megye köztudottan erős társadalmi bázissal rendelkezik, civil szervezeteinek mintegy 58%-a (1086 db) tevékenykedik a Körösök Völgye Natúrpark térségében. 171 nonprofit szervezet kifejezetten „natúrpark-tevékenységeket” lát el, azaz fő tevékenységeik között megtalálható a környezet- és természetvédelem, az aktív- és ökoturizmus, valamint különböző szabadidős tevékenységek, mint például a horgászat vagy evezés. A legtöbb ilyen szervezet természetesen a térség legnagyobb városában, Békéscsabán koncentrálódik (68 db), további 35%-uk Gyulán, Gyomaendrődön és Szarvason működik (3. ábra).

3. ábra: „Natúrpark-tevékenységeket” ellátó társadalmi szervezetek száma a KVNP-ban

Forrás: www.birosag.hu

Számos szervezet kifejezetten a Körösök völgye és a megye természeti állapotának javítására, a természetjárásra és a környezeti elemek védelmére szerveződött: "Zöld 14" Békés-Bihar Eurorégió Fenntartható Fejlődéséért Egyesület, Bihari Túrák Kulturális, Természet- és Egészségvédő Közhasznú Egyesület, Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület Békéscsaba, White Club az Élővíz-csatornáért Egyesület Békéscsaba, Zöld Csütörtök Természetvédő Kör, Gyomai Természetvédelmi Egyesület, Körösök Völgye Natúrpark Egyesület, Százlábú Egyesület, Békéscsabai Városvédő és Városszépítő Egyesület, Kerékpárosbarát Települések Országos Szövetsége, Békés és Környéke Biokultúra Közhasznú Egyesület, Körös Régió Természetjáró Egyesület, Csabai Bihargók Turista Egyesület, Körös-völgyi Oázis Egészségturisztikai Egyesület. Jól érzékelteti a Körös folyók egyedülálló holtágrendszerének társadalmi jelentőségét, hogy közel egy tucat civil szervezet ezek védelmére jött létre: Békés Megyei Peresi-holtág Természetvédelmi Egyesület, Danzugi Tájvédő Egyesület, Gyomai Természetvédelmi Egyesület, Kecsegézug Tájvédelmi és Horgász Egyesület Gyomaendrőd, Papzugi Természetvédelmi és Horgász Egyesület, Peresi-Holtág Környezetvédelmi Egyesület, Siratói Környezetvédelmi és Horgász Egyesület, Sóczózugi Környezetvédelmi és Horgász Egyesület, Szarvas - Békésszentandrás Körös - Holtág Hasznosító Egyesület, Templomzugi Környezetvédelmi és Horgász Egyesület Gyomaendrőd, Torzsászugi Tájvédelmi és Horgász Egyesület.

LEADER – Körösök Völgye Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület

A Körösök Völgye Natúrpark települései önkormányzataik révén nagyjából a Körösök Völgye Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület tagságának részei. A 2008 őszi alapított egyesület LEADER Helyi Akciócsoportként látja el a LEADER források felhasználásával kapcsolatos törvény által szabályozott feladatait³.

A 96 számú egyesületi tagságból 2013 áprilisában 39 a civil, 11 a vállalkozói szférából és 16 települési önkormányzat volt. A tagság mintegy 40%-a a Szarvasi járásban található, túlnyomó részt (23 db) a civil szférából és 7 vállalkozás. Dominanciáját tekintve, 15 civil szervezettel és öt vállalkozással, Szarvas város túlsúlya jellemző.

A munkaszervezet ügyfélszolgálati irodája Békéscsaba város belvárosában, könnyen megközelíthető, frekvenciált helyen található. A Stratégia megvalósításával összefüggő feladatokat az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program Irányító Hatósága, a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal és a Vidékfejlesztési Minisztérium Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézete szakmai iránymutatása és kontrollja mellett operatív szinten a munkaszervezet látja el, a Közgyűlés és az Elnökség döntéseinek megfelelően.

Az Akciócsoport és a munkaszervezet által szervezett rendszeres tájékoztató és szakmai fórumok, a kevesebb alkalommal, de annál nagyobb sikerrel lebonyolított, a helyi termékek és kulturális hagyományok bemutatását célzó fesztiválok és kiállítások, a térség értékeit és lehetőségeit feltáró kiadványok és szakmai tanulmányok elkészítése, az egyes fejlesztési programok, elsősorban az ÚMVP keretében elérhető lehetőségek népszerűsítése, valamint a települési önkormányzatokkal való folyamatos kapcsolattartás és az ügyfélszolgálati irodát felkereső több mint 500 ügyfél számára nyújtott személyre szabott tanácsadói tevékenység révén a Körösök Völgye Acs. Np. Kft. és annak feladatait átvállaló Körösök Völgye Vidékfejlesztési Egyesület a térségfejlesztés megbízható és megkerülhetetlen szereplőjévé vált.

A tájékoztató és tanácsadó szerep betöltése mellett azonban az Akciócsoport projektgeneráló, térségfejlesztő, illetve hálózatépítő szerepe nem bontakozott ki teljes körűen. Ennek okai voltak a magyarországi LEADER Programot övező bürokratikus terhek, valamint hogy a LEADER Akciócsoportok működését érintő finanszírozási nehézségek jelentős erőforrásokat vontak el a helyi vidékfejlesztési stratégiák megvalósítását segítő tevékenységektől, ugyanakkor tény, az Akciócsoport adós maradt az együttműködésben, kis beruházási költséggel, fenntartható módon megvalósult jó gyakorlatok bemutatásával.

Az Akciócsoport már meglévő és potenciális partnerei:

- települési és kisebbségi önkormányzatok, önkormányzatok társulásai
- szakmai szervezetek (Békés Megyei Agrárkamara, Békés Megyei Kereskedelmi és Ipar Kamara, Békés Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, RFH Nonprofit Zrt. Békés megyei irodája, Békés Megye Falusi Turizmusáért Egyesület, Körösök Völgye Natúrpark Egyesület, Békésvmegyei Civil Információs Centrum)
- más fejlesztési programok munkaszervezetei, tanácsadó irodái
- már működő hálózatok (civil szövetségek, gazdasági és turisztikai klaszterek, TDM szervezetek, szövetkezetek, érdekképviselések)

---

³ Vidékfejlesztési Miniszter 54/2011. (VI.10.) rendelete alapján. Korábban a Körösök Völgye Akciócsoport Nonprofit Kft. látta el ezeket a feladatokat

Az Akciócsoport jelenleg a még 2008-ban megfogalmazott, de 2013 tavaszán felújított „Sokszínű természet, sokszínű társadalom a Körösök Völgyében” című Fejlesztési Tervének (Helyi Vidékfejlesztési Stratégia, HVS) keretében koordinálja és látja el a LEADER Program kommunikációs és adminisztratív feladatait. Az Akciócsoport a közös tudásra és forrásokra alapozott partnerséget ösztönző valamint projektgeneráló és hálózatépítő tevékenysége révén szeretné elérni, hogy a vállalkozások együttműködési készsége, ezáltal versenyképessége és munkahelyteremtő képessége nőjön, jelentősen bővüljön a turisztikai kínálat, meginduljon az alternatív energiagazdálkodási rendszerek kiépítése, foglalkoztatás elterjedése, valamint hogy felgyorsuljon a lakosság környezettudatos nevelése, a fenntarthatóság elveinek elterjedése.

A térség fejlesztési jövőképe szerint a programozási időszak végére a helyi agráriumban előállított élelmiszeripari és kézműves termékek értékesítésével a vállalkozások, kistermelők és a lakosság jövedelemforrásai bővülni fognak, a turisztikai szolgáltató rendszer helyi szintű ellátása növekszik, a mezőgazdasági termelésből származó biomassa és bioenergia valamint a megújuló energiák hasznosításával csökkennek a termelés energiaköltségei (HVS 2013). Mindezek alapján a térség fejlesztésének kitörési pontjai továbbra is az agrárium és a turizmus fejlesztése, valamint a megújuló és bioenergia hasznosítás lehetnek.

Az Akciócsoport hálózatépítésben vállalt feladatai révén kiemelkedő szerepet vállal a fejlesztési stratégiájában kitűzött célok elérése érdekében. E tevékenységi körébe tartozik, egyebek mellett, az alternatív és innovatív módszerekkel, fenntarthatóan megvalósítható jó gyakorlatoknak, valamint a partnerség előnyeinek a bemutatása és a folyamatos partnerkeresés.

Az Akciócsoport a mezőgazdasági termelők piacra jutását és piaci pozicionálását segítő LEADER Program keretében támogatott szakmai együttműködéshez nagy reményt fűz, mely által a nagykereskedelmi forgalomban kevésbé ismert, de egyediségüket épp a kisebb előállított mennyiség révén megőrző termékek - közös marketing akciókkal történő „ráségítésével” – jobb értékesítése érhető el. Mindezt a hálózati szereplők képzésével, üzleti kapcsolatok kiépítésével kívánják előmozdítani.

A helyi akciócsoport fontos szerepet játszik a helyi partnerségek kialakulásában, a helyi társadalom együttműködési készségének fokozásában és az erőforrások fejlesztési programok végrehajtására történő optimalizálásában. A LEADER Program célkitűzéseit megvalósítandó fejlesztéseket gondozó szervezet önmagát, mint a partnerség kézzelfogható előnyeit – így a kisebb beruházás, nagyobb értékesítési lehetőségek, egyenrangúság a felek között stb. – hangsúlyozó, a megfelelő partnereket felkutató katalizátorként határozza meg (HVS 2013). E feladatnak a 2011. évi felülvizsgálat óta az Akciócsoport lépésről-lépésre tesz eleget, egyebek közt az új LEADER intézkedési tervben ilyen és hasonló célokat szolgáló programok támogatásával.

Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat – Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet – megyei referensi szolgálat

A térség a Békés megyei MNVH referens illetékességi területéhez tartozik, aki 2013 februárjában kezdte meg jogszabály alapján ellátandó feladatait. A megyei szakember feladata az MNVH megyei képviselete, a megyei sajtókapcsolatok ápolása, továbbá kapcsolattartás a hálózati tagokkal, és aktív hozzájárás a tagság bővüléséhez. Bár a referens a projektötletek benyújtásához információs segítséget nyújt a lehetséges partnereknek, némileg korlátozott a potenciális forráslehetőségek körében való teljes körű tájékoztatás lehetősége, ugyanis jellemzően első sorban a NAKVI projekt támogatásai kapnak e tekintetben prioritást és az egyéb, amúgy szintén vidékfejlesztési források (pl. ÚMVP, ÚSZT, MVH, LEADER) végül is csak informális csatornákon jut el az érdeklődő felé. A megyei képviselőknek feladata a támogatást nyert projektötletek megvalósulásának ellenőrzése, a megvalósultakról

adatbázis készítése és a jó gyakorlatokat begyűjtése. A megyének a Hálózatban való érdekérvényesítési képességét hátrányosan érintő körülmény, hogy egyelőre nincs megyei tagja a Hálózat Tanácsában, holott a velük való intenzív kapcsolattartás szintén a referensek feladatkörébe tartozna.

A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület, mint a tervezett Körösök Völgye Natúrpark gesztorszervezete, elkötelezett a helyi társadalmi szervezetekkel való kapcsolatok erősítésében. Nem csak a szűken értelmezett „Natúrpark-tevékenységeket” ellátó civilek, de egyéb, a térség társadalmi, gazdasági, kulturális értékeinek megőrzését és fejlesztését célul tűző szervezetekkel való, közös érdekek mentén gondolkodó és hosszútávra tervező, hálózati együttműködés kialakításában érdekelt. Az Egyesület jelenlegi húsztagszervezetéből nyolc civil szervezet, alapszabálya szerint pedig továbbiak csatlakozása biztosított.

I.2 Térszerkezeti jellemzők

I.2.1 Területrendezés

Békés megye területrendezési terve⁴ külön kiemeli a Körösök-völgyének települései alkotta térséget, amely turisztikai szempontból, ún. együtt tervezendő terület egység. Mint fogalmaz: „Az övezet magába foglalja a Körösök Völgye Natúrpark Békés megyébe eső településeit, de ezen túlmenően – mintegy a natúrpark gondolat kiterjesztéseként – a folyóvölgyek és vízpartok hordozta természetmegőrzési és turisztikai fejlesztések potenciális színteréül szóba jöhető további Körös menti településeket is. A térségre vonatkozó tervezési elképzelések szerint a Körösök vidéke a turizmus és a természetvédelem számára egyaránt célterület. A sűrű vízhálózattal átszőtt, számos holtágat és folyóvizet magába foglaló, galériaerdőkkel szegélyezett térség olyan egyedi jegyeket hordoz, amely megyei, de régiós és országos szinten is egyedülálló, elsősorban tájképileg. **A folyók közelében települt községek és városok térségileg egységes elvek szerinti tervezése kívánatos.** A térség turisztikai kínálatában a természeti értékek megőrzése és bemutatása, a vízparti rekreáció – horgászat, vízi turizmus – és a termálturizmus mellett a kulturális örökség építészeti, néprajzi értékei egyaránt fellelhetők. **Ezeknek az erőforrásoknak az optimális és térségileg összehangolt hasznosítása, turisztikai csomagkínálat felépítése a cél.** A térség összehangolt tervezését indokolja a Körös-vidékhez kapcsolódó jelenlegi és jövőben várható rekreációs-, lakóterületi, továbbá kiszolgáló infrastruktúra igényeinek összehangolt biztosítása.

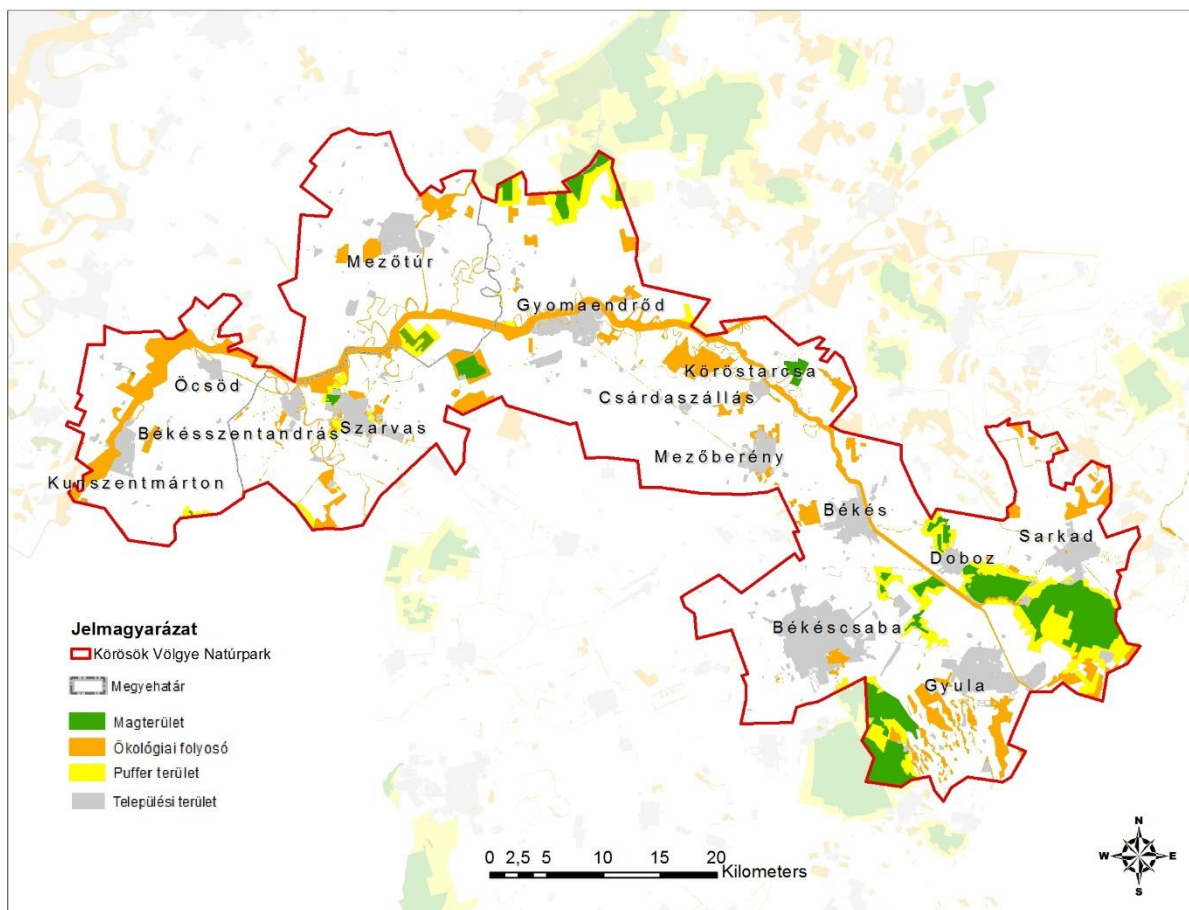
---

⁴ Békés Megye Területrendezési Terve 2013

I.2.1.1 Táj, természeti jellemzők

A 2008-ban módosított Országos Területrendezési Terv az országos **ökológiai hálózat** új övezeti rendszerét vezette be: magterület, pufferterület, ökológiai folyosó övezetekkel. Az ökológiai hálózat KVNP területei elsősorban a Körösök ártere, a folyóvölgyek és a holtágak, illetve a Natura 2000 különleges madárvédelmi területeknek és különleges természetmegőrzési területek (4. ábra).

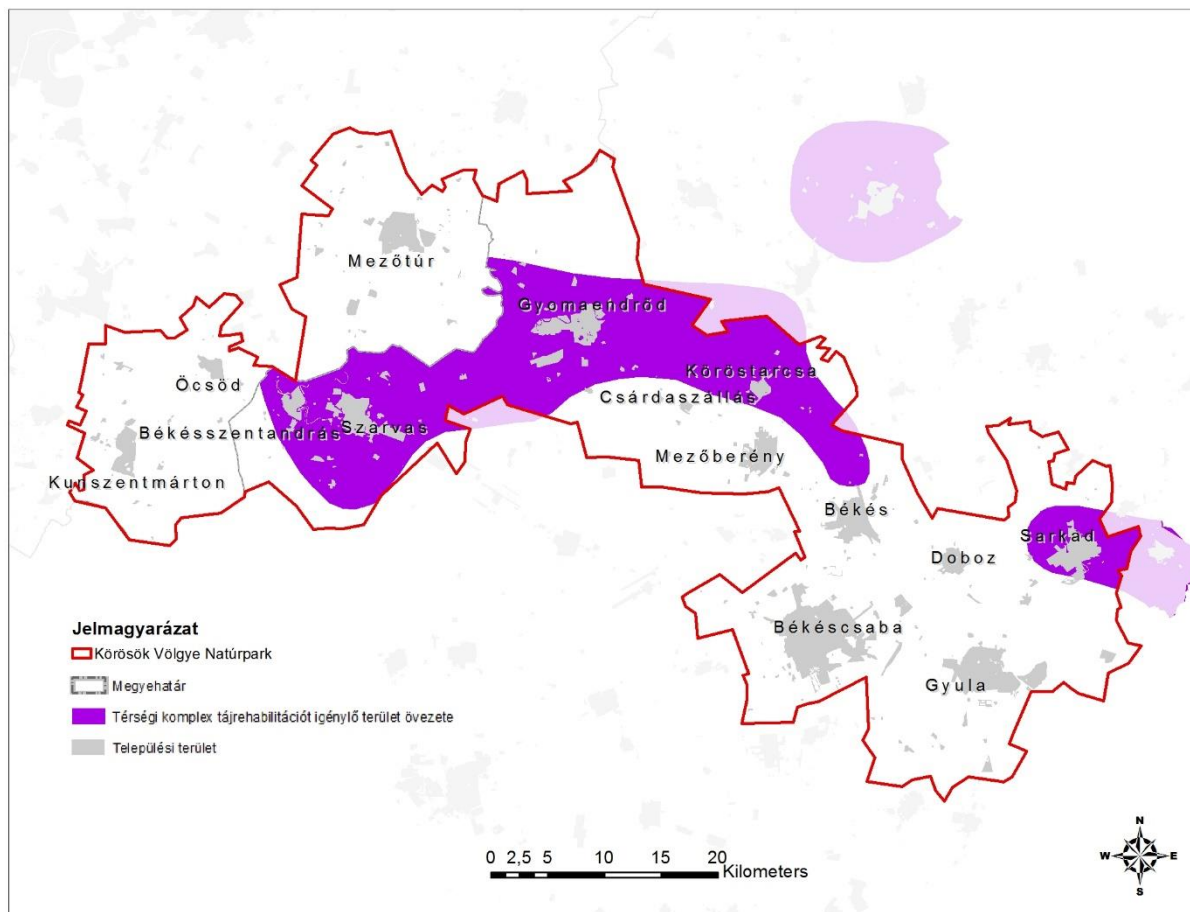
4. ábra: A KVNP ökológiai hálózat részei

Forrás: BMTrT 2013

A KVNP területének negyede (50 ezer hektár) **komplex tájrehabilitációt igénylő terület övezetébe** tartozik (5. ábra), amelynek alapvető célja a Körösök vízrendszerének szerves részét képező nagy számú holtág és morotva táji arculatának megőrzése, ahol ez szükséges, ott helyreállítása. A holtág-rehabilitáció révén a természetvédelmi és turisztikai potenciállal rendelkező vízfelületek védelme valósul meg. A rehabilitálandó holtágak térségében élők esztétikus környezet iránti lehetőségei növekednek (lásd: 3.1.2 fejezet).

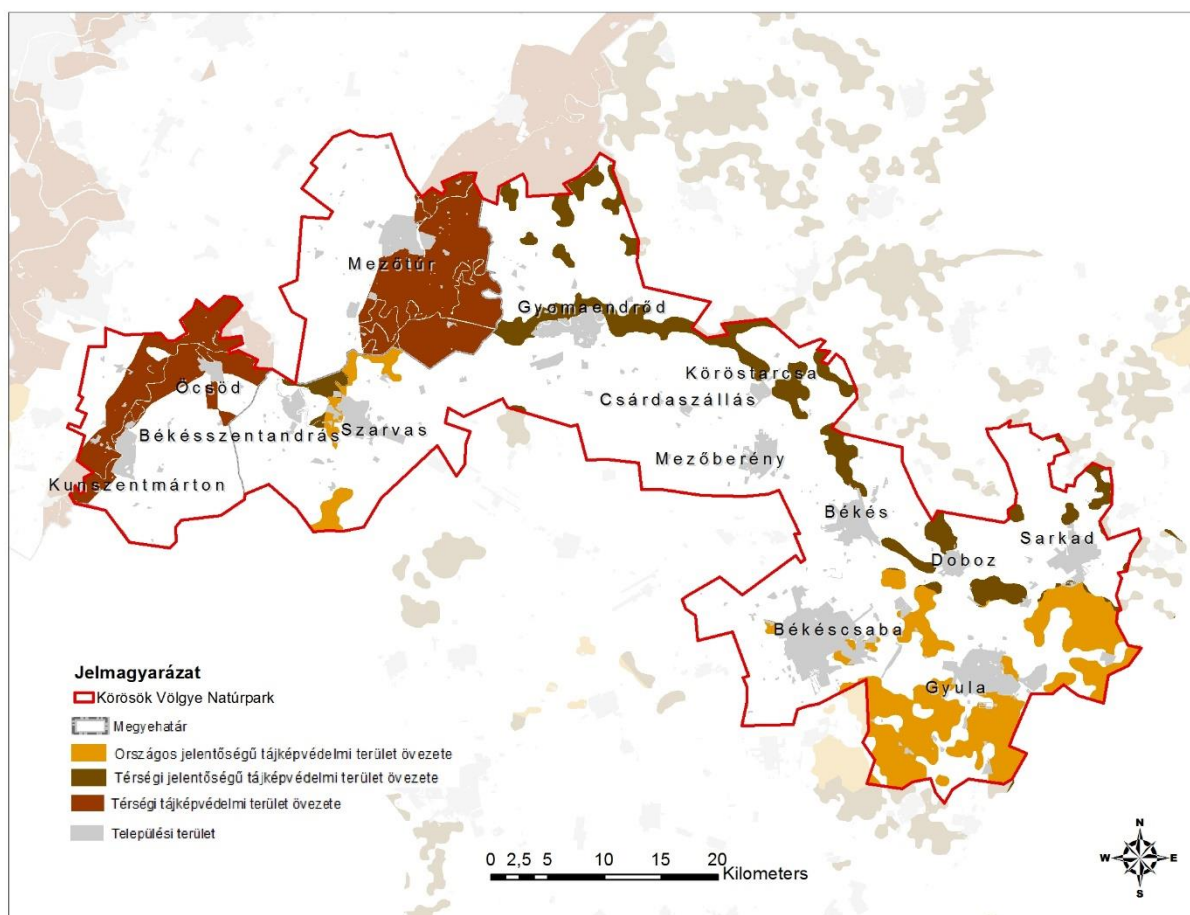
5. ábra: A KVNP tájrehabilitációval érintett területei

Forrás: BMTTrT 2013

Az országos jelentőségű **tájképvédelmi terület övezetének** legnagyobb összefüggő térsége a Békéscsaba-Békés-Gyula városok által közrefogott terület, amely a megye leginkább erdősült vidéke, és magába foglalja a Fehér- és Fekete-Körös összefolyásának térségét, Dobo külterületét, Szanazugot (6. ábra). Ezen túl az övezet natúrparkot érintő területe magába foglalja a Szarvasi-holtág térségét is. A megyei tervezés tájképi szempontból kiemelten érzékenynek tartja további területet is, amelyeket térségi jelentőségű tájképvédelmi övezetként határoz meg. Ilyenek a települések táji környezete, ahol kiemelt cél a hagyományos tájkarakter megőrzése, a települések és az ártéri többszörösen védett táj közötti térségek megyei szintű összehangolt tájképvédelme.

6. ábra: A KVNP tájképvédelmi övezetei

Forrás: BMTTrT 2013

A megyei tervezés során használt módszertan a tájképet meghatározó legfontosabb adottságokat két fő csoportba sorolja, egyrészt a rurális táj természeti adottságait veszi alapul, amelyek közül a domborzat, a növényzet, a borítottság, a területhasználat szerkezete, az urbánus tájban kulturális örökség adottságai, az épített elemek száma, minősége, együttese a meghatározó, másrészt a tájszerkezeti szempontból kategorizál.

A térség tájképileg értékes területei a folyómenti galériaerdők és a békési tájra jellemző pannon gyepevegetációk megmaradt foltjai. Az egysíkú, agrár-jellegű táj változatosságát fasorokkal, erdőtelepítéssel, az alföldi tájra jellemző gyepterületek növelésével lehet karakteresebbé tenni. A megmaradt tájképileg értékes területek nagyobb tömbben a térség keleti, országhatár melletti részén helyezkednek el, ezek képezik a térségi jelentőségű tájképvédelmi terület övezete részét.

1.2.1.2 Településhálózat, elérhetőség

A településhierarchia legfelső szintjei Békés megyében hiányoznak. A KBC városhármasának együttes népességszáma ugyan közelíti a 120 ezret, de a városok eltérő érdekei, sajátos fejlődési pályája és rivalizálása következtében ez nem adódik össze, a térség nem egy szereplőként jelenik meg a hazai és nemzetközi szereplők szemében, hanem különálló elemekként (BMTFS 2013). **A lélekszám szerinti településhierarchia** élén Békéscsaba áll csökkenő, nagyságrendileg 64 ezres népességével, ezt a térségben a 30 ezres lakosú Gyula követi (szintén csökkenő tendenciával). Békés a térség kisvárosi hálózat részeként Szarvas, Gyomaendrőd, Mezőberény, Sarkad és Mezőtúr társaságában a 10 ezer főt meghaladó népességgel, majd az 5-10 ezres kiscentrumok következnek: Kunszentmárton, Doboz,

Békésszentandrás, Öcsöd, Köröstarcsa és Csárdaszállás. A külterületek meghatározó településformája a majorok, uradalmi központok továbbélése is szelektív, az infrastrukturális hátrányok miatt megnőtt a szociális gettók kialakulásának esélye ezeken a telepeken. Békés megye és a Körösök Völgye városhierarchiája élén Békéscsaba áll a városi funkciók teljes körével (25). Húsznál több városi funkciót találunk Gyulán és Szarvason, 16-20 közötti számban jelennek meg e funkciók Gyomaendrődön. E városi kör alkotja azt a felső három hierarchiaszintet, ahol hiányosságokkal vagy anélkül, de helyben elérhetők a városi szintű intézmények, szolgáltatások. A városi funkciók nagyjából fele található meg Békésen és Sarkadon. Kilenc központi funkció érhető el Mezőberényben.

A történeti települési területek közé különösen a történeti településközpontok, a történeti kertek, a jelentős régészeti lelőhelyek, az országos és helyi védelem alatt álló területek, valamint ezek környezete, védőövezetei tartoznak (OTrT). A natúrpark tizennégy települése közül hat esik ebbe a kategóriába: Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Gyomaendrőd, Gyula, Szarvas

Gazdasági és társadalmi fejlődésre rendkívül kedvezőtlen hatással van, hogy sem a térség, sem a megye nem kapcsolódik az ország élénk „vérkeringésébe” autópályán, illetőleg autópályán keresztül. Főúthálózatunk hosszának aránya alacsonyabb az országos átlagnál. Békés megye területét sajnálatos módon nem érintették a kiemelt országos útberuházások, e téren elmozdulás –a fejlesztési cél és az ahhoz rendelt források hiányában– nem történt. Némi előrelépést jelentett a megye két városát (Békéscsabát és Orosházát) elkerülő út megépítése, valamint a gyulai határállomás felújításához kapcsolódó útberuházás.

Az Országos területrendezési terv a Körösök Völgye Natúrpark térségét érintő két gyorsforgalmi utat tartalmaz, illetve jelöl: az M44 jelű és az M47 jelű autópályákat (1222/2011. (VI.29.) Korm. határozat):

- Kunszentmárton kelet – Kondoros kelet (46,6 km) a 2011 – 2016 közötti I. programciklusban,
- Kondoros kelet – Békéscsaba nyugat (18,3 km) a 2017 – 2020 közötti II. programciklusban,

A térség területét a következő főutak érintik:

- 44 - Kecskemét-Békéscsaba-Gyula elsőrendű főút
- 46 - Törökszentmiklós-Endrőd-Mezőberény másodrendű főút
- 47 - Debrecen-Szeged másodrendű főút
- 443 - Gyomaendrőd-Szarvas másodrendű főút
- 444 - Békéscsabai tehermentesítő másodrendű főút
- 470 - Mezőberény-Békéscsaba másodrendű főút
- 446 - Békéscsaba átkelési szakasz másodrendű főút

A megyében jelenleg a kiépített **kerékpárutak** hossza mintegy 180 km. Ezek egy része külterületen - főleg a 44. sz., 46. sz., 47. sz. főutak mentén - épült meg, de a megye településeinek jelentős részében belterületen is létesültek kerékpárút-szakaszok. A hálózat bővítése (tervezése és építése) folyamatos (lásd: 5.2 fejezet).

II. osztályú vízi út: a Hármas-Körös teljes hosszban (hajózható szakasz hossza: 93 km) és a Kettős-Körös Békésig (hajózható szakasz hossza: 23 km), továbbá a Sebes-Körös Körösladányig (hajózható szakasz hossza: 10 km). Kishajózásra alkalmas: a Kettős-Körös Békés – Szanazug között (115-129 fkm), a Fekete-Körös Sarkadig (0-13 fkm), a Fehér-Körös Gyuláig (129-134 fkm) és a Berettyó (0-35 fkm). Kishajó kikötő üzemel Köröstarcsán és Békésen, Gyomaendrődön építése folyamatban van⁵.

⁵ 17/2002. (III.7.) KöViM rendelet

A Körösökön jelenleg nincs érdemi teherszállítás, míg az időszakos személyhajó-közlekedés Békés és Szarvas között, ill. a szarvasi Holt-Körösön elsősorban eseti, illetve idegenforgalmi célú. A Körösök biztonságos hajózásra csak duzzasztással alkalmasak, ezért használhatóságukat a duzzasztók állapota és mérete, kapacitása döntően befolyásolja.

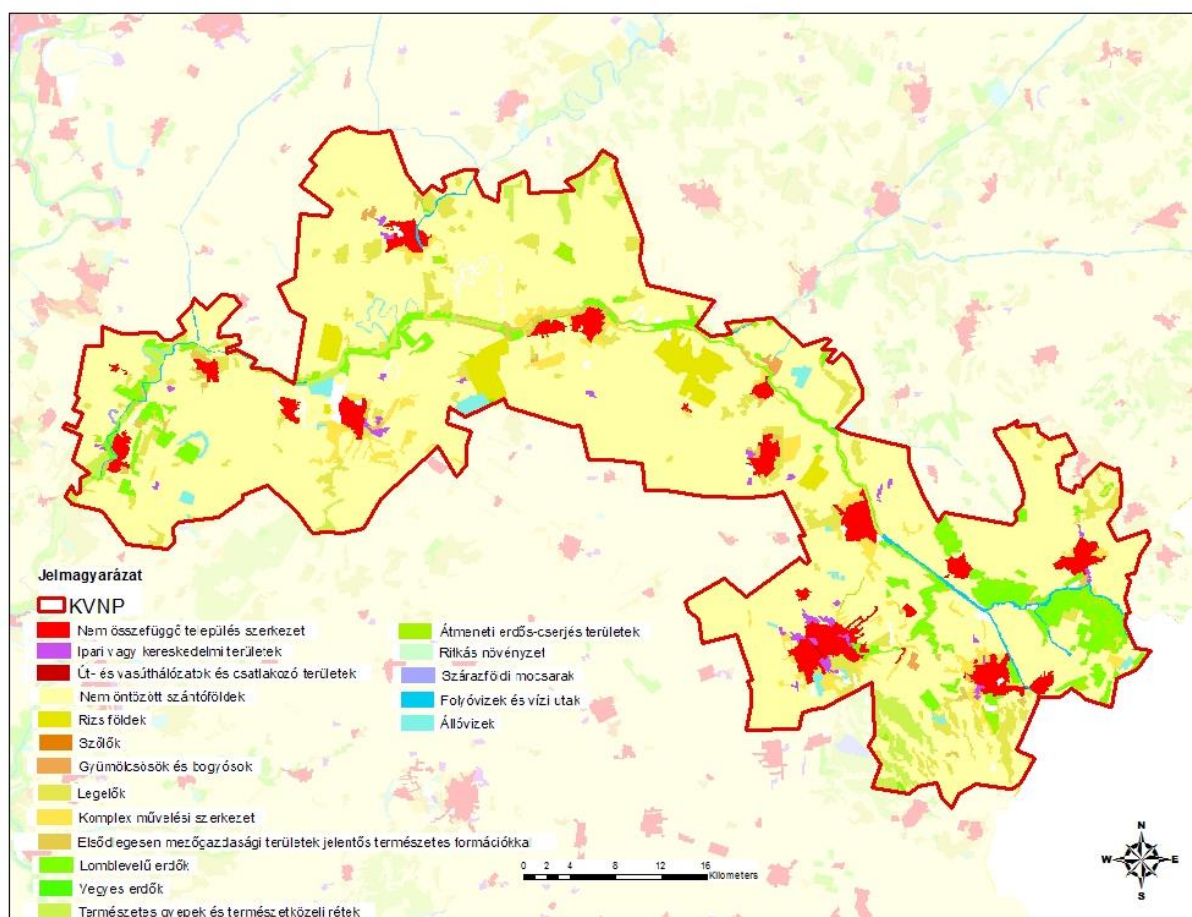
Békés megyében a Körösökön jelenleg Mezőtúr és Szarvas között a 4631. j. úton van rendszeres komp közlekedés, melynek forgalma jelentős, míg a Szanazugnál közlekedő komp szerepe - amely csak személyeket és kerékpárokat szállít - csak idegenforgalmi jellegű.

A vízi utak kapcsán szólni kell a hidak többségének igen rossz állapotáról, amit jelez az áteresztőképességük, a súly- és a magasság korlátozása. Ez az állapot szintén nehezíti a fejlesztéseket.

I.2.1.3 Terület- és földhasználat

A Körösök Völgye Natúrpark a jellemzően agrártérstípusnak számító Békés megye központi részét foglalja magába (7. ábra).⁶

7. ábra: A KVNP felszínborítási kategóriái

Forrás: CLC 2006

⁶ A 2008. évi L. törvény szerinti besorolás alapján. – Békés megye 80% szántó, a többi főként legelő (5,1%), illetve vegyes mezőgazdasági terület (2,1%). A térség 4,9%-ka beépített, főként lakott terület, közel azonos arányban található erdő, illetve valamilyen cserjés vagy lágyszárú növényzet (3, ill. 3,6%). A folyók és egyéb nyílt vízfelületek csupán 1%-t teszik ki a megye területének

A három jáász megyei települést nem számítva a térségben található meg Békés megye erdőterületének 41%-ka (10.623 ha), nádas és halastavainak közel egyharmada (28%), a gyepek negyede (24%) és a kertek közel kétharmada (59%). A teljes natúrpark területének négyötöde (172.681 ha) termőterület, egyharmada kert, gyepek, erdő és nádas, halastó művelési águ (5. táblázat).

5. táblázat: Művelés ágak szerinti megoszlás (hektár)

	szántó	kert	szőlő	gyümölcsös	gyep (legelő)	gyep (rét)	erdő	fásított terület	nádas	halastó	kivett	összes terület
Békés	9 045	239	2	147	654	40	466	4	24	-	2 100	12 723
Békéscsaba	12 805	125	0	121	393	66	1 042	3	21	-	4 817	19 393
Békésszentandrás	5 996	22	0	23	203	29	113	1	28	219	1 111	7 745
Csárdaszállás	-	418	-	19	104	4	57	-	-	-	4 813	5 416
Doboz	3 365	53	1	3	28	106	1 138	1	2	-	750	5 447
Gyomaendrőd	23 070	244	2	64	2 277	23	1 139	1	22	-	3 554	30 394
Gyula	12 868	193	8	75	4 018	148	4 298	1	25	122	3 819	25 577
Köröstarcsa	4 417	174	2	18	435	40	292	2	19	53	829	6 281
Kunszentmárton	10 024	31	-	4	896	512	1 046	-	3	129	1 722	14 365
Mezőberény	8 779	118	67	89	791	58	323	-	21	139	1 468	11 853
Mezőtúr	21 284	156	1	123	1 999	212	1 260	-	5	-	3 934	28 972
Öcsöd	6 834	26	1	38	548	426	1 102	-	10	148	1 233	10 366
Sarkad	8 392	64	11	26	901	52	1 346	0	5	-	1 759	12 557
Szarvas	11 754	206	2	127	649	36	391	3	22	313	2 656	16 157
KVNP	138 632	2 067	97	876	13 896	1 752	14 014	16	207	1 122	34 567	207 247

Forrás: KSH ÁMÖ 2010

A megye agrártere ökológiailag kedvezőtlen szerkezetű. A struktúra javítása céljából is a szántó rovására növelni célszerű a gyepek- és legelőterületeket, az erdők területét, továbbá a vizes felületeket. Az erdősítést, az erdősáv telepítést indokolja a deflációs károk elleni védekezés, a mikroklíma-javítás igénye és a tájesztétika is. A gyepesítéssel helyesebben az újragyepesítéssel — ugyanakkor az 1960-as évek utáni indokolatlan gyepfeltörések kárainak elhárítása is lehetséges lenne.

A környezeti szempontokat is figyelembe vevő mezőgazdasági tevékenység a táj eltartó képességét figyelembe vevő tájgazdálkodást, illetve az ökológiai szolgáltatások szemléletén nyugvó területhasználatot jelent. A táj ilyen értelemben nem csak az élelmiszerellátást szolgálja, de élőhelyvédelem, rekreációs funkció, illetve víz- és légkörvédelmi feladatokat is ellát. Az agrárkörnyezetvédelem fogalmát következetesen használó európai ágazatfejlesztési iránymutatások (pl. új KAP, Élőhely Direktíva, Nitrát Direktíva, Víz Keretirányelv) egyik közös célkitűzése a gazdák környezetkímélő földhasználat kialakítására való ösztönzése, ilyenek lehetnek: az erdők, vizes élőhelyek és közösségi helyek kialakítása. Egyre nagyobb hangsúlyt kap az agrár- és a vidékfejlesztés ökológiai pillére, amelyben az alternatív gazdálkodások, a vadonélő állatok védelme, a vízbázisvédelem, árvízvédelem, széntározók kialakítása és rekreációs célok kapják a nagyobb szerepet.

A szektor tájgazdálkodásra való ösztönzése alapján nagy valószínűséggel prognosztizálható a szántóföldi kultúrák csökkenése, illetve a természeteshez közelebbi legeltetés, illetve vizes gazdálkodási formák elterjedése. Mindez erős ökológiai szempontokat feltételez a tájhasználatok kialakításánál, a termőterület mintegy kétharmadán várhatóan az eddiginél intenzívebb, s egyértelműen árutermelő mezőgazdasági művelés, egyötödén pedig extenzív, de ugyancsak piacra termelő gazdálkodás várható. A maradék mezőgazdasági területen táj- és környezetápoló-fenntartó mezőgazdálkodás történik. E

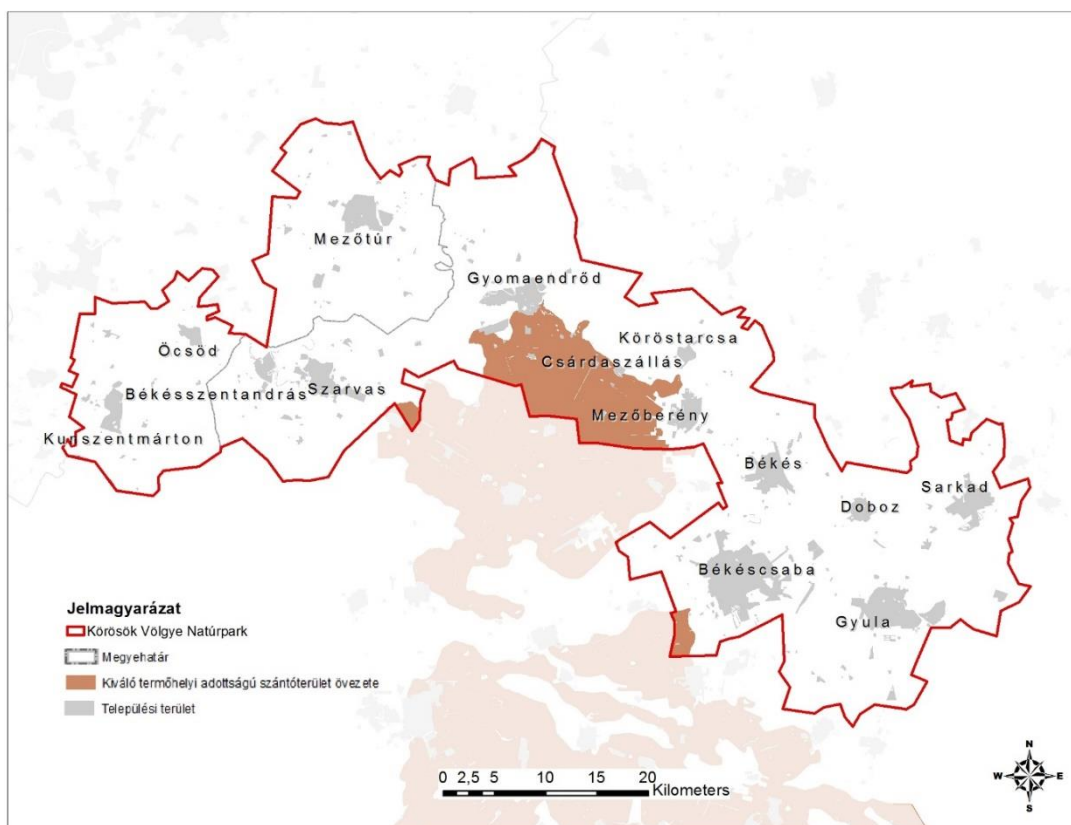
forogatókönyv szerint a vidéki lakosság a jelenleginél függetlenebb az agráriumtól, lehetséges a diverzifikáció.

A tipikus agrártérsegnek megfelelő tájhasználatoknak az agrárfunkció területigényéből kiindulva kell megvalósulnia, miközben egyszerre érvényesülnek a környezet- és a természetvédelem, valamint az infrastrukturális igények is.

Bizonyos társadalmi, gazdasági és táji tényezők együttes hatása lényegesen befolyásolja egy adott tájhasználati típus térbeli és időbeli előfordulását. Mind a területi, mind a (vidék- és agrár) ágazati politikák beavatkozási pontjai a népességnövekedés és klímaváltozás természeti erőforrásokra gyakorolt hatásainak csökkentése és a vidék multifunkcionális jellegéből következő támogatáspolitiká kidolgozása. Ennek megfelelően a rendelkezésre álló földterületek optimális hasznosítása gazdasági és környezeti szempontból is kiemelkedő feladat, egyrészt a földhasználat változása (szántó-gyep, szántó-legelő, legelő-erdő stb. konverzió), másrészt a szabályozatlan/átláthatatlan tulajdonviszonyok miatt, amelyek alapvetően meghatározzák egy terület eltartó képességét. Az új típusú földhasznosítás a termőterületek, az ivóvíz bázisok megóvásán, valamint az élet- és vagyonvédelmet szolgáló tájgazdálkodás megvalósításán keresztül (amely magába foglalja az árvíz fenyegetettségnek kitett területek helyi adottságoknak megfelelő gazdasági hasznosítását is), olyan termelési ágazatok ártéren és hullámtéren történő meghonosítása (pl: energiaerdők telepítése), amelyek gazdasági célú hasznosítása – miáltal természetes módon kiszűri a káros anyagokat a talajból és a légkörből - környezetvédelmi célokat is szolgál.

A **kiváló termőhelyi adottságú szántóterület** övezete az agroökológiai adottságai alapján kimagasló agrárpotenciállal rendelkező, ugyanakkor környezeti szempontból a legkevésbé érzékeny, ezért mezőgazdasági áruterelésre legalkalmasabb szántóterületek tartoznak (BMTRT). A térségben csak Gyomaendrőd és Csárdaszállás déli, illetve Mezőberény keleti külterületeket érinti (8. ábra).

8. ábra: A KVNP kiváló termőhelyi adottságú szántóterületeinek övezete

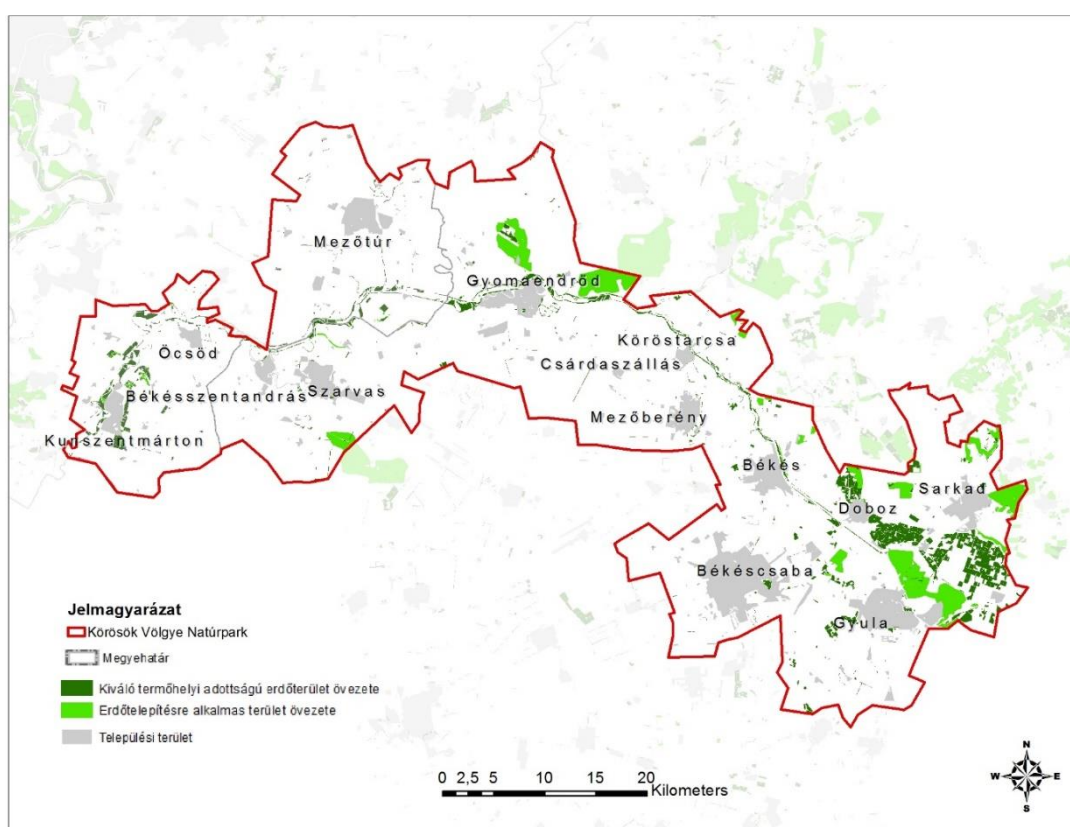

Forrás: BMTrT 2013

Ezek a területek elsősorban a mezőgazdasági termelés színterei, ahol biztosítani kell az új mezőgazdasági majorok létesítésének optimális szabályozását, a nem üzemelő majorok újrahaznosításának feltételeit, valamint a termőföld védelmét. Az övezetre vonatkozó tervezői ajánlások szerint törekedni kell a nagyüzemi szántóföldi művelés nagy, összefüggő tábláin a mozaikosság kialakítására, meglévő mezsgyék, fasorok megőrzésére, újak telepítésére, melyek a tájkép kedvező alakítása mellett, a termőföld védelmét is szolgálják, valamint ökológiai szempontból változatossá teszik a területet.

A kiváló termőhelyi adottságú erdőterület „Az őshonos fafajokból álló erdőtürsulások fenntartására leginkább alkalmas az erdő hármaskörét - környezetvédelmi, gazdasági, társadalmi - egymással összhangban a legmagasabb szinten biztosítani képes erdőterületek.” (OTrT) (9. ábra)

9. ábra: A KVNP kiváló termőhelyi adottságú erdőterületeinek övezete

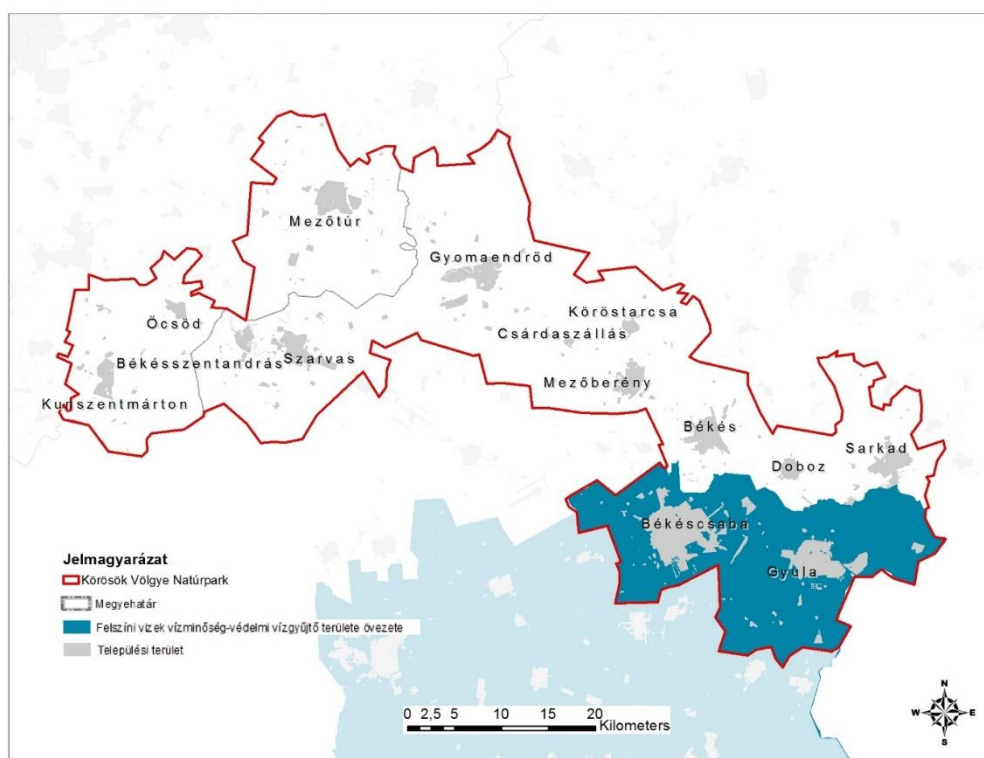
Forrás: BMTrT 2013

I.2.1.4 Vízbázis-védelem

A térség legnagyobb összefüggő védendő vízbázis területei Békéscsaba és Gyula térségében húzódó Maros hordalékkúp kavicsanyagában tárolt tetemes vízkészletek. Ezek a megye legintenzívebben hasznosított mezőgazdasági termőterületei, amelyek esetében a vegyszerhasználat jelent potenciális veszélyt a felszín alatti vizek tekintetében.

Az intenzív mezőgazdasági termeléssel hasznosított déli térségeken használt kemikáliák a felszíni vizeket leginkább terhelő potenciális veszélyeztető tényező (10. ábra). A megye északi harmadának, a Körösök vízrendszere alkotta sűrű vízhálózatának térségében az extenzívebb termelési formák az elterjedtebbek, az övezet ezért északi irányban nem terjed ki.

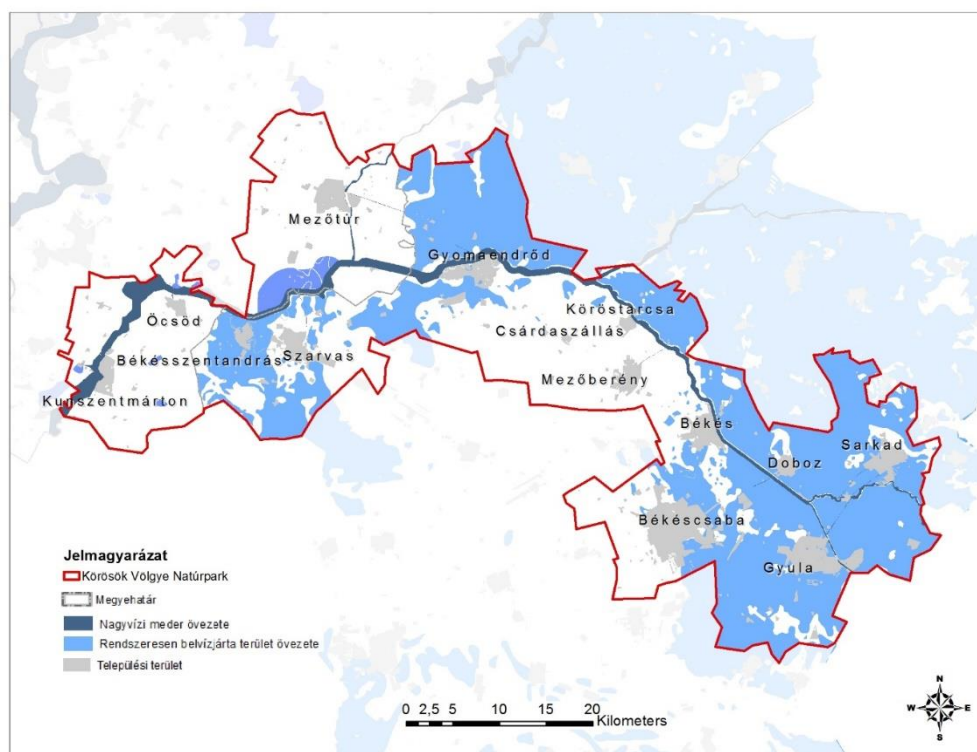
10. ábra: A KVNP felszíni vizek vízminőség-védelmi vízgyűjtő területének övezete

Forrás: BMTrT 2013

A megye északi harmada, a Körösök völgyétől északra eső terület gyakorlatilag egybefüggően a **rendszeresen belvízjárta terület övezetének** része. A nagyvízi meder területe a Körösök vízrendszerére terjed ki (11. ábra). Az övezet területe végigkíséri a Fehér-, a Fekete-, a Kettős-, a Sebes-, a Hármasköröst, valamint a Berettyó folyókat a teljes megyei szakaszukon. A kisebb folyók esetében mindössze néhány tucat méteres szélességben kíséri az övezet a folyók vonalát, azonban a Hármaskörös teljes megyei szakaszán több száz méter széles nagyvízi meder került kijelölésre.

11. ábra: A KVNP nagyvízi és rendszeresen belvízjárta területeinek övezete

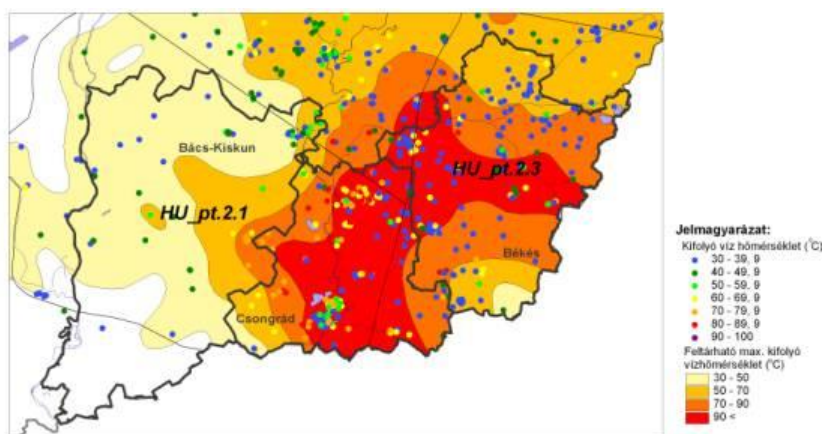

Forrás: BMTrT 2013

I.2.1.5 Megújuló energia

A térség geotermikus potenciálja a régió belül is kiemelkedő. Az Alföld déli része alatt elterülő felső-pannon korú üledékes medence porózus homok-homokkő rétegei jelentős termálkészleteket tartalmaznak. Az 50-80 °C hőmérsékletű hévíz feltárására szinte az egész térség alkalmas (12. ábra). 80 °C-nál melegebb termásvíz kitermelésére elsősorban Békés megye északi részén van lehetőség.

12. ábra: Kelet-Magyarország felső-pannon képződményeinek hévízkészlete

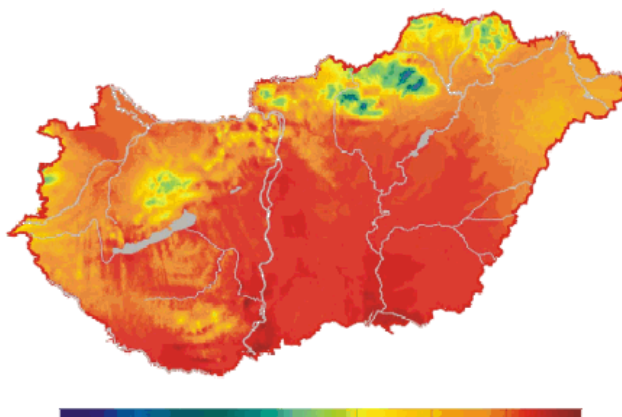

Forrás: ATIKÖVIZIG, 2012

A geotermális energiafelhasználását tekintve - a kitermelt termásvíz mennyisége és energiatartalma alapján - kiemelkedik a Szarvasi kistérség. Balneológiai hasznosítás szempontjából kiemelkedik Gyula város szerepe, Mezőberény és Szarvas városokban, termálenergia komplex hasznosítása irányába konkrétan befektetni kívánó vállalkozások, és a településvezetők közül is többeket foglalkoztat a közösségi fűtés kérdése. A megyében 76 db használaton kívüli termálkutató tartanak nyilván, melyek közül többet gazdasági céllal „hagyományos pihentetőtavas” vízkezelés mellett hasznosítanak is Szarvas és Gyomaendrőd térségében.

A megújuló energiaforrások közül szintén kiemelkedő a **napenergia**. Országos viszonylatban a Dél-Alföldön a legmagasabb a napsütéses órák száma, a megye besugárzás szempontjából harmadik az országban (13. ábra). Az elmúlt évtizedben sok közintézmény már ezzel az energiával oldja meg fűtési igényét (Mezőberény, Szarvas, Békéscsaba), de emellett családi házak tetején is megjelentek a napkollektorok.

13. ábra: A globálsugárzás területi eloszlása

Forrás: SZIE GAEK TC IK

A térség (de a megye) szempontjából is a legjelentősebb potenciált a **biomassza** jelenti. A megye agrárjellegéből adódóan energetikai célra (is) hasznosítható takarmánynövényekkel, gabonával nagy mennyiségben rendelkezik és van lehetőség a helyben történő energiahasznosításra is.

A búza és kukorica az **etanol** gyártás, a napraforgó és repce a **biodízel** előállítás legfontosabb alapanyagai. Az állattenyésztés mellékterméke, a hígtrágya a **biogáz** előállításnál, (silókukoricával, cukorcirokkal, zöldborsóval kiegészítve) a szalma és a kukoricaszár pedig a különböző, egyéb növényi alapú melléktermékekkel a biomassza tüzelési célú hasznosításánál vehető figyelembe.

A térségben tervezett megújuló energiával foglalkozó vállalkozások (BMTFT 2013):

- Biomassza erőmű Gyomaendrőd, energianövény-hasznosítás
- Bioetanol gyár Békés, Sarkad 30.0000 ha kukorica
- Biodízel Észterező Üzem Békéscsaba, 5.000 ha növény (napraforgó, repce)
- Biogáz erőmű Békés, Gyomaendrőd, állattenyésztés hulladékai, trágya és kommunális hulladékok
- További tervezett helyszínek a térségben: Mezőberény és Csárdaszállás

1.2.2 Javasolt térszerkezet⁷

A natúrpark térségére vonatkozó hatályos területrendezési terv tartalmazza, többek között, azokat a térszerkezeti javaslatokat, amelyek a tájváltozás természetes szukcessziós folyamatát segítik, illetve azokat a módosításokat, amelyek a lehető legkisebb beavatkozással segítik a Körösök völgye kultúrtáj megőrzését. A tájhasználati módok jövőbeli alakulása szempontjából a dokumentum tájrendezési fejezete elsősorban a mezőgazdasági, az erdőgazdasági tájhasználatot valamint a javarészt ezek mozaikjaiból álló vegyes területfelhasználásra irányuló javaslatok a mérvadóak, továbbá mindezek az egyéb tájhasználati típusok térbeli megjelenését, tájbaillesztését segíti elő. A tájrendezésnek egyre jelentősebb szerepe lesz a felszíni vízrendezés (folyó- és kisvízfolyás szabályozás, ár- és belvízvédelem), a vízfelületek alakítása terén is, az ökológiai szemlélet erősödésével. Mindezek alapján az alábbi – a KVNP fenntartható tájszerkezet kialakítására való törekvést is támogató – területrendezési javaslatok emelhetők ki.

1.2.2.1 vegyes területfelhasználású és mezőgazdasági térség

*A **vegyes területfelhasználású térség** által érintett - gazdaságosan nem művelhető - területeken a racionális földhasználat elvének alkalmazásával cél a kedvezőtlenebb termőhelyi adottságú területek erdő, illetve gyepterületként való használata. A térségen belül előnyben kell részesíteni a rövidtávú gazdálkodási érdekekkel szemben a hosszú távú ökológiai szempontok érvényesítését.*

*A **mezőgazdasági térségben** elő kell segíteni az agrár-térszerkezetet előnyösen formáló mozaikos védő erdősávok, fasorok telepítését, egyben biztosítani kell a meglévő mezsgyék, erdősávok védelmét. A területeken meg kell akadályozni a talaj fizikai, kémiai és biológiai degradációját.*

A térség területhasználata során biztosítani kell az ökológiai tájgazdálkodás, a racionális földhasználat elveinek érvényesülését, meg kell védeni az értéket képező hagyományos tájkarakter elemeit, a mezőgazdasági tájfasítás és dűlőrendszer értékeit. A térségben össze kell egyeztetni a mezőgazdasági hasznosítás, valamint a táj- és természetvédelem érdekeit, az optimális tájhasználat kialakítása érdekében.

A magasabb ökológiai, de alacsonyabb termőhelyi értékű mezőgazdasági területek az agrárkörnyezetvédelmi alapú környezetkímélő területhasználat, az ökogazdálkodás és az erre épülő ökoturizmus és vidékfejlesztés javasolt célterületei, ennek megfelelően itt kiemelt fejlesztési és rendezési cél a táji változatosság, mozaikosság fenntartása: gyepek - ligetek - erdők, nádasok, nedves - vizes élőhelyek megóvása illetve területi részarányuk növelésének elősegítése.

⁷ BMTTrT 2013

Az intenzív művelésből kivonandó öko- (bio-) és egyéb külterjes mezőgazdálkodásra sem alkalmas területek elsősorban extenzív gyepgazdálkodással, honos fajokkal történő ligetes fásítással, halastóként vagy egyéb vizes- nedves élőhelyek kialakulására módot adó formában hasznosítandók.

A térségben elsődlegesen a táj értékeinek és karakterének megőrzését szolgáló tájhasznosítási módokat szükséges támogatni. Ezen belül - a területi adottságok és alkalmasság figyelembevételével - az extenzív gyepgazdálkodás - rét és legelőgazdálkodás -, ár- és hullámtéri gazdálkodás, víztározás, halastavak, és többcélú tározók létesítése élvezzen prioritást. A mezőgazdasági térség gyengébb termőhelyi adottságú területein - az agrár, a környezetvédelmi és az erdészeti támogatási formák összehangolt alkalmazásával - ösztönözni kell a szántóterületek arányának csökkentését, a gyeperdőségi területek arányának jelentős növelését. A vízfolyások menti hullámtéri területeken és a megyei területrendezési tervben ökológiai zöldfolyosóként tervezett területeken található szántóterületeket erdősíteni, fásítani, illetve gyepesíteni célszerű.

A mezőgazdasági térségben a táj- és természetvédelmi szempontoknak alárendelten kell elősegíteni az erdősávok, fasorok telepítését, de elsődlegesen a meglévő mezsgyék, facsoportok, erdősávok védelmét kell biztosítani.

1.2.2.2 érzékeny természeti területek

Az **érzékeny természeti területeken** támogatott természetkímélő tájgazdálkodással kell biztosítani az élőhelyek, a biológiai sokféleség védelmét, a tájképi és kultúrtörténeti értékek összehangolt megőrzését. Az övezet területén külszíni bánya nem nyitható, potenciálisan környezetszennyező létesítmény (telephely, nyomvonal) nem létesíthető, a mező- és erdőgazdasági valamint vízgazdálkodási területek a táj- és természetvédelmi szempontok prioritásának biztosításával tartandók fenn és a településrendezési tervekben kötelezően külön övezeti előírásokkal szabályozandók, amelyek meghatározása településtervezés feladata.

- A területen a természet- és környezetkímélő területhasználat, extenzív gazdálkodás javasolt. Az érzékeny (erdő- és) mezőgazdasági területeken kívánatos az agrotechnikailag intenzívebb művelési ágak és módok felváltása extenzívebb, természet-közeli irányba. Meglévő gyepes és vízhatású területek fásítása kerülendő.
- Az árkok, csatornák, utak mentén és a táblák szélén az élővilág fennmaradását szolgáló fasorokat, cserjesávokat, erdősávokat kívánatos megtartani, illetve javasolt telepíteni, illetve itt levő gyepes területek nem csökkenthető, - a meglévő gyepes területek fenntartásán túl kívánatos egyéb, ökológiai értékű területek gyepesítése.
- Az állattartás és a gyepgazdálkodás épületigénye az övezet táji- természeti értéket nem képező részén biztosítható. Műtrágyázás, vegyszerezés, intenzív gépi művelési technológiák végzése a rét és legelő területeken kerülendő.
- Az itt lévő vízgazdálkodási területeken a természetes és természetközeli vízmedrekre vonatkozó kezelési - fenntartási irányelveknek megfelelően ajánlott biztosítani a vízi- és vízközei élőhelyek védelmét, a vízháztartásba történő művi beavatkozások az övezet területén csak árvízvédelmi érdekből végezhetők.

1.2.2.3 Erdőterületek

Erdőgazdasági térségekben ösztönözni kell a tervezett erdőtelepítések megvalósítását, az erdőtömbök összekapcsolásának elősegítését, továbbá a mezőgazdasági és nem mezőgazdasági földterület első erdősítésének a támogatását, a termőhelynek megfelelő, őshonos, elegyes erdők telepítésének előnyben részesítését. Törekedni kell az erdők környezeti állapotának fenntartására, javítására, illetve az erdők természetességének javítására és közjóléti értékének növelésére. Új erdőtelepítések, tájfásítások meghatározásánál kiemelt szempont:

- a) a mezőgazdasági táj ökológiai és környezetvédelmi tagolása,
- b) a véderdők és véderdősávok erózió- és defláció elleni védelemnek megfelelő telepítése,
- c) az ökológiai és zöldfolyosó-rendszer kiegészítése,
- d) a települések zöldfelületi rendszerének fejlesztése,
- e) a települési környezetvédelmi érdekek érvényesülését is szolgáló erdőstruktúra kialakítása.

A meglévő természetes, illetve természetközeli állapotú erdők fenntartásával, erdőtelepítésre alkalmas új területek kijelölésével, erdők telepítésével javasolt elérni, hogy Békés megye átlagos erdősültsége megduplázódjon, a jelenlegi mintegy 5%-ról közel 10%-ra növekedjen. Ebben kiemelt szerepe van a natúrpark területén megvalósuló erdősítéseknek.

Erdősítésre javasolt területen beépítésre szánt terület kijelölését, belterületbe vonását kerülni kell. Az erdőtelepítésre figyelembe vehető területek kiválasztásánál a termőhelyi adottságokat, a talajok termőképességét, a mezőgazdasági művelésre való alkalmasságot, valamint a környezetvédelmi és természetvédelmi igényeket javasolt figyelembe venni.

A táji - termőhelyi adottságokat, a mezőgazdálkodásra való területalkalmasságot, a természetvédelmi és gazdasági igényeket figyelembe véve a natúrpark nem szántó művelésű térsége különösen alkalmas **erdőtelepítésekre**. Ezeket az erdőtelepítést a tájvédelmi szempontok figyelembevételével, a tájkarakter megőrzésének biztosításával javasolt végezni. A **természetvédelmi oltalom alatt álló erdőterületeken** meg kell oldani a fenntartható területhasználat, a biológiai sokféleség védelme, a természetkímélő erdőgazdálkodás és az ökoturizmus fejlesztés szempontjainak összeegyeztetését, törekedni kell az őshonos társulások fajösszetételének fenntartására ill. kialakításának, kialakulásának elősegítésére. Azokon a területeken, ahol a fennmaradt nedves és száraz pusztai élőhelyek, a szikes tavak természeti értékei és nyílt pusztai táj értékei védelme prioritást élvez, alkalmasság ellenére is erdőt telepíteni csak az illetékes nemzeti park igazgatóság hozzájárulásával lehet. Az erdőtelepítésből kizárandó a természetvédelmi oltalom alatt álló gyepterület, védelemre tervezett gyepterület, természeti terület, természeti területnek minősülő gyeper és részben a NATURA 2000 hálózatba tartozó erdőn kívüli természetes élőhely területe. A potenciális erdőtelepítési területből – a természeti értékű társulások megőrzése érdekében - ki kell zárni a természetvédelmi oltalom alatt álló gyepterületeket, továbbá a természetes- és természetközeli állapotú, természeti területnek minősülő gyepterületeket. A Natura2000 hálózatba kijelölt élőhelyek esetében erdőtelepítés a természetvédelmi hatóság előzetes hozzájárulásával lehetséges.

Védelmi rendeltetésű erdőket egyrészt az ökológiai hálózat rendszerszerű fejlesztése érdekében természetvédelmi, másrészt árvízvédelmi, talajvédelmi, levegőtisztaság-védelmi, klímavédelmi és településvédelmi céllal indokolt telepíteni. A közjóléti erdők telepítésére a település-együttesek, nagyobb települések és üdülőterületek környezetében kell törekedni. Előnyben javasolt részesíteni a pollenben szegényebb és kevésbé allergizáló fajfajokat. Az egykori zártkerteket - alkalmasság esetén - javasolt településvédelmi célú erdőtelepítés útján hasznosítani.

A térségben kiemelt jelentősége van a vízgazdálkodási érdekeknek, így az árvízvédelmi okok miatt nem javasolt a Fehér-, Fekete-, Sebes-Körös és a Berettyó hullámterének és a gátak védősávjainak erdősítése, ott az árvízvédelem érdekei az elsődlegesek. A természeti területnek minősülő, nem őshonos fajfajokból álló hullámtéri erdőkben az állományszerkezet-átalakításra kell a hangsúlyt fektetni. Az erdők telepítésénél térségi szinten kiemelten kezelendők a Körös-vidék arra alkalmas területei, a nagyobb kiterjedésű szántóföldi táblák szélvédő fásításai, az ökológiai hálózat hiányzó elemeinek kialakítása, valamint a nagyobb települések körül véderdők létesítése.”

A védett természeti területeken az elsődleges természetvédelmi rendeltetés mellett meghatározó a védelmi és közjóléti funkció is, ezért ezeken a területeken indokolt összehangolni a vízgazdálkodás, a táj- és természetvédelem, az ökoturizmus, valamint az erdőgazdálkodás szempontjait.

1.2.2.4 Természeti területek

A Békés megyei területrendezési tervének tájrendezési irányelve szerint az ökológiai hálózat, mint térségi jelentőségű szerkezeti elem egy része szervesen kapcsolódik a békési táj vízrajzi adottságaihoz, a folyók és kisvízfolyások völgyeihez, ezért ezekben a térségekben fontos az ár- és belvízvédelmet szolgáló vízrendezési, valamint a természeti értékvédelmet szolgáló tájrendezési érdekegyeztetés, illetve ennek során az ökológiai szemlélet erősítése. A tájhagyományok megőrzéséhez kapcsolódó speciális feladat a sajátos uradalmi birtokszerkezetet tükröző tájhasznosítási formák, és más művi és települési értékeknek a megtartása.

A tájszerkezet alakítása szempontjából elsődleges a megye ökológiai hálózati rendszerének kiteljesítése, a meglévő elemek összekapcsolásával, illetve kiegészítésével. Az ökológiai hálózat legértékesebb és legmagasabb szinten védett elemei az országos védettségű természeti területek, a nemzeti parki területek és természetvédelmi területek. Ezek kisebb-nagyobb zöld szigeteket képeznek és közöttük húzódnak a Körösök vízrendszeréhez kapcsolódó vizes-nedves, gyepes-erdős természeti és extenzív mezőgazdasági területsáv által alkotott fő ökológiai folyosó. Mindezek az elsődleges (országos) szintű ökológiai hálózatot képezik, amelyekhez a helyi védettségű és természeti területek, a meglévő és tervezett ökológiai- és zöldfolyosó együttese által képzett másodlagos ökológiai elemekkel egészülnek ki. Az ökológiai folyosók a megye természetföldrajzi sajátosságainak megfelelően elsősorban a kisvízfolyásokhoz, illetve azok erdőihez, továbbá az extenzív gyepekhez kapcsolódnak. A zöldfolyosók a meglévő és tervezett művi tájelemek (közlekedési és más műszaki infrastruktúra nyomvonalak, új beépítések, településszegélyek) zöldfelületi kiegészítését, környezetvédelmét és tájbaillesztését szolgáló meglévő és tervezett zöldsávok, véderdősávok és erdősítések.

Az országos ökológiai hálózat elemeit kiegészítő legfontosabb megyei szintű hálózati elemek az alábbiak:

- helyi védettségű természeti területek,
- kisvízfolyások (patakok, erek, stb.) medre és parti sávjai, valamint egyéb vízfelületek (holtágak, morotvák, tavak, tározók),
- erdőterületek (meglévő erdők és tervezett erdősítések): Gyula és a Kettős-Körös térségében,
- gyepterületek,
- extenzív műveléssel fenntartandó mezőgazdasági területek,
- zöldfolyosók (táblahatárokhoz és települési területekhez illeszkedő védőzöldsávok, véderdő telepítések).

I.3 Környezeti elemek állapota és tájértékek

A Körösök völgyének egykor vízjárta területeit az ember nagyrészt mezőgazdasági tájjá alakította. E mesterséges környezetben azonban számos – elsősorban másodlagossá alakult – mozaikos természeti terület maradt fenn. Jellemzők ezek közül a folyók gátjai közti hullámtéri területek, az egykori keményfás erdők hírmondói, a lecsapolt területek helyén létrejött pusztai területek, valamint az egykori vizes élőhelyek jellegét megőrző mocsárfoltok. E területek közül a legjelentősebbek a Körös-Maros Nemzeti Park fenntartásában vannak, biztosítva e páratlan értékek fennmaradását.

A sokszínű vidék legjellemzőbb vonásai a lépten-nyomon előtűnő, szertelenül kanyargó, ősi vizek élő és holt medrei, melyek erekként fűzik össze ma is e kiterjedt tájegység gazdag kultúrájú térségeit, településeit. E keskeny „zöld folyosókat” néhol még felettébb buja és vadregényes természeti környezet kíséri, mindezt pedig szántók, puszták és erdőfoltok övezik, melyek fölött a tekintet a látóhatárig fut.

I.3.1 Környezetminőség⁸

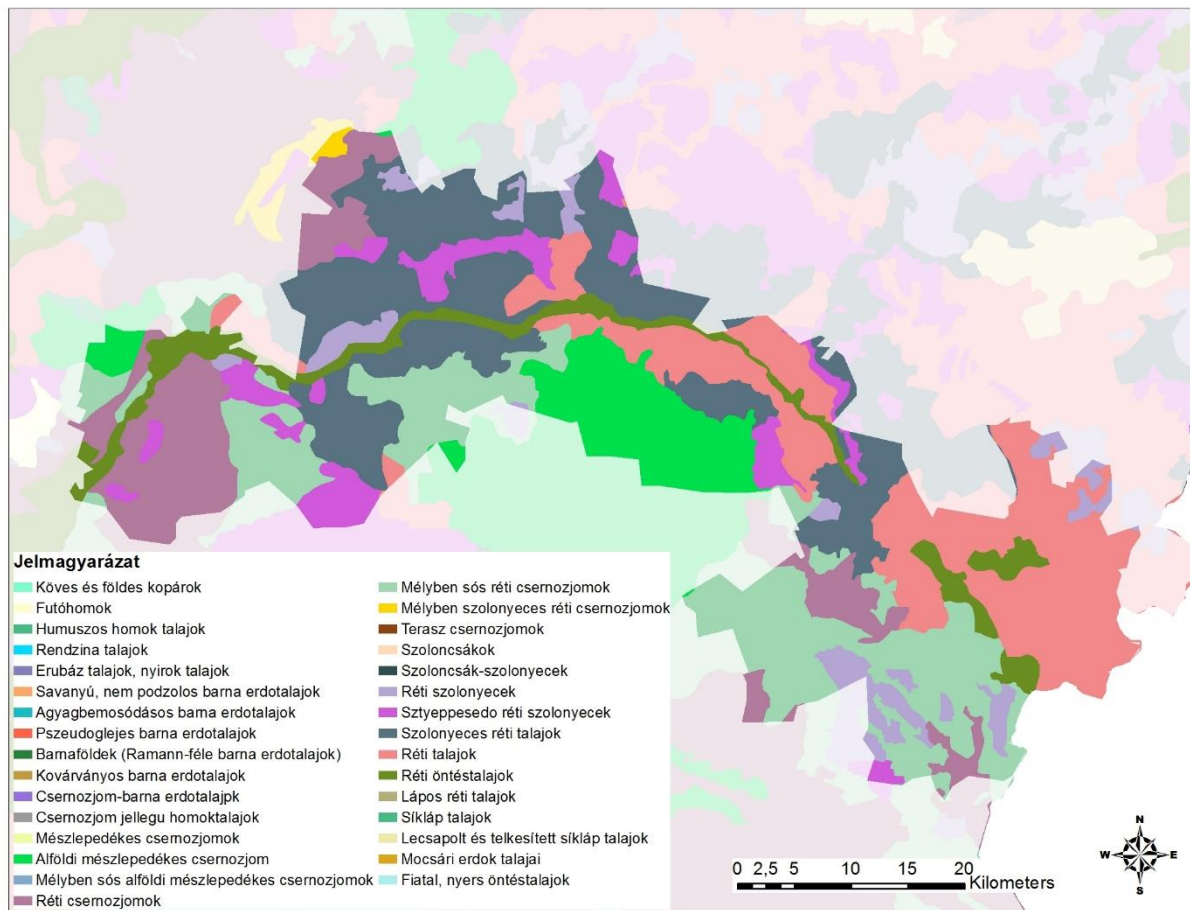
I.3.1.1 Talaj

A natúrpark talajviszonyait alapvetően a Körös - Maros közének löszhátán (Békési-sík) elterülő agyagos vályog és vályog fizikai összetételű, jó víznyelésű és vízvezető-képességű, jó vízraktározó-képességű, jó víztartó, savanyú kémhatású csernozjomok, valamint a Berettyó - Körös vidék mélyebb fekvésű területén (Körösmenti-sík) vízhatásra kialakult agyagos, gyenge víznyelésű, igen gyenge vízvezető-képességű, erősen víztartó, kedvezőtlen vízgazdálkodású, felszíntől karbonátos réti és szikes

⁸ BMTFK 2013

főtípusú talajok határozzák meg. A csernozjom talajok egyrészt kiváló termőképességűek, továbbá nagy szűrő és puffer képességük révén jelentősen hozzájárulnak a környezetet érő szennyezések csökkentéséhez, valamint a felszín alatti vizek védelméhez (14. ábra).

4. ábra: A KVNP jellemző talajtípusainak elhelyezkedése

Forrás: AGROTOPO, KSH

I.3.1.2 Vizek

A körösök völgye 19. században kezdődött drasztikus átformálása után a hegyekből eredetileg is ide érkező négy fő folyó, valamint egyesült medreik (a Berettyó, a Sebes-Körös, a Fekete-Körös, a Fehér-Körös, illetve a Kettős- és Hármas-Körös, valamint a Hortobágy-Berettyó-főcsatorna) maradtak meg a táj élővizeiként. Eredeti hosszukat – több mint kétszáz kanyarulatuk átvágásával – a szabályozás összességében közel kétharmaddal rövidítette meg. Az elasztott vagy csatornává alakított egykori kisebb vízfolyások teljes körét aligha lehet pontosan meghatározni, hiszen azok egyrészt sűrű szövedékű érhálózatként fonták be a tájat, másrészt hozzákapcsolódtak mindazon mocsaras, lápos, vízállásos területekhez, melyeket vizükkel tápláltak, s melyek a folyószabályozási munkák következtében gyorsan kiszáradtak.

A térség természeti környezetének meghatározói, egyben a natúrpark legmeghatározóbb táji értéke a Körös folyók (6. táblázat).

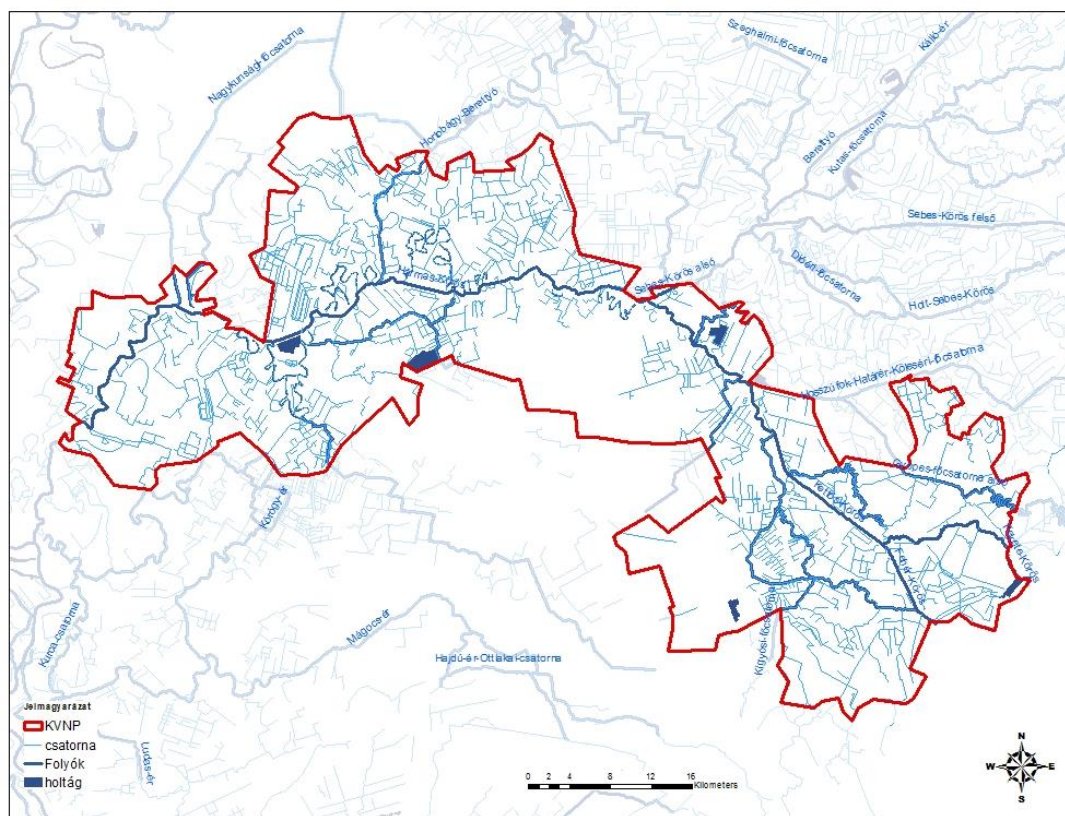
6. táblázat: A Körösök vízgyűjtőinek adatai

Folyó	vízgyűjtő terület				
	román		magyar		összesen
	km ²	%	km ²	%	
1. Fehér-Körös	3977	93	298	7	4275
2. Fekete-Körös	4494	97	151	3	4645
3. Kettős-Körös	171	12	1295	88	1466
4. Sebes-Körös	2449	81	575	19	3024
5. Hármaskörös	-	-	2256	100	2256

Forrás: KÖVIZIG, 2012

A Körös-szögtől a határig húzódó, tizennégy települést „felfűző” Körösök völgye és térsége az ország egyik leggazdagabb vízrajzi elemekkel (holtmedrekkel, holtágakkal, morotvakkal, erekkel, csatornákkal) tarkított tája. A Bihar-hegységből érkező **Fekete-Körös** a hazai 20,5 km-es szakaszát követően Doboz felett, Szanazugnál folyik össze az Erdélyi Érc-hegységben eredő, Magyarországon 9,8 kilométert megtevő **Fehér-Körössel**, amely innen **Kettős-Körös** néven kanyarog további 39 kilométert, mígnem a **Sebes-Körössel** felduzzadva **Hármaskörös** néven további 91 km követően torkollik a Tiszába. A Kettős-Körös tipikus alföldi vízfolyás, melyhez csatornák (zömében korábbi holtágak) csatlakoznak. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű balról az **Élővíz-csatorna**, jobbról a **Vargahosszai**-, valamint a **Hosszúfok-Határér-Kölesér-főcsatorna** (15. ábra).

15. ábra: A KVNP vizei

Forrás: VÁTI, KÖVIZIG alapján saját szerkesztés

A **Hármas-Körös** 27537 km² vízgyűjtőterületével a Maros után a Tisza második legjelentősebb mellékfolyójává emeli. Hossza mentén több lefűződött holtág található, melyek jelentős része jelenleg is belvíz befogadó, valamint vízátervezető szerepet tölt be és gravitációs, szivattyús kapcsolatban áll a Hármas-Körössel. A **Sebes-Körös** folyó teljes hossza 209 km, melyből az alsó 58,26 km síkvidéki szakasz tartozik Magyarországhoz, s mintegy 150 km Romániához. Az alegység területe 634,35 km². A Körös-völgy térség területén 61 **holtág** található (1. sz. melléklet), melyek állapotában, hasznosításában jelentős különbségek adódnak. Ezen kívül jelentősebb – elsősorban gazdasági hasznosítású - vízfelület a Fehérhát-Halastavak (Békés) és Gácsihát-Halastó (Köröstarcsa) (lásd még: 5.5.2 fejezet).

Annak ellenére, hogy évente tekintélyes mennyiségű víz érkezik a hegyvidékről az Alföldre (átlagosan 3 milliárd m³/év folyik le a Hármas-Körösön), mely a vízigényeknek (230 - 240 millió m³/év) többszöröse, a mintegy 13-szoros vízkészlet nem elegendő, mert a folyók vízjárása nem egyenletes, igen nagy a vízhozamok ingadozása (200-500-szoros is lehet).

Békés megye északi részének hasznosítható felszíni vízkészletét a Körösök hasznosítható saját vízkészlete és a tiszai vízátervezetés biztosítja. A Körösök augusztusi 80 %-os hasznosítható saját vízkészlete 4,7 m³/sec, ezzel szemben a vízjogi engedélyekben lekött vízigény 30 m³/sec körül alakul. A Körösök- völgyébe a Tiszából érkezik - vízátervezetés útján – a hasznosítható vízkészlet nagyobbik hányada, a tiszalöki és a kiskörei vízlépcsők segítségével. A Tisza vízkészlete felhasználható a Hármas-Körös teljes hosszán, a Kettős-Körösön Békésig és a Sebes-Körös 30 fkm szelvényéig. Nagy aszály esetén, a Békési duzzasztónál provizórikus szivattyúkkal lehetőség van 5 m³/s vízhozam áttemelésére a felső szakaszra, így a Tisza-víz kivehető a Fekete- és a Fehér-Körös mentén is.

A Körös-völgyi vízkészletek területi szétosztásának művei a duzzasztók, melyekkel a vízkészletek és vízszintek szabályozhatók. A megyében 4 duzzasztó üzemel: a Hármas-Körösön a Békésszentandrási (1942), a Kettős-Körösön a Békési (1968), a Sebes-Körösön a Körösladányi (1977) és a Fehér-Körösön a Gyulai (1896). A megye területének vízgazdálkodására hatással lévő duzzasztóművek és vízlépcsők a Bökényi vízlépcső kivételével üzemképesek. Az előírt vízszinteket az igényeknek megfelelően biztosíthatók. A Tisza-völgyi nagyműtárgyak rekonstrukciós programja keretében a korábbi években felújításra került a Békésszentandrási vízlépcső, a Gyulai duzzasztó, a rekonstrukciójuk 1998-ban, illetve 2009-ben fejeződött be. A Békési duzzasztó rekonstrukciója 2003. évben fejeződött be. A Körösladányi duzzasztó jelenleg jól üzemel, de teljes körű rekonstrukciójára szükség van.

A Körösök vízrendszerében jelentkező legnagyobb probléma a vízkészletek hiánya. A legtöbb víztest esetében a megoldást a Romániával történő megegyezés után érkező megfelelő mennyiségű és minőségű friss víz, illetve a Tiszai vízátervezésből származó vízmennyiség jelenti, melynek azonban sok esetben minőségi problémái vannak.

Azért, hogy az öntözési időszakban a megfelelő vízmennyiségek, vízszintek biztosíthatók legyenek, a folyók duzzasztóművekkel szabályozott vízszinttel rendelkeznek, illetve a vízfolyás hálózat jelentős részére a kettős működés (belvíz elvezetési és öntözési funkció) a jellemző.

Az elmúlt időszak pénzügyi forráshiánya miatt a térség csatornái nem megfelelő fenntartottsági állapotban vannak. Sem funkciójuknak nem tudnak megfelelni, sem esztétikai szempontból nem megfelelőek. Ennek következtében, valamint a mezőgazdasági művelés diffúz hatása miatt, illetve mert részlegesen, vagy teljesen hiányos a zonáció, szennyezett üledék található a csatornában, amely a biológiai produktiót fokozza.

A felszíni vízkivételések vizét elsősorban öntözésre használják, valamint halastavi vízellátásra és rizstermesztéshez. A vízrendszer öntözővíz-igénye a saját vízgyűjtőterületről érkező vízkészletekkel nem kielégíthető, ezért tiszai vízátervezetés szükséges.

A Tisza-Körös völgyi Együttműködő Vízgazdálkodási Rendszer (TIKEVIR), mára már integrálódott az Alföld természeti viszonyaiba. Nélküle ma már elképzelhetetlen az Alföld nagy részének viszonylag egészséges vízforgalma. Ezzel szemben áll a létesítmények több kedvezőtlen hatása az ökológiai állapotokra (élőlények vándorlási lehetőségei, stabil vízszintek stb.). A Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság részére a hiányzó hasznosítható készlet pótlására a Hármas-Körös alegységet érintő tiszai vízátervezés egyrészt a kiskörei rendszerből, másrészt a tiszalöki rendszerből történik. Az Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság részére a hiányzó hasznosítható készlet pótlására a tiszai vízátervezés ugyancsak két útvonalon történik, egyrészt a tiszalöki rendszerből, és vízátervezés történik a kiskörei rendszerből is.

A felszíni vízkészletek fő hasznosítója a mezőgazdaság, nagyságrendekkel kisebb mértékű az ipari célú vízkivétel. Ivóvíz céljából a felszíni vizeiből vízkivétel nem történik.

A térség egyik legnagyobb megélhetési forrása a mezőgazdaság. A zavartalan gazdálkodást a belvízelöntések mellett, sokszor azonos éven belül, az aszály is veszélyezteti. Mezőgazdasági vízhasznosítás lényegében két különböző rendszerű vízbiztosítással történik. Egyrészt külön öntözésre kiépített rendszerekben, erre kiépített öntözővíz kivetelekkel és általában magas vezetőségű csatornákon. Másrészt kettőshasznosítású csatornákon keresztül, ahol a csatornák fő funkciója a belvízelvezetés, belvízmentes időszakokban viszont a csatornák alkalmasak öntözővíz elvezetésre. Ezekben a rendszerekben a vízellátás általában a duzzasztott vizekből gravitációsan történik, a meglévő belvizes zsilipeken

A Körösök vízgyűjtőjének magyarországi vízgyűjtő alsó szakaszának **vízminőségi** állapotáért, a fel-vízi országból érkező vízminőségi állapotán túl, négy megye szennyező forrásai is felelősek. A víztér állóvízi jellegéből és természetes tápanyagkínálatából is adódik, hogy szukcesszionális folyamatként a parti régióban megindul a hínárosodás. A mederszabályozások következtében víz nélkül maradt települések és területek vízigényének biztosítására a régi mederszakaszok felhasználásával csatornák, ill. a folyókról történő vízkivételt biztosító művek épültek. A létrejött holtágak és a belvizes vagy kettőshasznosítású csatornaként funkcionáló holtmedrek a településekhez való közelségük miatt szennyvíz befogadókká, ill. a területi (diffúz) szennyeződések befogadóivá váltak. A vízutánpótlás technikai vagy gazdasági okok miatt meglévő hiánya, szűkre korlátozza e vizek öntisztuló képességét és az egyre növekvő szennyezőanyag terhelések kedvezőtlen vízminőségi állapotok kialakulásához vezetnek. A vízgyűjtőterület felszíni vizeit elsősorban a mezőgazdaság termékeit feldolgozó élelmiszeripar szennyvizei, valamint a települések kommunális jellegű szennyvize terhelik. A pontszerű szennyező források között megemlítenők a fürdőkhöz hasznosított termálvizek, amelyek adott térségben, természetes jellegükből adódóan, magas só- és szervesanyag-tartalmúak. A településeken, még a kisvárosokban is, a lakossági állattartás jelentős mértékű, ugyanakkor a trágya és trágyalé tárolás és elhelyezés kérdése nem megoldott. A belvízelvezető csatornába történő szervesanyag bemosódás az állattartó telepekről, a szervesanyag szennyeződések bemosódása pedig a művelés alatt lévő földterületről történik.

A térség vízföldtani szempontból a Körös-vidék, Sárrét (p.2.12.2) sekély porózus víztesten foglal helyet. Ivó- és egyéb használati vízbeszerzésre a negyedkori (pleisztocén folyamán kialakult) porózus homokszinteket lehet elsősorban számításba venni. A homokos képződmények hidegvíz nyerésére kb. 350 m-ig alkalmasak, ez alatt már nagyobb hőmérsékletű víz vagy hévíz van jelen.

A térségben a Berettyó-Körös süllyedék üledéksorában kisebb a vízátervező rétegek száma, vastagsága, szemcse nagyságukat pedig inkább az apró és finom szemcseméret jellemzi, továbbá a vízbeszerzési adottságok gyengék. A korlátozott utánpótlás nem teszi lehetővé koncentrált vízkivételi helyek (nagy vízműtelepek) létesítését és az egy kúttal kivehető napi vízmennyiség alacsony.

A nagy vízigények a megye középső és az északi területein, a rossz vízbeszerzési adottságú helyeken, a nagy településekhez kapcsolódóan jelentkeznek. Kielégítésük elsősorban a vízminőségi problémák, másodsorban a gyenge vízbeszerzési adottságok miatt csak a helyi vízkészletek pótlásával oldható meg, a Maros hordalékkúpi víz vízkészletből történő átvezetéssel. A talajvízből való vízkivétel a sérülékenység miatt ivóvízellátásra nem használható.

A felszín alatti vizek vízminőségi problémáit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Jellemzően egyes vizeknél magas a vas, mangán, arzén, bór tartalom, másoknál az ammónium, a nitrát és nitrit tartalom. A talajvíz minőségére vonatkozóan egyes részeken uralkodóan nátrium-szulfátos, nátrium- és kalcium-hidrogénkarbonátos, helyenként nátrium-magnézium-kloridos. Általában az összes sótartalma magas, 3.000-10.000 mg/l, ezért emberi fogyasztásra még nem szennyezett állapotban sem alkalmas. Ugyanakkor sok helyen magas a nitráttartalom is. A magas nitrát- és nitrittartalom a megyében csak a talajvizekben fordul elő, a rétegvizekben ez ideig nem jelentett problémát. A rétegvizek minőségét vizsgálva a megye területének nagy részén magas vas-mangán és metántartalomra kell számítani, ami a vízkezelés nagyarányú szükségességét is jelzi. Ez az arány a gázmentesítés megvalósításával tovább nő, mert levegőztetés során az ivóvízben még megengedett mennyiségű vas és mangán egy része is kicsapódik.

I.3.1.3 Klíma

Békés megye klíma adottságaiban DK-i fekvéséből következően a kontinentális jegyek éreztetik hatásukat. Éghajlata az Alföld középső és északi részeihez képest melegebb, szárazabb. A telek középhőmérséklete magasabb és a fagymentes időszak hossza rövidebb, mint az Észak-Alföldön. A megye déli fekvése a magasabb éves középhőmérsékletekben és a napsütéses órák magas számában mutatkozik meg. A júliusi középhőmérséklet az ország délkeleti térségében a legmagasabb. Az Alföld nagy részét a 21-22 °C közötti értékek jellemzik az Alföld nagy részét. Ehhez képest Békés megyén halad át a 22 °C izoterma, a megye déli és keleti részén a júliusi középhőmérséklet 22 °C feletti. Ez az ország legmelegebb nyarú térsége. Az évi középhőmérséklet országos megoszlásában is kiemelkedik a megye keleti része, ahol 11 °C feletti átlagos érték jellemző. Az éves csapadékmennyiség a kontinentális hatás következtében alacsonyabb az országos átlagnál. A megye középső és északi részei az ország legszárazabb vidékei közé tartoznak, ahol az 500 mm-t sem éri el az éves csapadékmennyiség. A megye éghajlatában meglévő területi differenciákban a légköri és a besugárzási viszonyok játsszák a fő szerepet, a minimális magasságkülönbségű sík felszín nem bír éghajlat módosító hatással.

A megye északi, északkeleti harmadán, hozzávetőleg a Körösök vonalától északra mérsékelt meleg, száraz éghajlat az uralkodó, 10,2-10,4 °C közötti éves középhőmérséklettel és 510-560 mm közötti éves csapadékmennyiséggel. A Körös-Maros köze meleg, száraz éghajlatú, ez jellemzi a megye déli kétharmadát. A csapadékmennyiség itt 500-580mm között változik. A megye legszárazabb térsége a Hármas-Körös megyei szakasza térségében, a Békési-sík északi és a Körös menti-sík nyugati részén van, ahol a csapadék mennyiség 500 mm, de van, ahol ez alatti. A legmagasabb éves csapadékösszegek 570-580mm körül jellemzőek, ami a megye D-i, DK-i részén fordul elő. A megye D-i része és Ny-i része a legmelegebb, ahol az évi középhőmérséklet 10,4-10,6 °C között alakul. A hőmérséklet a megye É-i tájai irányába csökken. A napsütéses órák száma a megyén belül D-en valamivel magasabb, mint északon. A napfénytartam legmagasabb értékei a megyében évi 2010-2020 óra között jellemzőek.

I.3.2 Élőhelyek

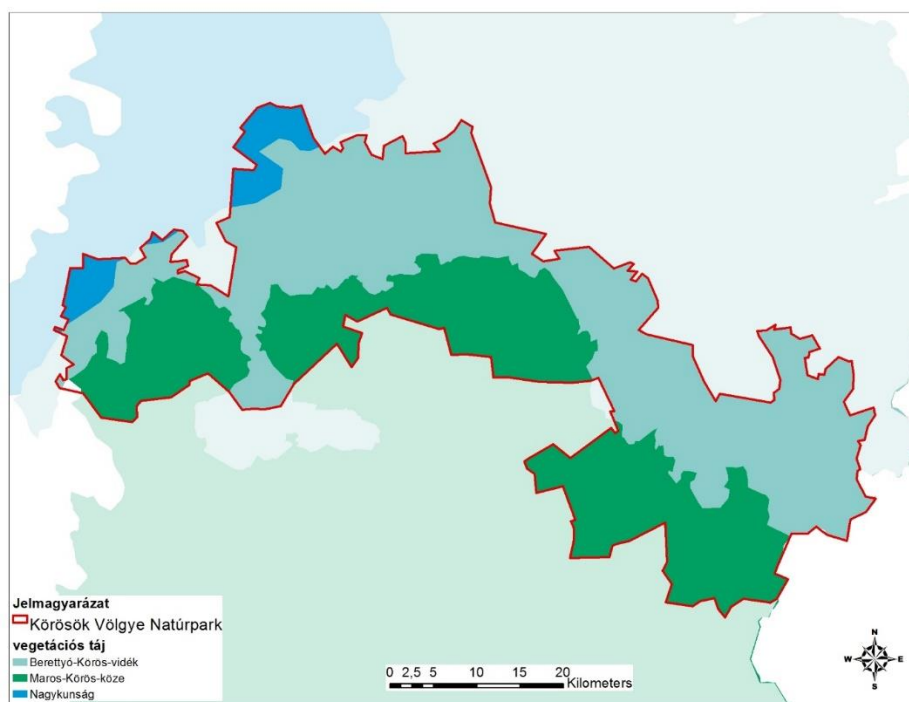
A Körösök völgye – csakúgy, mint hazánk teljes területe – a pannon biogeográfiai régióban található. A régió nagy kiterjedésű, sík, folyóközi üledékkal feltöltött medence, melyet észak–déli irányban a Duna és a Tisza folyók szelik át. A hajdan őszi beltengerrel feltöltött medencét alacsony dombságok és hegyek övezik: észak és kelet felől a Kárpátok, nyugat felől az Alpok és dél felől a Dinári-hegység. E védettség jelentős hatással volt a helyi biológiai sokféleségre, és az éghajlatot is befolyásolta. A nyugat felől

érkező nedves légtömegeket, valamint a szomszédos Kárpátokból és Alpokból érkező hűvösebb levegőt a mediterráneum felől beáramló száraz, meleg szelek mérséklék. Az összetett időjárási viszonyok eredményeként a pannon régió vegetációjának szerkezete mozaikszerű. A medencét valaha nagy kiterjedésű, tölgyfák által uralt, termofil erdők és erdős sztyeppék borították, amelyeket az évszázadok során fokozatosan kiirtottak, helyet biztosítva a külterjes legelők számára. A puszta nemcsak az egyik legősibb ember alkotta európai élőhely, melyet évszázadokon keresztül mérsékelt legeltetéssel és műveléssel tartottak fenn, hanem az egyik legnagyobb megmaradt összefüggő füves terület is Európában. A Nagyalföld teszi ki Magyarország területének háromnegyedét.

A pannon régió másik alapvető jellemzője a víz. A medence-peremi dombok és hegyek a száraz terület legfontosabb vízforrásai. A múltban a medence nagy területeit rendszeresen elöntötte a lassú folyású, szövevényes mellékfolyó-hálózattal rendelkező Tisza és Duna. E folyóknak köszönhetően a sík terület nagy részét átjárta a víz, így sekély, tiszavirág-életű lápok és tavak keletkeztek, melyek helyenként nem mélyebbek néhány centiméternél. A víz apadása és áradása következtében hatalmas mennyiségű homokos, iszapos és ásványokban gazdag, löszös üledék rakódott le a területen. Az idők során ezeket a finom részecskéket sokszor messzire sodorták az uralkodó keleti szelek, így különböző élőhelyek – szárazföldi futóhomokbuckák, a homokos sztyeppék, a löszös füves vidékek és a tatárjuharos lösztölgyesek – bonyolult mozaikja jött létre. A élőhelyek sokféleségéből következően a pannon régióban különlegesen magas a fajdiverzitás szintje, csak erre a területre jellemző, endemikus fajok sokaságával. A régió a madárvilág szempontjából is különös jelentőséggel bír. A sekély vizes élőhelyeken minden évben ludak, kacsák és más gázlómadarak százazrei sereglenek össze. Közöttük ritka fajok is találhatóak, mint például a kis lilik (*Anser erythropus*) vagy a kanalasgém (*Platalea leucorodia*). A 19. század végén nagyszabású csatornázási és talajjavítási munkálatok kezdődtek, melyek következtében az ártér és a puszta jelentős területeit feldarabolták és lecsapolták, hogy helyet teremtsenek a szántóföldi növények és a gyorsan nöövő, nem honos fák, mint például a fehér akác (*Robinia pseudoacacia*) számára. A Körösök völgye két vegetációs táj határán húzódik: a folyó jobb partján a Berettyó-Körös-vidék, míg bal partján a Maros-Körös-köze található (16. ábra).

16. ábra: A KVNP vegetációs tájai

A Körös menti-sík natúrpark Berettyó-Körös-vidékre eső gyoмаendrődi területeinek potenciális vegetációja az erdősztyepp, amit az emberi tevékenység jelentősen visszaszorított. Az ártereken ecsetpázsitos kaszálórétek és puhafás ligeterdők maradtak fenn (réti iszalag – *Clematis integrifolia*, nyári tőzike – *Leucosium aestivum*). Az erdők döntő része nemesnyár-ültetvény. Kis kiterjedésben szikes gyepeket is megfigyelhetünk. A táj déli felén az államhatár irányában (Köröstarcsától Gyuláig) egyre nagyobb kiterjedésben jelennek meg a szikes gyepek és az összefüggő erdők. Gyulától ÉK-re nagy kiterjedésű tölgy-kőris-szil ligeterdők találhatók, melyekre jellemző az Erdélyi-szigethegység felől leszivárgó montán, mezofil lombos fajok (medvehagyma – *Allium ursinum*, bogláros és berki szellőrózsa – *Anemone ranunculoides*, *A. nemorosa*, odvas és ujjas keltike – *Corydalis cava*, *C. solida*, kapotnyak – *Asarum europaeum*, ligeti csillagvirág – *Scilla vindobonensis*, bársonyos görvélyfű – *Scrophularia scopolii*, podagrafű – *Aegopodium podagraria*, pirítógyökér – *Tamus communis*) megjelenése. Jellemzők az ürmös szikesek (karcsú kerep – *Lotus angustissimus*, sziki here – *Trifolium angulatum*, erdélyi útifű – *Plantago schwarzenbergiana*), vakszikések (seprűparéj – *Bassia sedoides*, bárányparéj – *Camphorosma annua*), sziki ecsetpázsitosok (kiszéskű aszat – *Cirsium brachycephalum*), sziki tölgyesek (erdei gyöngyköles – *Buglossoides purpureo-coerulea*, magas gyöngyperje – *Melica altissima*), löszmezsgyék (taréjos búzafű – *Agropyron pectiniforme*, nyúlánk sárma – *Ornithogalum pyramidale*) és töltések növényzete (heverő seprűfű – *Bassia prostrata*, sáfrányos imola – *Centaurea solstitialis*). Elterjedtek a sziki magaskórósok (réti őszirózsa – *Aster sedifolius*, fátyolos nőszirm – *Iris spuria*, sziki kocsord – *Peucedanum officinale*, sziki lórom – *Rumex pseudonatronatus*). Gazdag a csatornák és csatornapartok növényzete (tündérfátyol – *Nymphoides peltata*, rucaöröm – *Salvinia natans*, mocsári aggófű – *Senecio paludosus*, sulyom – *Trapa natans*, közönséges rence – *Utricularia vulgaris*). Az özöngyomok főleg ártereken, csatornák mentén terjednek. Kipusztult fajok: Tisza-parti margitvirág (*Chrysanthemum serotinum*), kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*), havasi szittyó (*Juncus alpinus*).

Gyakori élőhelyek: RC, F2, F1b, F1a, J4, OC, BA;

Közepesen gyakori élőhelyek: L5, B1a, P2b, RB, J6, D6, F3, A1, A3a, J3;

Ritka élőhelyek: B2, B3, B5, H5a, OA, OB, D34, RA, F5, M3, M6, P2a, B6, I1, I2, F4, A23, A5, M2.

Fajszaм/gyakoriság: 400-600; védett fajok száma: 20-40; özönfajok: zöld juhar (*Acer negundo*) 4, bálványfa (*Ailanthus altissima*) 1, gyalogakác (*Amorpha fruticosa*) 5, selyemkóró (*Asclepias syriaca*) 1, amerikai kőris (*Fraxinus pennsylvanica*) 4, akác (*Robinia pseudoacacia*) 4

A Mezőtúr É-ÉNY-i szántók uralta táján (Szolnok-Túri-sík) a potenciális élőhelyei a löszpusztagyeppek és löszcserjésekkel mozaikos mocsarak. A szórványos természetközeli növényzetét ma főleg a kistáj szegélyeiben sziki rétek, nádasok, fajszegény magassásrétek, nagyobb vízterek hínár vegetációja és ültetvény jellegű erdők képviselik. Flórájának középhegységi kapcsolata gyenge. Szolonyecses típusú szikesek fordulnak elő, a padkásodás igen ritka (pl. Kecskeri-legelő). Több a cickórós, mint az ürmös gyepp (bárányparéj – *Camphorosma annua*, seprűparéj – *Bassia sedoides*, heverő seprűfű – *Bassia prostrata*, szikárszik – *Petrosimonia triandra*, sziki ballagófű – *Salsola soda*). A puhafaligetek (nyári tőzike – *Leucosium aestivum*), mezofil lombos erdők (gyöngyvirág – *Convallaria majalis*, erdei estike – *Hesperis sylvestris*, zöldes sás – *Carex divulsa*, nehézszagú gólyaorr – *Geranium robertianum*, édeslevelű csüdfű – *Astragalus glycyphylus*, zsidócseresznye – *Physalis alkekengi*) valamint a tatárjuharos- és sziki tölgyesek maradványai (pl. Kisújszállás: Öregerdő) inkább csak lágyszárú növényzetükben lelhetők fel (bérci here – *Trifolium alpestre*, parlagi rózsa – *Rosa gallica*, sziki és buglyos kocsord – *Peucedanum officinale*, *P. alsaticum*, réti őszirózsa – *Aster sedifolius*). A diverz löszpuszta- és erdősztyepp-vegetáció (macskahere – *Phlomis tuberosa*, gór habszegfű – *Silene bupleuroides*, törpemandula – *Prunus tenella*, szennyes ínfű – *Ajuga laxmannii*, karcsú orbáncfű – *Hypericum elegans*, pusztai gyújtóványfű – *Linaria biebersteinii*) főként mezsgyéken, kunhalmokon,

gátakon, ill. extenzív gyümölcsösökben maradt fenn. A rétek főként ecsetpázsitosak. A mocsárréteken és mocsarakban a gyakoribb sásfajok mellett a kisészkű aszat (*Cirsium brachycephalum*), keserű édesgyökér (*Glycyrrhiza echinata*) jellemző, a zsiókások szórványosak. A terület iszapnövényzete gazdag (látonyafajok – *Elatine* spp., iszaprojt – *Limosella aquatica*, iszapfű – *Lindernia procumbens*, henye káka – *Schoenoplectus supinus*), hínárvegetációja értékes. Sok a kipusztult faj: óriás útifű (*Plantago maxima*), tátorján (*Crambe tataria*), pusztai árvalányhaj (*Stipa pennata*), dunai szegfű (*Dianthus collinus*), hólyagos here (*Trifolium vesiculosum*), hegyi kökörccsin (*Pulsatilla montana*).

Fajszám/gyakoriság: 400-600; védett fajok száma: 20-40; özöngyomok: zöld juhar (*Acer negundo*) 2, bálványfa (*Ailanthus altissima*) 2, gyalogakác (*Amorpha fruticosa*) 3, selyemkóró (*Asclepias syriaca*) 2, amerikai kőris (*Fraxinus pennsylvanica*) 2, akác (*Robinia pseudoacacia*) 4, aranyvessző-fajok (*Solidago* spp.) 1, japánkeserűfű-fajok (*Reynoutria* spp.) 1, amerikai alkörmös (*Phytolacca americana*) 1.

A Maros-Körös-köze vegetációs táj Körös-szögi részének (Kunszentmárton, Öcsöd, Békésszentandrás) vegetációja jórészt eltűnt, helyét intenzív szántók foglalják el. A zonális erdősztyepp-lőszpuszta fajai (vörösszárú pimpó – *Potentilla heptaphylla*, parlagi rózsza – *Rosa gallica*, horgas bogánccs – *Carduus hamulosus*) mezsgyéken, gátakon, kunhalmokon maradtak fenn. Telepített tölgyesek fajszegény sziki erdősztyepp növényzettel (réti őszirózsza – *Aster sedifolius*, bárányüröm – *Artemisia pontica*) a hátság alluviális határain található (Bábockai-erdő). A Körös hullámterét puhafaligetek, telepített nyárasok, ecsetpázsitos rétek (réti iszalag – *Clematis integrifolia*, fényes borkóró – *Thalictrum lucidum*, gyíkhagyma – *Allium angulosum*), kubikok-holtágak eutróf hínarasai (rucaöröm – *Salvinia natans* – és sulyom – *Trapa natans*) és mocsári növényzete (virágkáka – *Butomus*, nyílű – *Sagittaria*) jellemzik. Délen a holocén öntésterület és a tagolt felszínű óalluviális peremvidék találkozásánál nagy kiterjedésű természetes élőhely-mozaik maradt fenn (Tőke-puszta). Itt a szabályozásokig vízjárta, szikesedő laposok ecsetpázsitosai, nádas-harmatkásás mocsarai még nem veszítették el ártéri jellegüket. A magasabb térszinteket cickórós puszta és rétsztyepp-vegetáció borítja. Az ártérből kiemelkedő, pleisztocén rögökön sztyepprétek (magyar szegfű – *Dianthus ponederae*, lenlevelű zsellérke – *Thesium linophyllum*, ebfojtó müge – *Asperula cynanchica*, koloncos legyezőfű – *Filipendula vulgaris*, hengeres peremisz – *Inula germanica*, kunkorgó árvalányhaj – *Stipa capillata*) és vakszikes-ürmös puszta foltok (gyakori a sziki varjúháj – *Sedum caespitosum*) mozaikolnak. A részben ármentes helyzet, a fejlett mikrodomborzat és a fajkészlet ősi szikesedésre utal. Az érhálózat hínárvegetációja fajgazdag (Kurca: fehér tündérrózsza – *Nymphaea alba*, tündérfátyol – *Nymphoides peltata*). Asztatikus vízterek iszapján jellemző a Nanocyperion-vegetáció (látonyafajok – *Elatine* spp., henye füzény – *Lythrum tribracteatum*, tekert csüdfű – *Astragalus contortuplicatus*).

Fajszám/gyakoriság: 600-800; védett fajok száma: 20-40; özönfajok: zöld juhar (*Acer negundo*) 3, bálványfa (*Ailanthus altissima*) 2, gyalogakác (*Amorpha fruticosa*) 4, selyemkóró (*Asclepias syriaca*) 2, tájidegen őszirózsza-fajok (*Aster* spp.) 1, amerikai kőris (*Fraxinus pennsylvanica*) 4, japánkeserűfű-fajok (*Reynoutria* spp.) 2, akác (*Robinia pseudoacacia*) 4, aranyvessző-fajok (*Solidago* spp.) 3.

A Békési-sík potenciális erdősztyepp-lősztyepp táj, azonban az évezredes emberi tevékenység során a természetközeli vegetáció szinte teljesen eltűnt. A terület mintegy 95%-át szántóföldek és lakott területek borítják. A kis kiterjedésű erdők túlnyomó többsége nemesnyár- és akácültetvény. Szikes gyepeket elsősorban a táj délkeleti végén, Békéscsabától délre találunk. Flóratörténeti és természetvédelmi szempontból jelentősek a löszmezsgyék, számos pontusi-pannon (szennyes ínfű – *Ajuga laxmannii*, kónya zsálya – *Salvia nutans*, pusztai meténg – *Vinca herbacea*) és mediterrán

(vetővirág – *Sternbergia colchiciflora*) löszpusztai fajjal. A fennmaradt természetes élőhelyfoltokon jellemzők az ürmös szikesek (sziki, cérna-, és egyvirágú here – *Trifolium angulatum*, *T. micranthum*, *T. ornithopodioides*, erdélyi útifű – *Plantago schwarzenbergiana*), vakszikesek (bárányparéj – *Camphorosma annua*, seprűparéj – *Bassia sedoides*, sziksófű – *Salicornia prostrata*, erdélyi sóbolla – *Suaeda salinaria*), sziki ecsetpázsitosok (kisfészű aszat – *Cirsium brachycephalum*, buglyos boglárka – *Ranunculus polyphyllus*), sziki magaskórósok (bárányüröm – *Artemisia pontica*, réti őszirózsa – *Aster sedifolius*, sziki kocsord – *Peucedanum officinale*). Gazdag a löszmezsgyék (kenderziliz – *Althaea cannabina*, törpemandula – *Prunus tenella*, nyúlánk sárma – *Ornithogalum pyramidale*, vajsínű here – *Trifolium ochroleucon*, csajkavirág – *Oxytropis pilosa*) és a töltések növényzete (nagy gombafű – *Androsace maxima*, sáfrányos imola – *Centaurea solstitialis*, réti iszalag – *Clematis integrifolia*). Jellemző a területen a rizstermesztés. A rizsföldek jellegzetes fajai a pocsolyalátonya (*Elatine alsinastrum*), háromporzós látonya (*E. triandra*), iszapfű (*Lindernia procumbens*) és henye káka (*Schoenoplectus supinus*). Az ártereken ecsetpázsitos kaszálórétet és ártéri fűz-nyár ligeteket találunk. Az özöngyomok elsősorban a mezsgyéken és a csatornák mentén terjednek. Kipusztult fajok: tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), tekert csüdfű (*Astragalus contortuplicatus*), nagyzezerjófű (*Dictamnus albus*), vízi lófark (*Hippuris vulgaris*), festő csülleng (*Isatis tinctoria*), mételyfű (*Marsilea quadrifolia*), mocsári aggófű (*Senecio paludosus*), hólyagos here (*Trifolium vesiculosum*).

Fajsám/gyakoriság: 400-600; védett fajok száma: 20-40; özönfajok: zöld juhar (*Acer negundo*) 3, bálványfa (*Ailanthus altissima*) 1, gyalogakác (*Amorpha fruticosa*) 4, selyemkóró (*Asclepias syriaca*) 1, amerikai kőrís (*Fraxinus pennsylvanica*) 3, japánkeserűfű-fajok (*Reynoutria* spp.) 1, akác (*Robinia pseudoacacia*) 1.

Forrás: TÓTH Tamás, MOLNÁR Attila, NAGY János JAKAB Gusztáv

Élőhely-lista

Hínárnövényzet

A1 - Állóvízi sulymos, békalencsés, rucaörömös, tócsagazos hínár

A23 - Tündérrózsás, vizezős, rencés, kolokános (láptavi) hínár

A3a - Áramlóvízi, (nagylevelű) békaszőlős, tündérfátylas hínár

A5 - Szikes, vízboglárkás, tófonalas vagy csillárkamoszatos hínár

Nádasok és mocsarak

B1a - Nem tőzegképző nádasok, gyékényesek és tavikákások

B2 - Harmatkás, békabuzogányos mocsári-vízparti növényzet

B3 - Vízparti virágkákás, csetkákás, vízi hídörös, mételykórós mocsarak

B4 - Zsombékosok

B5 - Nem zsombékoló magassásrétek

B6 - Zsiókás és sziki kákás szikes mocsarak

BA - Csatornák, szabályozott patakok, mesterséges tavak parti zónájában és közvetlen partközeli víztestében kialakult fragmentális mocsarak és kisebb hínarasok

Nedves gyepek és magaskórósok

D34 - Mocsárrétek

D5 - Patakparti és lápi magaskórósok

D6 - Ártéri és mocsári magaskórósok

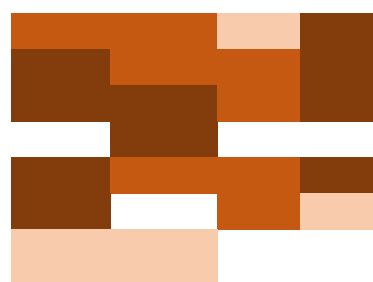
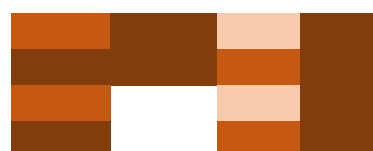
Szikesek

F1a - Ürmőpuszták

F1b - Cickórós puszták

F2 - Szikes rétek

Körös-
menti-sík Szolnok-
Túri-sík Körös-
szög Békési-
sík

F3 - Kocsordos-őszirózsás sziki magaskórósok, rétsztyepek	
F4 - Üde mézpázsitos szikfokok	
F5 - Padkás szikesek és szikes tavak iszap- és vakszik növényzete	
Zárt száraz, félszáraz gyepek	
H5a - Kötött talajú sztyeprétek (löss, agyag, nem köves lejtőhordalék, tufák)	
Nem ruderális pionír növényzet	
I1 - Üde természetes pionír növényzet	
I2 - Lössfalak és szakadópartok növényzete	
Cserjések és szegélyek	
J3 - Folyómenti bokorfüzesek	
Láp- és ligeterdők	
J4 - Fűz-nyár ártéri erdők	
J6 - Keményfás ártéri erdők	
Fényben gazdag tölgyesek és erdő-gyep mozaikok	
L5 - Alföldi zárt kocsányos tölgyesek	
M2 - Nyílt, gyepekkel mozaikos lösztölgyesek	
M3 - Nyílt, gyepekkel mozaikos sziki tölgyesek	
M4 - Nyílt, gyepekkel mozaikos homoki tölgyesek	
M5 - Homoki borókás-nyárasok	
Egyéb erdők és fás élőhelyek	
RA - Őshonos fajú, elszórva álló fák csoportja vagy egy egyed szélességű, erdővé még nem záródott "fasorok"	
RB - Puhafás pionír és jellegtelen erdők	
RC - Keményfás jellegtelen vagy telepített egyéb erdők	
Egyéb fátlan élőhelyek	
OA - Jellegtelen fátlan vizes élőhelyek	
OB - Jellegtelen üde gyepek és magaskórósok	
OC - Jellegtelen száraz- vagy félszáraz gyepek és magaskórósok	
Üde és száraz cserjések, szegélyek	
M6 - Sztyepecserjések	
P2a - Üde cserjések	
P2b - Galagonyás-kökényes-borókás cserjések	
Egyéb erdők és fás élőhelyek	
P45 - Fáslegelő, fáskaszálók, felhagyott legelőerdők, gesztenyeligetek	
P7 - Ősi fajtájú, gyepes és / vagy erdősződő, extenzíven művelt gyümölcsösök	
Ritka élőhelyek	
Közepesen gyakori élőhelyek	
Gyakori élőhelyek	

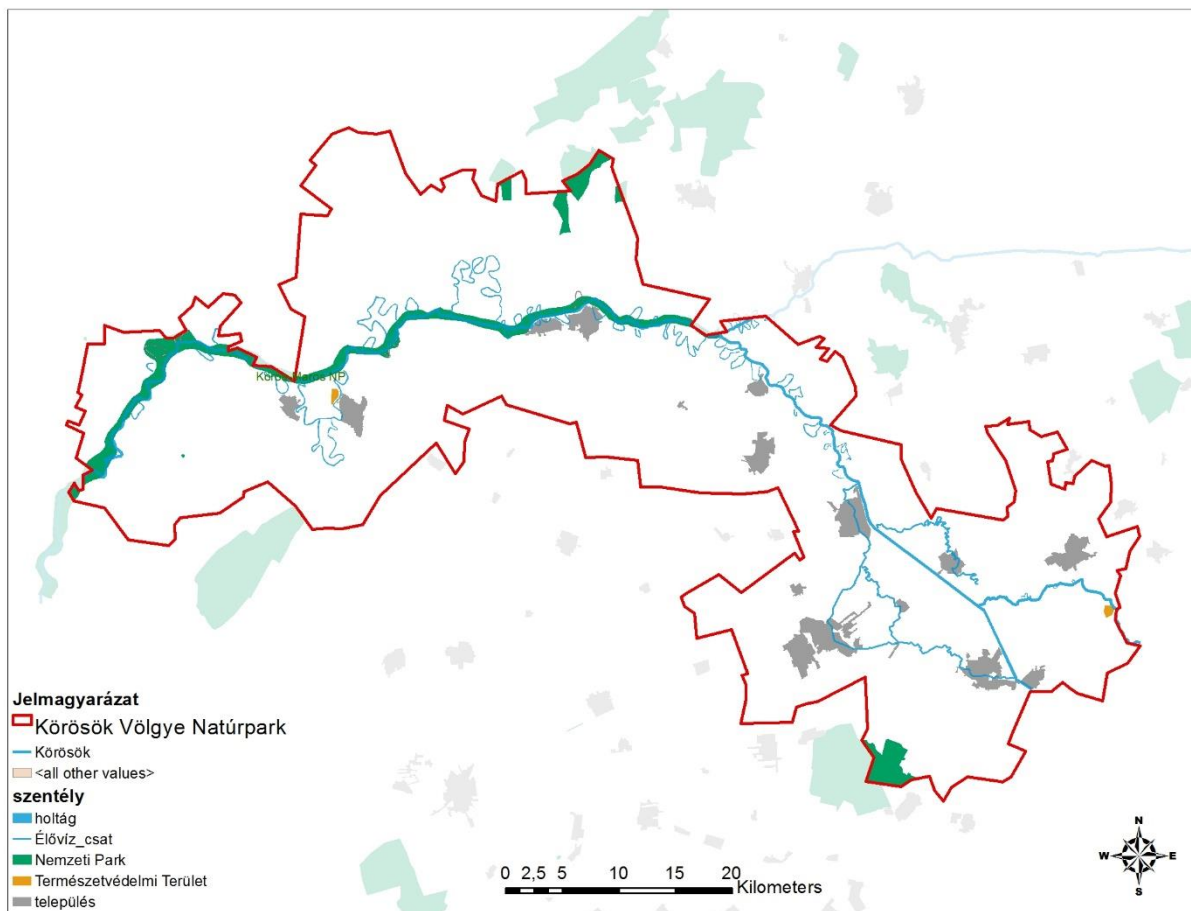
I.3.3 Védett természeti területek

A Körösök Völgye Natúrpark összes természeti értéke a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság működési területén található, amelyet 1994-ben alakítottak az Alföld Körös és Maros folyók által alakított mozaikosan fennmaradt tájegységeiből. A Körös-Maros Nemzeti Park, illetve a természetvédelmi kezelését ellátó Igazgatóság hazánk hetedik nemzeti parkjaként 1997. január 16-án jött létre a Dél-Tiszántúl természeti és táji értékeinek megőrzése érdekében. A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság működési területe 800 000 hektár, ami magába foglalja Békés megyét, Csongrád megye Tiszától keletre eső felét, valamint a Körös-ártér és a Dévaványai-Ecsegi puszták területi egységek Jász-Nagykun-Szolnok megyébe átnyúló részeit. Az Igazgatóság feladata a megmaradt természetes növénytársulások, elsősorban a löszgyepek, a nagy kiterjedésű szikes puszták, erdőpuszta- és mocsármaradványok, kaszálók és ligeterdők védelme. A térségben a megye négy országos jelentőségű természetvédelmi területe közül három található itt, valamint a megye helyi

jelentőségű természetvédelmi területeinek is közel kétharmada esik a térségre (44 db) és további 78 helyi jelentőségű természetvédelmi érték lelhető fel a térségben (17. ábra). A natúrpark települései által alkotott terület mintegy 4%-ka (7900 hektár) országos védeltséget élvez, további 425 hektár helyi természeti terület.

17. ábra: A KVNP térségét érintő természetvédelmi területek

Forrás: KMNP alapján saját szerkesztés

I.3.3.1 A nemzeti park részterületei

Körös-ártér

Területe: A Körös-ártér (a Kettős-Körös és a Sebes-Körös összefolyásától Szelevényig) 6579 hektáron jelenleg a Körös-Maros Nemzeti Park területi egységét képezi.

A mozaikos szerkezetű nemzeti park több helyen is találkozik a Tisza vidékével, bár a védett területek nem nyúlnak le közvetlen a folyóig. Az erdélyi Szigethegység vizeit a békési síkra szállító Körösöket a Tiszához hasonlóan szabályozták, melynek eredményeképpen a parttalan vízi világ itt is visszaszorult. Eltűntek a mocsarak, a láptalaj helyén a vízigényes növényeket elpusztító réti talajok alakultak ki, s az egykori vízbőség helyett ma a Körösök völgye inkább vízhiányos területté vált, melynek vizét a Tiszából a Keleti-főcsatornán keresztül pótolják. Az egykor fajgazdag társulások fajai a töltések közti hullámtérre szorultak vissza. Többek között ilyen a mételyfű, rizspalka, rucaöröm és a virágkáká is. Itt is megtaláljuk a már sokszor említett morotvákat, nedves réteket, ligeterdőket.

Az állatvilágból sok faj végleg eltűnt, így a hód, a sakál, a rózsás gödény stb., szerencsére azonban a vidra, a mocsári teknős, s a Tiszához hasonló gazdag fészkelő és átvonuló madárvilág ma is megtalálható itt.

Élettájai: A Tisza és mellékfolyói által határolt táj a vizes és szárazabb típusú élőhelyek (szikes gyepek, sziki tölgyesek, löszpuszták, lápok, mocsarak, morotvák, vizes rétek, kemény- és puhafa liget- és galériaerdők) rendkívül változatos mozaikjából épült fel. A vízrendezések után a megmaradt hullámtéren kialakult másodlagos tájforma és az életközösségek egyediségét, sajátosan magyar alföldi jellegét, éppen a fent említett, valamikori hatalmas, változatos életterek kisterületen való tömörülése, együttérzékenység, illetve néhány, a szabályozással létrejött új élőhely kialakulása (pl. kubikgödrök) adja meg. Különösen sok a hullámtéren a szigetszerűen elhelyezkedő, viszonylag zavartalan, természet közeli vizes élőhely (holtág, kubik, mocsárfolt), melyeket igen fajgazdag vízi-vízparti életközösségek jellemeznek

Növényvilága: Elsősorban a víz által meghatározott régmúltat tükröző mocsárvilág egyes tagjai, mint a nyílfű (*Sagittaria sagittifolia*), a virágkáká (*Butomus umbellatus*), a sulyom (*Trapa natans*), a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*) fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*), a rucaöröm (*Salvinia nutans*). A hullámtéri erdők két jellemző típusa, a gyakoribb fűz-nyár puhafa ligeterdő (*Salicetum albae-fragilis*), a bokorfüzes (*Salicetum triandrae*) és a ma már ritkább, a szárazabb magas hátakon található tölgy-kőris-szil keményfa ligeterdő (*Fraxino pannonicae-ulmetum*). A keményfa ligeterdő aljnövényzetében megtalálható a ligeti szőlő (*Vitis sylvestris*), mely a vörös könyv tagja. Megtalálhatók még továbbá egyéb lágyszárú növényritkaságot, mint például a széles levelű nőszőfű (*Epipactis helleborine*), és a nyári tőzike (*Leucojum aestivum*). Egyre ritkuló pompás fafajunk a fekete nyár (*Populus nigra*) utolsó genetikai menedékhelye is a hullámtér. Tájéesztétikai szempontból kiemelendők az odvas, csavarodott törzsű, megkapó látványt nyújtó öreg botoló füzek, melyek főként a kubikok és a kanyargó holtágak partjait szegélyezik. Értékes élőhelyek a holtágak között elterülő, valamint a folyót a mentett oldalon is kísérő ártéri kaszáló rétek (*Alopecuretum pratensae*), és a főként veresnadrág csenkeszes (*Festucetum pseudovinae*) és mézpázsitos (*Pucinelliaetum limosae*), sziki gyeptársulások különböző változatai. A nedves kaszálók védett növénye a réti iszalag (*Clematis integrifolia*).

Állatvilága: Az ártereken a vízhez és vízparti életmódot folytató élővilág a jellemzőbbek. Gyakran találkozhatunk bakcsóval (*Nycticorax nycticorax*), kis kócsaggal (*Egretta garzetta*), szürke gémmel (*Ardea cinerea*). Nyár végi őszi eleji vonuláskor rendszeresen megfigyelhető a fekete gólya (*Ciconia nigra*). A folyóparton vízbenyúló ágakról lesi táplálékát a jégmadár (*Alcedo atthis*), s a holtágak öreg füzein a függőcinegék (*Remiz pendulinus*) művészi fészkeket himbálja a szél. Télen a vadrécék ezreinek nyújt pihenő helyet. Az ártereket szegélyező kaszáló réteken fészkel a ritka haris (*Crex crex*). Az emlősök közül jelentős állattani érték az európai vörös könyves, fokozottan védett a vidra (*Lutra lutra*) emelhető ki gyakoriságánál fogva. A nyíltvízi élettáj védett faja réti csík (*Misgurnus fossilis*), a védett vágó csík (*Cobitis taenia*), a halványfoltú küllő (*Gobio albipinnatus*) és a kis elterjedési területű széles durbincsnak (*Gymnocephalus baloni*) és a ma már veszélyeztetett kárász (*Carassius carassius*) is megtalálják életfeltételeiket. A visszavonuló árvizek után kialakuló sekély kiöntések, kubikok fontos kételtű-hüllő szaporodó helyek.

Dévaványai-Ecsegi puszták

A területen az egykori nagy-sárréthez tartozó természeti értékek képviseltetik magukat, az ember által jelentősen módosított területen. A folyószabályozást követően az életterek átalakultak, megindult a másodlagos szikesedési folyamat az amúgy is szikes puszták által mozaikolt területen.

A Hortobágytól délre terül el a csapadékban roppant szegény országrész, a Nagy-Sárrét. A leírások szerint átjárhatatlan, nagy kiterjedésű mocsár volt, nyugati peremén a Vánnya nevű faluval. Eredete az Alföld egyenletlen süllyedésével hozható kapcsolatba. Fő alakítója a Berettyó volt, de a Hortobágy árvizei is ide folytak, mivel a terület jóval mélyebben fekszik környezeténél.

Az itt rekedt víz sokszor 46.000 ha-t borított el. Amikor 1820-ban felmérték a területet, s a vízmentesítését javasolták, az itt élők tiltakoztak, mivel az állattartás, nádvágás, csikászás stb. biztosította megélhetésüket és a kisebb gátszakaszokkal rossz tapasztalataik voltak. A vízrendezést mégis megcsinálták, de a belvizekkel azóta is folyik a küzdelem. A falvak ma is régi helyükön, az árhatáron ülnék. A táj arculata azonban alapvetően megváltozott, a szántók között alig-alig maradt fenn az eredeti növényzet.

Az egykori mocsári vegetációra emlékeztetnek a csomós és fekete szittyó, lápi páfrány, nyári tőzike, óriás csenkesz. A lefolyástalan, vízállásos területek mocsárrétjein ecsetpázsit, tarackos tippán, az alacsonyabb helyeken hernyópázsit, békaszittyó, sások virítanak. A magasabb kötöttebb agyagon kialakult növényzetet legeltetik, uralkodó elemei a juh- és sziki csenkesz, szálás perje, galajok, sziki üröm. Rengeteg a sziksaláta, kamilla.

A telepített erdők adnak otthont sok védett állatfajnak. A tájvédelmi körzet fő feladata a védett túzok élőhelyeinek védelme, a kipusztulással fenyegetett faj fenntartása.

Területe: A védett terület 13 088 hektár nagyságú, ebből fokozottan védett 2 659 hektár.

Élettájai: A Dévaványai-sík potenciális erdőssztyep-táj, azonban az évezredes emberi tevékenység során a természetközeli fás vegetáció a folyók ártereire húzódott vissza. Az ártéri puhafás ligeterdőknek maradtak fenn kisebb állományai, de a mai erdők túlnyomó része nemes nyár- ültetvény. A terület mintegy 30%-át szikes gyepek borítják, gyakran jelentős összefüggő foltokban. Kis kiterjedésben löszgyepeket is megfigyelhetünk. A táj a holocénben valószínűleg folyamatosan erdőssztyep, ill. szikes sztyep jellegű volt.

Növényvilága: A Hortobágy-Berettyó folyó védett 20 km-es szakasza elkerülte a folyószabályozást. Gazdag élővilága megőrizte a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*), a vízitök (*Nuphar lutea*), a sulyom (*Trapa natans*) és a rucaöröm (*Salvinia nutans*) értékes állományait.

Az ecsegpusztai területen ecsetpázsitos kaszáló- és mocsárrétek övezte és régi korokból itt maradt, az Alföldön ritka növények lelhetőek fel. A védett gímpáfrány (*Phyllitis scolopendrium*) és az aranyos fodorka (*Asplenium trichomanes*) ilyen száraz, füves térségben csak a gulyakutakban találja meg azt a sajátos mikroklímát.

A szárazabb térszíneket cickafarkfüves pusztá, ürmös füves pusztá borítja. Ahol a kopár talajfelszín eróziója feltűnően vakítóan fehér színű, ott találjuk a sziki mézspázsit (*Puccinellia limosa*), sziki üröm (*Artemisia santonicum*) leveleit. Kipusztult fajok: debreceni torma – *Armoracia macrocarpa*, lápi galaj – *Galium uliginosum*, mételyfű – *Marsilea quadrifolia*. Az özöngyomok elsősorban a folyók árterein és a csatornák mentén terjednek.

A nedvesebb helyeket ecsetpázsitos sziki szolonyec rét foglalja el. Különleges növényzeti értéket képviselnek a Dévaványai-Ecsegi puszták jelenős réti őszirózsa (*Aster sedifolius*), sziki kocsord (*Peucedanum officinale*) állományai.

A szikes sztyepeken ritka reliktumfaja a pontusi pusztai tyúktaraj (*Gagea szovitzii*). Az endemikus fajok száma alacsony, kiemelendő az erdélyi útifű (*Plantago schwarzenbergiana*).

Jellemzőek az ürmös szikeseken, sok pillangósvirágú fajjal (karcsú kerep – *Lotus angustissimus*, sziki, cérna-, sávós, pusztai és sudár here – *Trifolium angulatum*, *T. micranthum*, *T. striatum*, *T. retusum*, *T. strictum*), a vakszikések (bárányparaj – *Camphorosma annua*, seprűparaj – *Bassia sedoides*), a sziki ecsetpázsitosok (kisvirágú kakukktorma – *Cardamine parviflora*, kisészkű aszat – *Cirsium brachycephalum*, pocsolyalátonya – *Elatine alsinastrum*, hosszúkocsányú és sugaras víziboglárka –

Ranunculus baudotii, *R. radians*, buglyos boglárka – *R. polyphyllus*), a löszgyepek (macskahere – *Phlomis tuberosa*), a sziki magaskórósok (báránnyír – *Artemisia pontica*), valamint a mezsgyék - (nyúlánk sárma – *Ornithogalum pyramidale*) és töltések növényzete (kecskebúza – *Aegilops cylindrica*, taréjos búzafű – *Agropyron pectiniforme*, cingár gombafű – *Androsace elongata*, sáfrányos imola – *Centaurea solstitialis*, heverő seprűfű – *Bassia prostrata*). A szikesek ritka adventív faja az egyenes forrásfű (*Montia linearis*).

Állatvilága: Jellemző a vízi életmódot folytató szárcsa (*Fulica atra*), tőkés réce (*Anas platyrhynchos*), vízityúk (*Gallinula chloropus*), de feltűnőbbek a nagyobb testű gémfélék, mint a szürke- (*Ardea cinerea*), és vörösgémek (*Ardea purpurea*), a bakcsók (*Nycticorax nycticorax*), a kiskócsagok (*Egretta garzetta*) és az üstökös-gémek (*Ardeola ralloides*). A folyó árterén vidrák (*Lutra lutra*) is megtalálják életfeltételeiket.

Dévaványa-Ecsegfalva térségének kiemelkedő természeti értéke az európai túzok (*Otis tarda*). A túzok közép-európai és magyarországi állományának legéletképesebb populációja él a területen. A madár védelme érdekében itt hozták létre 1975-ben a Túzokvédelmi Állomást. A védett területek természetkímélő, extenzív hasznosítása nemcsak a túzokállomány életfeltételeinek kedvez. A védett területen szép számban él a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*), a kuvik (*Athene noctua*), a réti fülesbagoly (*Asio flammeus*) vagy a szalakóta (*Coracias garullus*). Nyár végén gyakori az egerészölyv (*Buteo buteo*), pusztai ölyv (*Buteo rufinus*), vagy ritkábban kígyászölyv (*Circaetus gallicus*), de március-április hónapokban a halásszasz (*Pandion haliaetus*) is megtalálható.

A nyílt, háborítatlan pusztai területen még egy fontos rágcsáló kisemlős fordul elő. A közönséges ürge (*Citellus citellus*) élőhelye délkelet-európai sztyepektől

Kígyósi-puszta:

A *Kígyósi puszta* (HUKM10001) területe 8834 hektáron terület el, egyben Különleges Madárvédelmi Terület (Special Protection Area, SPA) és országos jelentőségű védett terület is.

Az Alföldön egykor vándorló folyók ágai hordalékukkal építették a tájat. A kiszáradt medrek, folyóhátak hosszan követhetők a Kígyósi pusztán még ma is. A vízszabályozás óta már nem a folyók, hanem az erózió és a defláció alakítják a tájat. Az elzárt medencék, laposok elszikesednek, a terméketlen padkafenék területe lassan, de biztosan nő, ezeket a padkaperemek határolják, jellegzetes sziki növényzetükkel. A magasabb részeken sztyeppesedés figyelhető

meg, de az eredeti erdős sztyepp csak kis helyeken maradt meg. Szabadkígyós környékén a tatárjuharos tölgyerdő utal erre. A puszta nagy része ma is őrzi természetes állapotát, többszöri kísérlettel sem sikerült megindítani a szántó művelést. A belvizeket nem tudták lecsapolni, így belvizes években a puszta nagy része hosszú ideig víz alatt áll.

Állatvilágából kiemelkedik a nagy goda (*Limosa limosa*), mely a nedves, füves réteket, kaszálókat kedveli. Védett állat a molnárgörény (*Mustela evesmannii*) is, melynek hazánk a legnyugatibb élőhelye. Életmódja a nyílt pusztákhoz kötődik.

Területe: 4783 hektár

Élettájak: csenkeszes-ürmös szikes rét, ecsetpázsitos szikes rét

Növényvilága: A klasszikus szolonyeces szikesekhez kötődő mikrodomborzati formák és növénytársulások teljes skálája megtalálható a területen. A padkák növénytársulását sziki csenkesz (*Festuca pseudovina*), sziki üröm (*Artemisia santonicum*) alkotják. Előfordulnak itt a sziki őszirózsa (*Aster tripolium ssp. pannonicum*) egyedei is. Vaksziken a báránnyárj (*Camphorosma annua*) fordul

elő. A szikesek jellemző élőhelye a szikes rét (buglyos boglárka (*Ranunculus polyphyllus*), sziki kányafű (*Rorippa kernerii*), kisészkű aszat (*Cirsium brachycephalum*)). Az ürmös-pusztá (erdélyi útifű (*Plantago schwarzenbergiana*), sziki varjúháj (*Sedum caespitosum*), egyvirágú here (*Trifolium ornithopodioides*)). A mézpzásitos szikfok, a vakszikknövényzet (sziki ballagófű (*Salsola soda*), magyar sóbolla (*Suaeda pannonica*), magyar palka (*Cyperus pannonicus*)). A cickóros-pusztá és a sziki magaskórós növényzete (bárányüröm (*Artemisia pontica*), réti őszirózsa (*Aster sedifolius*)). A pusztákon láthatjuk az orvosi székfű (*Matricaria chamomilla* var. *Salina*) néhol összefüggő állományát és a sziki sóvirág (*Limonium gmelini*) lila virágjait. A nedves rétek uralkodó növénytársulása az ecsetpzásitos sziki rét. Társulás alkotó fajai a réti ecsetpzásit (*Alopecurus pratensis*), a fehér tippán (*Agrostis alba*). A löszpusztagyepék mára kis zárványokként mezsgyékre, földvárakra, a szikes környezetből kiemelkedő padkákra szorultak vissza. Kiemelkedő fajai az endemikus, az országban csak itt előforduló erdélyi hérics (*Adonis hybrida*) és a kónya zsálya (*Salvia nutans*), továbbá jellegzetes a szennyes ínfű (*Ajuga laxmannii*), a kék atracél (*Anchusa barrelieri*), a vetővirág (*Sternbergia colchi ciflora*), a karcsú orbáncfű (*Hypericum elegans*), a macskahere (*Phlomis tuberosa*), a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), a selymes boglárka (*Ranunculus illyricus*), a pusztai gyújtóvirág (*Linaria biebersteinii*), a bérci here (*Trifolium alpestre*), a nyúlánk sárma (*Ornithogalum pyramidale*). A sztyepecserjések szintén csak kis fragmentumokban maradtak fenn, növényei a parlagi rózsza (*Rosa gallica*), törpemandula (*Prunus tenella*)). A belvizes szántók olyan értékes iszapnövényzetnek adhatnak otthont, mint iszapfű (*Lindernia procumbens*), henye káka (*Schoenoplectus supinus*) Kipusztult többek között a csajkavirág (*Oxytropis pilosa*), festő csüllegg (*Isatis tinctoria*). A pusztá keleti oldalát egy téglalap alakú erdő, az ún. Nagyerdő szegélyezi. Az erdő részben természetes, részben telepített. Kocsányos tölgy (*Quercus robur*), kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*), csertölgy (*Quercus cerris*), mezei juhar (*Acer campestre*), vadkörte (*Pyrus pyraeaster*) és mezei szil (*Ulmus minor*) alkotja a faállományt.

Állatvilága: A vonuló vízimadarak stratégiai pihenőhelyeként használják a területet. Megfigyelhető a póling (*Numenius sp.*), cankó (*Tringa sp.*), goda (*Limosa sp.*), éjszakázó helye a lúd (*Anser sp.*) és réce (*Anas sp.*, *Aythya sp.*) csapatoknak. A pusztá gyülekező- és pihenőhelye a fehér gólyáknak (*Ciconia ciconia*) és darvaknak (*Grus grus*). De megtalálható a bakcsó (*Nycticorax nycticorax*), a kék vércsék (*Falco vespinus*), a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*), a piros lábú cankó (*Tringa totanus*), a nagy goda (*Limosa limosa*).

I.3.3.2 Országos jelentőségű védett természeti területek

Dénesmajori Csigáserdő Természetvédelmi Terület

A Fekete-Körös hullámterében elhelyezkedő 5,1 hektár füzes (*Salicetum*) a benne élő csigafauna alapján kapta meg a védeltséget 1997-ben. A területen 12 csigafajt mutattak ki. A fajok közül természetvédelmi szempontból kiemelkedő jelentőségű a védett bánáti csiga (*Chilostoma banatica*) előfordulása. A faj viszonylag szűk elterjedési területen található meg, mely a Keleti-, Déli-Kárpátoktól az Alföld keleti pereméig húzódik. Állománya, elterjedési területe összeszűkülőben van, ezért élőhelyeinek védelme fontos feladat. Magyarországon néhány szigetszerű, kis állománya van jelen e fajnak. Magyar területre a Tisza-, Maros-, és a Körös-völgyön keresztül juthat. A védett területen még számos, az Alföldön ritka, hegy- és dombvidéki csigafaj is megtalálható

Szarvasi Arborétum Természetvédelmi Terület

A Szarvasi Arborétum és sorsa összefonódott alkotói és ezek családjának történetével. A múlt század elején Szarvas és Békésszentandrás környékét még a szabályozatlan Körösök meg-megújuló áradásai uralták, mikor Bolza József gróf (1782-1862) felesége, Batthyány Anna grófnő megkezdte Szarvason a mai Anna-liget fásítását. Leányágon továbböröklődött az Anna-ligeti park és az 1908-ban épült kastély. A kastély ma a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóságnak ad otthont. Legkisebb fiuk Bolza Péter Tiszakürtön épített kúriát és parkot, amely napjainkban a Tiszakürti Arborétum néven ismert. Ötödik

gyermekük Bolza Pál (1861-1947) a szarvasi kastélyt és birtokot örökölte, valamint nagybátyjától Bolza Józseftől a mai arborétum területén levő ligetet és fás legelőt. A Körösök szabályozása után Bolza Pál itt kezdte meg a nagyobb arányú fatelepitéseket. Az Arborétum világhírűvé válása az ő nevéhez fűződik. Élete utolsó éveiben féltve őrzött gyűjteményét, mely életművét is jelentette egyben, a magyar államnak ajánlotta fel. Napjainkban hazánk egyik legnagyobb és legjelentősebb élőfa gyűjteményének számít

A Szarvasi Arborétum ma öt fás növénygyűjteményt gondoz 82 ha területen. Az országosan védett területen három látogatható rész található: a Bolza Pál alapította "Pepi-kert", az 1951-ben a parkhoz csatolt ún. Mitrowsky-kert és az ún. konyhakerti rész. A "Pepi-kerthez" északon kapcsolódik a gyűjtemény másik felét kitevő, nem látogatható parkerdő és a törzsültetvény, valamint a faiskola. A fás növénygyűjteményben közel 1.600 fa- és cserjefaj, illetve -fajta és fajtaváltozat található. Ebből 1.200 a lomblevelűek száma (1.100 lombhullató, 100 örökzöld), 400 a fenyőféléké, zömmel örökzöldek, mindössze 7 a tűhullató fajok száma. Az Arborétum alapvető értékei, a fák és a cserjék mellett 250 honos és 52 telepített lágyszárú növényfaj és 211 kalapos gomba található a területen. Közel 100-ra tehető a madárfajok száma. Az Arborétum fő feladata a növényállomány megőrzése, mint országos génbank, a tudományos kutatás, az oktatás és a közművelődés.

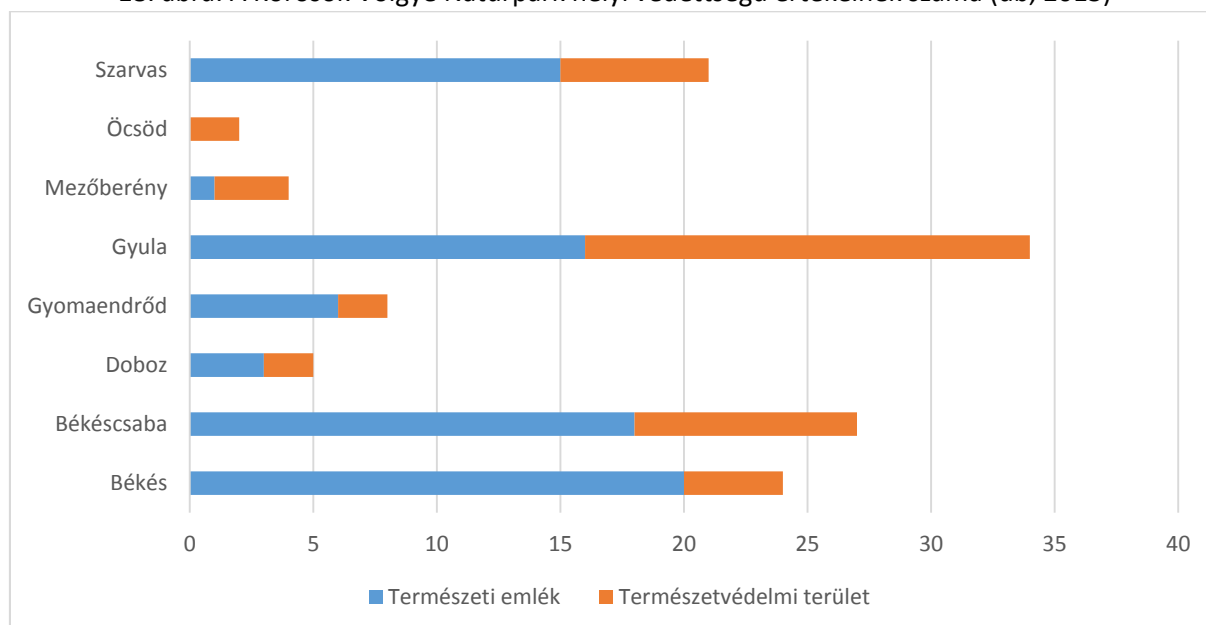
Szarvasi Történelmi Emlékpark Természetvédelmi Terület

A természetvédelmi terület célja, hogy méltó módon megőrizze a történelmi Magyarország középpontjában emelt emlékmű és környezetének (a Holt-Körös kapcsolódó parti szakasza), kultúr- és természettörténeti egységét. A régi Magyarország mértani középpontját Mihálfi József (1838-1891) a Szarvasi Gimnázium egykori tanára határozta meg és a szarvasi un. Kreszan-féle szélmalmot jelölte így ki. Az egykori szélmalmot a századfordulón lebontották, helyét egy malomkővel jelölték meg. A jelenlegi szélmalmot Gödri István tervei alapján 1940-ben készítették el.

I.3.3.3 Helyi jelentőségű védett természeti terület

Országos tekintetben Békés megye rendelkezik a legtöbb helyi jelentőségű természetvédelmi területtel. A tervezett Natúrpark térségében 79 db helyi jelentőségű természeti emlék, illetve 46 db természetvédelmi terület esik (18. ábra és 2. sz. melléklet).

18. ábra: A Körösök Völgye Natúrpark helyi védettséggű értékeinek száma (db, 2013)

Forrás: VM 2013 Védett Természeti Területek Törzskönyve

I.3.4 Kunhalmok

Kunszentmárton, Mezőtúr és Öcsöd környékén kiemelkedő tájértékeket képviselnek a kunhalmok, amelyek jelentős tájképi, tájtörténeti, geomorfológiai, régészeti és biogeográfiai értéket képviselnek. A törvény⁹ minden kunhalmot, mint „természeti emléket” *ex lege* védetté nyilvánít és országos jelentőségű minősítés alá helyez. A kunhalmok tájvédelmi szempontból különleges antropogén eredetű értéket képviselnek. Az egykoron vízjárta alföldi táj gyakori velejárója a környezetéből 5-10 m-rel kiemelkedő többnyire kerek alaprajzú magaslat, amely mind keletkezési korát, mind eredeti funkcióját tekintve rendkívül változatos lehet, viszont évszázadok (évezredek) óta szerves alkotórésze az adott tájnak. Telepítésének helyét alapvetően meghatározták a terület hajdani vízrajzi viszonyai. Sok halom épült vízfolyások magaspártján, továbbá a folyók kanyarulatainak külső ívén s a gyakori elöntések elől menedéket kínált az ott lakóknak. Leghíresebb a térségben a Kunszentmárton határában emelkedő Kötényhalom (Köttön-halom), mely Kötény-kán nevét őrizte meg. Legfontosabb típusaik az ún. tell-ek (neolit ill. bronzkori lakóhalmok), a kurgánok (réz-, korabronz- honfoglalás- stb. kori sírdombok), az őrhalmok (jelző funkcióval) illetve a határhalmok (határmegjelölés céljából emelték). A régi halmokat gyakran a későbbi korok emberei újra és újra használatba vették, hol hasonló, hol más funkcióval, mint az eredeti. A legősibbek akár 4-5000 évesek (késő neolitikum) is lehetnek.

I.3.5 NATURA2000 területek¹⁰

Az Európai Unió ökológiai hálózatának területei¹¹, hosszú távú stabilitásuk megőrzése céljából számos szigorú előírást és korlátozást vezettek be a tagállamok, így hazánk is. Ezek közé tartozik, többek között, az extenzívebb mezőgazdálkodási tevékenységre való ösztönzés, a gazdálkodási módszerek hagyományos extenzív mezőgazdaság irányába történő elmozdítása, a nagy monokultúrák, a túlzott vegyszerhasználat, és a túlzott gépesítettség fok mérséklése, a természet közeli élőhelyek (rétek, legelők) kialakulása érdekében a kaszálás vagy legeltetés tájhasználat propagálása vagy az orvadászat megszüntetése és a szennyvíz-elvezetés korlátozása a vizes élőhelyek és a folyók környékén. Kaszálás idején különös figyelmet kell fordítani a védett madarak fészkelő helyeire, ezeken a területeken elsődleges az iparosodás és a városok növekedésének a megakadályozása is. A natúrpark térség mintegy 15%-ka (30.544 ha) tartozik a Natura2000 területekhez (19. ábra).

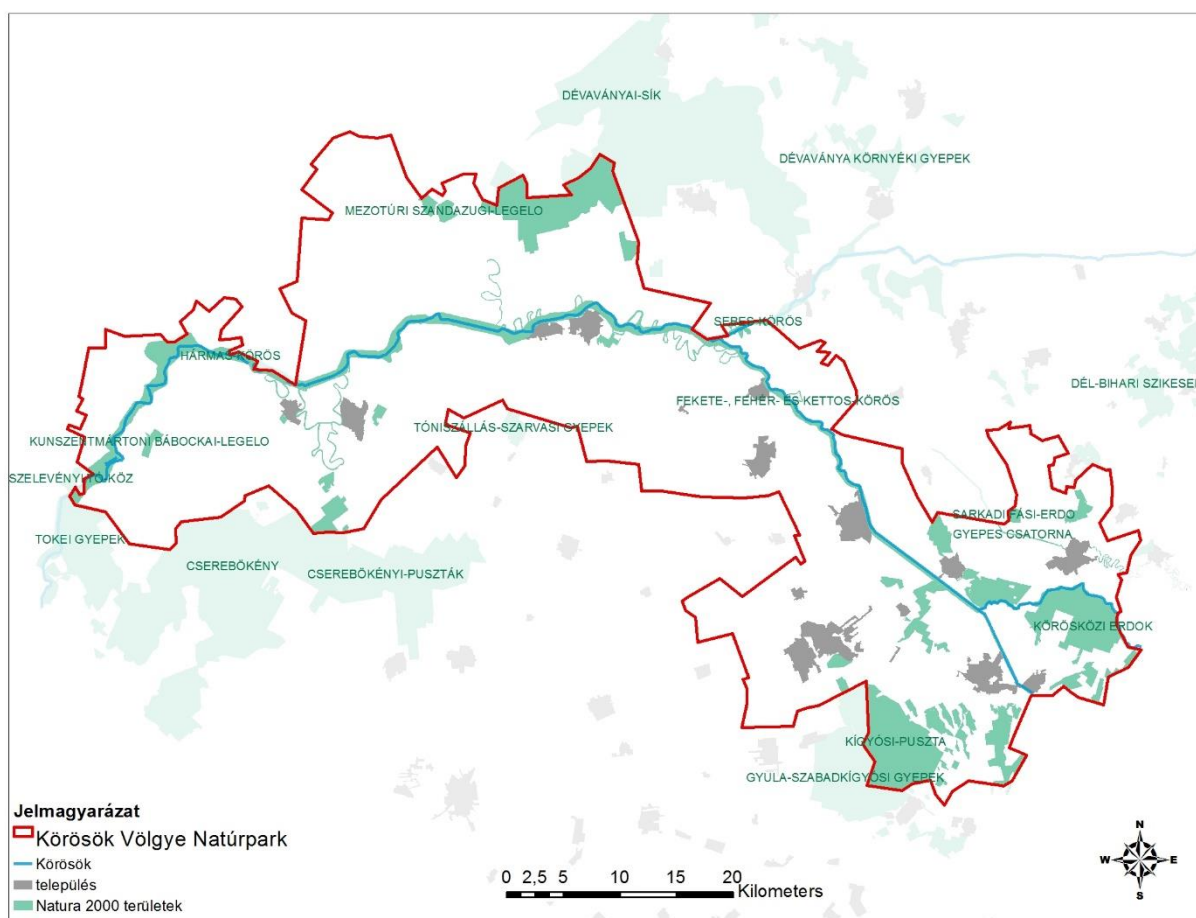
⁹ 1996. évi LIII. természetvédelmi törvény 23. § (2) bekezdés

¹⁰ 79/409/EEC, 92/43/EEC

¹¹ A Natura 2000 területeknek két fő típusa: i) A különleges madárvédelmi területek (Special Protection Area – SPA) ritka és veszélyeztetett madárfajok költő-, táplálkozó- és vonuló helyének védelmét szolgálják; ii) A különleges természetmegőrzési területek (Special Area of Conservation – SAC) közösségi jelentőségű és kiemelt közösségi jelentőségű jelölő élőhelyek, valamint közösségi jelentőségű, és kiemelt közösségi jelentőségű jelölő állat- és növényfajok előfordulási helyének védelmét szolgálják.

19. ábra: A KVNP térségét érintő Natura 2000 területek

Forrás: VM 2013 alapján saját szerkesztés

Dél-Tiszántúl legértékesebb területei a Natura2000¹² hálózat részét képezik, melyek az alábbiak (7. táblázat).

7. táblázat: KVNP NATURA 2000 területei

Különleges madárvédelmi területek (SPA Special Protection Area)

Dévaványai-sík

Kígyósi-puszta

Kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területnek jelölt területek

Gyula-szabadkígyósi gyepek

Jóváhagyott különleges természetmegőrzési területek

Körösközi erdők

Sarkadi Fási-erdő

---

¹² 275/2004. (X.8.) Korm. rendelet– Az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről

---

Gyepes csatorna

Jóváhagyott kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek

Gyula-szabadkígyósi gyeppek
Fekete-, Fehér- és Kettős-Körös
Bélmegyeri Fás-pusztá
Dévaványa környéki gyeppek
Sebes-Körös
Hármas-Körös
Holt-Sebes-Körös
Dél-Bihari szikések
Tóniszállás-szarvasi gyeppek
Cserebökényi-puszták
Tőkei gyeppek
Lapistó-Fertő

I.3.5.1 A különleges madárvédelmi és természet-megőrzési területek

Kígyósi-pusztá (HUKM10001)

A terület nagysága: 8834 hektár

Egyéb védettség:

- Különleges madárvédelmi terület - Special Protection Area (SPA);
- Különleges természetmegőrzési terület (SAC);
- Országos jelentőségű védett terület

Dévaványai-sík (HUKM10003)

A terület a Nagy-Sárréten, a Hortobágy-Berettyó, a Sebes-Körös, a Berettyó és az Ó-Berettyó térségében terül el. Rossz minőségű szántók, vizes és száraz gyeppek, szikes legelők, csatornák jellemzik a területet.

A terület nagysága: 25117 hektár.

A hazai tűzokállomány egyik legfontosabb élőhelye. E globálisan veszélyeztetett faj országos állományának egyharmada a területen fordul elő. Fészkelő vonuló vízimadár állománya jelentős.

Földhasználat: Mezőgazdaság (szántó- és gyepművelés), természetvédelem, vadászat és vadgazdálkodás, vízgazdálkodás.

Veszélyeztető tényezők: A természet élőhelyek átalakítása, vizes élőhelyek lecsapolása, intenzív mezőgazdasági művelés. A tűzokállomány jelentős része mezőgazdasági területeken költ, ahol a gépi

kaszálás, öntözés, aratás okoz számottevő károkat. A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság tűzokmentő központot üzemeltet Dévaványán, ahol elsősorban a veszélyeztetett fészkekből kikerülő tojások és fiókák mentését, repatriálását végzik. A visszavádított madarak túlélési sikere sajnos alacsony.

Egyéb védettség:

- Dévaványai-sík IBA; 30000 ha
- Különleges természetmegőrzési terület (SAC)
- Országos jelentőségű védett terület

Gyula-szabadkígyósi gyepek (HUKM20010)

Az 11473 hektáros terület nagy részét 85%-át szikes és szikesedő területek alkotják (mocsarak, legelők és puszták), de megtalálhatók itt a szárazabb legelők (4%), szántó területek (9%), vegyes erdőterületek (1%) és egyéb területek (városok, falvak területei, utak, hulladéklerakó helyek, bányák, ipari területek 1%).

Körösközi erdők (HUKM20011)

A terület 70%-ban természetes, vegyes erdős terület. 20%-ban telepített erdős terület, száraz legelők és puszták 5%, szántó területek 2%, és egyéb területek (városok, falvak által lefedett területek, utak, hulladéklerakó helyek, bányák, ipari területek 3%).

A terület kódja: HUKM20011, kapcsolat más Natura 2000 területtel: HUKM20012

A terület nagysága: 5783 ha

Sarkadi Fási-erdő (HUKM20021)

A területet természetes erdő alkotja 98% -ban, a fennmaradó rész telepített erdők alkotják.

A terület nagysága: 117 ha.

Gyepes csatorna (HUKM20020)

A 170 hektáron 80%-ban felszíni víztestek (álló- és folyóvíztestek): mocsár, láp, továbbá víztest szegélyező értékes vegetáció (15%) és vegyes erdő terület (5%) található.

A terület nagysága: 169 ha

Cserebökényi-puszták (HUKM10005)

Nagy kiterjedésű szikes puszták, fasorokkal, körben szántókkal, mélyebb részein időszakosan mocsaras területekkel.

A terület nagysága: 27960 hektár

A pusztai madárfajok élőhelye, csapadékos években jelentős vízmadár-élőhely. A Dél-Alföld jelentős kékvércse-élőhelyeinek egyike, az ugartyúk állományának egyik hazai kulcsterülete. A területen jelentős gólyatöcs-állomány él.

Földhasználat: honvédelem, mezőgazdaság (szántó- és gyepművelés), természetvédelem, vadászat és vadgazdálkodás, vízgazdálkodás

Veszélyeztető tényezők: Probléma a túlcsatornázottság és a természetes okok miatt egyaránt fellépő vízhiány, a legelő állomány hiánya, az intenzív mezőgazdasági művelés.

- Fontos madárélőhely (Important Bird Area - IBA) Cserebökényi puszták IBA; 18200 ha
- Különleges természetmegőrzési terület (Natura 2000)
- Országos jelentőségű védett terület

Dévaványa környéki gyepek (HUKM20014)

A terület élőhelyei: szikes- mocsarak, legelők és puszták 65%, felszíni víztestek 1%, nedves kaszálórét, mezofil gyepek 10%, szántott terület 20%, erdős terület 1%, egyéb területek (települések, utak, hulladék-elhelyezés területei, bányaterület, ipari területek) 3%.

A terület nagysága: 13418,34 ha

Sebes Körös (HUKM20016)

A terület élőhelyei: felszíni álló és folyóvizek 40%, mocsár, láp, vizet szegélyező értékes vegetáció 8%, száraz füves területek és puszták 10%, nedves kaszálók és mezofil gyepek 15%, szántott terület 5%, vegyes erdős terület 20%, telepített erdős terület 2%.

A terület nagysága: 1121ha

Dél-Bihari Szikesek (HUKM20019)

A terület élőhelyei: Szikes- mocsarak, legelők és puszták 75%, száraz füves puszták 5%, nedves kaszálók, mezofil gyepek 9%, feljavított füves területek 4%, szántó területek 2%, telepített erdők 5%

A terület nagysága: 7012 ha

Fekete-, Fehér- és Kettős-Körös (HUKM20012)

1642 hektáros térségének közel fele (45%) felszíni álló és folyóvíz. Száraz legelők és puszták 12%, nedves és mezofil gyepek 11%, természetes vegyes erdőtípus 25%, egyéb területek (települések, utak, hulladék-elhelyezés területei, bányaterület, ipari területek) 7% található.

Hármas-Körös (HUKM20017)

A terület élőhelyei: felszíni víztestek (álló és folyóvizek) 30%, mocsár, láp, vizet szegélyező értékes vegetáció 15%, száraz füves területek és puszták 10%, nedves füves területek mezofil gyepek 20%, erdős terület 15%, telepített erdő 10%.

A terület nagysága: 7655 ha

Tóniszállás-szarvasi gyepek (HUKM20026)

A terület élőhelyei: Szikes- mocsarak, legelők és puszták 60%, felszíni víztestek 2%, tocsogók, vízpartot szegélyező vegetáció 8%, száraz füves puszták 10%, nedves kaszálórét, mezofil gyepek 7%, feljavított gyepek 8%, szántó terület 5%.

A terület nagysága: 652 ha

Cserebökény (HUKM20027)

A terület élőhelyei: szikes- mocsarak, legelők és puszták 70%, felszíni víztestek 3%, tocsogók, vízpartot szegélyező vegetáció 3%, száraz füves puszták 8%, nedves kaszálórét, mezofil gyepek 3%, feljavított gyepek 4%, szántó terület 5%, telepített erdő 2%, egyéb terület (városok falvak, által elfoglalt terület, utak, hulladéklerakó helyek, bányaterületek, ipari területek) 2%.

A terület nagysága: 9856 ha

Tőkei gyepek (HUKM20028)

A terület élőhelyei: szikes- mocsarak, legelők és puszták 70%, felszíni víztetek 1%, tocsogók, vízpartot szegélyező vegetáció 1%, száraz füves puszták 10%, feljavított gyepek 5%, szántó terület 7%, telepített erdő 2%, egyéb terület (városok falvak, által elfoglalt terület, utak, hulladéklerakó helyek, bánya területek, ipari területek) 2%.

A terület nagysága: 2983.0000 ha

Lapistó-Fertő (HUKM20030)

A terület élőhelyei: szikes- mocsarak, legelők és puszták 60%, felszíni víztetek 2%, tocsogók, vízpartot szegélyező vegetáció 2%, száraz füves puszták 12%, feljavított gyepek 9%, szántó terület 15%.

A terület nagysága: 1886.0000 ha

Gyula-szabadkígyósi gyepek bővítése (HUKM20010)

A terület nagy részét 85%-át szikes és szikesedő területek alkotják (mocsarak, legelők és puszták), de megtalálhatók itt a szárazabb legelők (4%), szántó területek (9%), vegyes erdőterületek (1%) és egyéb területek (városok, falvak területei, utak, hulladéklerakó helyek, bányák, ipari területek 1%).

A terület nagysága: 11473 ha

I.3.6 A kultúrtáj története

A Körös-vidék Kr. e. 6000 évvel már állandóan lakott hely volt. Az itt megtelepedő újkőkori népcsoportok (pl. a Körös- kultúra népe) a folyók közelében – hátsabb helyeken, magasparton –, néhány családból álló közösségekben, vesszőfonatos, sárral tapasztott falú házakban éltek. Jellemzően állattartással, halászattal, vadászattal, gyűjtögetéssel foglalkoztak, fejlett kézművességük bizonyítékeként sokféle használati tárgyuk – így kő- és csonteszközök, kerámiaedények – maradt az utókorra.

Az újkőkori népeit, kulturális egységeit a rézkorban és a bronzkorban számos további követte (pl. Tiszapolgári kultúra, Gáva-kultúra stb.), majd a vaskortól kezdve olyan, immáron etnikumukat tekintve is ismert népcsoportok telepedtek meg a Körösök vidékén, mint a kelták, szarmaták és az avarok. Utóbbiak egyes csoportjai valószínűleg megérték a magyarok honfoglalását is.

A magyarok Kárpát-medencei megtelepedését követően a Körösök vidékén is mind fejlettebb, falusias településhálózat alakult ki, és a lakosság közvetlen környezetéhez tudatos és előrelátó módon alkalmazkodott. Az árhullámoktól rendszeresen járt területeken a már valószínűleg évezredek óta alkalmazott gyakorlat, a foggazdálkodás jellemzővé vált, mely a folyók áradásait a mindennapok szolgálatába állította. A Körösök és a Berettyó sárréti mocsárvilágát a 19. században történt lecsapolásukat megelőző évszázadok során elődeink sikeresen hasznosították.

A hosszú időn át virágzó ártéri gazdálkodásnak a török uralom másfél évszázada vetett véget, melynek következtében a vidék fokozatosan elnéptelenedett, a természet visszahódította a tájat. A folyók öntözte Sárrétek „aranykora” véget ért, és ősi formájában már soha többé nem is támadt fel.

A török hódoltság után újjáéledt a táj. A víz fojtogatta vidékeket új birtokosaik a betelepítésekkel gyorsan újranépesítették, de a víz uralmát nem tudták megtörni. Az árhullámok állandó pusztítása és az uradalmak mind erőteljesebb igénye a víz fogságából felszabadítandó földterületek után a korai folyószabályozások sorát eredményezte már a 18. században, ám még lényeges eredmény nélkül. Az erőfeszítések végül a 19. század első felében, Széchenyi István szellemében fogalmazódtak meg egységesen és öltöttek közös akaratot.

A táj jelenlegi állapotára a XIX. századi **folyószabályozási munkálatok** gyakorolták a legnagyobb hatást. Bár a törökök dulás idején stratégiai szempontból kifejezetten előnyös volt az *átjárhatatlan mocsaras vidék*, amely *menedékként szolgált* az ott élők számára, a táj átalakítása, a lecsapolás, a vízrendezés és a vízimalmok folyamatos működésének kérdése a XVIII. század végétől egyre fontosabbá kezdett válni a helyi lakosoknak, a vidék feudális földbirtokosainak. A táj átfogó *hidrológiai feltárására* az 1820-as években *Huszár Mátyás* és munkatársai (*ifj. Tessedik Sámuel* és az akkor szintén fiatal *Vásárhelyi Pál*) nevéhez fűződik. Úttörő szerepe volt a térség folyószabályozási munkálataiban *Beszédes Józsefnek*, aki a Fehér-Körös középső szakaszán alakította ki 1843-ban a 90 km hosszú **Élővíz-csatornát** malomüzemeltetési és egyben árvízvédelmi céllal. Ebben az időszakban kezdte meg a *Széchenyi István* is a Tisza-szabályozás előkészítő munkálatait. A tervezésben és a gyakorlati végrehajtásában *Bodoki Mihály és Károly* (apa és fia) kiemelkedő érdemeket szerzett. A 1840-es években lassan meginduló, majd 1855-től *felgyorsuló folyószabályozási munkálatok csaknem fél évszázadon át egészen a századfordulóig tartottak*. Az európai viszonylatban is jelentős folyószabályozás eredményeként közel fél millió hektár termőföld vált ármentessé. Az Ős-Berettyó alsó, Bucsától Mezőtúrig húzódó szakaszának a vizét, a Hortobágy-Berettyó főcsatorna szállítja a Hármaskörösbe, amelyet árvíz idején zsilipkapuval zárhatnak el. A Berettyót lényegesen lerövidítették, Bakonszegtől a torkolatig pedig mesterséges mederbe terelték. A Sebes-Körös Nagyvárad–Körösszakál szakaszán 12 átmetszést hajtottak végre, majd a Kis-Sárrét mocsárvilágán keresztül is mesterséges medret ástak egészen Körösladányig. A korábbi kanyargós meder, a Holt-Sebes-Körös Biharugrán, Okányon és Vésztőn át szintén Körösladánynál éri el az „élő” folyót. A Fekete-Körösön, amelyet még 1844-ben kezdtek szabályozni az évtizedek során 71 átmetszést végeztek, és a Szanazugi torkolattól Békést elhagyva (Krisztina-zugig) mintegy 20 km-es szakaszon szintén mesterséges mederben szállítja vizét. A Fehér-Körös, amelynek elhagyott medre a Gyula–Sikony–Békés vonalán folyva belvízi és egyben öntözőcsatorna lett, korábban ugyanis a Fehér- és a Fekete-Körös Békésnél egyesült. A szabályozásokkal egy időben és részben azt követően fokozatosan építették meg az árvízvédelmi töltéseket, amelyeket 300–600 m szélességben helyeztek el a meder két oldalán. A töltések karbantartása azóta is folyamatos, így az elmúlt másfél évszázad alatt számos árhullámot sikerült levezetni. Az utolsó nagyobb pusztítást okozó árvíz 1980 nyarán volt, amikor is a Kettős-Körös jobb partján főként Békés város külterületi határából mintegy 10 ezer ha került egy gátszakadás eredményeként víz alá. Doboz és Tarhos községek pedig mintegy szigetként kiemelkedve, homokzsákokkal körül véve állták a természet ostromát. Az ármentesítést a már a XIX. század végétől belvízvédelmi munkálatokkal tették teljessé. amelynek során vízelvezető csatornákat ástak, a víz áttemelésére pedig gőzerőre alapozott szivattyútelepeket építettek. Mezőberény határában, a Kettős-Körös jobb oldalán éppen egy ilyen századfordulós, eredeti állapotában helyreállított telep láthatunk, egyúttal emléket állítva eleink hatalmas természetalkító munkájának is (Bodoki Károly Vízügyi Múzeum). A vidék „természetátalakító” munkában jelentős érdemeket szerzett Kaán Károly (1867-1940) erdőmérnök is, aki a Földművelési Minisztérium államtitkáráként szorgalmazta az Alföld fásítását, és e céllal hozta létre a püspökladányi kísérleti telepet is 1924-ben.

A Körösök fél évszázadon át tartó vízrendezési munkáiban mintegy száz mérnök vett részt. Irányításukkal kubikos generációk tagjainak ezrei, sok millió köbméter földet megmozgatva ásták ki az új medreket, levezetőcsatornákat, építették a gátrendszerek száz és száz kilométereit évtizedeken át. A század végére a feneketlennek tűnő mocsarak kiszáradtak, az árvizek mind biztonságosabban vonultak le a gátak közé szorított, megrövidített medrekben, az új szántókat mind ritkábban verte fel a nádcsíra. A feltöretlen területek pedig víz hiányában fokozatosan elszikesedtek, pusztai formát öltöttek. Az egykori természeti környezet menthetetlenül pusztulni kezdett, az ősi táj gyorsan átalakult, a rendkívüli gazdagságú növény- és állatvilág elenyészett, az emberek élete gyökeresen megváltozott.

A nemrég még végtelenül hullámzó nádi világ ezer titka, babonája, lebilincselő meséi a sárréti hagyományokkal együtt lassan a múltba vesztek.

A porózus üledékek a szénhidrogének kivül igen nagy mennyiségű hévízkészletet tárolnak. Ezek hasznosítása már hosszabb idő óta folyik a térségben (lakások, üvegházak fűtése). Becslések szerint a Dél-Alföldön található a hazai hévízkészlet majd 40%-a. Hozzávetőlegesen 70 termálkút üzemel Békés megyében. A rétegek vízszolgáltató képessége ugyan területenként és mélységtartományonként is változó, de a többszáz méter vastagságú folyóvízi üledéksor a térség nagyobb részén lehetővé teszi a kellő mennyiségű és jó minőségű felszín alatti vizek kitermelését.

1.3.7 Történelmi múlt, kulturális örökség

A Kárpát-medence más térségeihez hasonlóan főként pedig a vízjárta és víz közeli területeknek köszönhetően több ezer év óta folyamatosan lakott hely a Berettyó-Körösvidék is. A számos régészeti lelet közül főként a népvándorlás korának emlékei (Bélmegyer, Békés, Sárrétudvari, Báránd, Biharnagybajom, Ártánd) érdemelnek említést, de szinte mindegyik település határában találtak a több ezer éve itt élt elődöktől nyomokat, tárgyi emlékeket. A honfoglalást követő évszázadokban fokozatosan alakult ki a középkori településhálózat, a XIII. század első feléből származó Várad Regesztum már e vidék több tucat településéről tesz említést, a középkori egyházi szervezetben ugyanis a tágabb terület a Szent István vagy más források szerint Szent László által alapított Várad püspökséghez tartozott. A tatárjárás súlyos pusztítást okozott e tájon is, de a XIV. századra falvak egész sora éledt újjá. A XVI. századtól mintegy másfél évtizeden át Bihar afféle köztes területté vált a Török Birodalom és az Erdélyi Fejedelemség között. Az állandósuló harcok, a török portyázások elől a lakosság még inkább az oltalmat nyújtó, az ellenség számára ismeretlen vizenyős, mocsaras területre húzódott, aminek köszönhetően a honfoglalás kori magyar népesség jelenléte folyamatos maradt, sőt a Körös–Maros közének XVIII. századi újratelepítéséből is részt vállalt a vidék lakossága. A középkori falvak nagyobb részének eltűnését nemcsak a harci események okozták, hanem az emelkedő vízszint is, aminek következtében számos víz közeli település került elöntés alá. A mohácsi vész előtti időszak jeles építészeti alkotásaira már csak néhány rom (Vésztő Mágordomb, Gyula mára már részben átépített vára) emlékeztet.

A térség déli-délnyugati harmada, Szeghalom és környéke és a Kettős-Körös mente Békés megye része volt, míg Dévaványa csak 1950-től került Békéshez. Jelenleg tizenegy statisztikai kistérség osztozik a területen. A térség északi-északkeleti részére az első világháború végéig leginkább Nagyvárad, illetőleg kisebb mértékben Debrecen gyakorolt vonzerőt, míg a déli része inkább Békéscsaba és Gyula fele orientálódott.

A fentebb említett hagyományok egyik legfontosabbika az, amelyik a *népesség etnikai és felekezeti összetételéből* ered. A középkor századaiban a viszonylag ritkán lakott térség népessége magyar volt, legfeljebb a magyarsághoz közelálló keleti népelemet (jászok és kunok) találunk az elődök között. A törökellenes háborúk, majd pedig a Rákóczi-szabadságharc után a vidéknek főként a délebbi része csaknem teljesen elnéptelenedett, míg az északabbi területeken a külső szemlélő számára áttekinthetetlen vízi világ, a kusza folyóágak védelmet nyújtottak a lakosoknak. Így a középkori magyar népesség egy része túlélte e nehéz évszázadokat, és a XVIII. századtól újból folytathatta békés építőmunkáját, de e vidékre is jellemző az etnikai és felekezeti sokszínűség. A török uralom alatt a kunok és jászok is jelentős népességszámbeli veszteségeket szenvedtek, mégis néhány település (Kunszentmárton, Túrkeve) újjátelepítésében meghatározó szerepet játszottak. A XVI. század közepétől a Kárpát-medencei kálvini reformáció egyik meghatározó térségévé a Tiszántúl vált. Így e vidéken is neves református oktatási központok (Békés, Mezőtúr) szerveződtek. Az észak-békési és dél-bihari kisvárosok, falvak elmaradhatatlan településképi elemei a másfél-két évszázados vagy még ennél is régebbi többnyire fehérre meszelt, puritán megjelenésű reformtus templomok. A római

katolikus egyház is a XVIII. századi újjászerveződés során néhány népesebb településen (Kunszentmárton, Gyula, Elek, Endrőd) sikeresen meggyökeresedett, hívei között magyar, német és szlovákjűak egyaránt megtalálhatók. A barokk, a klasszicista és a romantikus stílusjegyeket magukon hordozó katolikus templomok (Gyula, Kunszentmárton, Elek, Szentés) is a térség jellemző építészeti emlékeit képezik. Az evangélikusság a XVIII. századi újratelepítés eredményeként jelent meg a térségben (Békéscsaba, Mezőberény, Szarvas). Többségük ideköltözésekor szlovák (tót) ajkú volt, de kisebb számban németek és magyarok is képviseltették magukat közöttük. Templomaik, egyházi épületeik is egy-egy település szerves építészeti emlékét alkotják. A XIX. század első éveiben Mezőberény alapított evangélikus gimnázium az 1834-től megszakítás nélkül Szarvason folytatja működését. A kultúrák térségbeli találkozását mi sem bizonyítja jobban, mint a nyugati és a keleti kereszténységhez tartozó közösségek jelenléte. A XVIII. századtól élnek itt ortodox románok (Gyula, Kétegyháza, Méhkerék). Békéscsaba a hazai szlovák, Gyula pedig a román kisebbség kulturális központja. Mindegyik városban az egyre gyarapodó intézményhálózat (általános és középiskola, főiskolai tanárképzés, könyvtár, közgyűjtemények) szolgálja az identitás, a nemzetiségi kötődés további fennmaradását. A nemzetiségi (szlovák, román, német) és a jászkun hagyományok megtartását segítik a települési múzeumok és helytörténeti gyűjtemények. Különösen kiemelkedő munkát végez e téren a Békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum, de a többi kisvárosi múzeum, helytörténeti gyűjtemény és falusi tájház is sok látnivalót tartogat.

A dél-alföldi és részben az észak-alföldi térség egyik jellegzetes, az országhatárokon túl is ismert kulturális öröksége a *mezőváros*, ami gazdálkodási és településszerkezeti, s egyúttal igen jelentős kulturális és életmódbeli hagyomány is. Az Erdei Ferenc által a harmincas-negyvenes években leírt „város és vidéke”, a város és a tanyavilág közötti kapcsolatot az ezredfordulón már (az elmúlt évtizedek társadalmi-gazdasági változásai miatt) legfeljebb csak részleteiben lehet rekonstruálni. A városokat és községeket övező tanyavilág, a századunk közepétől alakult tanyaközségek azonban még napjainkban is a régió sajátos színfoltjai. A mezővárosi örökség része még a közélet iránti fogékonyság, az egészséges lokálpatriotizmus, amit számos városi közösség a mai napig megőrzött. Az 1850 és 1950 közötti évszázad a magyar tanyarendszer "aranykora". Ezekben az évtizedekben emelték tulajdonosaik a dél-alföldi települések többségében a tájra jellemző külterületi lakó- és gazdasági épületeket.

A hagyományok harmadik részét az építészeti-településszerkezeti hagyományok jelentik. Ez egyrészt a mezővárosi településképet, másrészt pedig a zömében halmazos sárréti kis- és középfalvakat foglalja magában. A XVIII–XIX. századból számos műemléképület, épületegyüttes formálja a jelenlegi város- és részben faluképet. Az egyházi épületek jelentős részét (Gyula, Békéscsaba) a barokk és még inkább a klasszicizmus formakincse jellemzi, míg a térség városainak műemléki lakó- és középületein a klasszicizmus mellett már a historizmus és a szecesszió is nyomot hagyott. A korábban közigazgatási központként (megyeszékhely) funkcionáló Gyulán és Szentésen jellegzetes városkép fogadja az odalátogatót. Az épített környezet védelme tehát az infrastrukturális fejlesztésen kívül a jelenlegi épület- és lakásállomány megóvását és a tájra, térségre jellemző építészeti hagyományok megújítását is jelenti. A dél-alföldi (térségbeli) sajátosságoknak e téren is tükröződniük kell. A nemzeti kulturális értékek védelme és megismertetése a szomszédos népekkel és más európai országok polgáraival az egyik legfontosabb kulturális misszió ma is, mivel a vidék részben országhatárként is funkcionál.

Számos, a magyar művelődéstörténethez kötődő emlék található a térségben. Erkel Ferenc gyulai kapcsolatai ugyanúgy közismertek, mint Tessedik Sámuelnek, a hazai gazdaságképzés megteremtőjének szarvasi évtizedei. De az egyik legismertebb középkori német alkotó Albrecht Dürer gyulai gyökerei is említést érdemelnek. Nemzetközileg elismert a térségbeli zenei és a színházi élet is. Gyulát a nyári várszínházi bemutatók tették fürdői mellett vonzóvá. Békés-Tarhos híret pedig a Kodály-hagyomány

ápolása, az ének- és zeneoktatás módszertanának továbbfejlesztése terén elért kiváló eredményei öregbítik a nagyvilágban.

I.3.8. Kulturális értékek, épített örökség

A Körösök völgye jelentős része már az őskorban lakott volt, viszont a természeti csapások és a történelem viharai nem kímélték ezt a vidéket. Azonban mindezek a próbák hozzájárultak ahhoz, hogy erős, nemzetiségi és kulturális szempontból is színes települések épüljenek a romok fölé. Kevés olyan tájegység akad Magyarországon, ahol hat különböző náció tud békében együtt élni, és a lehetőségeket megragadva képes építeni a közös jövőt.

A Viharsarok e különös szegletében magyarok, szlovákok, svábok, cigányok, románok és szerbek ápolják és örökítik tovább a rohanó hétköznapiakban is népük kulturális értékeit, hiedelemvilágát és népszokásait. Az utóbbi években a hagyományápolás még nagyobb erőre kapott, így a népi mesterségek, a népzene és a néptánc szinte valamennyi rendezvényen előtérbe került, ezzel is felelevenítve egy olyan letűnt kort, amelynek értékeit érdemes a jelenben is elültetni. De a modern kori művészetek képviselői nélkül sem mutatna ez a térség ilyen színes képet. A nemrégiben Békéscsabán felépült kulturális központ is az együttlét és a közös alkotás fontosságát hirdeti egy olyan világban, ahol egyre inkább teret hódít a virtuális valóság.

I.3.8.1 Békés

A Körösök fővárosának és a hidak városának is nevezik. Utóbbi elnevezést azzal vívta ki, hogy összesen **21 híd** ível át a várost keresztülszelő **Élővíz-csatorna** felett. A várostól alig pár kilométerre található **dánfoki üdülőtelep** az elmúlt években komoly felújításon esett át, és nyaranta különböző szabadtéri rendezvényeknek ad otthont.

Békést szokás még **„Madzagfalvaként”** is emlegetni, mert egy legenda szerint a régi békésiek körbekerítették a várost madzaggal, hogy ne hallatszódjon ki a harangszó. E történetből kiindulva indították el hagyományteremtő szándékkal 1998-ban a **Madzagfalvi Napokat**, amely a város egyik legnagyobb rendezvénye. E pár napban a helyi értékek felvonultatása mellett bonyolítják le az elszármazottak találkozóját is.

A **Békés-tarhosi Zenei Napok** a magyar komolyzenei élet egyik legrangosabb eseménye. Több mint három évtizede Gulyás György indította útjára, és a tarhosi Zenepavilon ad neki otthont. Minden évben nagy attrakciónak számít a **Kecskeméti Gábor Kulturális Központban** megrendezett „Én hangom” tehetségkutató verseny is. A kulturális központ szórakoztató programok szervezése mellett számos amatőr művészeti csoport munkáját segíti, de nem merülnek feledésbe a **békési népdalok**, a **hímzés** és a **kosárfonás** sem.

A nemzetiségi és vallási szempontból is sokszínű város történelme olyan közgyűjteményekben öröklődik tovább az utókorra, mint a **Jantyik Mátyás Múzeum**, a **békési tájház**, a **Pálinkacentrum** vagy a **kosárfonó üzem**.

Békésen nagy számban található műemlék, vagy műemlék jellegű épületeket. A múlt értékeire nagyrészt a belvárosban bukkanhatunk rá. A **görögkeleti templom** 1793-ban épült, mellette található a **zsinagóga**. A mai **református templom** helyén álló középkori katolikus templom és az építkezéskor előkerült középkori temető azt igazolja, hogy a középkori városnak is ez volt a központja. Az itt kialakított nagy tér egyik legszebb békési épülete a **Nagyház**, amely XVIII. század végén készült barokk stílusban. Az 1790-es években épült **Wenckheim-kúria**, uradalmi gazdasági lakásként és magtárként is szolgált. Jelenleg az épület felső része a **Jantyik Mátyás nevét viselő múzeumnak** ad helyet, a pincében pedig borozó működik.

Egy jómódú parasztgazda 1866-ban klasszicista stílusban épült házát rendezték be **Tájháznak**. A porta, az épület és a lakásbelső a békésiek életmódját idézi föl az 1850 és az 1920 közötti évekből. A tisztaszoba festett bútorai és hímzett textíliái a magyar népművészet jeles termékei. A ház udvarán kapott helyet **Kovács János helyi kocsigyártó mester műhelye** is.

A helyi kultúra ápolásában a civilek is kulcsszerepet játszanak közösségeikkel.

I.3.8.2 Békéscsaba

Békéscsaba neve a Kolbászfesztivál indulása óta szinte összeforrt a rendezvénnyel, de a város a hamisítatlan **gasztronómiai remek** mellett bővelkedik **kulturális** és **szakrális értékekben** egyaránt.

Hazánk egyik legnagyobb gasztronómiai fesztiváljává nőtte ki magát a Csabai Kolbászfesztivál, amely minden év októberének négy napján várja a kulináris élvezetek kedvelőit. Humorosan, de nem alap nélkül fogalmaznak úgy a helyben élő emberek, hogy Békéscsabán még a kerítés is kolbászból van.

A 19. századi **romantikus-realista festészet** legkiemelkedőbb alkotója, **Munkácsy Mihály** ezer szállal kötődött a városhoz. Munkásságának legteljesebb gyűjteménye és személyes relikviái találhatóak a róla elnevezett múzeumban kialakított emlékszobában. A **Munkácsy Emlékházban**, melyet 1994-ben, a művész születésének 150 éves évfordulóján nyitottak meg, a festő munkásságát 21 képpel reprezentáló kiállítást rendeztek be.

A város kulturális kínálatában kiemelt szerep jut a **szlovák kulturális örökség** és hagyományok ápolásának. Békéscsaba megőrizte a szlovákság építészeti örökségét, népművészetét, melyre kitűnő példa a Garay utcában található **Szlovák Tájház**. A **Békési Úti Közösségi Házak** épületegyüttesében működő **Meseházban Schéner Mihály képzőművész** több évtizedes munkásságának válogatott gyűjteménye, **Lenkefi Konrád** bábfiguráiból összeállított **bábkiállítás** és **Ványai János**, hajdani békéscsabai **fazekasmester kiállítása** látható. **Jankay Tibor** békéscsabai születésű **képzőművész** a városnak adományozta hagyatékát, melyből izelítőt a Csaba Center III. emeletén lévő **Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galériában** kaphatnak az érdeklődők. A Gyulai úton működő **Csabai Tanya és Gabonatörténeti Kiállítóhelyen** a gabonatermesztés és -feldolgozás mozzanatait ismerhetik meg a látogatók.

Békéscsaba kulturális életében vezető szerepet játszik a **Jókai Színház**, amely az Alföld első kőszínházaként nyitotta meg kapuit a 19. század végén. Az eklektikus stílusban épült, 640 férőhelyes nézőtérrel rendelkező színház **országos hírű állandó társulattal** rendelkezik, de repertoárjában csemegézhetünk **szlovák, román és szerb vendégtársulatok** előadásaiból is. A sétálóutcában található, felújított **Ibsen Házban** működik a gyermekek nagy öröme a **Napsugár Bábszínház**.

Békéscsaba **hét templommal** és egy **zsinagógával** is büszkélkedhet. A város jelképe **Közép-Európa legnagyobb evangélikus temploma**, az empire stílusban épült evangélikus nagytemplom és a város legrégebbi temploma, a műemlék jellegű evangélikus kistemplom, amely 1745-ben épült, barokk stílusban. A híres evangélikus püspök, Tessedik Sámuel építtette az egyre gyarapodó békéscsabai gyülekezet számára. A szájhagyomány szerint Tessedik gyalog ment Bécsbe, hogy Mária Teréziától építési engedélyt kaphasson. 1773-ban kereszthajóssá bővítették. Zömök tornya az ország első evangélikus kőtornya volt, mivel a törökök stratégiai okokból nem engedélyezték, hogy a templomoknak kőtornyot emeljenek.

A város félreeső kis utcájában találjuk a reformátusok jó arányú templomépületét. A templom neoromán stílusban, 1912-ben épült fel, Wagner József tervei alapján.

Ma a két templom együttes megjelenítése a város jelképe, logója. Különlegessége miatt kiemelhető az **erzsébethelyi Jézus szíve templom**, melyet Patay László **530 bibliai alakot** felvonultató seccója tesz

egyedivé. Munkájáért a festő a legmagasabb pápai kitüntetésben részesült. Ugyancsak ikonikus a belvárosi katolikus templom, amelynek kettős tornya és téglafalai már messziről megragadják az utazók figyelmét. A **Széchenyi ligeti** zsidó temető szomszédságában új zsinagógával büszkélkedhet a hitközség.

A Városháza Békéscsaba egyik legimpozánsabb épülete. Romantikus stílusban épült 1873-ban, Sztraka Ernő és Ybl Miklós tervei alapján. A városháza eredetileg U alakú belső udvara nyaranta zenés rendezvényeknek ad otthont. Itt rendezik meg minden évben a Városházi Estéket is.

A majd egy évtizede üresen álló Wenckheim-kastélyra, a Békéscsaba területéhez tartozó Gerlán találhatunk rá. Az épületet romantikus stílusban, az 1860-as években fejezték be. A 37 szobás házat Ybl Miklóssal tervezette Wenckheim Károly. Jelenleg vevőre vár.

I.3.8.3 Békésszentandrás

A nagyközség a **Hármas-Körös és holtágai** miatt fontos üdülőterület. Az itt készülő **híres szőnyegek** megtalálhatók az **Országházban** vagy a **washingtoni Fehér Házban** is.

A község háza udvarán az „András-kereszt” áll, amelyet a millennium évében emeltek. A **Kálvária téren** a **Jubileumi Emlékház** várja a látogatókat, amelynek homlokzatát tűzzománc képsor díszíti. **Vértessy Mihály bírónak**, az 1735-ös parasztfelkelés vezetőjének szobor állít emléket a róla elnevezett téren, de a könyvtárban más szobrok is helyet kaptak. A hívők **református és katolikus templomban** is gyakorolhatják vallásukat.

Műemlékei a barokk stílusú Szent András-templom (1784), melynek pontos építése nem ismert, valamint a református templom. A ma is álló, késő barokk stílusú templom a neves kecskeméti építész, Fischer Ágoston tervei szerint készült el 1803 és 1808 között a régi evangélikus imaház helyén.

A Stefánia utcai Zsidó temetőben XIX. század elejéről származó műemléki értékű síremlékek találhatók.

Turisztikai szempontból látványos a Békésszentandrás duzzasztómű, a hozzátartozó műemlék jellegű szivattyúházzal, valamint a Peresi műemléki szivattyúház és természetvédelmi bemutató épület.

I.3.8.4 Csárdaszállás

A mai nagyközség az egykori köröstarcsai tanyákból nőtte ki magát. A régészeti feltárások **több ezer éves szarmata település** nyomaira bukkantak itt az egyik homokbánya területén. A feljegyzések szerint a tanyaközpontban már az 1800-as években működött hat elemi iskola a **református egyház** fenntartásában. Főbb látványosságai a település határában található **kunhalmok**; a **Hármas-Körös holtágainak** kanyarulataiban **tanyamúzeum**, **csónakázótó** és **vadspark** várja a kapcsolódni vágyókat.

I.3.8.5 Doboz

A megye legrégebbi települését 1075-ben említik először az oklevelek. A Kettős-Körös partján fekvő nagyközségben a **Széchy Tamás Emlékház és Helytörténeti Gyűjtemény** a Dobozon született sportembernek és a népi kismesterségeknek állít emléket. A központban várja látogatóit a **Dobozi Közösségi Ház és Könyvtár**, amely turisztikai pontnak is helyet ad. A nagyközség legnagyobb rendezvénye a **Mézes Fesztivál**.

Kiemelkedő épített örökség a **Wenckheim család kastélya és kastélyparkja** a neoromán stílusú kápolnával és kriptával, valamint az **Ybl Miklós** tervei alapján készült **magtár**, amely már messziről felkelti a figyelmet. A földbirtokos Wenckheim család felkérésére, Ybl Miklós tervei alapján, romantikus stílusban, 1863-ban épült, műemlék jellegű épület.

A XIX. század végén Wenkheim József Antal unokaöccse, Wenkheim Rudolf építtette a ma általános iskolaként működő **kastélyt**, mely több uradalom központja lett. Innen irányították a vésztői és a csorvási birtokukat. Wenkheim Dénes kérésére Nikolaus Schiedek bécsi építőmester tervei alapján 1902-re megépült a **neoromán stílusú templom** és **családi kriptá**, mely ma is idegenforgalmi látványosság. 1912-ben orgonával gazdagodott, amely műemléki védelem alatt áll.

A **zsidó temetőben** található holokauszt-emlékművön (2000) az áldozattá vált családok nevei olvashatók.

A település központjában kellemes kis park fogadja az idelátogató turistákat. Közepén a Millennium tiszteletére, a Millennium, évében, Doboz Nagyközség Önkormányzata által emeltetett köztéri szobor a "Furulyázó Pásztor" áll, mely az ősi település lakosainak életmódjára utal. A szobor Mészáros Attila szobrászművész alkotása.

I.3.8.6 Gyomaendrőd

Az egykori mezővárosban a falusi múlt elemei, az antik képzőművészeti alkotások és a régi épületek egyaránt a városi örökség részét képezik. Endrőd főterének díszje a barokk stílusú **Szent Imre katolikus templom** és az előtte található **Nepomuki Szent János-szobor**.

A város néprajzi és helytörténeti hagyományait mutatja be az **Endrődi Tájház** és a mellette lévő **helytörténeti gyűjtemény**. Szobáiban jellegzetes **endrődi szőttesek** és gazdálkodási eszközök idézik a **paraszti világot**. Az épületben **régészeti kiállítás**, **Tímár Máté-emlékszoba**, **Kunkovács László etnofotográfus fotótárlata**, valamint **asztalos- és csizmadiaműhely** várja a látogatókat. A kiállítóhely **kézműves- és gasztronómiai bemutatókkal múzeumpedagógiai programokat** is nyújt.

A **Templom-zugi-holtág** partján kialakított **Halászati és Történelmi Élménypark** a halászmesterség történetét, eszközeit, gasztronómiáját és a vízi életet mutatja be.

A Fő úton található az 1800-as évek második felében emelt **evangélikus és neoromán stílusú katolikus templom**. A főtéren két fontos épület áll. Az egyik a **copf stílusú református templom**, míg a másik a **klasszicista városháza**. A gyomai városrész éke **Kner Imre neobarokk stílusú egykori lakóháza**, melyben 1970 óta az ország egyetlen **nyomdaipari múzeuma** működik. Szemben a **Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjtemény Városi Képtár** várja látogatóit, ahol a gyomai születésű Vidovszky Béla festményei, **Corini Margit** alkotásai, **Pásztor János** szobrai és **Illéssy Péter** grafikái tekinthetők meg az időszaki kiállítások mellett.

A település otthont ad több nagy rendezvénynek is - ezek mind a helyi adottságokra, hagyományokra építenek. Ilyen többek között a **Viharsarok Kupa Országos Kajakverseny**, **Ghost's Bikers Party - Motorostalálkozó és Sörfesztivál**, a **Nemzetközi Sajt- és Túrőfesztivál** és a **Nemzetközi Halfőző Verseny** is. A pihenés és szórakozás változatos palettáját nyújtó város vonzóvá teheti magát az ide látogató szabadidejüket eltölteni kívánó vendégek számára.

I.3.8.7 Gyula

A város fejlődése a tizennyolcadik század második felében gyorsult fel, és az 1790-es években elkészült az első kövezett út is a Kapus-híd és a kastély között – ez volt a megye első kövesútja – s a 19. század elején felépültek az első kőhidak, a Bárdos-, és a Kapus-híd. Megindul az állattenyésztés és az iparosodás is.

Gyula az ország egyik legkedveltebb üdülővárosa, és Békés megye turisztikai központja. A város Uniók támogatású fejlesztési terve azt célozta meg, hogy Gyula városa neves fürdő-és fesztiválvárosként váljon ismertté. Ennek érdekében nagyobb beruházások indulnak el a városban. A gyulaiaknak régi álma teljesült a Kossuth tér rekonstrukciójával. A Gyula szívében található tér a legnagyobb forgalmat

bonyolítja a városban. A Kossuth tér, valamint a történelmi belváros rekonstrukciója keretében új körforgalmakat, ezzel új forgalmi rendet alakítottak ki a téren, amely biztonságos közlekedést tesz lehetővé, emellett pedig vonzó környezetet teremt. A tereken szökőkutakat, és egy világórát, valamint rendezvényteret alakítottak ki. A belvárosban a városrész hangulatához illő turisztikai információs táblarendszert építettek ki.

I.3.8.8 Köröstarcsa

A **református templomot** 1794-96 között építtetett a kecskeméti Fischer Ágoston copfstílusban a település egyik híres nevezetességének tekinthetjük. Tűzfigyelő tornyát 1859-ben egy emelettel megtoldták és körfolyóval látták el. A templomkertet 1894-ben kerítették körül, ahol az I. és II. világháborús emlékművet találjuk, melyeket a köröstarcsai áldozatok emlékére emeltek, Istók János és Mladonyiczky Béla szobrászművészek alkotásai. Paprév-paperdei részen szentkép volt felállítva.

A **Községháza** eklektikus jellegű épülete magánvilla volt, 1929-ben építtette a Petneházi család. A mögötte fekvő százéves kert – ma liget – a helyi fiatalság kedvelt nyári szórakozóhelye. Bejáratánál az 1997-ben felállított székely kapu Kovács András köröstarcsai származású falfaragóművész és fiai alkotása.

A régmúlt emlékeit a falu **Tájházában** gyűjtötték össze, ahol állandó kiállítás keretében tekinthető meg a régi időkben használt tárgyak, eszközök.

1992 óta minden évben itt rendezik meg a **Megyei Amatőr Művészeti Fesztivált**, amelyen számos ismert előadó és híres együttes lépett már fel. A rendezvényen minden korosztály talál magának való programot.

I.3.8.9 Kunszentmárton

A **Hármas-Körös**, a **Tisza** és a **Kurca** ölelésében fekvő településen a tatárok dűlását követően kunok telepedtek le, innen a helynév „kun” előtagja. A város mellett kanyargó Körös-hullámtér a **Körös–Maros Nemzeti Park** része. **Művelődési Központja** 1927-ben épült, hajdanán **Iparos Székházként** működött. A kulturális programok mellett turisztikai szolgáltatásokat is nyújt. **Színházterme** több mint 200 fő befogadására alkalmas.

Helytörténeti múzeumát az egykori börtönből és börtönkápolnából alakították ki, ahol állandó és időszakos kiállításokkal várják a látogatókat. A legendák szerint a híres betyár, **Rózsa Sándor** is raboskodott itt, de társai kiszabadították. Ezen a helyen őrzik Kunszentmárton és a Tiszazug tárgyi, szellemi kultúrájának emlékeit, melyek színe-javát állandó kiállítás mutatja be. Helytörténeti, régészeti vonatkozásokon túl megismerkedhetnek a látogatók a helybéli kismesterségek történetével, eszközeivel, termékeivel. Többek között megtekinthető az ország egyetlen múzeumi cukrászműhelye, s egy igen gazdag felszereltségű rézműves műhely, mely a Tiszántúlon egyedülálló. A múzeum egyesületeknek és hagyományőrző csoportoknak is otthont ad. Nyaranta az **Alkotók Szabad Társasága** táborozik itt.

A városban néhány műemlék jellegű épület is található. A település **barokk római katolikus templomát** (Szent Márton), amely a város legszebb épülete, 1781-1784 között építettek. Szintén műemlék jellegű épület még a **felső temetői és alsó temetői kápolna**, a **zsinagóga** és a Szentesi úti **szélmalom**. Híres szülőttei **Angyal Dávid** akadémikus, történétíró és **Szabó Gyula**, a magyar nemzet kiváló színésze.

I.3.8.10 Mezőberény

Mezőberény az Árpád-kor előtt lakott volt, azonban a történelem viharai a későbbi mezővárost sem kímélték, így az 1700-as években Harruckern báró irányítása alatt született újjá. Első telepesei **szlovákok** voltak, őket a **svábok** követték, majd legvégül a környékbeli településekről és szomszédos megyékből érkeztek ide új lakosok. A **három népcsoport** egészen a 20. század közepéig elkülönült egymástól, főként kulturális értelemben.

Itt működött a **megye első evangélikus gimnáziuma**, a **Wenckheim-kastély** pedig pár évig leánynevelő intézetnek adott otthont. Itt nevelkedett **Szendrey Júlia**, **Petőfi Sándor felesége** is. A kastélyban jelenleg helytörténeti gyűjtemény tekinthető meg, míg a korabeli gyógyászattal a **Patikamúzeumban** ismerkedhetnek meg az érdeklődők. Patikamúzeum 1995. május 18-án nyílt meg, melyben az egykori "Oroszlán" nevet viselő patika berendezési tárgyai kerülnek bemutatásra. Az 1899-ben alapított tölgyfa bútorokból, patikai porcelán- és csiszolt üvegtégelyekből álló berendezések a megye legpatinásabb gyógyszerári reliktumai.

Petőfinek itt élt unokatestvére és jó barátja, **Orlay Petrich Soma**, akit a magyar történelmi festészet kiemelkedő alakjaként tisztelnek. Nevét a helyi kulturális központ őrzi.

A költő Berényből indult el végső útjára, és itt vetette papírra utolsó költeményét is. Emlékét több köztéri szobor, műalkotás, intézmény és utcanév őrzi.

A századfordulón nyerte el a település jellegzetes kis mezővárosi arculatát. Ekkor épültek a nagyobb középületek, 1887-ben a **Magyar Király Szálló**, 1901-ben a **városháza**, amely neoklasszicista stílusban épült. Ebben az időszakban épült több emeletes magánház, 1886-ban a **katolikus templom** és 1905-ben a **polgári iskola**. A lakóépületeken megjelent historizáló polgári ízlés és a zárt sorú beépítés meghatározó eleme lett a városközpont utcaképezék.

A város legnagyobb rendezvényét, a **Berényi Napokat** augusztusban tartják, melyen egyaránt felcsendülnek magyar és szlovák dalok, és a hímezés is helyet kap a szórakoztató programok mellett. A ligetben a **Madarak Háza Látogatóközpont**, és nem messze tőle **strand** várja a pihenni vágyókat.

I.3.8.11 Mezőtúr

Mezőtúr főterén az 1928-as építésű **Városháza** tornyából gyönyörű panoráma nyílik a városra: a **Református Nagytemplom**, az **Úri Kaszinó**, a **gimnáziumok** épületei, a **Városi Galéria**, a **Római Katolikus Templom**, kissé távolabb pedig a mezőtúri téglából épített **Újvárosi Református Templom** meghatározzák a város látképét. A főtéri I. és II. világháborús emlékművek, a **Kossuth-szobor**, **Nagy Lajos király szobra**, valamint a **Szabadság téri Dózsa György szobor** a mezőtúri történelem pillanatait idézik fel. A Városháza előtt elterülő park az Alföld egyik legszebb főterévé varázsolja a főtér, a **Kossuth teret**.

A túri **fazekas kézművesipar** több évszázados múltra tekint vissza: a középkori máztalan feketekerámiát majd a XIX. századtól a mázas kerámiát készítő fazekasműhelyek alkotásai, a túri korsók, bödönök, kanták, butellák nélkülözhetetlen elemeivé váltak a paraszti háztartásoknak. A XIX-XX. század fordulóján, a fazekasmesterség virágkorában alkotott Badár Balázs (1855-1939), aki a polgári ízlést követő dísz tárgyaival világhírűvé tette a mezőtúri kerámiaművességet. Magyarország egyik legnagyobb népi kerámia gyűjteményét a **Túri Fazekas Múzeum** gondozza, a **Badár-emlékházban** pedig a Badár-család fazekassága került kiállításra a ma is működő eredeti alföldi fazekasműhelyben.

I.3.8.12 Öcsöd

A korábbi fatemplom helyén, Fischer Ágoston építész vezetésével 1804-ben épült az egyhajós, félköríves záródású **református templom**, amit 1859-ben építettek át. Orgonájának megépítése Bakos Károly nevéhez fűződik. A település évekig kun lakta terület volt, ebből az időből maradt meg az

egyetlen lakóépület a **Kun Ház**, mely a mai orvosi rendelőnek ad helyet. Öcsödön is találkozhatunk **zsidó temetővel**, a kunszentmártoni út mellett. A temető előtti téren a **Holokauszt-emlékmű** ékeskedik.

József Attila lakhelyéül szolgált 1910-1912-ben a ma múzeumként működő **József Attila Emlékmúzeum**.

I.3.8.13 Sarkad

A **Református templomát** a hajdani kilenc fiatornyos templomból építették, mely 1866-ban leégett, de két évvel később újra felépítették.

A város **Római katolikus temploma** 1809-ben készült el, de 1899-ben lebontották és újraépítették.

A város földesura 1799-től 1945-ig az Almásy család volt, akik 1829-ben földszintes **kúriát** építettek empire stílusban. Az oszlopcsarnokos épület ma iskola.

A város egyetlen **múzeumát** Márki Sándor sarkadi születésű történetíróról nevezték el. A néprajzi és történeti gyűjteménnyel rendelkező múzeumban időszaki kiállítások mutatják be a tájegység emlékeit, a népvándorlások korát, a honfoglalás- és török kori népek emlékeit.

I.3.8.14 Szarvas

Szarvas építészeti emlékekben gazdag város: egyházi, világi és népi műemlékek egyaránt találhatóak a településen.

A várost már **Anonymus** is említi mint **Szarvashalmot**. **Tessedik Sámuel**, a város evangélikus lelkésze, agrárreformer, itt alapította **Európa első gazdasági iskoláját**. Egykori iskolájában múzeum működik, amely az ő munkássága előtt is tiszteleg.

Evangélikus Ótemplom az 1722-ben újraterlepitett város legrégebbi, országosan is védett műemléke. A város keleti csücskében található a millenniumi időkből eklektikus stílusban felépült **Evangélikus Újtemplom**, melyet Francsek Imre építész tervei alapján Popják György helyi kőművesmester épített.

A város sokat köszönhet az olasz származású **Bolza családnak** is, amelynek tagjai a Körös partján **kastélyokat** emeltek. Bolza Pál mostani bámulatos szépségű empire kastélyának elődje 1810-20 között épült a Körös-parton, annak hídjá közelében. Ezt az épületet a XIX. század közepén átépítették, valamint klasszicista, romantikus és eklektikus stílusú részletekkel látták el. Kibővítették néhány további lakó- és fogadószobával, valamint házi kápolnával. A Szarvasi-Holt-Köröshöz vezető fehér márványlépcső pihenőjén található a híres római capitoliumi farkas szobor együttes pontos mása, amely az anyafarkast ábrázolja a mondabeli Romulusszal és Rémusszal. A gróf a szoborral a család olasz eredetére kívánt emlékeztetni.

Gróf Mitrovsky Wladimir egykori **kastélya** 1835 körül, klasszicista stílusban épült. A kastélyt a városi előjáróság 1854-ben megvásárolta. Ettől kezdve a földszintes, portikuszos, szobordíszek nélküli timpanonos épület községházaként szolgált egészen 1972-ig. Ma a városi könyvtár és a **Chován Kálmán Zeneiskola** működik az épületben. Az épület előtt 1927-ben állították fel Székely Károly szobrászművész alkotását, az I. világháborús emlékművet. A szépen kidolgozott kiterjesztett szárnyú turulmadár egy kardot tart a karmaiban. Az obeliszken 1154 név szerepel: az I. világháború szarvasi áldozatainak nevei.

Szarvasi Árpád Szálló a városközpont egyik meghatározó épülete, 1895-1896 között szecessziósstílusban a millenniumi ünnepségek alkalmából építették. A patinás szálloda több építészeti stílus elemeit egyesíti magában, ezért talán nem túlzás azt állítani, hogy Békés megye egyik legszebb szállóépülete. A szálló nevét a honfoglaló magyarság vezérééről, Árpádról kapta.

A több mint **1600 féle növényt számláló arborétum** alapját **Bolza József „fáskertje”, a Pepi-kert** adta. **Szarvas a történelmi Magyarország közepe** volt. A millennium évében egy négy emlékművet magába foglaló **emlékutat avattak**, melynek a várost átszelő Körös-holtág medréből kiemelkedő, **magyar királyok koronáját** ábrázoló, az államalapítás 1000 éves évfordulóján átadott, **Ezredéves Emlékmű** is része.

A Vajda Péter utcában találunk meg néhány nevezetes látnivalót. A Vajda Péter Gimnázium melletti 22. számú házban született 1886-ban **Bajcsy-Zsilinszky Endre**, mártírhalált halt politikusunk. A 90. szám alatt áll Szarvas legrégebb műemlék épülete, az egykori **Tessedik-major**, amit 1760 körül építettek, barokk jelleggel. Itt nyílt meg Tessedik gazdasági iskolája 1780-ban. Körülötte 3,5 hektáros gyakorlókert terült el. Tessedik egykori gazdasági iskoláját Kimnach Lajos építész tervezte. 1791-ben épült barokk stílusban. Ma a **Tessedik Múzeum** épülete. Régészeti és képzőművészeti kiállításoknak ad helyet.

A közösségi Házként szolgáló **Lengyel palota** 1895-ben épült eklektikus stílusban Lengyel Sándor földbirtokos palotájaként. Eredeti szépségében felújított tornya, ablakdíszei uralják az épület városközpont arculatát.

Régi Árvaházat az I. világháború árváinak nevelésére és elhelyezésére építették, ami ma általános iskolaként szolgál. 1925-ben helyezték el az alapkövét, 1928-ban adták át. Ma az épület előtt áll Ceresnek, a földművelés római istennőjének szobra. Eredetileg a Piac téren állították fel 1891-ben.

A szarvasi katolikus kisebbség 1807-12 között építtette fel templomát az egykori temető területén copf stílusban. Felszentelése a kegyuraság – gróf Bolza József – kívánságára 1812. augusztus 12-én, Szent Klára napján történt. Az orgonát 1825-ben avatták fel. A templom ma is meglévő vörös márvány lépcsőjét gróf Bolza Géza adományozta 1898-ban. A harangokat 1912-ben emelték a toronyba.

A **Szarvasi Szárazmalmot** 1836-ban építették. 1962-ben fejezte be működését – az országban utolsóként. Ma ipartörténeti műemlék, az országban szinte egyedülálló kuriózum.

A városháza mellett áll a híres **Szarvas Szobor**, amely eredetileg a Bolza-kastély Körös-parti parkjában volt. A szobor Maróti Géza alkotása és 1913 körül készült, 1950 óta áll a város központjában.

Szarvas legrégebbi temetője az **Ótemető**. Itt található Szarvas kiemelkedő egyéniségének, Tessedik Sámuelnek a sírja.

Szarvasi Szlovák Tájház. A Kilián utcában álló Tájház egy XIX. századi parasztházban jeleníti meg a módos parasztcsalád életét. Kamrájában eredeti koromfestés látható. A Tájház megtekintése után kézműves foglalkozásokon (rongybaba, csutkababa készítése, könyvjelző készítése keresztes öltéssel) is részt vehet a látogató.

Az **Erzsébet ligetben** áll **Ruzicskay György alkotóháza**, amely bemutatja a festő munkásságát. Hazánkban egyedülálló a **Szarvasi Vízi Színház**, amely évről évre színvonalas darabokat mutat be.

A **Cervinus Teátrum** szlovák és magyar nyelvű színművekkel szórakoztatta közönségét. 2012 szeptemberében egybeolvadt az egykori művelődési központtal, így a kulturális palettája is kiszélesedett. Saját színházépületet és technikát is kapott. A térség fellendítéséért sokat tesz a **Körös Menti Kulturális és Turisztikai Egyesület**.

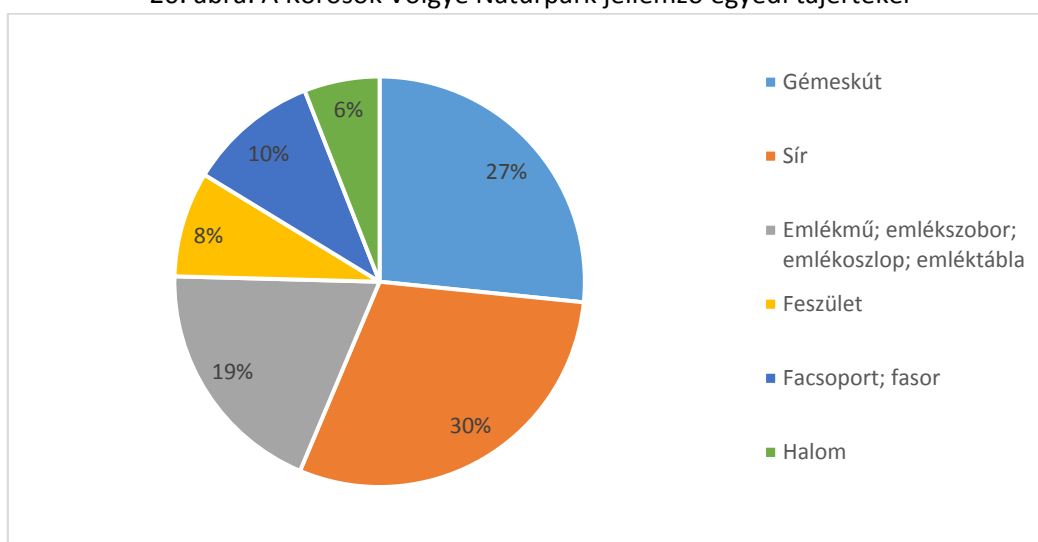
Szarvas és környéke júniustól szeptemberig érdekes, látványos programokat kínál minden korosztály számára. A régióba érkező vendég kedve, érdeklődése szerint válogathat a "Hagyományos természetbarát életmód" rendezvénysorozat sport-, kulturális, hagyományőrző rendezvényei között.

Jeles esemény a júniusi **Aratónap** és a **Kárpát-medence Nemzetiségi Találkozója**, valamint a szeptemberi **Szilvanap**.

I.3.9 Egyedi tájértékek

A Körösök völgye térségében mintegy 1769 regisztrált kultúrtörténeti (1528 db) és természeti (241 db) egyedi tájérték található (TÉKA 2013; 3. sz. melléklet). Jellegüket tekintve túlnyomó részt valamilyen mindennapi élettel kapcsolatos építmény, állandó (művészeti) alkotás (pl. emlékmű, emlékszobor) vagy kultikus, szakrális építmény, alkotás, illetve helyszín (feszület) és temetkezéssel kapcsolatos építmény, művészeti alkotás (sír) (20. ábra). Az egyedi tájértékek közül kiemelkednek a sajátos tájlemként még mindig nagy számban előforduló alföldi gémeskutak (300 db).

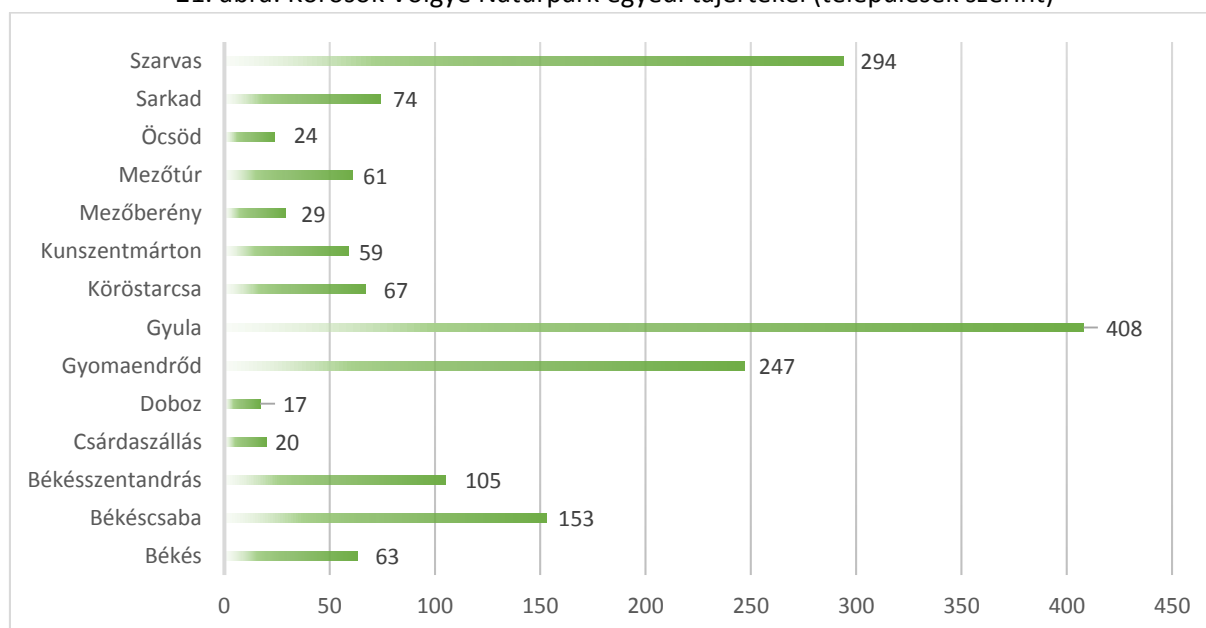
20. ábra: A Körösök Völgye Natúrpark jellemző egyedi tájértékei

Forrás: TÉKA 2013

A térség egyedi tájértékeinek negyede Gyulán található, további egyharmada Szarvason és Gyomaendrődön (21. ábra). Gyula térségében kiemelkedő a tanyák száma, illetve a város ökológiai folyosójaként is funkcionáló egyedi fasorok. Ez utóbbiak Szarvason is jellemzőek, továbbá a város nagyszámú közintézményei miatt is a második legtöbb épített értékével rendelkező település.

21. ábra: Körösök Völgye Natúrpark egyedi tájértékei (települések szerint)

Forrás: TÉKA 2013

I.4 Gazdaságtörténet

I.4.1 Kereskedelem, ipar és szolgáltatás

A XX. század közepéig egymás mellett éltek a különböző megélhetési formák a térségben. A korszerűsödő földművelésre, legeltető és istállózó állattenyésztésre alapozott nagybirtokok és parasztgazdaságok éppúgy jelen voltak a térség településein, mint a hagyományos rideg állattartás, a sokrétű háziipar és reliktumként még itt-ott a pákászat is. A fejlett agrárkultúra inkább a déli végeket, a Kettős-Körös mentét jellemezte. A helyi társadalmak modernizációjához a vasútépítés (XIX. század második felétől a XX. század első évtizedéig) és a néhány gyár- és üzemalapítás egyaránt hozzájárult. Egymás után épültek téglagyárak, malmok és az 1910-es években a sarkadi cukorgyár. Ezekben az évtizedekben emelték a településképet meghatározó és a mai igényeket is kielégítő község- és városházákat is. A második világháború alatti években is az egyes településeken a népesség döntő többsége (80-90%-át) a mezőgazdaságból és a hozzákapcsolódó háziiparból élt. Még a járási székhelyek (Sarkad, Szeghalom, Püspökladány) esetében is elérte a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 65-70%-ot.

A második világháború utáni évtizedekben a gazdasági és társadalmi átalakulás ellentmondásosan érintette e vidéket is. Az 1945. évi földreform az ország más térségeihez hasonlóan felszámolta a nagybirtok-rendszert. Az elmaradottságból jobbára csak hetvenes évektől sikerült valamelyest lefaragniuk a településeknek. Az ötvenes évek végéig, hatvanas évek elejéig befejeződött a kistelepülések villamosítása, a hetvenes években pedig a vezetékes ivóvízhálózat épült ki a településeken. A tsz-szervezés eredményeként a hatvanas évek elejétől egyrészt jelentős számú munkaadó szabadult fel a mezőgazdaságban, amelynek egy része a városokban és Magyarország iparosodottabb vidékein keresett megélhetést, másrészt pedig főként a hetvenes évektől a Békés megyei politikai vezetés igyekezett ipartelepítéssel az elvándorlást mérsékelni. Elsősorban a járási székhelyeken hoztak létre ipari üzemeket. Az ipartelepítéssel egy időben és azt megelőzően is lendületet vett a mezőgazdasági feldolgozóipar korszerűsítése (Sarkad cukorgyár, Békéscsaba konzervgyár) is. Az állami nagyipar mellett a szövetkezeti ipar is hozzájárult a munkahelyteremtéshez. A mezőgazdasági szövetkezetben pedig állandósult a tagság, és jelentős technikai fejlődés is bekövetkezett, továbbá a tsz-ek jelentős szerepet tölthettek be a foglalkoztatás mellett a falvak mindennapi életében (oktatás és közművelődés támogatása, útépítés stb.) A térség falvaiból ennek ellenére jelentős volt az elvándorlás, számos település lakossága a hatvanas-nyolcvanas években harmadával-negyedével csökkent, népességnövekedést inkább csak a már említett városok, a térség „centrumai” értek el.

A nyolcvanas évek végétől meginduló gazdasági szerkezetváltás a térség településeit egyértelműen kedvezőtlenül érintette, a lakosság átmenetileg a rendszerváltás veszteseivé vált. Ebben szerepet játszott egyrészt, hogy a térségben jelentős számú munkahelyet biztosító mezőgazdaság és a hozzákapcsolódó feldolgozóipar több mint másfél évtizede tartó országos méretű válsága, másrészt pedig a hetvenes években létesített ipari üzemek sem menekültek meg az átmeneti leépüléstől. A kilencvenes évek eleje óta a munkanélküliségi ráta átlaga folyamatosan megközelíti vagy felülmúlja a 10%-ot. A foglalkoztatási helyzet súlyosságát jelzi ugyanakkor, hogy számos községben a munkaképes korúak harmada-negyede munkanélküli.

Az agárgazdaságban is érzékelhetők (a még meglévő komoly gondok ellenére) kedvező változások. A munkaigényes szántóföldi és primőr zöldségfélék termesztése (Sarkad, Doboz) is lendületet vett, jóllehet jövedelmezőségük változó. A térségben nagy hagyományokkal rendelkező juhászat időszakonként kisebb-nagyobb fellendülést jelez, mivel az állomány tartós növekedését értékesítési gondok hátráltatják. A térségre jellemző sok évszázados hagyománnyal rendelkező szarvasmarhatartás is válaszút elé került a tejipar szinte állandósuló problémája miatt.

Az ipari termelésben, szerkezetváltásban is tetten érhető a pozitív elmozdulás, ebben az ágazatban is megkezdődött a válságból való kilábalás. A városokban ha nem is a korábbi dolgozói létszámmal, de újjáalakultak a korábbi gépgyártó üzemek, és részben profilt is váltottak. A textilipari tevékenység (varrodák) a korábbi éveknél is nagyobb jelentőségre tett szert (Sarkad, Doboz). Kétségtelen tény, hogy ez a tevékenység az olcsó munkaerőre épül, mégis a minőségi termelésre való áttéréssel ezek a vállalkozások sok száz család megélhetéséhez járulnak hozzá. Erősödik az építőipar és a hozzákapcsolódó termelő és kereskedelmi tevékenység is (Békéscsaba, Gyula).

A kelet-közép-európai változások, így a sokat vitatott és ellentmondásos romániai rendszerváltás, kedvező hatással van (lehet) a térség fejlődésére. Az 1950 és 1990 közötti időszakban Európa egyik legszigorúbban őrzött határán, határ menti területin is lehetővé vált a kétoldalú együttműködés, mivel a határhoz mindössze 10 km-re található a több mint kétszázézeres Nagyvárad a maga fogyasztópiacával és kihasználatlan ipari kapacitásával. A 2004. évi uniós csatlakozásunk, illetve Románia 2007. évi csatlakozása, a romániai politikai elit többségének EU-s elkötelezettségét erősítette meg, az eddigieknél is szélesebb körű gazdasági kooperációt eredményezett, mivel erre a határ mind két oldalán fekvő települések nyitottak.

Összegezve a térség gazdasági felemelkedését, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok megállítását csak számos tényező együttes hatása oldhatja meg. A már most folyamatban levő infrastrukturális beruházások folytatása, az uniós környezetvédelmi előírások helyi megvalósítása, a foglalkoztatási feltételek javítása, a térség „elérhetőségének” megkönnyítése, a határ menti együttműködés elmélyítése egyaránt eszközök lehetnek a cél eléréséhez. A vidékfejlesztési tervek nagy hangsúlyt helyeznek a környezet és a természeti értékek védelmére, a térségben folytatott hagyományos gazdasági tevékenységek (gazdálkodás, kézműipar) újjáélesztésére, a szolgáltatások (turizmus) bővítésére. Mindezek már részben meg is valósultak, így többek között a korábban csaknem ismeretlen idegenforgalom alapjai is kiépültek a térségben. Így szállodák, fogadók, termálfürdők, strandok, lovardák, tájházak, múzeumok, vadász- és horgászterületek, műemléképületek, természetvédelmi területek egyaránt az ide látogatók rendelkezésére állnak (Békéscsaba, Gyula, Szarvas, Gyomaendrőd). Csaknem minden településen találunk a felsorolt, az idegenforgalomhoz kapcsolódó „létesítményekből” egyet-kettőt, a „hálózat kiépítése” azonban még korántsem fejeződött be. A foglalkoztatási gondok megoldásához azonban további az idegenforgalomhoz kapcsolódó beruházások mellett természetesen a népesebb településeken ipari munkahelyekre is szükség van. A térségben egyszerre kell, hogy jelen legyen a jól kiépített infrastruktúra, a korszerű és egyben a hagyományos mezőgazdaság, az idegenforgalom a térségre jellemző specialitás turisztikai szolgáltatásokkal, a hagyományos kézműipar és a modern üzemek.

A térség gazdaságfejlesztési és társadalmi kitörési pontja a teljes agrárágazat-vertikumba illeszkedő élelmiszer alapanyag előállítás és –feldolgozás és az ehhez kapcsolódó gasztturizmus fejlesztése. Az érték alapú élelmiszer-gazdaság kialakítása során, a nagyüzemi gazdálkodás mellett, törekedni kell a helyi termékeket előállító, kis léptékű családi gazdaságok beszállítói körének bővítésére is.

I.4.2 Helyi termékek

A térségben a hagyományok fontos részét a *gazdálkodási (iparúzési) hagyományok* jelentik. A Körös-vidék kezdeti zsákmányoló életmódhoz kapcsolódó foglalkozások a vizek (folyó- és holtágak) melletti halász-pákász életmód számos eleme egészen a XX. század közepéig túlélte a modernizálódó évszázadokat. Ehhez kapcsolódik a természet kínálta anyagok (gyékényfonás, nádverés) feldolgozása. A vidék gazdag apróvadban (nyúl, fácán), és a vadásztársaságok révén ma is számos embernek nyújt kikapcsolódást. Az álltartáshoz, főként annak legeltető változatához számíthatjuk a juh- vagy népiesebben szólva a birkatartást, a hozzákapcsolódó táplálkozási hagyományokkal (birkapaprikás, tejfeldolgozás) és a kézműiparral (szűcsmesterség, tímáriparosság, szövés-fonás), ami leginkább

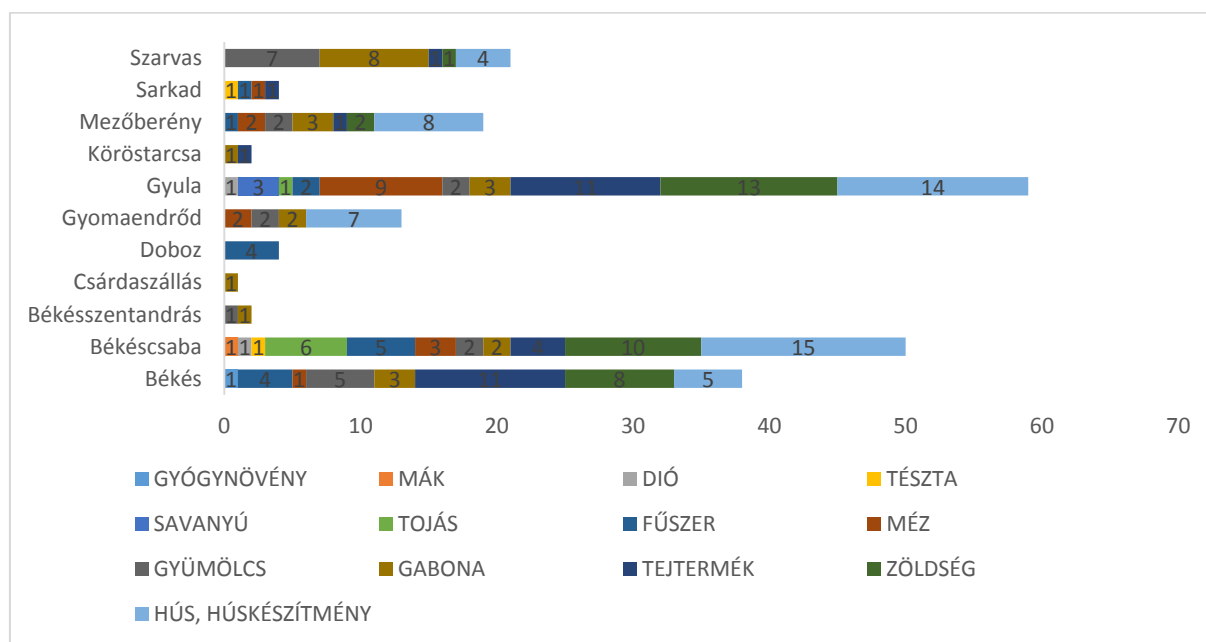
Mezőtúrra és a natúrpark jelenlegi térségéhez nem tartozó észak-békési és bihari településekre jellemző. A földműveléshez részben a szántóföldi gazdálkodás és kertészeti hagyományok kapcsolódnak. E vidéken magas sikértartalmú, nemzetközileg is elismert minőségű búza termett (terem). A kenyérsütés régi módja vagy a kenderfeldolgozás már-már kivesző hagyományára is gondolnunk kell. A XIX. század második felétől honosodott meg nagyobb mértékben a jobb minőségű talajokon (főként a Szarvastól Elekig húzódó területsávon) a kukorica termesztése és az erre épülő sertéshízlalás. A korábbi időszakban a makkoltató sertéstartás volt a jellemző, szintén a vizenyősebb területeken.) A sertésfeldolgozás, a hagyományos receptúra szerint készülő csípős csabai (tót) kolbász és valamelyest eltérő fűszerezésű gyulai kolbász e vidék egyik nemzetközileg elismert terméke. Évente megrendezésre kerülő Csabai kolbászfesztivál több tízezer látogatót vonz minden év őszén (lásd: 5. sz. melléklet). E mellett a gyümölcsstermesztés, főként a csonthéjasok termesztése is említésre méltó. Eleink az ártéri, a természet adta gyümölcsösöket hasznosították, a XIX. század végétől pedig a nemesített fajtákat honosították meg. E vidéknek közkedvelt gyümölcse a szilva, illetve annak feldolgozása. A Szarvasi szilva- és a Gyulai pálinkafesztivál is jelzi a hagyományok megújulását. Mindenképpen meg kell említeni, hogy a több mint egy évszázados múltra visszatekintő hazai intenzív zöldségtermesztés (bolgárkertészet) szélesebb körű elterjedésében is kiemelkedő szerepet játszott a térség (Szentés és környéke). Az ágazat meggyökeresedését a hévízkincs is segítette.

A Körösök Völgye Natúrpark gazdaságfejlesztési perspektíváinak egyik sarkalatos szegmense a történelmi hagyományokon kialakult, minőségi helyi termék előállításának és értékesítésének az ösztönzése. Az elmúlt években mind a gazdálkodók egyre inkább felismerték ennek piaci lehetőségeit is és megindultak azok a helyi kezdeményezések, amelyek a családi termelőket segítik portékájuk helyben történő értékesítésében. Természetesen a minőségi áruk előállításához, a vásárlókhöz való eljutás könnyítésén túl, a jövőben szükségessé válik a termelés feltételeinek javítása is.

Lényeges előrelépést jelent e tekintetben, hogy hazánk jogszabályozással¹³ is elő kívánja segíteni a magyar nemzeti értékek, a hungarikumok (köztük a nemzeti termékek) megőrzését, ápolását és támogatását. Ennek eredményeként a Körösök völgye két terméke is védjeggyel ellátott hungarikum: a Csabai kolbász és a Gyulai kolbász.

A térségben tizenhárom termékcsoporton belül, közel másfélszáz terméket állít elő 213 családi termelő (4. sz. melléklet, 22. ábra).

22. ábra: helyi terméket előállítók száma (KVNP Békés megyei települései)

Forrás: KBC 2013

A termelők többnyire a Gyula – Békés - Békéscsaba településhármas valamelyikében élnek és dolgoznak, ők jelentik a termelők több mint kétharmadát, ugyanakkor jelentős számban vannak még Szarvas és Gyoma városokban.

Ha a terméktípusokat vizsgáljuk, akkor (nem meglepő módon) a helyi állattartást és húsfeldolgozást kell első helyen említenünk, ami a térség helyi termelőinek negyedét (53 család) foglalkoztatja (Gyulán 14, Békéscsabán 15 család). Ebbe a tevékenységbe tartozik a baromfitartás és feldolgozás, a hal tenyésztés és a hús-marha, valamint sertés tartás, illetve feldolgozás (füstölt, főtt sertéshúskészítmények, mint például a kolbász, hurka, tepertő, zsír, cigányka, füstölt szalonna, disznósajt vagy a vágott baromfi húskészítmények.). Jelentős még a zöldségtermesztés (16%), elsősorban alapanyagként (sárgarépa, paradicsom, petrezselyem, uborka, karfiol, karalábé, burgonya, cékla, hagyma, bab, brokkoli). Tej és tejtermék előállítással mintegy 30 család foglalkozik (14%). Elsősorban túró, sajt, tejföl, vajkrém, krémtúró, gomolya, brindza és sajt készítése történik. A termelők bő egytizede (11%) valamilyen gabonanövényt termeszt (kukorica, tritikálé, tönkölybúza, lucerna, napraforgó) és szintén 10%-a foglalkozik a legkülönbébb gyümölcsök (alma, szilva, barack, meggy, cseresznye, körte, eper, dinnye és szőlő) termesztésével és feldolgozásával, többnyire lekvár, szörp vagy gyümölcslé formában. A termelők további bő egynegyede (24%) fűszerpaprika vagy gyógynövény termesztésével és feldolgozásával, méhészettel, diótermesztéssel, tojás és tészta előállítással foglalkozik.

¹³ 2012. XXX. tv. a magyarnemzeti értékekről és a hungarikumokról

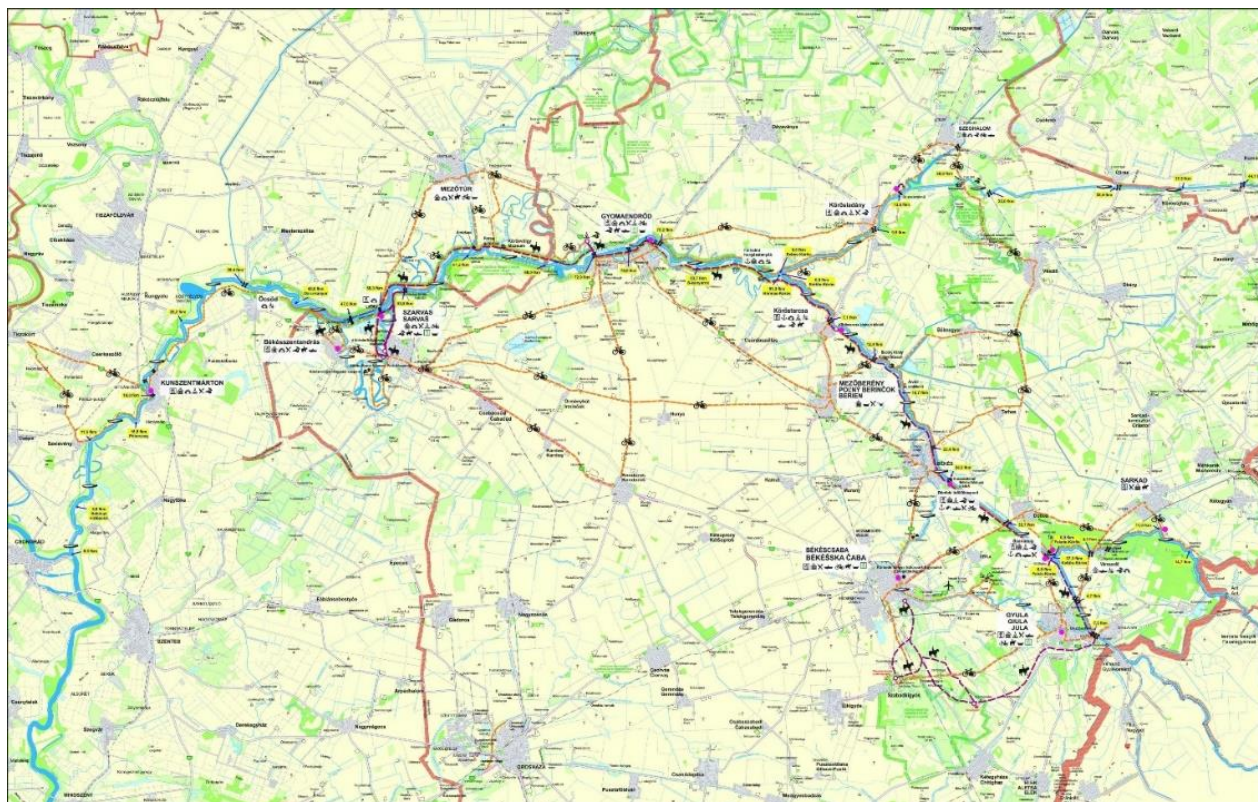
I.5. Turizmus és rekreáció

Egy terület idegenforgalmi értékét elsősorban a meglévő adottságok határozzák meg. A Körösök völgye esetében elsősorban a természeti értékeket kell kiemelni. A termál- és gyógyvizek (Gyula, Békéscsaba, Gyomaendrőd), a Körös folyók és holtágaik, tavak vízi adottságai, a védett természeti értékek (a KMNP területei), a növények, a nagyvadak, a napsütéses órák magas száma speciális lehetőségeket kínálnak. A pontszerűen előforduló jelentősebb turisztikai célpontok esetében a művi adottságok egyházi és világi emlékei, valamint az azokra sokszor ráépülő rendezvények (kongresszusi turizmus, kulturális rendezvények, néprajzi adottságok, sportesemények stb.), bírnak kiemelt jelentőséggel. Egyes esetekben a speciális forgalmi helyzet (pl. határátkelő) növelheti az adott település turisztikai potenciálját. Nagyon fontosak az emberi adottságok (vendégszeretet, nyelvtudás stb.) is, amelyek mindenfajta vendégfogadás, de különösen a falusi és az agroturizmus alapvető feltételét jelentik.

A KVNP földrajzi fekvésénél fogva nem tartozik egyetlen országosan kiemelt üdülőkörzethez sem. A kisebbek közül a „Tisza-Körös menti”, a „Köröszug” üdülőkörzetek egy része tartozik a térséghez. A VÁTI 1992-ben a térségben a Közép-békési körzetet, mint többadottságú (borvidéki, vízparti, horgászati, termálvízi, építészeti és kulturális jellegű) idegenforgalmi körzetet határolt el. A térség településeiben vonzerő-adottságok többsége önmagában jelentős egyedi vonzást nem képvisel, ezért a versenyképes kínálat kialakításához az egyes adottság-elemek összekapcsolásával „utazási csomag” összeállítása szükséges.

A KVNP adottságai elsődlegesen az (egyre inkább összefonódó) aktív- és ökoturizmus, első sorban a vízi, a kerékpáros, a gyalogos, a lovas és a horgász turizmus számára nyújt kiváló lehetőségeket (23. ábra). Az alábbiakban ezeket a kínálatokat részletezzük.

23. ábra: Aktív turisztikai útvonalak a Körösök mentén

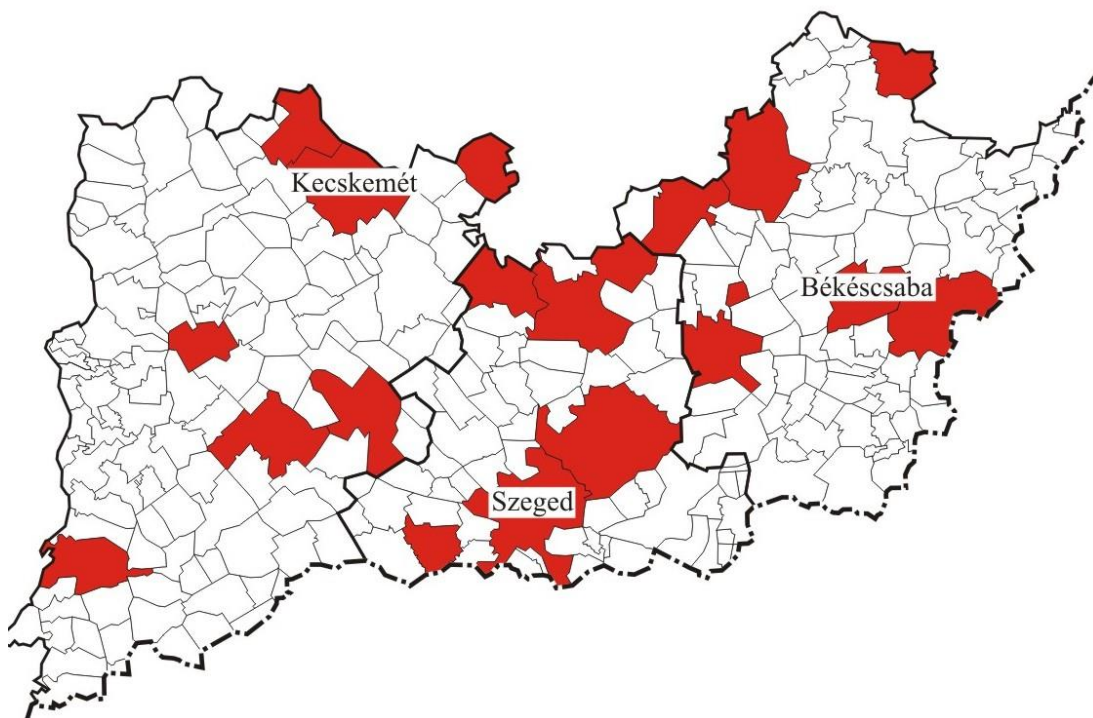
Forrás: HISZI-MAP KFT. 2010

A legnagyobb területű, az ország egyötödét kitevő Dél-Alföldi turisztikai régió a kereskedelmi szálláshelyek vendégszámát és a vendégéjszakák számát tekintve a kilenc hazai régió közül a hatodik helyet foglalja el, a vendégéjszakából 5,8 százaléknyi részesedéssel (24. ábra). A nem túl előkelő helyezés azonban jóval inkább alapvető, öröklött infrastrukturális hiányosságoknak tudható be, mintsem a turisztikai attrakciók hiányának.

A régió turisztikai térszerkezete sajátos képet mutat. Az elmúlt 20 évben egyre több település kapcsolódott be a turizmusba. Lejátszódott egy térbeli diffúzió, hiszen 1998-ban csak 78 településen regisztráltak vendégéjszakákat, viszont 2007-ben már 142 településen. Ugyanakkor még mindig erősen néhány településre koncentrált a régió turizmusa. A turisták által leglátogatottabb három településen realizálódott a régióban letöltött vendégéjszakák több mint fele. Akárcsak a '90-es évek közepén 2005-ben is Szeged, Gyula és Kecskemét adta a régióban eltöltött vendégéjszakák több 50%-át.

24. ábra: A 10 ezernél több vendégéjszakát regisztráló Dél-alföldi települések (2013)

Forrás: KSH 2013

A turistafogadás feltételeiben jelentős változások történtek az elmúlt szűk két évtizedben. A mennyiségi mutatókat tekintve 1990-hez képest nagyon jelentősen (több mint 83%-kal) nőtt a szálláshelyek férőhely kapacitása. Ugyanakkor minőségi fejlődés is bekövetkezett. 2000-ben nyitotta meg kapuit a régió első 4 csillagos szállodája Szegeden, s 2007-ben már 4 ilyen minőségű szálláshely várta a vendégeket. (Azóta további három 4 csillagos szálloda nyílt és Európai Unió források segítségével további fejlesztések vannak folyamatban.)

A turizmus kereslete is jelentősen változott a rendszerváltás óta. Az országos folyamatokhoz hasonlóan a rendszerváltást követően régióinkban is csökkenés következett be a vendégforgalomban. A vendégszám tekintetében csak 2007-ben haladta meg a régió az 1990-es szintet, vendégéjszakák vonatkozásában pedig csak megközelíteni tudta.

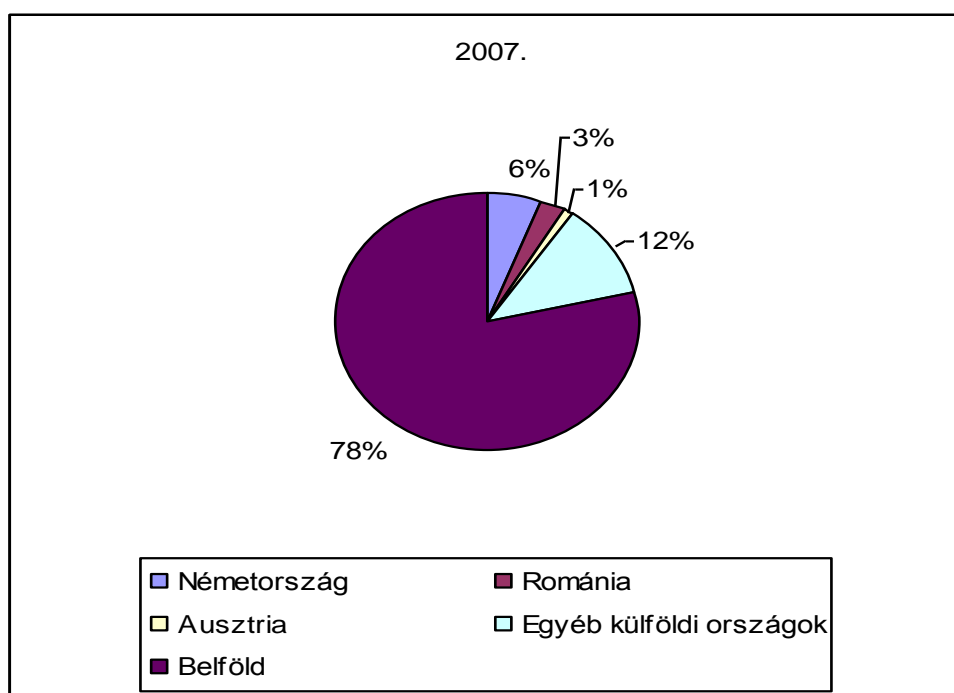
Két szempontból is jelentős átstrukturálódás következett be. Egyrészt a belföldi turizmus aránya jelentősen megnőtt, köszönhetően annak, hogy a külföldiek aránya jelentősen csökkent (az 1990-es

szint felére) és a belföldi vendégek aránya dinamikusan nőtt főleg 2003 után. A másik folyamat a megyék közötti átrendeződés volt. Bács-Kiskun és Csongrád megye vendégforgalmi adatai jelentősen csökkentek, míg Békés megye kezdeti lemaradása eltűnt, sőt 2012-ben a legtöbb vendégéjszakát tudhatta magáénak a régió három megyéje közül.

Az egyes települések vendégéjszaka-számát vizsgálva jelentős veszteségeket (20-50%) könyvelhetett el 20 év alatt Baja, Kiskunhalas, Hódmezővásárhely, de Szegeden is jelentős csökkenés volt, ugyanakkor Kiskunmajsán megkétszereződött, Gyulán pedig csaknem megnégyszereződött a turisták által eltöltött vendégéjszakák száma. 1990-től kezdődően sajnos folyamatosan csökkent a vendégek átlagos tartózkodási ideje, amit mindenképpen célszerű lenne megállítani, illetve a növekedés irányába fordítani.

A régió fő küldő piacait tekintve mindig is jelentős volt a belföldi turizmus, napjainkra azonban dominánssá vált a belföldi piac, hiszen a mind a vendégszám mind a vendégéjszakák vonatkozásában több mint 75%-os a hazai küldőterületek aránya (25. ábra).

25. ábra: A Dél-alföldi régió fő külföldi küldőpiacai a vendégéjszakák száma alapján

Forrás: Gulyás 2012

A külföldi turisták elmaradásának okai között továbbra is az egyik legfontosabb a régió kedvezőtlen megközelíthetősége. Ezen túlmenően a folyamatosan és gyorsan változó turisztikai piacon más desztinációk (pl. tengerpartok) igen kedvező áron és jó minőségű szolgáltatásokat kínálnak évről évre, ami szintén kedvezőtlenül hat nemcsak a Dél-Alföldre, hanem Magyarországra is. Mindemellett az utóbbi években hagyományos küldő piacaink többsége igyekszik otthon tartani állampolgárait, a belföldi turizmus felé irányítani figyelmüket. Ezek a hatások összességében igen kedvezőtlenül érintik a Dél-alföldi régiót.

A vendégéjszakák vonatkozásában külföldi küldő piacaink közül Németország továbbra is vezet, jóllehet több mint 40%-os csökkenés következett be az elmúlt két évtizedben. A szomszédos országok közül Románia pozíciói 2007-re javultak, sőt 2008-ban további dinamikus növekedés volt. (Vendégszám tekintetében meg is előzte Németországot.) 2009-től kezdődően ismét nőni kezdett a

Szerbiából érkező vendégforgalom, s 2011-ben már a régió harmadik legjelentősebb küldő országa volt déli szomszédunk.

A termékfejlesztés kiemelt jelentőséggel bír a turizmus terén. Különösen igaz ez a hazai turisztikai palettán sokáig elmaradottnak nevezhető Dél-alföldi régió esetén. Az utóbbi 10 év jelentős beruházásai révén, ha lassan is, de megindult egy felzárkózási folyamat, melynek eredményeként egyre több és sokszínűbb attrakciókkal, szolgáltatásokkal és színvonalas szálláshelyekkel várja vendégeit a napfényes Dél-Alföld.

A fejlesztések első hulláma a Széchenyi Terv turisztikai beruházásaiként indult el. Felismerve, hogy a vidék kiemelkedő egészségturisztikai adottságokkal rendelkezik, 2000 és 2006 között 16 jelentősebb fürdőfejlesztésre került sor, közel 8 milliárd forintos támogatással, mintegy 16 milliárd Ft beruházást generálva. Ekkor még elmaradtak a fürdőfejlesztésekhez kapcsolódó szálláshely beruházások, pedig ezekkel együtt lettek volna még profitábilisabbak a nagyszabású fürdőfejlesztések. A 2004-2006. között megvalósuló Nemzeti Fejlesztési Tervből sajnos nem volt lehetőség egészségturisztikai fejlesztések támogatására, így a korábbi fejlesztéseknek nem lett folytatása egészen a 2007-13-as tervezési ciklus kezdetéig. Az időközben elfogadott Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia és a Dél-alföldi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája is kiemelt fontosságú fejlesztési célként jelöli meg az egészségturizmus fejlesztését. Ennek megfelelően a Dél-alföldi Operatív Program (DAOP) a 7 éves időszak alatt több mint 11 milliárd Ft támogatást irányzott elő ezekre a fejlesztésekre. A további attrakciófejlesztések között múzeumok látogatóbarát fejlesztései, rendezvények infrastrukturális beruházásai, borturizmushoz kapcsolódó fejlesztések, konferenciahelyszínek fejlesztései és aktív turisztikai projektek kaphatnak támogatást.

A turisztikai fogadókészség javítása céljából szálláshelyfejlesztésekhez is nyújt támogatást a Dél-alföldi Operatív Program. 2004 előtt a régiónak a Novotel Szeged volt az egyetlen négycsillagos szállodája. A közelmúltban 7 új 4 csillagos szálloda nyitotta meg kapuit a térségben, de nemsokára egy újabb hotelboomra számíthat a régió az EU-s források allokációja révén.

Bár az utóbbi időkben olyan jelentős beruházások is történtek a régióban, mint az M5-ös autópálya Kiskunfélegyháza-Szeged közötti szakaszának átadása, amely a gazdaságnak is nagy lökést adott, illetve a szegedi és a békéscsabai reptér modernizálása – a minőségi turizmus teljesítményének nagyságrendi növekedéséhez további infrastruktúrafejlesztések szükségesek.

A Dél-alföldi régió speciális földrajzi helyzetéből adódóan mindig is fontos szerepe volt a szomszédos országokból érkező turistaforgalomnak. Igen jelentős volt a Balkán országaiból érkező vendégforgalom, különösen igaz ez Szerbiára. A turizmus szempontjából kedvezőtlen történelmi események (délszláv háború) sajnos nagyon visszavetette a hagyományos turisztikai kapcsolatokat, az utóbbi években pedig a vízumkényszer jelent akadályt. Románia vonatkozásában kiegyensúlyozottabb volt a vendégforgalom az elmúlt 20 év folyamán, és hazánk és Románia Európai Unió csatlakozása után a könnyű határátlépés révén jelentősen nőtt a keleti szomszédunkból érkező turisták száma.

A határ menti turisztikai kapcsolatok jelentőségét nemcsak régiós, hanem kormányzati szinten is felismerték. 2004 óta rendszeresen ülésezik a Magyar-Román Turisztikai Vegyesbizottság, és Magyar-Szerb Gazdasági Vegyesbizottság Turisztikai Munkacsoportja is megkezdte működését. Ezen fórumokon jó alkalom kínálkozik az országok közötti turisztikai kapcsolatok fejlesztését célzó együttműködések kialakítására, és a jelenlegi problémák, gátló tényezők megszüntetésére.

Mindezek mellett Európai Unió források (Interreg, ETE, IPA programok) is segítik a határ menti turisztikai együttműködések keretében kidolgozott turisztikai projektek megvalósulását. A 2007-től kezdődő EU-s tervezési ciklusban az Európai Területi Együttműködési (ETE) program biztosít a határon

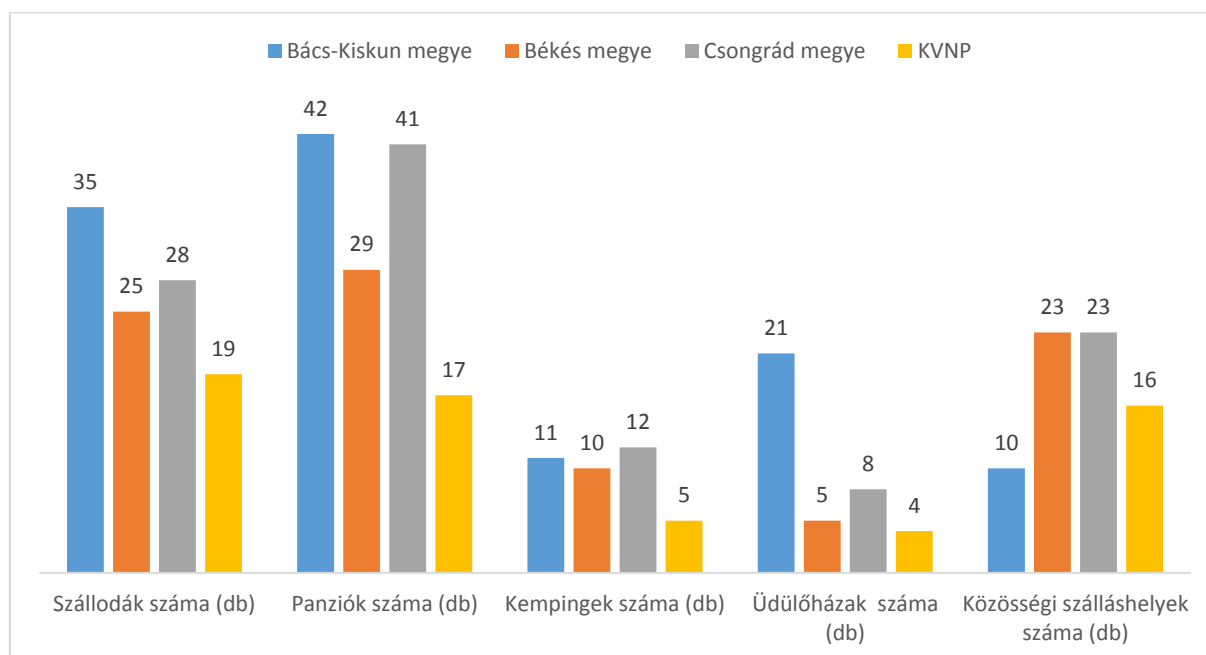
átnyúló turisztikai fejlesztésekhez forrásokat. Ebben kimondottan turisztikai fejlesztésekre 3,37 millió EUR áll rendelkezésre.

Nagy hagyományokkal bírnak mind magyar-román, mind magyar-szerb viszonylatban a testvérvárosi kapcsolatok. A hagyományos testvérvárosi kapcsolatok turisztikai tartalommal történő feltöltése, ezen meglévő kapcsolatok turisztikai dimenziójának felerősítése nagyban hozzájárulhatna a turistaforgalom kölcsönös növekedéséhez. (pl. turistacsoportok kölcsönös látogatása a testvértelepülésekre)

A földrajzi közelség, a régió gazdag turisztikai kínálata és a történelmi kapcsolatok révén nagy tartalékok rejlenek a határ menti turizmus és a határ menti turisztikai kapcsolatok fejlesztésében. Mint a román példa is bizonyította jelentős fejlődés és forgalomnövekedés várható Szerbia irányából is az eurointegrációs folyamat felgyorsulása után. Addig is közös turisztikai projektek megvalósítása, a határon átnyúló tematikus turisztikai útvonalak kidolgozása, a kormányzati együttműködés erősítése és hatékony, célcsoport orientált marketing tevékenység nagyban segítheti a fejlődést.

2012-ben 61 kereskedelmi szálláshely működött a natúrpark településein. Ebből 19 db szálloda, 17 db panzió, 16 db közösségi szálláshely, 4 db üdülőláza és 5 db kemping. Összes kereskedelmi szálláshely szállásférőhelyeinek száma - megye háromnegyede - 5.542 db. A natúrpark falusi, aktív és ökoturisztikai profiljába leginkább illő egyéb (korábban magán) szálláshelyek vendéglátóinak száma összesen 579 db, azaz a megye magán szállásadóinak 83%-ka e településeken található meg (26. ábra és 8. táblázat).

26. ábra: Kereskedelmi szálláshelyek száma (2012)

Forrás: KSH 2013

8. táblázat: Turizmus fő mutatói (2012)

	Szállodák szállásférőhelyei nek száma (db)	Összes kereskedelmi szálláshely szállásférőhelyei nek száma (db)	Szállodák száma (db)	Panziók száma (db)	Kempingek száma (db)	Üdülőházak száma (db)	Közösségi szálláshelyek száma (db)	A kereskedelmi szálláshelyek egységeinek száma (db)	Falusi szálláshelyek vendéglátóinak száma (db)	Egyéb (2009-ig magan) szálláshelyek vendéglátóinak száma összesen (db)
Dél-Alföld (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád)	7796	30330	88	112	33	34	56	323	196	1424
<i>Bács-Kiskun megye</i>	2511	8807	35	42	11	21	10	119	85	358
<i>Békés megye</i>	2405	8763	25	29	10	5	23	92	19	695
<i>Csongrád megye</i>	2880	12760	28	41	12	8	23	112	92	371
KVNP	1956	6542	19	17	5	4	16	61	4	579
%	81%	75%	76%	59%	50%	80%	70%	66%	21%	83%
Békés										5
Békéscsaba	261	1057	6	1	1		2	10		27
Békésszentandráshely		20				1		1		110
Csárdaszállás										
Doboz		105			1			1	1	1
Gyomaendrőd	70	1227	1	4	2		3	10	3	75
Gyula	1386	3017	9	7	1	2	5	24		306
Köröstarcsa										
Mezőberény		30		1				1		
Sarkad										
Szarvas	189	986	2	2		1	6	11		48
Kunszentmárton		23		1				1		3
Mezőtúr	50	77	1	1				2		4
Öcsöd										

Forrás: KSH 2013

A Dél-alföldi kereskedelmi szálláshelyeken 2012. évben 120.819 vendég 397.839 vendégéjszakát töltött el. A térség ezzel a vendégek számát tekintve a megyei vendégforgalom 85 %-át, a vendégéjszakák számát tekintve 80 %-át mondhatta magáénak.

A térségen belül a turizmus motorja elsősorban Gyula, Békéscsaba és Szarvas. Együttesen a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák 94%-t tudhatták magukénak 2012-ben. Közülük is kiemelkedik Gyula, hiszen kétharmadát fogadja a natúrparkba érkező vendégeknek.

A turizmusnak az adott térség gazdaságán belüli súlyát legjobban GDP-ből való részesedés jelzi. A Dél-alföldi régióban 2000-ben az összes gazdasági ág GDP-jének 1,4%-át adta a szorosan vett turisztikai szektor (szálláshely szolgáltatás és vendéglátás). 2002-re 1,7%-ra, 2012-re 3,05%-ra nőtt az ágazat részesedése a régió bruttó hazai termékéből. A turizmus valós gazdasági szerepének megítéléséhez a hozzá kapcsolódó szektorokkal és multiplikátor hatásával együtt kell számolnunk. A hazai GDP-ből a

turisztikai szektor a hozzá kapcsolódó tevékenységekkel és multiplikátor hatásával együtt a GDP 8-8,5%-kal részesedik. Becsült adatok alapján a megyében is hasonló nagyságrendet képvisel.

A turizmus az egyik olyan ágazat, amely egy határozott irányvonalat követő, tudatos fejlesztési folyamat eredményeképpen viszonylag gyorsan jelentős bevételeket hozhat a térségnek, s hozzájárul a gazdaság diverzifikálásához is. A Körösök Völgye Natúrpark turisztikai fejlesztéseinek is illeszkednie kell a fenntartható turizmusfejlesztés koncepciójába. A környezeti és pénzügyi (gazdasági) fenntarthatóság mellett nagyon fontos a társadalmi elfogadottság (fenntarthatóság) is, hiszen a megvalósult és megvalósuló fejlesztések csak így szolgálhatják igazán az emberek életminőségének javulását.

I.5.1 Vízitúrák¹⁴

Nagyon kevés olyan terület van ma Magyarországon, amely a sok évszázados természetátalakítási folyamatok ellenére szinte érintetlen harmóniában tudott megmaradni. A Körösök, a Körösök völgye környezeti értékei sokakat csábítanak e csodálatos térség megismerésére, ezért nem meglepő, hogy a kor társadalmának turisztikai igényei az aktív és az ökoturizmus elterjedését hozták erre a vidékre is.

A Körösök tájegysége a romániai Erdélyi-szigethegységtől egészen a Tiszáig hálózta be a Kárpát-medence középső területét, egyedülállóan változatos és igen gazdag természeti környezetet teremtve. Fontos megemlíteni, hogy a Körösök Magyarország legtisztább vizű folyói közé tartoznak.

A vízi közlekedés, valamint a vízi túrázás a Körösökön egyáltalán nem új keletű dolog, viszont rangjához méltó helyére a szervezett vízi túrázás szempontjából csak az utóbbi években került. A Körösök mentén megjelentek a kishajókikötők, a szabad strandok, egyéb vendéglátó- és pihenőhelyek, melyek immáron felkészülten várják a pihenni vágyó vízi túrázókat a folyók mentén.

Szerte a Körösökön évről évre egyre több olyan – a vízi túrázást, a vízi sportokat népszerűsítő – nyílt program kerül megrendezésre, mely figyelemfelhívó célján kívül több száz érdeklődőnek nyújt felejthetetlen túra- és sportélményeket.

Ilyenek például az „Egy hajóban evezünk” vízi túra, a „Körösök Völgye Határtalan Vándortúra”, a Kenu Maraton, az Élővíz-csatorna emléktúra, a Sárkányhajó-fesztivál, és még sorolhatnánk.

I.5.2 Kerékpártúrák¹⁵¹⁶

A kerékpár, a kerékpározás az egyik legelterjedtebb közlekedési eszköz és közlekedési forma az alföldi, tájakon, településeken. Ez alól a Körösök völgye, mint tájegység sem kivétel. Majdnem minden itt élőknek van kerékpárja, és azt nem csak, mint sporteszközként, hobbiból használja, hanem igen szerves részét képezi a helyi közlekedésnek. A környék településein, és a településeket összekötő fő közlekedési utak mentén egyre több az új kerékpárút.

Kevés hely van még az országban, ahol a kerékpárosoknak ilyen jó lehetőségeik vannak a túrázáshoz. Békés megyében található az ország kerékpárútjainak 10%-a. Ezek közül több is van (12), amely településeket összekötő kerékpáros-korridor. Az év legnagyobb részében járható gátkoronák megsokszorozzák a kerékpárutak hosszát. A Körösök gátjain Csongrádtól a román határig, sőt most már azon túl is tekerhetünk autómentes, csöndes, csodaszép környezetben, így folyóink az ökológiai folyosó mellett aktív turisztikai útvonalként is szolgálnak. Bekapcsolva a kerékpárutakat, igénybe véve az alsóbbrendű közutakat, valamint földutakat, a teljes régió biztonságosan bejárható. A Körösök mentén keletről nyugatra haladva jutunk el a csongrádi torkolatig. Habár a vidék elsősorban

¹⁴ Vízitúrák leírásai (6. sz. melléklet)

¹⁵ forrás: www.sarretitura.hu és www.szazlabuprogram.hu

¹⁶ Kerékpártúrák leírásai (6.sz. melléklet)

mezőgazdasági jellegű kultúrtáj, a gátak között és a holtágak mentén fennmaradt az egykori vizes élővilág, ahol régi vadságában burjánzik az élet. A valamikori puszták maradványaira, a szikes tavakra és az ott halászó védett madarakra is könnyen rábukkanhatunk. Mindezekhez társul a folyók, holtágak tiszta vize, illetve az ipari és közlekedési szennyeződésektől mentes tiszta levegő. Másodszor a kulturális, történelmi, néprajzi emlékek sokasága az, ami itt fellelhető. A több ezer éves kunhalmoktól, földváraktól a téglavárakon, templomokon, kastélyokon át egészen a különböző ipartörténeti emlékekig (szélmalom, gabonasiló, gőszivattyú), változatos az emberi teremtőmunka példáinak tárháza. Harmadszor a termál- és strandfürdőkben való regenerálódás, pihenés is lehet a cél. Negyedszer a régió kiváló gasztronómiáját is érdemes kipróbálni, gondoljunk csak a csabai, illetve a gyulai kolbászra vagy a békési szilvapálinkára.

I.5.3 Gyalogtúrák, természetjárás¹⁷

A természetben lenni, „járni” azt, a civilizáció által mind jobban „bezárt” ember alapvető igénye. Ez a kíváncsi nem feltétlen tükrözi az ökoturizmus fogalmaiban megjelenő látogatóközpontok, tanösvények által közvetített ökológiai tárgyú tudásgyarapodást, hanem megelégszik a természet pusztá létével, annak közvetlen közelségében való tartózkodással.

A természetjárás nem kötött fogalmi rendszerű tevékenység: egyénre szabottan jelenthet egy kellemes sétát, de akár igazi sportteljesítményt is, amely egyaránt megvalósulhat jelzett túraútvonalakon vagy csupán egy csendes, folyóparti sétában. Közös, íratlan szabályt inkább a természetes környezetekben való viselkedés jelent, amelynek alapja a természeti értékek megóvása, védelme.

A Körösök völgyének alföldi területei talán első pillantásra nem rendelkeznek olyan klasszikus természetjáró helyszínekkel, mint a hegyvidékek vagy egyéb nagyobb összefüggő természeti területek, de alaposabban szemrevételezve a tájat, előtűnik az a mozaikos egység, amely a hajdani őstermészet pusztá-, sztyepp- és erdőfoltjaiban, illetve a folyóvizek még ma is egybefüggő zöld folyosóiban öröklődik. A természetjárás útvonalai egy ilyen erősen átalakított tájon persze nem korlátozódhatnak csupán a sokszor egymástól elszigetelt természeti egységekre. Különösen a jelzéssel ellátott alföldi túraútvonalak jellemzői, hogy a környező településeket, külterületeiket, azok természeti, történelmi és kulturális látnivalóit fűzik fel.

Az Alföldi Kéktúra

Az Alföldi Kéktúra hazánk második leghosszabb túraútvonala. Az 1990-es években vetődött fel az ötlet, hogy a középhegységeinket és a Dunántúlt átszelő kéktúrák folytatásaként létre kellene hozni az Alföldet bemutató hosszútávú turistautat is. Többszöri nekifutásra végül 1996-ban adták át a Szekszárdtól Sátoraljaújhelyig tartó 850 km-es kék jelzést. A kék jel áthalad a Gemenci-erdőn, a Bácskán, a csongrádi Homokháton, az Alsó-Tisza mentén, a Maros-Körös közén, a Körösök völgyén, a Nagy- és a Kis-Sárréten, a Hajdúságon, a Nyírségen, a Rétközben, hogy a Bodrogek után érjen véget. (www.kvte.hu)

Mályvád Teljesítménytúrák

A Körösök völgyének magyarországi területeit tekintve talán a mályvádi területek adhatnak leginkább klasszikus túraélményeket. Mályvád tulajdonképpen Békés megye, de az egész alföldi táj legnagyobb egybetartozó erdőterületeit jelenti, amelynek természeti jelentőségét nagyban emeli az a tény, hogy északi határa több mint tíz kilométeren keresztül az országba Romániából belépő Fekete-Körös szinte teljesen szabályozatlan, igen vadregényes szakasza. A táj szépségéhez hozzátartozik, hogy tiszta időben a Fekete-Körös gátjáról kelet felé tekintve feltűnnek a bihari tájak merész hegyvonulatai, a Körösök

¹⁷ Gyalogtúrák leírásai (6. sz. melléklet)

igéző forrásvidékei. Egy kellemes természetjáró túrához Mályvádon éppen ezért nem is kell egyéb, mint végigyalogolni a gáton és élvezni a természet balról és jobbról is szinte karnyújtásnyira lévő közelségét. Persze érdemes felfedezni az erdőt is, hiszen a jelzett túraútvonalakon szép erdei tájon barangolhatunk: felkereshetjük a hazánk ezredik védett területét jelentő bányaréti őstölgyest, illetve az erdőben kacskaringózó egykori Körös-ágakat, miközben a gazdag élővilág tanúbizonyságaként az ország egyik legnagyobb dámvadállományának sok helyen fel-felbukkanó egyedeibe botolhatunk. Bár a nagyszámú dámszarvas-populáció ellenére ezeknek az erdőterületeknek nincsenek vadaskertként elzárt szakaszai, nem árt tudni, hogy szeptemberben, októberben és novemberben a vadászati szezon miatt az erdő területére tilos és veszélyes belépni.

A mályvádi erdőkben a Körösök Völgye Turista Egyesület minden évben megrendezi a Mályvádi Teljesítménytúrákat, ahol különböző távokon – rendszerint 30 km és 50 km – gyalogosan és kerékpárral indulhatnak a résztvevők (27. ábra). Mályvád kiemelkedő természeti értékeit jelzi, hogy ezeken a túrákon minden évben száz-kétszáz fő közötti nevező indul annak ellenére, hogy az erdei utak egyes szakaszai – főként kerékpárral – nehezen járhatóak.

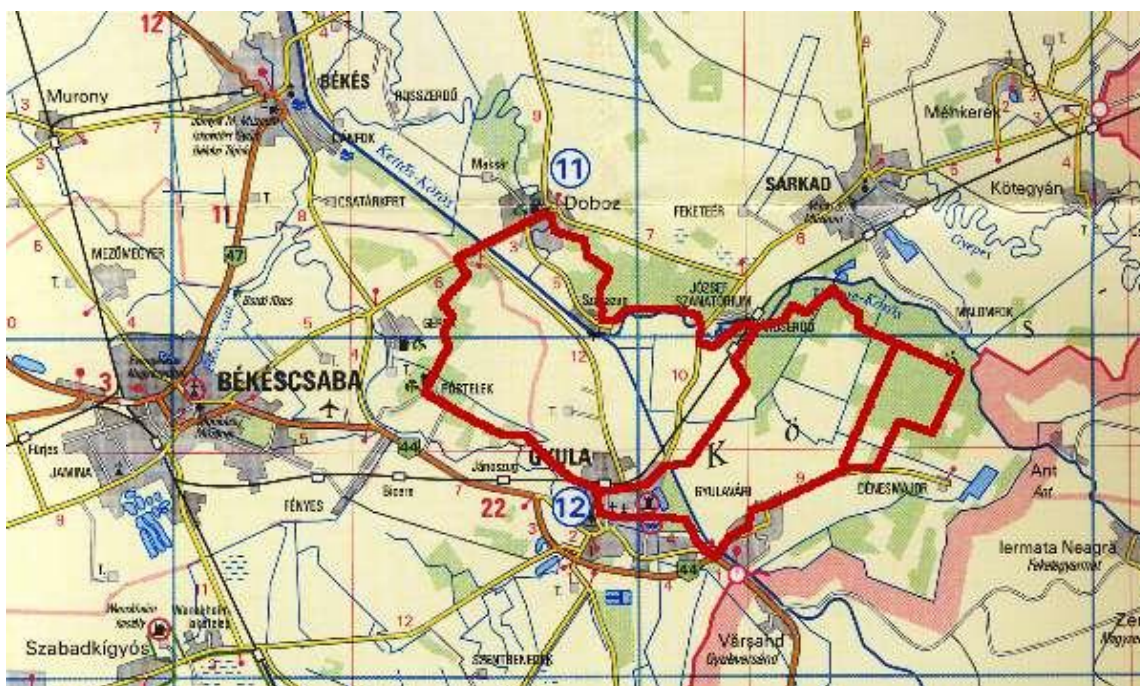
Ajánlott túraútvonalak:

Piros sáv: Solymos–Török-erdő–Keszi-erdő–Mályvádi őstölgyes (6,6 km – 1 óra 40 perc)

Piros sáv: Mályvádi őstölgyes–Halas–Sitka–Városerdő (8,4 km – 2 óra 10 perc)

Jelzés nélkül: Anti gátórház–Sitka–Városerdő (13 km – 3 óra 15 perc)

27. ábra: A Mályvádi teljesítménytúra útvonala

Forrás: www.korostura.hu

A Mályvád Teljesítménytúrák a Körösök Völgye Turista Egyesület által évente egy alkalommal megrendezett túra jellegű sportesemény. A rendezvény célja a Békéscsaba - Gyula környékén található természeti értékek bemutatása szervezett körülmények között. A túra hagyományosan augusztus végén, általában a hónap utolsó szombatján kerül megrendezésre, gyalogosoknak 4, kerékpárosoknak 1 távon.

A rendezvény teljesítménytúra besorolása, vagyis a túrázók előre kijelölt útvonalon, vezető nélkül, egyénileg vagy csoportosan, nem verseny jelleggel haladnak végig. A távokat az előre megadott ellenőrző pontok érintésével, a megadott szintidőn belül kell teljesíteni. A résztvevők nevezési díj ellenében ellátást (hideg-meleg ételt, vizet, igazoló füzetet térképpel), sikeres teljesítés esetén díjazást (jelvényt vagy kitűzőt) kapnak.

Az útvonal kiemelt értéke az eldugott, csak kevesek által ismert Mályvádi-erdő, amely hazánk ezredik természetvédelmi területe. Ezen túl számtalan egyéb látnivalót érint az útvonal: a középkori gyulai téglavárat és a Várfürdőt, a Duzzasztót, az Almássy Wenckheim kastélyt Gyulaváriban, a Fekete-Körös változatos medrét, a városerdei és szanazugi üdülőtelepeket, XI. századi Sámson várának kaputornyát az ősi Doboz falu mellett, illetve a Pósteleki kastélyparkot.

Három Város Teljesítménytúrák

A Háromváros túra a békéscsabai Körösök Völgye Turista Egyesület tavaszi teljesítménytúrája. Az útvonal a közép-békési térség három városát: Békést, Békéscsabát és Gyulát köti össze. A túra célja, hogy az itt élők számára megmutassa a három város határában haladó turistautakat, kedvet hozva ezzel a rendszeres természetjáráshoz.

A nem túl megerőltető túra gyalog, kellemes sétatempóban, akár kisebb gyerekekkel is teljesíthető. A gyalogosok, a kerékpárosok és a vizeitúrázók is több résztáv közül választhatnak (lásd lentebb). A túra útvonala jól jelzett turistautakon, a településeken kívül jellemzően erdei-ligetes környezetben vezet.

A túrák bejárása egyénileg vagy csoportosan - külön túravezető nélkül - történik. Nem versenyről van szó. Az érintett településeken, illetve azok között egy-egy előre megadott ponton (az ellenőrző pontokon) bélyegezni kell, ezzel lehet igazolni a túra teljesítését. Minden induló igazolólapot kap rövid útleírással és térképpel, a célban, és a nagy táv felénél pedig elemőzsiát és innivalót. A túra teljesítéséért kitűző jár.

A túrák útvonalai

A résztávok alapja a Békés - Sikkony - Békéscsaba - Póstelek - Gyula közti 33 km-es turistaút, illetve az ennek egyes részeit körtúrává bezáró Sikkony - Gerla - Póstelek turistaút.

Gyalogosoknak: (5 választható táv) A 33 km-es "alaptúra" a teljes Békés - Békéscsaba - Gyula útvonalat bejárja. A két gyalogos résztáv ennek első (13 km-es) és második (20 km-es) szakaszát mutatja be. Ezen felül van egy kisebb családi túra Békéscsabáról a Bandika-fához és vissza (9 km), illetve egy 27 km-es kör. Utóbbi Békéscsabáról Bandika-fa - Sikkony - Gerla - Póstelek érintésével halad (vissza Békéscsabára).

Kerékpárosoknak: (3 választható táv) Szintén választható a Békés - Békéscsaba - Gyula útvonal 33 km-es távja. Ennél hosszabb túra a Békéscsaba - Gyula - Békéscsaba útvonal 40 km-es távja. Kerékpárral is lehet indulni a 27 km-es körtúrában: Békéscsaba - Bandika-fa - Sikkony - Gerla - Póstelek - Békéscsaba útvonalon.

Vízitúráknak: (4 választható táv) A vízitúra az Élővíz-csatornán halad, jellegéből adódóan lazán követi a gyalogos táv útvonalát (pl. Pósteleket nem érinti). Itt is választható a 33 km-es "alaptáv" (Békés - Békéscsaba - Gyula), vagy a 27 km-es "Csabai kör". Ezen felül lehet indulni a 13 km-es Békés - Békéscsaba szakaszon, vagy a 9 km-es Békéscsaba - Bandika-fa - Békéscsaba szakaszon.

Ökoturizmus a védett területeken

A természet iránt vonzódó turisták egyik első számú célpontjai – kiemelkedő értékeik miatt – a Körös-Maros Nemzeti Park által kezelt védett területeket érintik. A nemzeti park igazgatása alá mozaikos rendszerben 13 részterület tartozik, melyek közül 4 a natúrpark térségét is érinti: Dévaványai-Ecsegi-puszták, Kígyósi-puszták, Körös-ártér, Cserebökény. Ezeken túl természetvédelmi területként a kezelésébe tartozik a Dénesmajori Csigás-erdő Természetvédelmi Terület, a Szarvasi Arborétum Természetvédelmi Terület, illetve a Szarvasi Történelmi Emlékpark Természetvédelmi Terület. Ha e területeket szeretnénk felfedezni, ajánlatos előtte kellően tájékozódni, hiszen a nemzeti park területére egyrészt külön szabályrendszer vonatkozik, másrészt bizonyos részei turisták, természetjárók számára nem látogathatóak.

A természeti értékek közül mindenképpen említést érdemelnek a helyi védett értékek is, amelyeket a Körösök-vidéken zömében idős famatuszálemek, facsoportok, kastélyparkok jelentenek. Ezeknek a felkeresése izgalmas és szinte kimeríthetetlen természet közeli élményeket jelent, hiszen Békés megye 231 helyi védettséggel a vidéki megyék sorában a védett értékek számát tekintve elsőséggel büszkélkedhet.

Mint már említettük, a térség kevés klasszikus természetjáró helyszínnel büszkélkedhet, helyette azonban a folyóvizet kísérő gátak koronája szolgálhat kitűnő és egyben általános gyalogtúra-útvonalként. Több száz kilométernyi, száraz időben elsőrangúan járható terepet jelent ez, ahonnét – mintegy kilátóból – remekül belátható a szépséges alföldi táj.

I.5.4 Lovas túrák¹⁸

A Körösök völgye természeti szépségekben gazdag vidékét bejárhatjuk gyalog, kerékpárral, de lóháton is. Az itt kanyargó folyók, holtágak partjai, az erdei és pusztai utak kiváló lehetőséget adnak a lovas túrázásra. Gazdag építészeti örökségek, történelmi emlékek sokasága teszi vonzóvá a lovas ember számára is ezt a tájat.

Az ország délkeleti szegletén pezsdülő lovas élet hívja fel a lovat, a lovassportot és a lovas turizmust szerető és művelő emberek figyelmét. A ló már hat évezrede kíséri az embert, a kocsi versenyek kora is meghaladja a két és fél évezredet. A Körösök völgyében a lovas hagyományok ehhez képest fiatalnak számítanak. A korabeli tudósításokban azonban már olvashatunk az 1890-es évektől rendszeressé váló békéscsabai lovasversenyekről, a szarvasi gazdák 19. századi tenyésztői munkájáról, később a 100 km-es távhajtó versenyek izgalmairól.

A mai lovas bázisok szívesen vállalják és elevenítik fel a lovas hagyományokat, örömdetes, hogy a lótenyésztés és lovassport is újra fellendülőben van ezen a vidéken. Az utóbbi évtizedben az idegenforgalom, ezen belül a lovas turisztika iránti érdeklődés is megnőtt. Ma már a lehetőségek széles tárháza fogadja az idelátogatókat: sétakocsikázás, futószáras lovagoltatás, túralovaglás, túrakocsikázás, gyógylovagoltatás, lovasoktatás, panziós lótarás, lovas szánkózás. Békéscsabán hét működő fedett lovarda biztosítja, hogy szezonon kívül is hódolhassanak kedvenc sportjuknak a lovasok. A lovasrendezvények száma megsokszorozódott, a versenysport mellett a lovasbemutatók – csikósok, lovas tornászok, díjlovasok, díszes fogatok – is részei a programoknak.

Pegazus Lovasiskola

Békéscsabán, a Csányi és a 4-es Honvéd utca végén, 5 percrenyire a városközponttól, 60 hektár területen található a **Pegazus Lovasiskola**.

Lovas szolgáltatások:

---

¹⁸ Lovas túrák leírásai (6. sz. melléklet)

Lovasoktatás

- Lovagoltatás (futószáron, tereplovaglás)
- Fogatozás (pusztakocsi, sétakocsikázás)
- Lovas csillagtúra
- Lovardalátogatás
- Lovassport (díjugratás, versenyszervezés)
- Bértartás
- Lovastáboroztatás

A csodálatos környezetben több **istálló, fedett lovarda, homokos és füves pályák** várják a lovaglász szerelmeseit, a lovasiskolát körülölelő hatalmas rét **tereplovaglásra** csábítja az érkezőt. A Dél-Alföld legnagyobb működő lovasiskolájában év közben folyamatosan zajlik a **kezdők és haladók oktatása**, illetve szakképzett edzők segítségével **díjugrató versenyre való felkészítés**.

Nyaranta a gyerekeket **lovastábor** várja. Évente két alkalommal **díjugrató** és két alkalommal **gyerekügyességi lovasversenyt** is szerveznek. Minden versenynap egy kellemes **családi nap** is, hiszen a család minden tagjának színes programot kínál.

Előzetes bejelentkezéssel lehetőség nyílik **„hétvégi lovastanodában”** való részvételre, ahol az érdeklődők egy délelőtti folyamán választ kaphatnak **„a hogyan legyél jó gazdi”** kérdésre, nélkülözhetetlen ismereteket szerezhetnek meg az istállózás alapjairól, az etetésről, a felszerelésekről, a helyes lovaglótechnikáról, a lóval való foglalkozásról, emellett kocsikázás, játszóház is szerepel a programban.

A **kisállat-simogatóban** barátságos kecskék, birkák, nyulak várják a gyerekeket. A lovasiskola kitűnő helyszíne **családi és egyéb rendezvényeknek** is.

Remonda Szabadidős, Lovas- és Sportegyesület

A **Remonda Szabadidős, Lovas- és Sportegyesület** Békéscsabán várja a lovakat, a **természetet kedvelő** és kikapcsolódni vágyó vendégeit. A Remonda-tanya a Dobozi úton, az úgynevezett **„nagy kanyarnál”** található. Gépkocsin kívül kitűnően megközelíthető kerékpárral a Dobozra vezető kerékpárúton, de elérhető helyi járatú autóbuszsal is.

Az egyesület fő tevékenységi körei:

- lovagoltatás
- lovasoktatás
- terep- és túralovaglás
- rendezvények szervezése, lebonyolítása
- lovas hagyományőrzés, lovas bemutatók szervezése
- séta- és túrakocsikázás, télen lovasszánosítás
- nyári lovastábor
- versenyrendezés (gyerekügyességi verseny)

A látogatókat igazi **tanyasi környezetben** fogadják. A lovagláshoz, lovasoktatáshoz **pónilovak és nagy lovak** állnak rendelkezésre. A lovas programok mellett, igény szerint **ugrálóvárákat, kézműves-foglalkozást, játszóházat** biztosítanak. Az érdeklődők megismerkedhetnek az **íjászat** rejtelmével is. Rendezvényeiken, nyári táboraikban szívesen látják a fogyatékos gyerekeket, akik **lovasterapeuta, gyógypedagógus** és **lovasedző** közreműködésével vehetnek részt a programokon. A tanya területe

alkalmas **gyerekzsúrok, családi, baráti** társaságok összejöveteleinek lebonyolítására, amelyek keretén belül lehetőség van **bográcsozásra, szalonnasütésre**. Szívesen fogadnak **kiránduló csoportokat**, vállalják **gyereknap, családi nap** megszervezését, lebonyolítását. Lovas túrázás mind **nyeregben**, mind **lovas kocsin** megoldható. Igény szerint **szállásról** is gondoskodnak.

Szolgáltatásaikkal – lovagoltatás, ugrálóvárak, játszóház, arcfestés, henna, játékkuckó, kézműves-foglalkozás – bármilyen rendezvényre, helyszínre kitelepülnek.

Békéscsabai Nimród Lovasegyesület

Az egyesület célja a lovassport népszerűsítése, a lovaskultúra és a lovas hagyományok ápolása.

Az egyesület tevékenységi körei:

- lovasoktatás szakedzővel
- lovagoltatás (futószáron, önállóan)
- nyári lovastáborok
- versenyszervezés, versenyeztetés (díjugratás, gyermekügyességi)
- sétakocsikázás a városban, a környéken
- lovastúra-szervezés (igény szerint)
- szabadidős tevékenységek szervezése és lebonyolítása

Az egyesület székhelye a **Nimród-lovastanya**, mely Békéscsaba külterületén, a városközponttól autóval alig 10 percre található. A város zajától távol, **családiás környezetben** fogadják a lovaglás és a lovak szerelmeseit egész évben. Hamisítatlan **alföldi tanya** várja a látogatókat, ahol a rossz idő sem akadály, hiszen **fedett lovarda** áll rendelkezésre. A lovardában **képzett lovak**, a kisebbeket **pónilovak**, a nagyobbakat **oktatólovak** várják. Az érdeklődők betekintést nyerhetnek a lovas élet rejtelseibe, testközelből ismerkedhetnek meg a **tanyasi élet** és a **lovaglás szépségeivel**.

A lovastanyán szeretettel várják a kirándulni, kikapcsolódni vágyó **felnőtt- és gyermekcsoportokat** is, akik a lovakon kívül barátságos **tanyasi háziállatokkal** is megismerkedhetnek.

Előzetes bejelentkezéssel, a lovagláson túl, lehetőség nyílik állatok simogatására, szabadtéri főzésre – bogrács, kemence, grillezés, szalonnasütés –, szabadtéri játékokra, kézműves-foglalkozásokra, lovas kocsikázásra. Vállalják osztálykirándulások lebonyolítását, szülinapi partik rendezését, télen – igény szerint – „látványdisznótorok” szervezését. Csapatépítő tréningek kitűnő helyszínékként is választható a Nimród-lovastanya.

Bábolnai Arab Lovasfarm

A **Bábolnai Arab Lovasfarmon** szeretettel várnak minden **lószerető, sportolni, kikapcsolódni vágyó** vendéget. A lovasfarm könnyen megközelíthető a 44. sz. főúton, Békéscsaba és Gyula között, a pósteleki, illetve a repülőtéri leágazástól 2 percre.

Lovas szolgáltatások:

- Fedett lovarda
- Lovasoktatás
- Lovagoltatás (futószáron, tereplovaglás)
- Lovas csillagtúra, vonaltúra, körtúra szervezése

- Lovardabemutató (istállólátogatás, méneslátogatás)
- Versenyeztetés (díjugratás, távlovaglás)

A lovasfarm nevében is viseli a „**bábolnai arab**” jelzőt, hiszen a tulajdonos elkötelezett arabló-tenyésztő. Vallja: a SHAGYA arab ló **barátságos, emberközpontú** viselkedésével, kiegyensúlyozottságával a **lovas ember ideális partnere**. Az istállólátogatás vagy a ménes megtekintése során megismerkedhetnek ezzel a kiváló lófajttal. A fajta kiválóan alkalmas távlovaglásra, ebben a szakágban megyei bajnokok sorát tudja magáénak a Bábolnai Arab Lovasfarm. A **pósteleki erdő**, mint természetvédelmi terület, kiváló helyet biztosít a **tereplovaglás, sétakocsikázás** számára. Télen a **lovas szánkózás** nyújt egyedülálló élményt. A lovasoktatást jól képzett lovasoktatók irányításával végzik. A **fedett lovardában** az időjárástól függetlenül tudják vállalni a lovagoltatást. A lovas tudásától függően **önállóan**, illetve **futószáron** is van lehetőség lovaglásra. A lovas túrán **képzett vezetővel** vehetnek részt a lovagolni tudó vendégek. Bebarangolhatják a pósteleki erdőt, de igény szerint választhatnak a **pósteleki túraajánlatból** hosszabb útvonalat is.

Szaszák Ádám farmja

A Békéscsaba központjától 2 km-re található **hagyományőrző farm** tanyasi életmóddal, a kolbászfesztiválon díjnyertes saját **házi készítésű kolbással** fogadja a vendégeket. Szaszák Ádám vállalkozó **gazdag kocsikínálatával** áll a „kalandvágók” rendelkezésére. A **bérelhető kocsikkal sétakocsikázás, túrakocsikázás** vehető igénybe. Téli időszakban **10 személyes lovas szán** áll a vendégek rendelkezésére.

Magyar Imre Díjlovagló Egyesület

Az egyesület tagjai a **pósteleki kastélyparkban** egy kifejezetten lovasbemutatók számára kialakított pályán vállalnak **barokk lovasbemutatót** gyönyörű lovak közreműködésével. A muskétásnő legendája című előadás során a **lovaglás művészi fokával**, az **íjászattal**, a **lovasok ügyességével** ismerkedhetnek meg a nézők. Az előadás végén **lovaglási és hintőzási lehetőség** is várja az érdeklődőket. A bemutató családi, baráti rendezvények és céges összejövetelek programját is színesítheti, élményekben gazdaggá teheti.

Békésszentandrás Hunyadi Mátyás Lovas Egyesület

A **Békésszentandrás Hunyadi Mátyás Lovas Egyesület** 2007-ben alakult. Az egyesület tagjai jelenleg **9 versenyfogattal** rendelkeznek, melyek közül többen részt vesznek **amatőr és megyei fogathajtó versenyeken**. Két fő **csikósbemutatóval** készül az elkövetkezendő évekre.

Lehetőségeik:

- sétakocsikázás
- lovasbemutató
- versenyszervezés
- fogathajtó-edzőtábor

A **lovaspályát** 2008 tavaszától lehetőségeik szerint alakították ki, tették alkalmassá **versenyzésre** (földmunka, füvesítés, fásítás, akadálypark létesítése). 2009-ben és 2012-ben tovább bővítették az

akadályparkot, valamint a **maratonpályát**, ami a megyében igen kevés lovasegyesületnél található. A lovaspálya így kitűnően alkalmassá vált **fogathajtó-edzőtáborok** számára is. **Szállás a környező üdülőövezetben** megoldható.

Az egyesület nemcsak községi és egyéb rendezvények kísérőprogramját adja minden évben, hanem saját, önálló rendezvényt is lebonyolít.

A Hunyadi Mátyás Lovas Egyesület hagyománnyá vált **lovasnapot** szervez minden nyáron. A lovasnap keretében zajlik a CAN-C kategóriás **Békés Megyei Fogathajtó Bajnokság** minősítőversenye kettes és póni-kettesfogatok részére.

Az egyesület támogatásával megalakították a **Békésszentandrási Lovastornacsapatot**. Az egyesület tagjai főként békésszentandrási gyerekek, akik Szenteszky Mihály lovasoktató és Folytán Róbert lova segítségével számos **megyei és országos**, valamint **határon túli** település rendezvényén mutatták be tudásukat, és öregbítették Békésszentandrás hírnevét. Igény szerint az egyesület **lovasbemutatót – csikós-, fogat-, lovasorna-bemutatót –** vállal különböző rendezvények programjának színesítésére.

Lovas turizmus Gyomaendrődön

Családiás jellegű lovardáink szeretettel várják a lovagolni vágyó gyerekeket és felnőtteket, kezdőket és haladókat **nyugodt, csendes, leírhatatlan szépségű környezetben**. A legkisebbeket **póniséta**, az óvodásokat és iskolásokat **nyári lovastábor** várja. Ezen kívül az **aktív pihenésre** vágyó vendégeink **számtalan programlehetőség** közül választhatnak. A hobbi- és sportlovasok változatos terepen lovagolhatnak a **Hármas-Körös gátján** és a **pusztai túraútvonalakon**.

Szarvasi lovastúra-ajánlatok

Szarvas, Békés megye nyugati kapuja, a **lovas hagyományőrzés** és a **lovas turisztika** egyik fellegetvára. A **Szarvasi Lovasklub Egyesület** szervezésében a ligetben minden évben **fogathajtó versenyt** tartanak, melynek látványos kísérőprogramjai vonzzák a látogatókat. Az egyesületnél lehetőség nyílik **lovak bérlésére** és lóháton bejárni a környéket. Érdemes nekivágni a **város körüli tanyavilágnak**, útközben megtekinthető egy-egy **tanyai gazdaság** is. Különleges adottság, hogy Szarvas Magyarország ötödik legnagyobb állóvize, a **Körös egyik holtága mellett** fekszik, és könnyen elérhető a **Hármas-Körös** is. Az egyesület mellett a városban több **lovastanya** is várja a kikapcsolódni vágyókat.

Lovasélet Kunszentmártonban

Szent Márton Lovasegyesület

Minden év májusában Kunszentmárton ad helyet a Szent Márton Kupa fogathajtó versenynek **az Érpárti lovaspályán**. A látványos programban **pónifogatok és kettes fogatok mérik össze tudásukat az akadálypályán**.

Burzon-lovasudvar

Az **amatőr gyermek-lovasversenyt** a 18 év alatti gyermekek számára rendezi meg minden év augusztusában **Burzon Attila lovasudvara**. Az **ügyességi verseny** egyre népszerűbb a közelebb és távolabb élő gyermek lovasok körében.

I.5.5 Horgászturizmus¹⁹

A Körösök völgyének folyói egykor a Kárpát-medence legnagyobb halbölcsőit táplálták. Az áradások időszakában szinte végtelen mocsarakká terülő folyók halbősége legendás volt, és a 19. századi folyószabályozások után még sokáig az is maradt. A horgászok körében még az 1970-es években is fogalomnak számított e vidék, amit jól jellemez, hogy az akkori országos fogási rekordlista tíz legnagyobb harcsája közül hat a Körösökből került ki.

Ma már korántsem ilyen kedvező a helyzet. A természetes vizek halállománya lecsökkent, amit az emberi tevékenységeken túl a megváltozott és jelenleg is változó környezeti állapotok kedvezőtlen hatásai egyaránt eredményeznek. Mindezek ellenére a Körösök völgyének magyarországi területei ma is a horgászat egyik kiemelt vidékének számítanak a Kárpát-medencében. A több száz kilométer élővíz, a több tucat holtág, a tájat behálózó csatornarendszerek és a számtalan kisebb-nagyobb bányató az adottságok rendkívül gazdag tárházát jelentik.

E számtalan vízterület legtöbbször a megfelelő engedélyek birtokában szinte bárhol lehetséges a horgászat. Kiigazodni azonban nem egyszerű a lehetőségek között. A horgászat eredményességét legfőképpen a halállomány mennyisége és minősége befolyásolja, és ez rendkívül változó képet mutat az egyes vizek esetében. Általánosságban azonban a Körös-vidék vizeire is igaz az a megállapítás, hogy komolyabb horgászélményekre ott számíthatunk, ahol kifejezetten horgászati hasznosítás történik, illetve a halállományt intenzíven gondozzák és védik. Ennek mértéke és minősége persze igencsak eltérő lehet egyes vízkezelők esetében, emellett a horgászrendre vonatkozó szabályzat is jelentősen különbözhet.

I.5.5.1 Folyók

A Körös vízrendszer folyóvizeiben – Fehér-, Fekete-, Sebes-Körös, Berettyó, Kettős-Körös, Hármaskörös, Hortobágy-Berettyó – általánosan a következő halfajok mondhatók: harcsa, süllő, balin, csuka, sügér, ponty, amur, busa, domolykó, jász, dévérkeszeg, karikakeszeg, bagolykeszeg, lapos keszeg, küsz, bodorka. Ritkább, vagy csak egyes szakaszokon előforduló fajok: márna, paduc, angolna, törpeharcsa, kősüllő. A védett halfajok közül a legtöbb folyószakaszon jelen van a magyar bucó, a selymes durbincs, a halványfoltú küllő.

Általános ismerv, hogy a nagy tavaszi árhullámok alkalmával felfrissül a Körösök halállománya, tehát az élővizeken a kora tavasztól kora nyárig tartó időszak lehet a legeredményesebb a halfogásra. Bár az élővizek halállományát rendkívül összetett okok határozzák meg, általánosságban elmondható, hogy a horgászkezelésben lévő szakaszokon ez kedvezőbb, így a fogási esélyek is jobbak. Horgászatilag legfrekvenciáltabb területeknek a Fekete-Körös és a Kettős-Körös békési duzzasztóig húzódó felvízi szakasza, illetve a Hármaskörös horgászati kezelésben lévő részei számítanak.

Hármaskörös

Alapadatok

Saját vízgyűjtő területe: 2256 km²

Teljes vízgyűjtőterülete: 27.537 km²

A meder átlagos szélessége: 80-100 méter

A víz átlagos mélysége: 2 - 10 méter

---

¹⁹ Forrás: www.khesz.hu; Komplex turisztikai marketing tevékenység, képzés és oktatás megvalósítása a Körösök Völgyében. (Pályázati azonosító: 8319476228)

Hazai hossza: 91,3 fkm

Fogható halmennyiség: az Országos Horgászrend szerint

Vízügyi információk: kovizig.hu

Csónakhasználat: engedélyezett (hajózási útvonal)

Járműközlekedés a gátkoronán gáthasználati engedéllyel!

A Hármás-Körös (Körös) a Sebes és Kettős-Körös egyesüléséről kapta a nevét. Töltéseinek távolsága átlagosan 600 méter, a folyópartot övező növényzetet sűrű aljnövényzettel, bozótosokkal benőtt erdők alkotják tisztásokkal, kaszált gyepekkel megszakítva. Bal parti hullámterre szélesebb, az összefolyástól 600 métert haladva a 90,2 fkm-nél kezdődik a Körös-Maros Nemzeti Park kezelésében lévő Körös ártéri védett terület. Itt éri el a folyót a Félhalmi holtágrendszer felső ága a hullámteret keresztülszelő csónakkikötőbe torkolló csatornával. A szemközti bedőlt fák, bokrok számos haltartást rejtenek. Gyakori a keszegféle, ponty, süllő, harcsa és az amur. Tavaszidőszaktól horgászcsónakok hada sorakozik itt, a töltés túloldalán várja vendégeit a Békéscsabai Sporthorgász Egyesület otthonos horgásztanyája büfével, szálláslehetőséggel. Csónakunkat betonozott rámpán könnyen vízre bocsáthatjuk. A holtág a helyi berkekben legendás halállományáról és kapitális békés halairól híres. Alsó vége a 87,2 fkm-nél tér vissza a folyó felé, melyet a Körös vizéről kikötött lakóhajók sora és egy keskeny, parti növényzettel benőtt csatorna jelez. Csónakos út alkalmával a meredek parton fölérvé széles kaszált gyepről tárukozik elénk, facsoportokkal, ligetes részekkel megszakítva. A töltésen kívül épültek a 80-as évek elején a Körösvidéki Sporthorgász Egyesület és a Téglagyári Horgász Egyesület horgásztanyái, előbbi töltés lábánál működő büféjéről, utóbbit jellegzetes kék színű cserepezéséről ismerjük meg. A szállás és táborozás lehetősége itt is adott. A töltésen belül kubikgödrök sora húzódik, melyből egykor a gátakat emelték. A hullámterben a két horgásztanya közötti szakaszon vadregényes, széles, táborozásra alkalmas parti horgászhelyek várják a körösi horgászt. A vadállomány jelentős. Tovább haladva 400 méter után ágazik ki a Danzug holtág (79,9-80,2 fkm), a gátkoronáról jobbra tekintve tárukozik elénk szentély jellegű, védett hullámtéri holtága. A legendaszamba menő halban gazdag „S” kanyarokat a 83,7 fkm-nél érjük el. Bal oldalon kikötve homokos parton szállhatunk partra, itt a sűrű ligetes növényzetből kiérve szintén széles gyepről tölti ki a teret, tavasztól őszig birkanyájak legelnek. A folyó bal oldalán ezt a szakaszt partról legkönnyebben a Torzsás holtág Gyomárhoz távolabbi végének töltéslejárója felől közelíthetjük meg. Lejjebb a part meredek és márgás, a mederből becsúszott fák sora emelkedik ki az alámosás miatt. A haltartásokon gyakori itt a süllő, harcsa. A jobb parton a 82 fkm-nél a töltésen kívül találjuk a hétvégi házakkal körbeépített Kecsegés, majd a Sirató holtágat (77,3-78 fkm), bal parton a 81,6 fkm-nél a Torzsás holtág hullámtéri befolyóját. 79,2 fkm-nél keresztezi a Gyomaendrőd-Dévaványa közúti híd. A híd lábához betonozott lejáró vezet, ahol hajórampa is készült. Innen 1 km-re strand, kemping, étkezdék, boltok találhatóak.

A KHESZ kezelésében lévő szakasz a hídnál ér véget és 24,2 fkm-rel lejjebb az 55 fkm-nél a főággal összeköttetésben lévő hullámtéri Aranyosi holtágnál folytatódik. A nem horgászható szentély holtág a sekély könnyen felmelegedő vízben szaporodó körösi halfajok ívó-és nyugalmi helye. Az 53, 8 fkm-nél szeli át a Köröst a Szarvas-Mezőtúr vasútvonal fémszerkezetes hídja, melynek környéke a mélyebb gödrös részéről híres. A híd előtt a bal parton büfé található. Több kisebb kanyarulat után az 50,7 fkm-nél ágazik ki a Kákafoki holtág feltöltő csatornája. Bejáratát uszadékfelfogó műtárgy határolja. Kevéssel lejjebb szintén a bal parton széles betonozott hely található a vízről is jól felismerhető szádpallós partvédelemmel, ahol akár nagyobb hajók kis kiköthetnek. Innen 500 métert haladva szeli át a medret a Szarvas és Mezőtúr közötti közlekedést biztosító komp. Lassú folyás, iszapos meder, elszórtan sásos, nádas, vízinövényes szakaszok jellemzőek itt. A horgászfogásokban a dévér szinttájra jellemző

halfajokra lehet számítani. A kompátkelőnél a jobb parton büfé üzemel, itt horgász engedély, napijegy váltható. A partszakaszt kikötött csónakok jelzik. Mindenképpen érdemes a bal hullámtérből Szarvas felé 2 km-t sétálva megtekinteni a Szarvasi Arborétumot. Folyásirányba szemlélődve mindkét oldalról jól látható a békésszentandrás duzzasztómű (47,5 fkm). Mellette jobb oldalon 12 méter szélességű hajószilip működik, zsilipelésre 8-9 és 16-17 óra között van lehetőség a kezelőszeméllyel előzetesen egyeztetve. A duzzasztómű közelségét a vízben a leúszást megakadályozó keresztbefeszített rikító bólyasor jelzi. A 2x22 méter szélességű, 7 méter duzzasztásra képes vízlépcső a 30-as évek végén épült. Közvetlenül a duzzasztó után az alsóvízen mindkét oldalon a mederbe érő magas kőből épített fal védi a partok állékonyságát. A folyás jelentősen felgyorsul, itt bármely időszakban érdemes próbálkozni, a „ladányi befolyóval” határolt bal parton horgászok sora sportol egy-egy szép balin, süllő, vagy keszegféle - téli időszakban menyhal - kifogásának élményéért. Előnyben a pergető, mártogató és finomszereléses módszert alkalmazók. A töltésen kívül üdülő övezet található, itt tér vissza a Kákafoki holtág az anyamederhez. A meder a vízlépcsőt elhagyva leszűkül, a partok meredeken buknak be a víz felé. Kövezések és alámosott, beszakadt fák eredményesen meghorgászhatók. A Daru kanyar a 42 fkm-nél kezdődik. A KHESZ kezelésében lévő szakasz itt ér véget, a határt a jobb parton betorkolló kicsi parti növényzettel elborított csatorna, a kanyarból kiérve Öcsöd felé a lehelyezett halász szerszámok jeleznek. A hullámterek jellegzetes növényei a ligeti szőlő, a kutyabenge, a fagyal és a kányabangita. A morotvákban kint rekedt halaknak a vízmadarak elől a hínár, sulyom, tündérfátyol, sárga nőszirm és a rókasás szolgál menedékül.

Jellemző halfajok: ponty, keszegfélék, süllő, harcsa, csuka, balin, kárász, menyhal, sügér, domolykó, márna, kecsge és számos védett halfaj.

Kettős Körös

Alapadatok

Teljes vízgyűjtőterülete: 1295 km²

A meder átlagos szélessége: 40-100 méter

A víz átlagos mélysége: 1,5 - 8 méter

Teljes hossza: 37 km

Vízügyi információk itt:www.kovizig.hu

Csónakhasználat: engedélyezett (hajózási útvonal)

A Kettős-Körös a Fekete és Fehér-Körös összefolyásával Szanazugnál kezdi útját. Nevét a Bihari hegységben eredő két szeszélyes folyó egyesüléséről kapta. A több ezer éves múltra visszatekintő Szana ősi település volt, mely a két körost összekötő hajóútról, vízimalmokról, a környező kisebb folyásokról és erekről vált ismerté. Az eredeti medrében kanyargó Fekete Körös uralta a vidéket, mely a Fehér-Körös medrét egykor Békés után vette föl. A táj jelenlegi arculatát a folyószabályozások által 1874-től itt összefolyó Fekete és Fehér-Körös által nyerte el. A térségbe látogatva kiépült üdülőteleppel, gondozott stranddal, hajókikötővel, gyalogos komppal találkozhatnak a természetes vizeket előnyben részesítő horgászok és turisták. A töltésen kívül mindkét oldalon hétvégi házak, vendéglátó egységek sorakoznak. A gyulai oldalon (Doboz-Gyula útvonal) az összefolyást zárt kemping övezi büfékkel, szálláslehetőséggel, hajórampával homokos stranddal és kikötővel. A szomszédos panzió szobákkal, éttermi szolgáltatással, hatalmas úszó stéggel, rajta trambulinnal teszi sokszínűvé a körösi hangulatot. A Dobozról betonúton megközelíthető jobb

parton több békéscsabai cég üdülője, ifjúsági tábor, motel, kisbolt, étterem, hajórámpa, a fürdőzőknek itt is homokos strand áll a lehetőségek sorában.

Az összefolyást /37,3 fkm/ elhagyva a folyó a szabályozás eredményeként egyes vonalat követve halad tovább északnyugat felé Doboz és Békés irányába. A duzzasztás által április elejétől október végéig kiszélesedő meder bal oldalán a víz kitölti a hullámteret, vadregényes bedőlt fákkal, kiálló tuskóssal, nádfoltokkal, sulyommezővel, életteret adva számos halfajnak és víziállatnak. A kiöntés peremét fa és bokorsor szegélyezi, mely egészen a dobozi hídig húzódva kíséri a főmedret. A dobozi híd /32,7 fkm/ (Békéscsaba-Doboz közútvonal) mellett mindkét parton szilárd burkolatú lejáró visz a hullámtérre, a bal parton a híd alatt betonozott rámpa segíti a horgászcsónak könnyű vízre juttatását. A jobb parton a gát tövében a dobozi hídig 4,6 km hosszan keskeny, a híd után a duzzasztóműig 6,4 km hosszan fasorokkal, bozóttal tarkított kiszélesedő hullámtér fogad. Mindkét szakaszon csapadék hatására könnyen felázó földút vezet, a part mentén számtalan ígéretes horgász hely sorakozik. Ez a szakasz horgász szempontból egész évben látogatott, tavasztól késő őszig kedvelt helye a versenyeknek és többnapos sátras kalandoknak. Bal parton a hidat elhagyva a víz a dánfoki szivornyáig újból kiterül, elöntött bokrokkal, fákkal, belső kubikkal és a főmederrel párhuzamos hosszú csatornával. Ez a szakasz március 1 és június 15 között nem horgászható természetes ívóhely és halbölcső funkciója miatt. A gátkoronán a dánfoki szivornyát elhagyva jól látható a Körös-menti Kishajókikötő. A duzzasztó melletti földnyelven épült, Békés felől könnyen megközelíthető hangulatos kikötő szolgáltatásai között szerepel a horgászcsónak, kajak-kenu, kerékpárkölcsonzés, saját hajó tárolási lehetőség és az alsó és felsővízen egyaránt hajóátrakási szolgáltatással egybekötött sólyapálya. A töltesen kívül helyezkedik el a dánfoki ifjúsági tábor és üdülőtelep. Szálláslehetőség, kemping, homokos strand és vendéglátóhelyek várják az idelátogatókat. A Békési Duzzasztó a Kettős-Körös 26,3 folyamkilométerében épült 1968-ban. A 2x18 méteres billenő táblák 5 méter feletti felvízszintet tudnak biztosítani az öntözés és a rekreáció részére. A duzzasztó a horgászok számára is választóvonal, a mőtárgy alatti szakasz halászati-horgászati kezelője a Sebes-Körös betorkollásáig a Körösi Halász Szövetkezet.

A Kettős-Körös medre a felvízi szakaszon átlagosan 40, a kiöntéses részeken 80-100 méteres széles. Mélysége egyenletes, 4-6 méter körül alakul. Horgász szempontból a mindkét partján megtalálható bedőlt fák, bokrok, a kiöntéses náddal, sulyom és hínárfoltokkal tagolt bal part kiváló búvóhelyet biztosít a békés és ragadozó halfajoknak. A horgászfogásokban kiemelkedő a ponty, az amur, a süllő és az egyéb halfajok. Legkedveltebb a duzzasztóműt megelőző 1 km-es szakasz és a nyár eleji felmelegedő víznél Szanazug és a Dobozai híd között húzódó kiöntés. Az üdülési szezonban napközben gyakoriak a természetesebb vízi járművek, ezért a háborítatlan horgászathoz érdemesebb az esti és reggeli órákat választani.

Jellemző halfajok: ponty, amur, süllő, csuka, harcsa, balin, keszegfélék, menyhal, kárász, stb.

Sebes Körös

Alapadatok

Teljes vízgyűjtő területe: 3.024 km²

Hazai vízgyűjtőterülete: 575 km²

A meder átlagos szélessége: 20-40 méter

A víz átlagos mélysége: 0,4 - 8 méter

Teljes hossza: 209 fkm

Hazai hossza: 58,6 f km.

Vízügyi információk itt: kovizig.hu

Csónakhasználat: engedélyezett

Közlekedés: járműközlekedés a gátkoronán gáthasználati engedéllyel. (a TIVIZIG kezelésében lévő gátkoronákon közlekedésre engedély nem váltható!)

A Sebes-Körös Romániában, Kolozs megye északi részén, a Hunyadi medencében 710 méteres tengerszint feletti magasságból ered. A fő ág Körösfőnél kezdi útját, később egyesül a Kalota, Sebes, és Kissebes település alatt betorkolló Dragán patakkal. Bihar megye területén a forrásvidéktől Bánffyhunyadi nedves rétek, kaszálók és mezőgazdasági területek veszik körül. A körösfeketetői medencébe érve hegyi jelleget ölt, Csucsá és Rév között sziklaszoroson halad át. Itt egyesül a Sebes másik nevezetesebb mellékfolyójával, a Jáddal. Vásonkolyos és Rév közötti íves kanyarulatánál található a Nagy-Magyar barlang és a körösrévi vízesés. Révet elhagyva kanyarogva folyik Élesd mellett, vizét a Lugosi és Mezőtelegdi tározó fogja föl. Nagyváradon a városkép meghatározó eleme, hol medre gátak közé szorított. Vízyűjtőjének nagy része Románia területére esik. A magyar határt Körösnagyharsánytól lépi át. Hazai szakasza 58,6 km hosszan húzódik az Alföld keleti részén a Kis-Sárrét, a Körösmenti sík és a Dévaványai sík területén. Nagyváradtól Körösszakállig a folyószabályozásokkor 12 átmetszést építettek, mesterséges 40 km hosszú medre Körösladányig húzódik. A határtól partjai kövezésekkel tarkítottak, agyagos, homokos és sóderes szakaszok váltják egymást. Vízjárását a román oldalon lévő fent említett két víztározó feltöltöttsége és üzemelése határozza meg. Medrén alacsony vízállásnál sekély és átlátszó vízben gázolhatunk át, a medertörések mentén komolyabb mélységekre is számíthatunk. A folyót átszelő hidaknál visszamaradt cölöpmaradványok emelkednek ki, itt a folyás felgyorsul. A lassúbb részeken vízi növényzet, gödröket és tereptárgyak környékét a halak előszeretettel használják búvóhelyként. A határtól Körösújfaluiig kétszer lépi át a megyehatárt, hídon Körösszakállnál, Komádinál (44,1 fkm) és Újiráznál (33,4 fkm) utazhatunk át rajta. Körösúfalutól a ladányi duzzasztó irányában négy jelentősebb kanyarulattal éri el a 22 folyamkilométernél a medrét átszelő Vésztő-Szeghalom vasútvonal hídját, a Foki hídtól a jobb parton szilárd útburkolaton elérhető ifjúsági tábor épületét, majd a Fok-közi hidat. Horgász szempontból felsőbb szakaszai a legyező, pergető és a finomszereléses keszeghorgász módszerek gyakorlóinak kedveznek. Szövetségünk a Foki hídtól kezeli a folyó ezen szakaszát. Itt található a Vésztő-Szeghalom közút mellett a gáton kívül a Fok-közi gátórház és szivattyútelep, szemben Vidra tanya, melynek felújított épületében étkezés, színvonalas szálláslehetőség, büfé, kertjében medence biztosított. A Vidra tanya mögött csatlakozik be a Biharugrán, Okányon és Vésztőn keresztül folyó Holt-Sebes-Körös. A főmedret és kifolyó műtárgyat összekötő csatornán komolyabb vízkifolyáskor a ragadozó halak gyakran állnak lesben és táplálkoznak. A híd után a bokorsáv erdővé szélesül, majd 2 km-t haladva a jobb part adott otthont a 90-es évek végéig a Szövetség megyei versenyhorgász bajnokságainak. Ezen a szintén egyenes szakaszon a körösladányi duzzasztómű üzemelése miatt már komolyabb vízszintre számíthatunk, a már szélesebb és mélyebb mederrészekon ponttyal, keszegfélékkel és harcsával is találkozhatunk. A hullámteret közvetlenül a vízpartot övező kisebb fás, cserjés részek és szélesebb kaszált gyepek jellemzik. Jellegzetes tájékozódási pont tovább haladva a jobb parti gondozott környezetű vízmérce, környezetében horgász helyekkel. 1,5 km-rel elhagyva e szakasz a leginkább előnyben részesített helye mindkét oldalon a Berettyó folyó torkolata, ahol keszegfélék, kárász, akár 8-10 kg-os ponty és amur, valamint egy-egy harcsa is horogra akadhat. A torkolati meder mélysége miatt a terület kiemelt veremelő hely. Szemben a gondosan kaszált bal part a nyári időszakban kedvelt helye a nyári nomád sátorozós programoknak. A torkolat után enyhe

kanyarral bal oldalon válik le a Sebes hullámtéri holtága, mely egykor eredeti medre volt. A holtágot a főmedertől elválasztó kövezett gát és a Berettyó torkolata között szintén finomszerelések módszert használva egész évben számíthatunk bodorkára, „fehér” keszegfélékre, márnára, kárászra, pontyra. A hullámtéri holtág halállományában leggyakoribb a kárász és a csuka. A körösladányi duzzasztóművet a 13,6 fkm-nél érjük el, Szövetségünk kezelésébe tartozó szakasza a felvízen a duzzasztónál ér véget. A Ganz-Mávag által épített mű 2x18 méter szabad nyílású billenőtáblás, működésével a környező mezőgazdasági területek öntözési lehetőségét biztosítja. Az alsó szakasz kezelője az összefolyásig a Körösi Halász Szövetkezet. A duzzasztónál a felvív iszapos, vízi növényzettel szegélyezett, a bal parton kevesebb, a jobb parton jó néhány horgász hely található a könnyebb megközelítés miatt. Hajózsilip nem épült, normál duzzasztott vízjárásnál a Fok-közi hídig hajózható biztonságosan. Kiépített hajórampa nincs, a várhelyi strand homokpadján lehet a kisebb horgászcsónakokat vízre bocsátani. A Sebes-Körös jobb parti töltésének kezelője a tivizig, ezen a szakaszon gáthasználati engedély nem váltható.

Jellemző halfajok: keszegfélék, ponty, amur, domolykó, csuka, balin, süllő, márna, kárász, menyhal és számos különleges védett halfaj.

Fekete Körös

Alapadatok

Teljes vízgyűjtő területe: 4.645 km²

Hazai vízgyűjtőterülete: 151 km²

A meder átlagos szélessége: 20-30 méter

A víz átlagos mélysége: 0,4 - 8 méter

Hazai hossza: 20,5 km. (60 hektár)

Vízügyi információk: kovizig.hu

A Fekete-Körös Romániában, a Bihar hegységben ered több forráspatak, a Bój, a Kristyóri, a Brihanyi, a Krimpanyanka, a Pojánai, a Petrószi, és a Vaskoh feletti rézbányai barlangból eredő főág egyesülésével. Jobb oldalról a Köves-Körös, a Királyerdő lejtőinek vizeit gyűjtő Rossia, a Vida és Tapa összefolyásával a Hollódi és a Gyepes-Görbedi patakok egy ágát gyűjti össze. Balról a Béli hegység észak-keleti-oldaláról lefutó vizek, dél-nyugati oldalról a Bél, a Sártos, a Kalacsa, és ezek összefolyásával a Tőz patak torkollik a Fekete-Körösbe. A Tőzre Bokszegnél, a kisebb mellékvizekre a Béli hegység nyugati lábánál kisebb vízviszatartó tározók, mellékcsatornák létesültek. Belényesnél, majd Szent-Miklósnál a hegységből az Alföldre kilépve Tenke, Tamásda érintésével kanyargós medrében nyugati irányt követve Antnál lépi át a román-magyar határt.

Az országhatárokra gátkoronákon jól látható sorompó és tábla figyelmeztet, határ közeli szakasza érintetlen természeti szépségű. Bal partja a 20,5-16. fkm-ig határvíz, az országhatár mellett helyezkedik el az Anti gátórház (19,2 fkm), melyet a Gyulavárit és Dénesmajort átszelő kövesúton lehet megközelíteni. Ezen a szakaszon viszonylag kevés horgász hely található. A folyó nyomvonalát 8 km-en kíséri a mályvádi erdő, a 6,2 fkm-nél a mályvádi árvízi szükségtározó vízviszavezető műtárgya látható. A vasúti híd és a remetei közúti híd között húzódik Gyula-Városerdő. A hangulatos üdülőtelen szállás, étel-miszerbolt, vendéglátóegységek találhatóak, a nyári időszakban homokos strandja benépesül a folyó tiszta vizében frissülni vágyó fürdőzőkkel. A közúti hidat elhagyva a töltés az összefolyás felé veszi az

irányt, négy kilométer után összefut a Fehér-Körös gátjával és körülöleli a Kis-Delta szükségátározót. Városerdőtől az összefolyásig számos horgász hely szakítja meg a vízpart keskeny, néhol kiszélesedő fás, cserjés növényzetét. Jobb partján a román határ közelségét jelzi a 14,8 folyamkilométernél a töltésen kívül található Malomfoki gátórház és szivattyútelep, valamint a betonlépcsővel ellátott vízmérce, mely a vízről is jól felismerhető. A folyó e malomfoki szakaszát legkönnyebben Sarkadról, a cukorgyári kövesúton lehet megközelíteni. A jobb part jellegzetes műtárgya a határ közeli homokos részen üzemelő úszó homokkotró, a Sarkaddal határos sitkai szakaszhoz közeledve a Kopolya (Bárkás) csatorna befolyója és a parti környezetből kiemelkedő építmény, a „cementház”. Tovább haladva vadregényes kanyarulatok után éri el a folyó a fent említett vasúti hidat, a Pándy Kálmán Kórház tüdőgyógyászati részlegét, majd a Gyula-Sarkad közutat összekötő hidat. A hidat elhagyva a töltésen belül két holtág is fennmaradt, melyek alsó része csatlakozik a főmederhez. A szanazugi gátórház felé közeledve a gátkoronáról jobbra szemlélődve szép látványt nyújtanak a Dobozi dámtelep tisztáson legelő vadjai. Az összefolyástól 100 méteres távolságból már jól látható a Szanazugnál működő személyi komp kör alakú esőbeállója, itt kibetonozott fel és lejárón tudunk az üdülőtelepre átjutni és a szomszédos rámpán horgászcsónakot vízre tenni.

A folyó a helyi horgászok kedvelt helye, ártere és a gátkoronák kirándulások, gyalogos és kerékpáros túrák kiváló helyszínei. Habitusa keskeny meder, kőszórásos kanyarulatok, meredek, leszakadt partélek, bemosott fák, román oldalon jobb partját csak a kisvíznél látható kiemelkedő kőszórások, a belső íven hordaléktól feltöltött kanyarok és agyagos részek váltakozása jellemzik. A Fekete-Körös mederadottságai, a beszakadt partok, a kőszórásokkal védett kanyarok, homokos, agyagos, a gyökerekkel, gallyakkal tűzdelt meder számos haltartó helyet rejtenek.

Jellemző halfajok: keszegfélék, ponty, amur, süllő, harcsa, balin, domolykó, menyhal, márna, sügér és számos védett halfaj.

Fehér Körös

Alapadatok

Teljes vízgyűjtő területe: 4.275 km²

Hazai vízgyűjtőterülete: 298 km²

A meder átlagos szélessége: 15-20 méter

A víz átlagos mélysége: 1,5 - 5 méter

Hazai hossza: 9,8 km. (12 hektár)

Vízügyi információk: kovizig.hu

A Fehér-Körös Hunyad megyében, a Bihar-hegység nyugati oldalában 980 méter tengerszint feletti magasságból ered a Certezu csúcs (1184 m) alól. Vízgyűjtőjét északról a Bihar, és a Béli hegység, délről a Maros felől a Zarándi hegység határolja. Nevét fehéres mészkőhordalékról kapta. Hegyvidéki szakaszán vizét tápláló jelentősebb patakok a jobb oldali betorkolású Ribicza, Halmágyi, Menyházai és a Dézna patakok egyesülésével a Sebes-patak. Bal oldalról jelentősebb mellékvizei a Váca, Zöldes és a Csigér. Számos vízszabályozási munkát végeztek Kriscsór helységtől kezdődően. Nagyhalmágy és Honctő községek között a Fehér-Körös mély szorost vágott, mely helyenként kiszélesedik. A Honctői-medencében a folyó lejtője kilométerenként egy métert esik, gyakran felhalmozva hordalékát. A medencéből kijutva a meder újra mélyül, majd a Zarándi medencébe újra szélesen fut. A hegyvidéki

övezetben völgyét természetes állapotú növényzet jellemzi, főleg gyertyános-bükkösök, a dombvidéken kocsánytalan-tölgyesek, csertölgyesek. Az alföldi övezetekben a folyót mezőgazdasági területek övezik, a berkek nagy részét kivágták, ritkán jelennek meg kis kiterjedésű puhafa ligetek.

Az országhatárt Gyulavárinál lépi át. Egykori medre Veszelyt érintve Békés alatt egyesült a Fekete-Körössel, melyet a Gyulát fenyegető árvíz miatt az 1856-ban megnyitott gyula-békési nagycsatornába vezettek át. Régi vonulata Veszelyt, Békéscsaba határát, majd Békést érintve folyik össze a Gyulát, Békéscsabát és Békést átszelő Élővíz-csatornával és a Krisztina-zugban találkozik az élő Körössel. A folyó magyarországi szakaszát egyenes, mesterséges, ásott meder jellemzi, Szanazugnál a Fekete-Körössel egyesülve Kettős-Körösként folyik tovább Doboz és Békés felé. Gyulánál található rajta duzzasztómű (7,3 fkm), mely eredetileg tús gátként az Élővíz-csatorna vízellátására 1895-ben épült, később 1994 után tömlős gáttá lett átalakítva. Itt horgászcsónak, túrakenu lerakására is lehetőség nyílik. A folyót átszelő közúti hidakon Gyulavárinál (Széchenyi út) és Gyuláról Sarkad felé (Sarkadi út)(4,7 fkm), valamint vonattal a Gyula-Sarkad vasútvonal vasúti hídján közlekedhetünk át rajta. Partja egyenes, jól belátható, keskeny bokorsávval szegélyezve, melyek benyúló gyökerei a halak természetes búvóhelyei. A Fehér-Körös hazai szakasza a dévér szinttájba sorolható, gyakori horgászszákmány a süllő, a balin, az amur és a ponty. A keszegfélék népes táborából találkozhatunk itt dévérkeszeggel, jásszal és a szilvaorrú keszeggel is, egy-egy domolykó vagy márna igazi különlegesség lehet.

Jellemző halfajok: keszegfélék, ponty, csuka, süllő, balin, amur, harcsa, márna, domolykó, sügér, stb.

I.5.5.2 Holtágak

A Körösök vízrendszerén a folyószabályozások következtében a kanyarulatok leválasztásával rengeteg holtág jött létre. A holtmedrek közül néhány már több évtizedes horgászati hasznosításra tekint vissza, sok pedig az utóbbi években került horgászati kezelésbe leginkább telektulajdonosi közösségek által alakított horgászegyesületeknek köszönhetően. A folyók halállományával ellentétben itt a horgászok által legkedveltebb fajok képzik mennyiségarányosan az amúgy is kevésbé változatos halfauna zömét. Ponty, amur, keszegfélék, ezüstkárász, harcsa, süllő, csuka, balin, sügér, busa, törpeharcsa jelentik a részben öfenntartó, illetve rendszeresen telepítéssel kialakított halközösségeket. A horgászok által legkedveltebb holtágoknak a Félhalom, a Gyomaendrőd, a Szarvas, a Békésszentandrás és a Mezőtúr környékiek mondhatók.

Siratói holtág

Alapadatok

Víztípus: holtág (Hármas-Körös holtág)

Területe: 28 ha

Hossz: 4,9 km

Horgászidőszak: egész évben, folyamatosan 0-24 h

Fogható halmennyiség: a KHESZ Helyi Horgászrendje és az Országos Horgászrend szerint

Vízügyi Információk: itt (www.kovizig.hu)

Csónakhasználat: engedélyezett

A 19. századi folyószabályozások során kialakult holtág Békésszentandrás település mellett, a Hármas-Körös bal parti ármentesített területén helyezkedik el. Közigazgatásilag a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Öcsöd és a Békés megyei Békésszentandrás községhez tartozik. Két összeérő patkóhoz hasonló alakú, rövid hullámtéri szakasszal kapcsolódik az élővízfolyáshoz. Hossza 4,9 km, átlagos szélessége 57 m,

területe 28 ha, átlagos vízmélysége 1,8 m, víztérfogata 504 ezer m³. Medrének feliszapoltsága közepes, partjainak 60 százaléka beépített, a szabad partszakaszok fasorokkal és 2-3 méter széles nádfallal szegélyezettek. Vízpótlása és feltöltése a Siratói összekötő csatornán keresztül a Szarvas - Békésszentandrás holtágból (Kákafoki holtág) megoldott. A Békésszentandrásról a 44-es főúton kiérve a töltésre jobbra kanyarodva érjük el a holtágot keresztülszelő átjárót. Az átjáró az alatta elhelyezett átfolyó csövek által biztosított folyamatos vízáramlat miatt szinte mindig látogatott horgászhely, tovább haladva a szilárd burkolatú út a Hármas-Körös töltéséig húzódik. Partjai mindig látogatottak, hétvégi házakkal való beépítettsége és a duzzasztómű közelsége miatt kiemelt turisztikai jelentőséggel bír. A halfogás kiemelkedő, az ide érkező horgászok nagy része pontyra, amurra, kárászra, süllőre próbál szerencsét.

Jellemző halfajok: ponty, amur, süllő, csuka, harcsa, balin, kárász, keszegfélék, sügér, compó, törpeharcsa, stb.

Félhalmi holtág

Alapadatok

Víztípus: holtág (Hármas-Körös holtág)

Elhelyezkedés: a Hármas-Körös 80+810 fkm - 83+825 fkm között

Területe: 40 ha

Hossz: 8940 m

Horgászidőszak: egész évben

Fogható halmennyiség: a KHESZ Helyi Horgászrendje és a MOHOSZ Országos Horgászrendje szerint

Vízügyi Információk: itt (www.kovizig.hu)

Csónakhasználat: engedélyezett

A holtág 1871 - 1889 között keletkezett a Hármas-Körös 38. és 39. félhalmi átmetszésével. A Hármas-Körös bal parti ármentesített területen helyezkedik el, közigazgatásilag Gyomaendrőd város, Csárdaszállás és Köröstarcsa községek területén. Helyi elnevezése Biristyók. A Félhalom középkori eredetű falunév, mely Csárdaszállás határában ma is meglévő halomról kapta a nevét. Öt részre (bögére) osztott, teljes hossza 8940 m, átlagos szélessége 44 m, területe 40 hektár, átlagos vízmélysége 2,5 m. A hullámtéri holtág végek, a Körös ártér természetvédelmi területen országos védettségűek.

A holtág 1. szakasza a legkisebb, a töltés felőli végén működik a feltöltő műtárgy (szivornya), melynek környéke kedvelt ragadozóhalas hely. Itt található a Békéscsabai Sporthorgász Egyesület horgásztanyája, ahol büfé, a tanyával szemben a gátkoronán kívül az egyesület tagjai részére kishajó kikötő üzemel.

A holtág 2, 3, 4. szakasza hétvégi házakkal övezett, a lekerített telkek miatt a vízpart megközelítése korlátozott. Az 5. szakasz gát felőli végén található a Körösvidéki Horgász Egyesület és a Téglagyári Horgász Egyesület horgásztanyája egyszerű szállással, tisztálkodási lehetőséggel és hangulatos büfével. A holtág ezen szakaszának beépítettsége csekély, így megőrizte a vadregényes körösi hangulatot. A nagytestű pontyok, amurok híre legendaként cseng a horgászok körében, halállományában számos 10 kg feletti példánnyal találkozhatunk. Csapadékos időben a vízparti földutak miatt az 1-2-4-5. szakaszok megközelítése terepjáróval javallott, 3. szakasza a Csárdaszállásról kivezető betonúton, majd cserepes úton bármely időszakban megközelíthető. (magánút - úthasználati engedély váltása szükséges)

Csónakos horgászat, kenuzás alkalmával az 1-2. szakasz keresztgátján és a 4-5. szakasz keresztgátján szükséges átemelni a vízi járművet. A horgászcsónak legegyszerűbben a Körösvidéki Horgász Egyesület horgásztanyájának lapos partján, valamint az 1-2. holtág átjárójánál a jobb parton helyezhető vízre.

Jellemző halfajok: ponty, amur, süllő, csuka, harcsa, balin, compó, keszegfélék, kárász, sügér, törpeharcsa.

Danzugi holtág

Alapadatok

Víztípus: holtág (Hármas-Körös holtág)

Elhelyezkedés: Hármas-Körös 79+975 fkm - 80+205 fkm között

Területe: 9 ha

Hossz: 1600 m

Horgászidőszak: egész évben

Fogható halmennyiség: a KHESZ Helyi Horgászrendje és a MOHOSZ Országos Horgászrendje szerint

Vízügyi Információk: itt (LINK: www.kovizig.hu)

Csónakhasználat: engedélyezett

A holtág 1875 - 1879 között keletkezett a 38. Keskenyuzgi átmetszéssel a Hármas-Körös bal parti ármentesített területén. Hossza 1600 m, területe 8,4 ha. Közigazgatásilag a Békés megyei Gyomaendrőd város külterületéhez tartozik, nevét Dancs nevű tisztartóról kapta. Hossza 2,1 km, átlagos szélessége 47 m, területe 9 ha, átlagos vízmélysége 2,3 m, víztérfogata 230 ezer m³. Medrének feliszapoltsága és növényzettel való benőttsége csekély, vizének minősége megfelelő. Vize szivornyásan pótolható a Hármas-Körösből. Fás növényzetben szegényes terület, partja a 85 százalékos beépítettségű. A Félhalmi holtághoz közelebb eső ágának belső oldalán a parti sáv nem beépített, a folyó felőli sarkán csónak lerakására is lehetőség nyílik. A holtág vizéből táplálkozó környező rizstáblák miatt vízszintje ingadozó.

Jellemző halfajok: ponty, csuka, süllő, balin, harcsa, amur, keszegfélék, sügér, compó, stb.

I.5.5.3 Tavak

Természetes folyamatok által létrejött állóvizek híján az alföldi területek leginkább a bányaművelés hagyatékainak számító tavakkal rendelkeznek. Ezekből viszont rengeteg keletkezett és keletkezik jelenleg is. A művelés alól kivont bányagödrök közül sokat szintén horgászközösségek hasznosítanak. E vizek környezeti állapota sok esetben rendkívül kedvező, kiváló halállomány nevelhető bennük, sok tóban kifejezetten kapitális halak élnek. A bányatavak mérete igen változatos, az egy-két hektárostól a több tíz hektárosig terjednek. Utóbbiak között akad néhány országosan is ismert horgászvíz, amelyek hatalmas pontyaikról, amurjaikról, harcsáikról híresek, de sok más halfaj egyedei is meglepő méreteket érhetnek el bennük.

A Körösök völgye horgászati lehetőségeit színesítik azok a magántavak, halastavak, ahol igyekeznek minél biztosabb fogási lehetőséget kínálni a napijegyes horgászoknak. Ezeken a helyeken kevesbé hangsúlyos a természetesség, a gazdag zsákmányon túl sok esetben a kényelmi szolgáltatásokra igyekeznek figyelmet fordítani a hasznosítók.

Fás-tó

Alapadatok

Területe: 45,2 ha

Jellemző halfajok: ponty, csuka, süllő, balin, harcsa, amur, keszegfélék, kárász, sügér, compó, törpeharcsa, stb.

Horgászidőszak: egész évben

Fogható halmennyiség:

- Napi-és hetijeggyel - 5 db (3+2) méretkorlátozott és tilalmi idővel védett hal és napi 5 kg egyéb hal.

- Éves engedéllyel: Méretkorlátozott és tilalmi idővel védett halfajokból összesen legfeljebb 120 kg vihethető el. (Kedvezményezett engedéllyel 60 kg.)

A békéscsabai Fás tó 1994 óta áll a horgászok szolgálatában. A horgászto Békéscsabán, Erzsébethely-Jamina városrészben, a város déli határában található, mely mesterséges úton, bányaművelés hatására keletkezett. A terület eredetileg rét és legelő besorolású volt, azonban a talajvizsgálatok során bebizonyosodott, hogy téglá és cserép gyártására alkalmas agyaggyerő hely, így a Délalföldi Téglá-és Cserépipari Vállalat 1. és 2. számú, később a 3. és 4. számú gyárainak alapanyag ellátására megkezdődött az agyag kitermelése. A külszíni bányát az 1960-as évek második felében nyitották és a kitermelés mintegy 20 éven át, 1990-ig tartott. Medrére a bányaművelésből adódóan a tagoltság és a változó vízmélység jellemző, mélysége akár a 10-15 métert is elérheti. A gyártásra alkalmatlan agyag a mederben maradt, ezért sekélyebb részek is megtalálhatóak. A műveléshez és a fokozatos víztelenítéshez hozzátartozott, hogy több keresztgát választotta el a tó különböző részeit. A keresztgátak alacsonyabbak voltak a fejtési frontnál, így a feltöltődés után víz alá kerültek. A mélyművelés hatására és a talajvíz magasabb nyugalmi szintjének eredményeként a metszett vízerek pozitív nyomású kúttá vagy forrássá változtak, s többségében a környezeti talajvízszint eléréséig változó mennyiségű vízhozammal működtek és esetenként a feltöltődést követően is működnek. Ez télen a források környezetében a jég helyi elvékonyodásához vezet, ami a tavat a téli sportokra alkalmatlanná teszi. Teljes területe 45,2 hektár, melyet körben 7 hektár partszakasz övez. Parti sávját északi és keleti oldalakon 2-3 méter széles nád és sás, nyugati oldalon részlegesen, a déli oldalon 12-15 méter szegély védi. Partját eredeti és telepített fás és lágyszárú növényzet teszi természetessé. A déli oldal növényzettel borított részénél a vízmélység 0,5-0,6 méter mélységű, így megfelelő vízszint esetén a halállomány számára természetes ívóhelyet biztosít. Északi határán a Városi Horgász Egyesület tavait, keleti határán a Matróz Horgász Egyesület kezelésében lévő gazdagon halasított Csaba tavat találjuk. A KHESZ a tavat 1994 óta hasznosítja, időközben a Békéscsaba és környéki horgászok támogatásával 1995-ben meg vásárolta. A tó Békés megye és vonzáskörzetéből érkező horgászok kedvelt helye, de gyakoriak az ország más részéről ide látogató vendégek is. Éves átlagban 48-50 horgászegyesület közel 5000 tagja látogatja. Jobb partjának kiszélesedő egyenes szakaszán több, mint 60 horgászhely található, ahol a környező horgász egyesületek előszeretettel rendeznek horgászversenyeket. A rendezvények lebonyolítását segíti a külön mosdónak kialakított épület, ahol elektromos áram is rendelkezésre áll. Partjáig betonút visz, a közvetlen partszakaszok 85 százaléka szilárd, felszört burkolatú úton jól megközelíthető.

A tó halasítására kiemelt figyelmet fordítunk, telepítés pontyból éves szinten 10,5 tonna, ragadozó halfajok állománya 60.000 darab előnevelt csuka, süllő és balin telepítésével van szinten tartva, emellett egyéb halfajok, keszegfélék is kihelyezésre kerülnek. A tavon legtöbbször a ponty és az amur horgászatát részesítik előnyben, de a ragadozókat és a keszegféléket, kárászt kedvelők sem csalódhatnak a tó halállományában. Csónak használat, fürdőzés és az etetőhajó használata egész évben tiltott.

Napijegy váltható a tó szomszédságában lévő Orosházi úti horgászboltban, a békéscsabai és a megyében található nagyobb horgászboltokban, valamint a kezelő központi irodájában.

Orosházi Béke horgásztó

Alapadatok

Víztípus: homokbányató

Területe: 14,2 ha

Jellemző halfajok: ponty, csuka, süllő, balin, harcsa, amur, keszegfélék, kárász, sügér stb.

Horgászidőszak: egész évben (éjszakai horgászat hét közben korlátozott)

Fogható halmennyiség: az Országos Horgászrend szerint

A Béke tó homokbánya Orosháza Dél-Keleti határában, az Orosházát elkerülő út mellett helyezkedik el. A volt homokbányát az orosházi Béke Mgtsz. művelte. A bányamunkálatok 1984-ben fejeződtek be, közvetlen szomszédságában létrejött egy másik bányagödör, melynek művelésével szintén felhagytak. A két kitermelő hely összenyitása 1992-ben történt meg, ekkor kapta meg a jelenlegi nagyságát. Átlagos mélysége eléri a 4,5 métert, aljzata változatos, helyenként vizinövényekkel borított. A mederfenék a homokkitermelés miatt változatos, néhol a 12-13 méter mély, ami lehetővé teszi a víz hőmérsékleti rétegződését. Vízpótlása csak talaj és csurgalékvizekből valósul meg, így a vízszint ingadozása 0,3-0,5 métert jelent évente.

Körben nádszegély, valamint vízparti lágú és fásszárú növényzet övezi. A tó az Orosháza és környékéről érkező horgászok kedvelt helye, de gyakran látogatnak ide messzebből is. A helyi Kinizsi Horgász Egyesület gondozza környékét, partján található rendezvény-és halórháza, ahol a helyi horgászrendről, halőrök telefonszámairól és a tóval kapcsolatos fontosabb információkról olvashatunk. Halállományában számos kisebb és nagyobb hal megtalálható, a horgászfogásokban leggyakoribb a ponty, az amur, a süllő és a keszegféle.

Csökmői horgásztó

A horgásztó Csökmő határában a 47-es közút mellett található Szeghalom és Csökmő települések között, a megyehatártól 200 méterre. Területe 9 hektár, átlagos vízmélysége 1,6 méter. A tó eredetileg ősmeder volt, az 1970-es években haltermelésre lett kialakítva és halastóként üzemelt 1993-ig, majd Szövetségünk 1994-ben napijegyes horgásztavat alakított ki rajta. A tavat körben nád, sás, vízi növényzet szegélyezi, környezetében a szikes pusztákra jellemző növényzet található. A jó fogási lehetőségek érdekében évi két alkalommal jelentős mennyiségű békés halat telepítünk a tóba. Vendégeink meglegedettségét jelzi, hogy vendégkörünk éves szinten meghaladja a 2000 főt, gyakoriak a visszajáró és külföldi vendégeink, tagegyesületeink előszeretettel rendeznek horgászversenyeket is. A tó halállományában számos kis és nagytetű békés és ragadozó hal található.

Gyakori halfajok: ponty, amur, kárász, harcsa, süllő, csuka, keszegfélék, törpeharcsa, stb.

I.5.5.4 Csatornák

Az alföldi csatornahálózat tápanyagban dús vizei horgászat szempontjából elsősorban a csuka, vörösszárnyú keszeg, ezüstkárász, bodorka, compó fajoknak kedveznek. Kevés van közülük horgászati kezelésben, de az ilyen vízterületek kifejezetten vonzó és változatos horgászélményeket kínálnak. A Gyulát, Békéscsabát, Békést összekapcsoló Élővíz-csatorna horgászszövetségi vízterületként az ilyen víztípusokra jellemző halakon kívül pontyot, keszegféléket, szépen gyarapodó compó- és csukaállományt kínál a horgászat szerelmeseinek. Jelentős még a Vargahossza-, a Hosszúfoki-, a Folyás-éri-, a Büngösdi-, a Holt-Sebes-Körös-csatornaág.

Békéscsaba

Békéscsabán az Erzsébethely (Jamina) városrészben egy 160 hektáros területen 22 bányató terül el, melyek a délföldi régió egyik legkiterjedtebb szabadvízi törendszere alkotják közel 100 hektárnyi vízfelületükkel. Több közülük ideális horgászati feltételeket kínál. A bányatavak mellett az Élővíz-csatorna nyújt még kedvező lehetőséget horgászatra a város területén.

Csaba-tó

A **Matróz Horgász Egyesület** kezelésében lévő 25 hektáros **Csaba-tó** a Békés megyéből és vonzáskörzetéből, továbbá az ország távolabbi részéből ideérkező horgászok kedvelt helye. A tó körül számos kiváló horgász hely található, ahol a sátorozás engedélyezett. A vízterületre éves engedély csak tagoknak, napijegy vendég-horgászok számára is kapható.

Jellemző halfajok: ponty, amur, harcsa, süllő, csuka, balin, sügér, keszegfélék, törpeharcsa.

Fás-tó

A **KHESZ** kezelésében lévő 42,5 hektáros **Fás-tó** az egyik legkedveltebb Békés megyei horgászvíz, de sokan érkeznek messzebből is. Rengeteg horgász hely található partvonalán, ahol a sátorozás is engedélyezett. A vízterületre **éves engedély, heti- és napijegy** váltható. Jellemző halfajok: ponty, csuka, süllő, balin, harcsa, amur, keszegfélék, kárász, sügér, compó, törpeharcsa.

Élővíz-csatorna

A **Gyulát, Békéscsabát és Békést** összekötő **Élővíz-csatorna** az ezredforduló óta javuló vízminősége és a 2011-es évtől való intenzív halasítása miatt kedvelt horgászvíz. Városi szakaszai rendezettebbek, külterületi részei vadvíz jellegűek. A vízterületre **éves engedély, és napijegy** váltható. Jellemző halfajok: keszegfélék, csuka, ponty, ezüstkárász, compó, amur, domolykó, törpeharcsa.

Békés

Békés és környéke horgászvizekben igen gazdag. A település mellett húzódó Kettős-Körös, a városon átkacsaringózó Élővíz-csatorna, illetve a környék bányatavai mind kiváló, de kissé különböző horgászlehetőségeket kínálnak.

Kettős-Körös

A békési duzzasztómű feletti **Kettős-Körös**-szakasz az egyik leglátogatottabb Békés megyei horgászterület. A duzzasztónál **kishajó-kikötő** üzemel, lehetőséget biztosítva horgászcsónakok elhelyezésére is. A folyó dobozi közúti híd és duzzasztó közötti szakaszának bal parti kiöntéses része az év első felében kíméleti terület, ezen időszakban sem partról, sem csónakból nem szabad horgászni a nevezett területen. A **KHESZ** kezelésében lévő felvízen leginkább békés halakra horgászók vetik be készségeiket, de az őszi vízeresztéskor a főmederbe behúzódó ragadozók – különösen a süllő és a csuka – is jó eséllyel foghatók. A halászati hasznosításban lévő alvízi szakaszon a duzzasztó közvetlen környezete, illetve a Krisztina-zug környéke kedvelt, itt változatosabb, de időszakonként szerényebb a halközösség egyedszáma. A közúti híd és a közelében lévő téli hajómenedék kövezett környezete télen ígéretes menynyal terület. Jellemző halfajok: ponty, amur, süllő, csuka, harcsa, balin, keszegfélék, menynyal, kárász és a felvízen gyakoribb törpeharcsa.

Élővíz-csatorna

A Békésen is keresztülhaladó **Élővíz-csatorna** főleg a békési horgászok körében népszerű. Javuló halállományára jellemző, hogy a csatornákra jellemző fajokon kívül növekszik a ponty, a compó és a csuka állománya.

Borosgyáni horgásztavak

A város közelében található több vízkezelő hasznosításában lévő **borosgyáni horgásztavak** szintén megfelelően telepített horgászvizek. A horgászat feltételeiről azonban érdemes tájékozódni, mert zárt egyesületi közösségek működtetik.

Szarvas

Kákafoki-holtág

A városon áthaladó 29 km hosszú **Kákafoki-holtág** – hazánk ötödik legnagyobb állóvíze – jelentős üdülővezeti partszakaszokkal rendelkezik, ahol számtalan kiadó hétvégi ház, illetve apartman várja a vendégeket. A horgászati hasznosító Körös-szögi Kht. által kibocsátott éves-, heti-, illetve napijegyeket állami jeggyel rendelkező horgászok válthatnak. Jellemző halállomány: ponty, amur, süllő, csuka, harcsa, keszegfélék, kárász, sügér, compó, törpeharcsa.

Nagyfoki-holtág

A város közelében található 4 km hosszú **Nagyfoki-holtágat** a Halászteleki Üdülők Horgász Egyesület kezeli és hasznosítja. A holtágat intenzíven gondozott halállomány jellemzi.

Békésszentandrás

A településen szintén átkanyargó Kákafok mellett a horgászszövetség által kezelt 4,9 km hosszú Siratói-holtág is kiváló horgászvíz. Megközelíthetősége és jó halállománya miatt (a 44-es főút mellett) frekventált horgászhelyszín, ahol leginkább pontyra, amurra, süllőre, kárászra érdemes pályázni. A közeli Hármaskörös és a duzzasztó tovább gyarapítja a horgászlehetőségeket, amit jól mutat, hogy az élővíz duzzasztó alatti szakasza a Daru-kanyarig az egyik legnépszerűbb folyóvízi horgászterület.

Mezőberény

A település határában húzódó, halászati hasznosításban lévő **Kettős-Körös**-szakasz ma is kedvelt horgászvíz, bár halállománya a horgásztapasztalatok szerint elmarad az intenzíven kezelt folyószakaszokétól. Kellő mederismerettel azonban ponty, amur, kisebb süllők, harcsák, csuka, keszegféle különösen az áradásmentes, de bővízű időszakokban csalható horogra. Legkedveltebb részeknek a **hosszúfoki területek** mondhatók. A településen és környékén számos bányató is található, de ezek nem kifejezetten a horgászturizmus kiszolgálói. Néhány esztendeje a közeli **Boldisháti-holtág** (35,5 hektár) is horgászati hasznosításba került, azonban vendégjegyes horgászat csak a vízhasznosító egyesület tagjainak meghívására lehetséges.

Csárdaszállás

A településről kivezető dűlőutak a Körös-vidék legkedveltebb holtági területeihez, a **Félhalmi-holtágakhoz** vezetnek. A horgászszövetség kezelésében lévő egykori folyókanyarulatok nagy múltú horgászövezetek, amit jól jelez, hogy **több horgásztanya** és **csónakkikötő** is található környezetében. Kapitális pontyok, amurok, ragadozók ma is lakják, megközelítése azonban csak száraz időben lehetséges. A közeli **Danzugi-holtág** szintén kiváló horgászvíz, azonban ennek partja nagyrészt parcellázott, beépített.

Gyomaendrőd

Gyomaendrőd a vizek és a horgászat paradicsoma. Az országban egyedülálló módon a település közigazgatásához **16 holtág** tartozik és a **Hármaskörös** közvetlen közelsége tovább gyarapítja a lehetőségeket. A Gyomaendrőd-Dévaványa közötti híd a vízhasznosítók határvonala, folyásnak felfelé a Körösvidéki Horgász Egyesületek Szövetsége, míg lefelé a Körösi Halász Szövetkezet a kezelő. Különösen a horgászkezelésben lévő szakasz bővelkedik kiváló horgászhelyekben, melyek közül nem egy az egész Körös-vízrendszer **legkiválóbb haltanyáit** rejti. A kuttyogatástól a pergetésig, a békés halak fogásra történő horgászatig szinte minden módszer eredményesen gyakorolható. A település környéki holtágak szintén a két vízkezelő hasznosításában, illetve telektulajdonosokból alakult horgászegyesületi közösségek gondozásában vannak. Az elsősorban horgászati céllal hasznosított vízterületek közül kiemelkedik a **Siratói-holtág**, illetve a **Kecsegés-zugi-, Templom-zugi-, Bónom-zugi-, Soczó-zugi-, Pap-zugi-holtág**. Infó: khesz.hu, www.gyomaendrod.com, illetve a helyi horgászboltok

Doboz

A település mellett húzódó **kettős-körösi felvíz** és a belterületen is átkacsaringózó **egykori Fekete-Körös-meder (Vargahossza-csatorna)** szövetségi vízterület. Míg az élővízen a körösi halfajok változatos, különösen pontyból

és amurból kapitális egyedei is horogra akadhatnak, addig a csatornán inkább telepített pontyok, csuka, compó, ezüstkárász, bodorka, vörösszárnyú keszeg lehet a zsákmány. A település szélén két kisebb tó – **Tuskós-tó** 2,7 ha, **Digó-tó** 1,5 ha – is várja a napijegyes horgászokat.

Kunszentmárton

Kiváló adottságú, de többnyire halászati kezelésben lévő vízterületek jellemzik a település környékét. A közvetlen a város alatt kanyargó **Hármas-Körös** olyan legendás szakaszokat vonultat fel, mint a **Farkas-kanyar** vagy a **Péter-szögi-kanyar**, amelyeknek a kövezett ívei jól tartják a halat. A **Tisza közelsége** azonban nyáron „kihúzza” a halállomány jelentős részét a Körösből, illetve a halászat-horgászat is megtizedeli az állományt, ezért a bővizű tavaszi időszakok kedvezőbbek. Ideális állapotok esetén a márnától a harcsáig nagyon változatos zsákmányra lehet számítani. A holtági területek intenzív kezelés híján kevésbé bővelkednek jó halállományban; aki ilyen vízterületet keres, inkább a **kunszentmártoni bányatavakat** látogassa meg.

I.5.6 Tanösvények és látogatóközpontok²⁰

A térségben számos turisztikai látogatóhely és ezeket övező tanösvény található. Első helyen a KVNP székhelyeül is szolgáló, 2007-ben felújított Széchenyi ligeti épület, a Körösök Völgye Látogatóközpontot érdemes megemlíteni, amely folyamatos üzemelés mellett különböző környezet- és természetvédelmi kampányok, programok és projektek színtere. A térség legrégebbi látogatóközpontja a Körös-Maros Nemzeti Park Körösvölgyi Látogatóközpontja, amely évente több ezer látogatót fogad, elsősorban a gyerekek korosztályból, továbbá szintén jelentős forgalmat bonyolítanak le a Réhelyi Látogatóközpont, illetve a Bihari Madárvárta. A harmadik turisztikai látogatóhely a Mezőberényi Madarak Háza, a település ligetében található. A látogatóközpontok mellett a térség több, mint 30 km-t meghaladó, mintegy másfél tucatnyi tanösvénye mutatja be a helyi természeti és kulturális értékeket (9. táblázat).

9. táblázat: A Körösök Völgye Natúrpark területén lévő tanösvények jellemzői

	Tanösvény neve	Város/település	Típusa (zárt / nyitott)	Hossza	Ismertet táblák száma	Bejárás időtartama (kényelmes séta/ tanulmányút)
1	Anna-ligeti Tanösvény	Szarvas	Zárt	2 km	8	~ 1,5 óra/ ~ 3 óra
2	Halásztelki Tanösvény	Szarvas	Zárt	3 km	10	~ 1 óra/ ~2,5-3 óra
3	Réhelyi Tanösvény	Dévaványa	Zárt	1,5 km	8	~ 1 óra/ ~ 2 óra
4	Mágor-pusztai Tanösvény	Vésztő-Mágor	Zárt	500 m	5	~ 1,5 óra/ ~ 2,5 óra
5	Galagonya Tanösvény	Gyula- Városerdő	Zárt	1,2 km	14	~ 1,5 óra/ ~2,5-3 óra
6	Poronty Tanösvény	Gyula- Városerdő	Zárt	350 m	3	~ 30 perc/ ~ 1 óra
7	Lischka Tanösvény	Békéscsaba	Zárt	n.a.	14	~ 40 perc/~ 1,5óra
	Lipót Tanösvény					

²⁰ A tanösvények és látogatóközpontok részletes felsorolását a 7. sz. melléklet tartalmazza

8	Csigakert növényökológiai bemutatókert	Gyula	Nyitott	n.a.	4	~ 30 perc/ ~ 1 óra
9	Kígyósi Tanösvény	Szabadkígyós	Zárt	5 km	4	~ 2 óra/~ 3,5 óra
10	Sámson vára ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonal	Doboz-Szanazug	Nyitott	n.a.	4	~ 1,5 óra/~ 2-2,5 óra
11	Kastélypark és ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonal	Doboz	-	-	1	-/-
12	Kisvátyoni Tanösvény	Biharugra	Nyitott	8 km	6	~ 4 óra/ ~ 6 óra
14	Ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonal és hídjai	Békés	Zárt	n.a.	33	~ 30 perc/~ 2 óra
15	Erzsébet-ligeti Tanösvény	Szarvas	Zárt	1,2 km	7	~ 1 óra/~ 2 óra
16	Halászati és Történelmi Tanösvény	Gyomaendrőd	Zárt	50 m	12 darab kétoldalas	~ 30 perc/~ 2 óra

I.6. SWOT

I.6.1 Erősségek

Természeti erősségek:

- Az éghajlatra jellemző napfénygazdagság és a vegetációs periódus hossza a növénytermesztés számára kedvező
- A síkvidéki elhelyezkedésből fakadóan kevés a domborzati szempontból kedvezőtlen területek aránya.
- A régió déli, délkeleti területein az alsóbb geológiai rétegek tengeri eredetűek, bennük hévíztároló homokrétegek találhatóak.
- A Kőrösök szállítása, turizmus, és öntözés szempontjából egyaránt kedvezőek.
- Az élővízfolyások, a holtágak és az öntözési infrastruktúra jelentős terjedelme és a Maros hordalékkúp kedvező vízföldtani adottságai
- Országosan is jelentős gazdag apróvad állomány
- A Kőrös-Maros Nemzeti Park és a hozzá kapcsolódó területek jelentős természeti tájértéket őriznek Bács- Kiskun megyében.
- A térség területén kialakult érhálózatok, mélyedések, holtágak belvízlevezetésre felhasználhatók.
- A folyó közeli agyagásvány-lerakódások téglagyártás és cserépipari hasznosításra kiválóak, de a kézművesiparban, fazekasmesterségeknél is használhatók.
- Relatív alacsony szélereősség, évi átlag értéke 1,6-1,8 B °.

Gazdasági erősségek:

- Jelentős feldolgozóipari kapacitások találhatóak a megyében.
- Termesztési hagyományok vetőmag, takarmánynövények, zöldségtermesztésben, a homoki területeken szőlő- gyümölcs tekintetében
- Tradíciók az élelmiszerfeldolgozás területén.
- A vállalkozások száma magas
- Speciális feldolgozott termékek (gyulai kolbász)
- A mezőgazdasági népesség többféle jártassága és alkalmazkodóképessége
- Ökogazdálkodásban szerzett tapasztalatok, terjedő ökotermesztés.
- A régió számos pontján gazdag turisztikai kínálat.
- Változatos üzemméretű és üzemformák.
- Katalizáló szerepű felső- és középfokú oktatási intézmények és kutató hálózat.

Társadalmi erősségek:

- Gazdag nemzetiségi hagyományok, kulturális sokszínűség.
- A tanyai életmód és a gazdálkodás együttesének megújulása
- Az elmúlt korok életmódjához kötődő építmények, épületegyüttesek (halászat, pásztorkodás, földművelés, kézművesség)
- Kulturális hagyományok jelentős elterjedése (szinte valamennyi település rendelkezik valamilyen formában helyi emlékekkel, életvitelt őrző személyekkel, csoportokkal)

I.6.2 Gyengeségek

Természeti gyengeségek:

- Az északi területeken a talajadottságok kedvezőtlenek a növénytermesztés számára.
- Talajtermékenységet gátló tényezők és talajdegradációs folyamatok.
- Mélyártéri területeken nehéz mechanikai összetételű talajok (kis vízvezető, erősen víztartós agyag, agyagos vályog szerkezetűek)
- A talajvízszint jelentős süllyedése
- A mesterséges vízpótlás nehézségei a legjobb talajokkal rendelkező kistérségekben.
- A kertészeti kultúrák számára a téli és tavaszi fagyok gyakorisága.
- A csapadék mennyisége és eloszlása kockázatosá teszi a termelést. Az ariditási viszonyok (párolgás/csapadék) egyik legkedvezőtlenebbek az országban. Aszályos időszakra való hajlam.
- Az intenzív tájhasználat keretében a gyenge adottságú területek is be lettek vonva a termelésbe (legelő feltörés, szőlő-gyümölcs ültetvények telepítése, erdő-kivágások)
- A száraz, aszályos időjárás hatására a gazdag fajtársulatú természetes tájakon kevesebb fajösszetételű sztyeppei vegetációk alakultak ki.
- A régió erdősültsége alacsony. A művelési ágak kiegyensúlyozottsága csak néhány kistérségben maradt fenn változatos szántó-, kert-, gyümölcs-, szőlő- és erdőhasznosítással.

Gazdasági gyengeségek:

- Elaprózott birtokstruktúra. Jelentős a kisbirtokok száma, azok is 2-3 különböző helyi részterületekből állnak.
- Az élelmiszeripari feldolgozó kapacitások kihasználatlanok, néhány jelentős feldolgozó válsága a régióban.
- Az élelmiszeripar ciklikus termelése, termelők tulajdonrészesedése alacsony a feldolgozó üzemekben.
- Kevés az EU minőségi feltételeinek is megfelelő vállalkozás. Főleg a kisüzemek felkészületlenek az EU minőségi követelményeinek megfelelő élelmiszerelőállításra.
- Elavult technikák és technológiák a növénytermesztésben és állattenyésztésben
- Leromlott ültetvénystruktúra. Régi, a piaci követelményekhez nem igazodó fajtaszerkezet a szőlő-gyümölcstermesztésben
- Iparosított állattartó telepek technológiai leromlása. Az állathigiéniai és környezetvédelmi feltételeknek csak kevés tenyésztő tud eleget tenni.
- Az élelmiszeriparra jellemző súlyos tőkehiány és nehézkes hitelezési rendszer.
- Az agrárgazdaságban alacsony számú innovatív vállalkozás.
- Magas munkanélküliségi ráta, a tartósan munkanélküliek magas aránya.
- A régió kelet-nyugati irányú közlekedési infrastruktúrája lemaradott az utak és hidak hiánya miatt.
- Az alsóbb rendű utak rossz állapota, a mezőgazdasági utak hiánya, különös tekintettel a tanyás térségekre.
- Kerékpárutak csak kevés helyen találhatóak, nem alkotnak egységes regionális hálózatot.
- Az informatikai hálózat fejletlen, kisebb településeken az információhoz jutás nehéz.
- A gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások színvonala igen változatos, kevés a versenyképességet valóban támogató tanácsadói, információs, számviteli, pénzügyi, állategészségügyi szolgáltatás.
- Táj- és környezetvédelemhez alkalmazkodó biokultúrák termelési technológiák szerény mértékű képviselnek a térség mező és erdőgazdaságában.

- Az integráció, termékpályás együttműködés hiánya.
- A szálláshelyek száma a régióban kevés, eloszlásuk egyenetlen.
- A szennyvízcsatornázottság alacsony szintje.
- A gazdaság meghatározó szereplői a városokban koncentrálódnak. Némely kistérségben szinte csak mezőgazdasági tevékenységet folytatnak (ipar, pénzügyi tevékenység, kereskedelem, stb. fejletlen)
- Fejletlen térségmarketing, kedvezőtlen megye-imázsok, kialakulatlan régiómarketing, rossz érdekérvényesítő képesség.
- A térség agrárlakosságának minden gazdasági együttműködést tartózkodva fogadó mentalitása.

Társadalmi gyengeségek:

- Civil szervezetek alacsony száma, kevés kapcsolat egymás közt.
- Az emberek együttműködési készsége alacsony.
- Az EU-val kapcsolatos ismeretek kezdetlegesek.
- A fejlődéstől leszakadók száma és aránya jelentősen nő.
- Előregedés, elnéptelenedés jellemzi a térség több települését.
- Alacsony iskolázottság több településen.
- Jelentős a külterületi népesség aránya.

I.6.3 Lehetőségek

Természeti lehetőségek:

- A Körösök vízrendszere a szállítás, közlekedés fejlesztése során számos lehetőséget kínál.
- A természetvédelmi területek az ökoturizmus iránti növekvő keresletet kihasználhatják.
- A biotermékek piaca folyamatosan nő.
- A talajok nagyobb hányadának jó minősége, a fejlett öntözési kultúra alapján, a víztakarékos öntözési technológiák alkalmazásával lehetővé válik a jelenleginél jóval intenzívebb és hatékonyabb szántóföldi struktúra kialakítása
- Erdő és vadgazdálkodás természeti feltételei adottak.
- Sok új nemesítésű, ellenálló fajta, mely öko- és biotermesztésre alkalmas.
- Nemzetközi környezetvédelmi programokban, pályázatokon való részvétel.

Gazdasági lehetőségek:

- A turizmus különböző formái iránt nő a kereslet, a belföldi turizmusban még sok lehetőség van. A térség turisztikai értékeit bemutató komplex programok szervezése.
- A térség földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan a tranzit forgalom és kereskedelem.
- A magyar gasztronómia iránt nő az érdeklődés.
- A mezőgazdasági termékek piacán a régió termékei versenyképesek lehetnek jobb marketinggel és feldolgozással.
- A régióban termelt hungarikumok iránt stabil kereslet van.
- A nemzetközi pályázati, támogatási rendszer elősegítheti a fejlesztési elképzelések megvalósulását.
- Határmentiség, tranzitfolyosó, logisztikai kapcsolódások.

- Az alternatív tevékenységek révén a gazdaság több lábon állása valósítható meg.
- Az ösztönzők és támogatások kiterjesztésével jelentősen bővíthetők a részfoglalkozású tevékenységek, megvalósítható a tanyás gazdálkodás, a települések revitalizálása, illetve fejlődhetnek a környezetvédelem, a tájmegőrzés, a tevékenység-divezifikálás lehetőségei.
- Alternatív energiahasznosítás.

Társadalmi lehetőségek:

- A kulturális hagyományok, nemzetiségi kapcsolatok elősegítik a határ menti együttműködéseket.
- A civil szervezeteken keresztül a társadalom széles rétegei mozgósíthatók.
- A térségben élő emberek lokálpatriotizmusának „mederbe terelése” a térség általános fejlődését segítendő.
- Külső segítséggel kibontakozhat és felgyosulhat a falumegújulás, a hagyományápolás folyamata.

I.6.4 Veszélyek

Természeti veszélyek:

- Az Alföld elsivatagosodása, a globális felmelegedés hatására jelentősen csökkenhet a talajvízszint, fokozódhat az aszályosság.
- Súlyos veszély a Körösök határon túli eredete mind az aktív, mind a passzív vízgazdálkodásra. A Romániával való együttműködés hiánya, vagy hiányossága esetén nőhetnek az árvizi, a belvizi, a vízbeszerzési, a vízminőségi problémák.
- Az erdősítés, fásítás mezővédő erdősáv-rendszer kialakításának elmaradása esetén a régió jelentős kiterjedésű, (többek között a legjobb feketeföldi területein) fennmarad, sőt fokozódhat a talajdefláció.
- A csekély szintű csatornázottság, a kezdetleges szennyvízkezelés és a hulladékkezelés korszerűtlenségének környezeti veszélyei.

Gazdasági veszélyek:

- Keleti piacok szűkülése, bizonytalansága.
- Belső piac felvevőképessége korlátozott, fizetőképes kereslet hiánya.
- Szigorodó élelmiszerhigiéniai és környezetvédelmi előírások.
- A kereskedelmi üzletláncok erőfölénye az értékesítésben.
- Az agrártámogatási rendszer és a feldolgozás összhangjának hiánya.
- Az ökológiai gazdálkodásnak nincs hazai szabályozása.
- Az élelmiszergazdaság országos leértékelődésének kedvezőtlen hatása a térségre.

Társadalmi veszélyek:

- Az érdekvédelmi szervezetek alacsony hatékonysága, egymás eredményeit lerontó magatartása a külső érdekvédelemmel szemben.
- A szürke és a fekete gazdaság ellenérdekeltsége.
- A társadalom egyre nagyobb rétegének leszakadása, a munkanélküliség növekedése.
- Bizalom hiánya, előítéletek.

II. Körösök Völgye Natúrpark fejlesztési koncepció

II.1. Prioritások

A hatályos natúrpark koncepció²¹ szerint *a natúrpark a természeti és kulturális örökség fenntartásán alapuló, a helyi önkormányzatok, társadalmi szervezetek és az érintett lakosság összefogása eredményeként létrejövő tájszintű terület- és vidékfejlesztési együttműködés. A natúrparkok a helyi tudás, kultúra és gazdaság, kiemelt helyen az ökoturizmus, illetve a helyi közösségek fejlesztésével, hozzájárulnak a helyi nevezetességek, természeti értékek, a népi kultúra, a helyi hagyományok, az érintett terület táji természeti és kulturális örökségének megőrzéséhez, a környezeti szemlélet formálásához, és a tájszintű gondolkodás és a táj iránti fogékonyság növeléséhez, a munkahelyteremtéshez és a lakosság életminőségének javításához.*

A fenti fogalom-meghatározásokkal összefüggésben a natúrparkok főbb tevékenységi területei a következők:

- **1. pillér – A táj és a természeti értékek védelme:** a táj gondozása, ápolása, a tájkarakter és a tájértékek megőrzése, az élőhelyek, fajok fennmaradása és a hozzájuk fűződő tudás és ismeret alkalmazása. Élőhelyi, táji kultúra fejlesztése a táj kulturális örökségére építve: a kulturális örökségi elemek megőrzése, hagyományos építészeti stílusok megőrzése, népszerűsítése, a hagyományos kézműves mesterségek fenntartása, és a helyi kultúra szerves fejlődésének elősegítése,
- **2. pillér – A pihenés feltételeinek fejlesztése (öko- és aktív turisztika)**
- **3. pillér – Fenntartható területhasználat és térségfejlesztés:** a táji adottságokon alapuló, a táji értékeket megőrző gyarapító társadalmi-gazdasági fejlesztés támogatása a helyi közösségek fejlesztésével és bevonásával, helyi termékek, a helyi gazdaság fejlesztése, támogatása;
- **4. pillér – Környezeti nevelés, szemléletformálás** iskolai és iskolán kívüli formáinak fejlesztése, működtetése.

A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület Alapszabályban lefektetett fő céljai:

- i) értékvédelem, az egységes kulturtáj megőrzése, a kulturális értékek megmentése,
- j) természetvédelem, az élőhelyek, fajok védelme, a táj gondozása, ápolása,
- k) környezetvédelem, a környezeti káros hatások minimalizálása,
- l) vidékfejlesztés, a társadalmi-gazdasági fejlesztés támogatása, a helyi kezdeményezések bevonásával,
- m) településfejlesztés, a falvak megújítása,
- n) turizmus, a környezettudatos turizmus támogatása, a pihenést, üdülést szolgáló turisztikai infrastruktúra fejlesztése,
- o) környezeti nevelés, a természetről, a kultúráról szóló ismeretek, tudás közvetítése,
- p) kooperáció ösztönzése, a társadalmi és gazdasági szereplők közötti együttműködés támogatása a fentebb írt célok megvalósítása érdekében.

A célok megvalósítása érdekében az Egyesület feladata:

²¹ A Vidékfejlesztési miniszter által 2014. január 30-án elfogadva

- d) a Körösök Völgye Natúrpark és a hozzá kapcsolódó létesítményekre vonatkozó elképzelések kidolgozása, egyeztetése, ezek megvalósításában való közreműködés,
- e) a Natúrpark céljaival összefüggő fejlesztések, beruházások bonyolítása és azt követően a Natúrpark, illetve partnerei által történő működtetésének segítése, továbbá a Natúrpark által összefogott települések természeti és épített környezetének, idegenforgalmának, gazdaságának összehangolt fejlesztése,
- f) a Natúrpark eredményes fejlődésének biztosítása az egyes szakterületeken belül, ennek megfelelő fejlesztési irányvonalak és konkrét projektek meghatározása, megvalósítása.

A Körösök Völgye Natúrpark Egyesület olyan – igazodva az országos prioritásokhoz - hosszútávon fenntartható stratégiát kíván létrehozni, mely elsődlegesen **a turizmuson keresztül megóvjja és fejleszti a térség természeti, épített és a kulturális értékeit, miközben biztosítja az itt élő társadalom helyben maradását, jövedelemszerző képességének javulását** támogatja. Célja egy olyan mindenki számára előnyt biztosító stratégia kidolgozása, amely mind vidékfejlesztési, mind pedig a természetvédelmi céloknak megfelelnek. Ennek érdekében négy egyenrangú prioritást jelöl ki: a táj és a természeti értékek védelme, a pihenés és az ökoturizmus feltételeinek megteremtése, vidékfejlesztési célok megvalósítása, a szemléletformálás és a szervezetfejlesztés. A koncepció hosszú távú célja egy heterogén tájkép kialakítása, melyben biztosítva van a természeti értékek, az ökológiai diverzitás fennmaradása, a táj teljesítőképességének megőrzése, mindezek mellett ezekhez harmonikusan illeszkedve a társadalmi rendszerek életszínvonalának emelkedése a fenntartató fejlődés jegyében.

I TÁJÉRTÉKEK VÉDELME

- I.1 Természeti területek bővítése, kezelése és fejlesztése
- I.2 Épített, történelmi és kulturális értékek megőrzése, illetve fejlesztése

II A PIHENÉS FELTÉTELEINEK MEGTEREMTÉSE

- II.1 Öko- és aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése
- II.2 Turistafogadás feltételeinek javítása
- II.3 Térség- és turisztikai marketing - Turisztikai Desztináció Menedzsment

III VIDÉKFEJLESZTÉS

- III.1 Zöld térségfejlesztési modell kialakítása
- III.2 Helyi termék előállítás: agrár- és kézműipari termékek előállítása és értékesítése

IV. SZEMLÉLETFORMÁLÁS

- IV.1 Információs és ismertető anyagok
- IV.2 Bemutató Programok

II.2. Indoklás és általános célok

I. prioritás: Tájértékek védelme

Indoklás

A térség természeti környezetének meghatározói a Körösök, a holtágak, és a védett területek. Ezek egyszerre képeznek zöldfolyosó-rendszert és biztosítanak a lakosság számára rekreációs potenciált. A térség nagyszámú ritka és védett fajjal rendelkezik. A mozaikos tájat füves és vizes élőhelyek, erdők, puszták, rétek és mezőgazdasági hasznosítású gyepek alkotják. Kiemelkedő jelentőségűek a Körös folyók által évezredek alatt kialakított geomorfológiai képződmények: a holtmedrek, a lefűzött morotvák, az időszakos vízellátású erek. Kiemelt feladat a kiterjedt pannon szikes sztyeppek, puszták és a még meglévő mocsármaradványok, továbbá a fellelhető természetes és természetközeli keményfás ligeterdők védelme. A régi folyómedrek környékén az ott kialakult pusztai területeknek, az egykori löszpuszták maradványainak, valamint a Körös-ártér értékeinek megóvása tekinthető elsődlegesnek. A potenciális *természetes növénytakaró* nyomai nagyon kis területen tanulmányozhatók a térségben, mert azt az intenzív tájhasználat egységes arculatú, a szántóknak helyet adó kultúrsztyeppé formálta. A Körösök völgye vízrendezése során végbement változások eredményeként a mezőgazdaság a tájat másodlagosan átalakította, a legtöbb területet elhódította. Az egykori természetes erdős sztyepp megmaradt foltjai ma már védett területek, ezért kiemelt feladat e területek bővítése. A Körösök völgye vizes élőhelyeinek fontos szerepe van a nemzetközi madárvonulásban is. A Körösök völgye sajátos épített, történelmi és kulturális tájértékeket fűz fel. A művelődési lehetőségek, a kulturális hagyományok, a népszokások és a hagyományos vidéki életmód az itt élők, illetve ide látogató vendégek számára is különleges élményeket szolgáltathatnak. Egyre inkább elengedhetetlen a térségre jellemző kulturális sajátosságok feltárása, az egyedi vonások erősítése és a kulturált életvitel feltételeinek megteremtése is. Az épített örökségünk megőrzése esszenciális történelmünk megismerése és gyökereink megtalálása tekintetében. Őseink által létrehozott épületek, kastélyok, parkok, templomok és mindazon objektumok, amelyek a régmúlt társadalmak életéről tesznek tanúbizonyságot csakis hosszú távú fenntartásuk révén válhatnak a következő generációk számára is értékmegőrzővé. A Körösök völgye tájértékeinek integrációs szemléletben történő védelme három feladatcsoporton keresztül valósul meg:

- Értékmeghatározás, értékmérés.
- A meglévő természetes és épített értékek védelme
- A károsodott vagy tönkrement értékek rekonstrukciója.

A Körösök Völgye Natúrpark létrehozásának nem csak a természeti, de a kulturális és történelmi, valamint az épített értékek megőrzése is kiemelt célja. Csak ilyen komplex értékmegőrzés és – fejlesztés mellett képzelhető el, egy koherens, az előnyöket mindenki által kihasználható, ugyanakkor látványos és vonzó térségfejlesztés. A tevékenységgel növelhető a lakosság identitás tudata, ugyanakkor nem csak a helyiek, de az ide érkező vendégek érzelmi kötődése is erősebbé válik.

Általános célok

- A táj természeteshez közeli állapotának megőrzése és javítása,
- A biodiverzitás megőrzése és növelése
- Ökológiai hálózat teljessé tétele, bővítése.
- Az egyedi tájértékek megőrzése
- Épített, művi értékek védelme, fenntartása
- Kulturális értékek megőrzése és átörökítése
- Történelmi múlt emlékeinek megőrzése

II. prioritás: A pihenés feltételeinek megteremtése

Indoklás

Egy terület idegenforgalmi értékét elsősorban a meglévő adottságok határozzák meg. A Körösök völgye esetében elsősorban a természeti értékeket kell kiemelni. A termál- és gyógyvizek (Gyula, Békéscsaba, Gyomaendrőd), a Körös folyók és holtágaik, tavak vízi adottságai, a védett természeti értékek (a KMNP területei), a növények, a nagyvadak, a napsütéses órák magas száma, a fejlett homoki szőlő- és gyümölcskultúra speciális lehetőségeket kínálnak. A pontszerűen előforduló jelentősebb turisztikai célpontok esetében a művi adottságok egyházi és világi emlékei, valamint az azokra sokszor ráépülő rendezvények (kongresszusi turizmus, kulturális rendezvények, néprajzi adottságok, sportesemények stb.), bírnak kiemelt jelentőséggel. Egyes esetekben a speciális forgalmi helyzet (pl. határátkelő) növelheti az adott település turisztikai potenciálját. Nagyon fontosak az emberi adottságok (vendégszeretet, nyelvtudás stb.) is, amelyek mindenfajta vendégfogadás, de különösen a falusi és az agroturizmus alapvető feltételét jelentik.

A Körösök Völgye Natúrpark földrajzi fekvésénél fogva nem tartozik egyetlen országosan kiemelt üdülőkörzethez sem. A kisebbek közül a „Tisza-Körös menti”, a „Körösug” üdülőkörzetek egy része tartozik a térséghez. A VÁTI 1992-ben a térségben a Közép-békési körzetet, mint többadottságú (borvidéki, vízparti, horgászati, termálvízi, építészeti és kulturális jellegű) idegenforgalmi körzetet határolt el. A térség településeiben vonzerő-adottságok többsége önmagában jelentős egyedi vonzást nem képvisel, ezért a versenyképes kínálat kialakításához az egyes adottság-elemek összekapcsolásával idegenforgalmi „csomag” összeállítása szükséges. A vidéki erőforrás-gazdálkodásban a rekreáció és az idegenforgalom a területhasználat legsokoldalúbb magvalósítása. A rekreációs tevékenységek bizonyos típusai kombinálhatók egymással (pl. kerékpár, evezés), egyesek sajátos környezet-típust igényelnek (pl. horgászat), Számos nem-rekreációs vidéki tevékenység (erdőgazdálkodás, ártéri gazdálkodás, halászat, természetkutatás, egyéb agrártevékenységek) kapcsolhatók rekreációs ágazatokhoz.

Sok kiránduló számára az egyedüllét a legfontosabb cél, és bármely számú idegen „túlzsúfoltságot” jelent számukra. Miközben az érintetlen táj iránti igény globálisan növekszik, nő az aggodalom is az érintetlen tájak veszélyeztetettségével kapcsolatosan. A védett magterületeken a legsürgetőbb a bemutatás és a rekreáció terhelő hatásának csökkentése. A rekreáció és idegenforgalom természetközelségének megvalósításához olyan eszköztár kidolgozása és gyakorlati alkalmazása a cél, amellyel a turizmus káros hatásait jelentős mértékben tudja mérsékelni.

Általános célok

- A természeti értékek bemutatathatóvá tétele,
- A természetvédelmi területek látogathatóságának fejlesztése,
- A tömeges turizmus korlátozása, illetve az általuk okozott károk megelőzése,
- A térség turisztikai vonzerejének és jövedelemtermelő képességének fenntartható növelése,
- Meglévő turisztikai célú szálláshelyek minőségi fejlesztése,
- A kereslethez igazodóan új szálláshelyek létrehozása,
- A természetvédelmi területek látogathatóságának fejlesztése,
- A térség turisztikai fogadóképességének növekedése
- A természeti értékek bemutatathatóvá tétele,
- A térség turisztikai vonzerejének növekedése,
- A természetvédelmi területek látogathatóságának fejlesztése,
- A tömeges turizmus korlátozása, illetve az általuk okozott károk megelőzése,
- A vendégek és vendégéjszakák számának növekedése.

III. prioritás: Vidékfejlesztés

Indoklás

Az elmúlt évtizedek agrár- és vidékpolitikája jelentős károkat okozott a biodiverzitásnak és átalakította a korábbi tájakat. Az EU ezt felismerve az új tervezési időszakban megvalósítani szándékozó regionális és agrárpolitikáján keresztül, egyre nagyobb hangsúlyt kíván fektetni a vidékfejlesztés úgynevezett „zöldítési” folyamataira, ezen belül a termelési-gazdálkodási rendszerek fenntartható kialakításának ösztönzésére. A környezeti tényezőket egyre inkább figyelembe vevő Közös Agrárpolitika keretében megvalósuló fejlesztések alapvető fontosságúak a táj biodiverzitásának megőrzése szempontjából és nem utolsósorban, a helyi gazdálkodás diverzifikálása révén, a vidéken élők boldogulási feltételei is javulnak. A mezőgazdasági erőforrások racionális használata biztosítja az állandó és előre tervezhető mezőgazdasági bevételt, a gazdaság nem mezőgazdasági ágazatai alakulnak ki, valamint a tájvédelmi intézkedések foganatosítása a mezőgazdasági termelést közvetlenül segítő területeken fejtik ki kedvező hatásaikat (pl. erdősítés, vízfolyások kormányzása, tavak létesítése vadászat és halászat révén történő kiegészítő jövedelem realizálása céljából).

A mezőgazdasági tájak drasztikus átalakulása rávilágít a természetvédelem fontosságára is (ld: a vadvilág megőrzése a mezőgazdasági területeken). A természeti értékeket hordozó területek fizikailag elkülönítése helyett a földművelés intenzitásának csökkentése javasolt, méghozzá úgy, hogy az ne tegye tönkre a helyi életközösségeket.

A tájjal, a földdel kapcsolatos környezeti, társadalmi és kultúrfeladatok ösztönzése is kiemelkedő feladat, amely olyan közjavakat jelent, mint az élelmezésbiztonság, a kultúrtáj ápolása, a társadalmi és biológiai élettér megőrzése, az ökológiai és műszaki infrastruktúra fenntartása, ökológiai stabilitás, népességmegtartás, munkaerő-kiegyenlítés, a vendégfogadás és az idegenforgalom alapjának megteremtése, a paraszti értékek ápolása stb. Ezek a piac hagyományos eszközeivel, az árakon keresztül nem szabályozhatók, ugyanakkor a vidék társadalmának és környezeti egyensúlyának fenntartásában növekvő szerepet töltenek be.

A fenntartható földművelés napjainkban ismét aktuálissá vált hagyományos modellje az embert és természetet is egyszerre eltartó és fenntartó erőforrás-hasznosítással működő ártéri gazdálkodás. Az évenkénti áradásokon alapuló külterjes legeltetés visszaállításának természeti erőforrása biztosítható a tervezett árasztásokkal. A legelő állat a puszta bonyolult ökológiai rendszerének szerves részévé vált, a marhák mellett a csenkeszes gyepeket juhokkal, a gázosabb részeket kecskével, a mocsártereket pedig mangalicával legeltették. A ménes a puszta legjobb minőségű területeit foglalta el.

A Körösök Völgye Natúrpark gazdaságfejlesztési perspektíváinak egyik sarkalatos szegmense a történelmi hagyományokon kialakult, minőségi helyi termék előállításának és értékesítésének az ösztönzése. Az elmúlt években mind a gazdálkodók egyre inkább felismerték ennek piaci lehetőségeit is és megindultak azok a helyi kezdeményezések, amelyek a családi termelőket segítik portékájuk helyben történő értékesítésében. Természetesen a minőségi áruk előállításához, a vásárlókhöz való eljutás könnyítésén túl, a jövőben szükségessé válik a termelés feltételeinek javítása is.

Kiemelt célok közé tartozik a térség társadalmi-gazdasági kapcsolatainak határon átnyúló fejlesztése, a táji szemléletben történő integrált vidékfejlesztés megvalósítása.

Általános célok

- Multifunkcionális gazdálkodási forma (mező- és erdőgazdálkodás) kialakítása.

- Termőföld mennyiségi és minőségi védelme,
- Mezőgazdasági károk mérséklése,
- Gazdálkodási lehetőségek bővítése a természetközeli tájrészeken,
- A gazdálkodókat érő veszteségek csökkentése,
- A természeti rendszerekkel együttműködő tájhasználat kialakítása,
- A vízrendszer természetes működésén alapuló egészséges, mozaikos tájszerkezet kialakulása
- A természet szélsőséges megnyilvánulásainak csökkentése.
- A térség táji uniformizálódásának megakadályozása
- A fenntartható, a térségi kapcsolatokat optimalizáló tájszerkezet kialakítása
- A környezeti káros hatások és a természet igénybevételének minimalizálása;
- a kultúrtáj ápolása és a biodiverzitás fenntartása;
- a társadalmi és biológiai élettér megőrzése,
- az ökológiai infrastruktúra fenntartása, ökológiai stabilitás,
- népességmegtartás, munkerő-kiegyenlítés
- Közterületek és települési zöldfelületek növelése
- A vidéki térségek gazdasági vérkeringésbe történő bekapcsolása,
- A térség gazdaságának diverzifikálása, jövedelemtermelő képességének növelése
- Az erőforrások, adottságok hosszú távú megőrzése,
- Egyedi gazdasági arculat megteremtése.

IV. prioritás: Szemléletformálás

Indoklás

Az elmúlt évtizedben a lakosság érzékenyebbé vált a településkörnyezeti problémák iránt, az elmúlt évtizedben a települések „önmegítélése” javult. A lakosság érzékeli, hogy mind a településkép, mind a környezeti infrastruktúra kiépítettsége terén némi felzárkózás történt. Mindez azt jelenti, hogy a lokális közösségek felismerték, hogy a településeken történt környezeti, infrastrukturális fejlesztések, a települések közötti fejlettségbeli különbségek csökkenésének irányába hatottak. Ma már a környezeti érdekek a lakosság részéről megfogalmazódnak, bennük a szép és lakható környezet, a természeti feltételeknek megfelelő gazdálkodás iránti igény már egyértelműen megjelent. A környezettudatosság pozitív jellemzőivel és javuló tendenciáival szemben, a lakosság általános környezeti ismerete ugyanakkor még mindig meglehetősen hiányos. A környezeti problémák az emberek gondolkodásában még ma sem jelennek meg megfelelő mélységben. A lakosság egyharmada tájékozatlan. Sokan nincsenek tisztában alapfogalmakkal, a környezeti konfliktusok összefüggéseit és hátterét nem ismerik fel, nem értik, sőt sokan a környezeti programokkal szemben is érdektelenséget mutatnak. A vidéki lakosság többsége, amíg nem tapasztalja meg közvetlen közelről az egyes veszélyeket, addig nem néz szembe a problémákkal, sőt az is előfordul, hogy a konfliktusok valódi okát sokan a média által „felkapott” válságtényezők miatt nem veszik észre.

A lokális környezetgazdálkodás humán háttere és körülményei nem megfelelőek. Nincsenek kidolgozva azok a támogatási rendszerek, amelyek az embereket környezettudatosabb életmódra ösztönöznék. Hiányoznak az önkormányzati pénzeszközök, illetve az állam által támogatott és koordinált regionális és lokális környezeti programok, másrészt azok az intézmények, szervezetek, amelyek a Körösök völgye sajátos „környezeti management”-jét felvállalnák. Az elmúlt időszakban nem alakult ki megfelelő „partnerség” a környezetvédelemben és a területfejlesztésben érdekelt intézmények, valamint az önkormányzatok és a helyi társadalom között. A meglévő környezeti stratégiák többsége mellőzi a helyi érdekeket. A Körösök Völgye Natúrpark kiemelt célja a természet szeretetének erősítése az emberekben. Ahhoz, hogy a jövő generáció számára is élvezhető és ismerhető legyenek a természeti értékeink, már egészen kisgyermekkortól kezdve szükséges ezen értékek tematikus bemutatása, a gyakorlatban történő megvalósulás folyamatának megismerése.

Általános célok

- Együttműködés a szolgáltatók, vállalkozók, önkormányzatok, egyéb szervezetek és intézmények között,
- Image, egységes arculat kialakítása a térségben, egyediség hangsúlyozása,
- Turisztikai marketing erősítése, lehetőségek ismertetése a tartalmas szabadidő eltöltéshez,
- Turisztikai programok (a különböző célcsoportoknak különböző programok) és programcsomagok (különböző lehetőségek összekapcsolása, szervezett kirándulások, komplex speciális programok) kialakítása,
- Együttműködés a szolgáltatók, vállalkozók, önkormányzatok, egyéb szervezetek és intézmények között,
- A táj gondozásának fontosságára való figyelemfelhívás,
- Környezeti tudat- és szemléletformálás,
- Együttműködés a szolgáltatók, vállalkozók, önkormányzatok, egyéb szervezetek és intézmények között,
- Környezeti tudat- és szemléletformálás,
- Nevelési munka ösztönzése.

II.3. INTÉZKEDÉSEK

I. TÁJÉRTÉKEK VÉDELME	
<i>I.1</i>	Természeti területek bővítése, kezelése és fejlesztése
<i>I.1.1</i>	Vizes élőhelyek kialakítása, rehabilitációja, rekonstrukciója, kezelése
<i>I.1.1.2</i>	Hullámtéren fekvő szántóterületeken visszagyepesítés
<i>I.1.1.3</i>	Antropogén hatások megelőzése és mérséklése.
<i>I.1.1.4</i>	Jó halászati és horgászati gyakorlat bevezetése.
<i>I.1.1.5</i>	A vízfolyás mentén megmaradt gypsávok fenntartása.
<i>I.1.2</i>	Gyepterületek rehabilitációja, rekonstrukciója, kezelése.
<i>I.1.2.1</i>	Engedélyes tervek készítése
<i>I.1.2.2</i>	A gyepterületek közé ékelődő, szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas területek visszagyepesítése.
<i>I.1.2.3</i>	Extenzív szántóföldi természetstechnológia kialakítása
<i>I.1.2.4</i>	Élőhely-fenntartás legeltetéssel, kaszálással
<i>I.1.3</i>	Természeti értékek megőrzése és fejlesztése
<i>I.1.3.1</i>	Kunhalom Program
<i>I.1.3.2</i>	Tó-Program
<i>I.2</i>	Épített, történelmi és kulturális értékek megőrzése, illetve fejlesztése
<i>I.2.1</i>	Épített értékek megőrzése és fejlesztése
<i>I.2.1.1</i>	A Körösök Völgye Natúrpark műemlék kataszterének elkészítése
<i>I.2.1.2</i>	Engedélyezett kiviteli tervek készítése
<i>I.2.1.3</i>	Beruházások megvalósítása
<i>I.2.1.4</i>	Monitoring és fejlesztés
<i>I.2.1.5</i>	Témautak kidolgozása
<i>I.2.2</i>	Kulturális értékek megőrzése
II. A PIHENÉS FELTÉTELEINEK MEGTEREMTÉSE	
<i>II.1</i>	Öko- és aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése
<i>II.1.1</i>	Vízi sportok, vízi túrázás feltételeinek fejlesztése
<i>II.1.1.1</i>	Vízi túraútvonalak kijelölése, rehabilitációja és infrastrukturális feltételeinek kialakítása
<i>II.1.1.2</i>	Vízi túrázók pihenőhelyeinek kialakítása
<i>II.1.1.3</i>	Vízi sportok infrastrukturális feltételeinek kialakítása
<i>II.1.2</i>	Gyalogtúrák, tanösvények fejlesztése
<i>II.1.2.1</i>	Gyalogos túraútvonalak kiszolgáló egységeinek (vízvételi pontok, pihenőhelyek) kialakítása
<i>II.1.2.2</i>	A térségre jellemző élővilágot bemutató további tanösvények kialakítása
<i>II.1.3</i>	Turisztikai funkciójú parkerdők, erdei kirándulóhelyek, erdei iskolák tervezése, létesítése és fenntartása
<i>II.1.3.1</i>	Rekreációs célú parkerdők és kirándulóhelyek kialakítása
<i>II.1.3.2</i>	Erdei iskolák létesítése és programkínálatuk kidolgozása
<i>II.1.4</i>	Kerékpáros turizmus fejlesztése
<i>II.1.4.1</i>	Kerékpáros túraútvonalak kialakítása

II.1.4.2	Pihenőhelyek, szervízpontok létrehozása
II.1.5	Lovas túraútvonalak kialakítása
II.1.5.1	Lovas bázisok látogatóbarát fejlesztése
II.1.5.2	Lovas túraútvonalak létrehozása
II.1.5.3	Lovas túravezetők és oktatók képzése
II.1.6	Horgász turizmushoz kapcsolódó fejlesztések
II.1.6.1	Horgász turizmushoz kapcsolódó infrastrukturális fejlesztések megvalósítása
II.1.7	Egyéb aktív turisztikai fejlesztések
II.1.7.1	Lombkorona sétányok kialakítása
II.1.7.2	Kastélytúrák kialakítása
II.1.7.3	A térségre jellemző gasztronómiai kínálat turisztikai attrakcióvá tételéhez kapcsolódó fejlesztések megvalósítása
II.2	<i>Turistafogadás feltételeinek javítása</i>
II.2.1	Az öko- és aktív turisztikai szolgáltatásokhoz kapcsolódó meglévő szálláshelyek minőségi fejlesztése
II.2.2	Új, színvonalas, a térség aktív- és ökoturisztikai kínálatához kapcsolódó szálláshelyek létrehozása (pl. kempingek, ifjúsági szálláshelyek)
II.3	<i>Térség- és turisztikai marketing - Turisztikai Desztináció Menedzsment</i>
II.3.1	Térségi márkaépítés - Körösök Völgye brand megteremtése és fejlesztése
II.3.1.1	Szilárd turisztikai termékalap megteremtése, turisztikai ajánlatok kidolgozása
II.3.1.2	Körösök Völgye brand kiépítése és fejlesztése
II.3.2	Turisztikai marketing tevékenység megtervezése és fejlesztése
II.3.3	Csomagajánlatok kidolgozása, konkrét turisztikai marketing akciók megvalósítása
II.3.4	Menedzsment szervezet létrehozása
III. VIDÉKFEJLESZTÉS	
III.1	<i>Zöld térségfejlesztési modell kialakítása</i>
III.1.1	Tájgazdálkodási programok kidolgozása és megvalósítása
III.1.1.1	A tájgazdálkodási rendszerek kritérium-rendszerének meghatározása
III.1.1.2	Támogatandó területek lehatárolása
III.1.1.3	Támogatási eszközök kidolgozása, a tájgazdálkodási rendszer elterjesztése
III.1.1.4	Mintagazdaságok hálózatának kiépítése
III.1.1.5	Tájgazdálkodási programok technikai segítségnyújtása, facilitációja: térségi szupervizor alkalmazása mintaprojektekben
III.1.2	Megújuló energia hasznosításának ösztönzése
III.1.2.1	"Víz, szél és nap" Megújuló Fórum
III.1.2.2	Közintézmények energiaellátó rendszereinek átalakítása
III.1.2.3	Energianád-termelés ösztönzése
III.1.3	Település- és vidékfejlesztés
III.1.3.1	Település- és térségfejlesztési koncepciók, programok, tervek készítése
III.1.3.2	Települési infrastruktúra fejlesztése
III.2	<i>Helyi termék előállítás: agrár- és kézműipari termékek előállítása és értékesítése</i>
III.2.1	A térségre jellemző helyi mezőgazdasági és kézműves termékek előállításának ösztönzése
III.2.1.1	Helyi termékek adatbázisának összeállítása és frissítése

- III.2.1.2 Hagyományos termelési módok és termékek előállításának támogatása
- III.2.1.2 Térségre jellemző alapanyagok felhasználásával készülő kézműves termékek előállításának ösztönzése
- III.2.2 Minőségi egészséges és bio élelmiszerek előállításának ösztönzése**
- III.2.3 Rövid ellátási láncok létrehozása, helyi termékek piacra jutásának segítése**
- III.2.4 Bemutatóanyagok, mintagazdaságok létrehozásának ösztönzése**
- III.2.5 A helyi termékek védjegy rendszer kialakítása**

IV. SZEMLÉLETFORMÁLÁS

IV.1 Információs és ismertető anyagok

IV.1.1 Ökoturisztikai térképek fejlesztése

- IV.1.1.1 Papír alapú tematikus turisztikai térkép kidolgozása
- IV.1.1.2 Weboldalba beágyazható Google Maps-re épülő tematikus turisztikai térképek, túraútvonalak leírással, képekkel
- IV.1.1.3 Androidra optimalizált térképes applikáció, Geocaching és POI pontokkal

IV.1.2 Térségi marketing felépítése

- IV.1.2.1 Workshopok szervezése a turisztikai szereplőknek
- IV.1.2.2 E-learning anyagok kidolgozása a térségi együttműködés jegyében
- IV.1.2.3 Tourinform hálózat tagjainak bevonása a térségi együttműködésbe

IV.1.3 Térségi turisztikai arculat tervezése

- IV.1.3.1 Körösök Völgye logóval ellátott reklámtárgyak készítése
- IV.1.3.2 Körösök Völgye Eseménynaptár
- IV.1.3.3 Tematikus turisztikai programok szervezése egy időben több helyen a Körösök Völgyében

IV.2 Bemutató Programok

IV.2.1 Ökológiai bemutató programok

- IV.2.1.1 Konzerváció és legeltetés tematikus bemutató
- IV.2.1.2 Halászat tematikus bemutató
- IV.2.1.3 Geológiai állomás
- IV.2.1.4 Folyóvizeink tematikus bemutató
- IV.2.1.5 Erdei ökoszisztémák tematikus bemutató

IV.2.2 Megújuló erőforrások, alternatív lehetőségek

- IV.2.2.1 Modern mintagazdaságok bemutató
- IV.2.2.2 Megújuló természeti erőforrások
- IV.2.2.3 Klímavédelem

I.1. Természeti területek bővítése, kezelése és fejlesztése

Sorszám, megnevezés	I.1. Természeti területek bővítése, kezelése és fejlesztése
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • A táj természetéhez közeli állapotának megőrzése és javítása, • A biodiverzitás megőrzése és növelése • Ökológiai hálózat teljessé tétele, bővítése. • Az egyedi tájértékek megőrzése.
Szükségességének indoklása	<p>A tájszerkezet alakítása szempontjából elsődleges a megye ökológiai hálózati rendszerének kiteljesítése, a meglévő elemek összekapcsolásával, illetve kiegészítésével. Az ökológiai hálózat legértékesebb és legmagasabb szinten védett elemei az országos védettségű természeti területek, a nemzeti parki területek és természetvédelmi területek. Ezek kisebb-nagyobb zöld szigeteket képeznek és közöttük húzódnak a Körösök vízrendszeréhez kapcsolódó vizes-nedves, gyepes-erdős természeti és extenzív mezőgazdasági területsáv által alkotott fő ökológiai folyosó.</p> <p>Az ökológiai folyosók a megye természetföldrajzi sajátosságainak megfelelően elsősorban a kisvízfolyásokhoz, illetve azok erdőihez, továbbá az extenzív gyepekhez kapcsolódnak. A zöldfolyosók a meglévő és tervezett művi tájelemek (közlekedési és más műszaki infrastruktúra nyomvonalak, új beépítések, településszegélyek) zöldfelületi kiegészítését, környezetvédelmét és tájbaillesztését szolgáló meglévő és tervezett zöldsávok, véderdősávok és erdősítések.</p> <p>A magasabb ökológiai, de alacsonyabb termőhelyi értékű mezőgazdasági területek az agrárkörnyezetvédelmi alapú környezetkímélő területhasználat, az ökogazdálkodás és az erre épülő ökoturizmus és vidékfejlesztés javasolt célterületei, ennek megfelelően itt kiemelt fejlesztési és rendezési cél a táji változatosság, mozaikosság fenntartása: gyepek - ligetek - erdők, nádasok, nedves - vizes élőhelyek megóvása illetve területi részarányuk növelésének elősegítése.</p> <p>Az ökológiai folyosók a megye természetföldrajzi sajátosságainak megfelelően elsősorban a kisvízfolyásokhoz, illetve azok erdőihez, továbbá az extenzív gyepekhez kapcsolódnak.</p> <p>A térség rendszeresen elöntött árterület volt, amely a XIX. század folyószabályozási és lecsapolási munkálatai következtében drasztikusan lecsökkent, ezzel együtt a vizes élőhelyek is visszaszorultak. A sűrű vízhálózattal átszőtt, számos holtágat és folyóvizet magába foglaló, galériaerdőkkel szegélyezett térség olyan egyedi jegyeket hordoz, amely megyei, de régiós és országos szinten is egyedülálló, elsősorban tájképileg. A sekély vizes élőhelyeken minden évben ludak, kacsák és más gázlómadarak százezrei sereglenek össze. A Körösök völgye az</p>

	<p>ország egyik leggazdagabb vízrajzi elemekkel (holtmedrekkel, holtágakkal, morotvákkel, erekkel, csatornákkal) tarkított tája. A Körös-völgy térség területén fellelhető kisvizek állapotában, hasznosításában jelentős különbségek adódnak. A Körös-vidék kezdeti zsákmányoló életmódhoz kapcsolódó foglalkozások a vizek (folyó- és holtágak) melletti halász-pákász életmód számos eleme egészen a XX. század közepéig túlélte a modernizálódó évszázadokat. A holtmedrek közül néhány már több évtizedes horgászati hasznosításra tekint vissza, sok pedig az utóbbi években került horgászati kezelésbe leginkább telektulajdonosi közösségek által alakított horgászegyesületeknek köszönhetően.</p> <p>A kunhalmok régészeti, tájvédelmi, vízrajzi, térképészeti, botanikai, talajtani és kultúrtörténeti szempontokból kiemelkedő ember alkotta képződmények. Bár a róluk szóló ismeretek korántsem teljeseek, az antropogén jellegük, valamint koruk miatt, a rajtuk meglepedő társadalmak több ezer éves kapcsolata következtében régészeti és kultúrtörténeti szempontból "kimeríthetetlen kincsesbányák", ugyanakkor a talajtani jellemzőjüknél fogva - régi eltemetett talajok - a geológusok talajképződési, tájképződési folyamatokat tudnak rajtuk rekonstruálni, vizsgálni, a löszgyep jelleg miatt - zárványterületek - a botanikusok is sokat foglalkoznak velük - zárvány fajok utolsó menedék területei. Kunszentmárton, Mezőtúr és Öcsöd környékén kiemelkedő tájértékeket képviselnek a kunhalmok, amelyek jelentős tájképi, tájtörténeti, geomorfológiai, régészeti és biogeográfiai értéket képviselnek. A kunhalmok tájvédelmi szempontból különleges antropogén eredetű értéket képviselnek.</p> <p>A Körös-völgy térség területén 61 holtág található. Ezen kívül több tucatra tehető azon állóvizeknek (ereknek, bányatavaknak, süllyedékeknek) a száma, amelyek állapotában, hasznosításában jelentős különbségek adódnak. Ezen kívül jelentősebb – elsősorban gazdasági hasznosítású - vízfelület a Fehérháti-Halastavak (Békés) és Gácsháti-Halastó (Köröstarcsa). A holtmedrek közül néhány már több évtizedes horgászati hasznosításra tekint vissza, sok pedig az utóbbi években került horgászati kezelésbe leginkább telektulajdonosi közösségek által alakított horgászegyesületeknek köszönhetően.</p>
--	--

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
I.1.1. Vizes élőhelyek kialakítása, rehabilitációja, rekonstrukciója, kezelése.		
	I.1.1.1. Hullámtéren fekvő szántóterületeken visszagyepesítés	2015-2018

	I.1.1.2. Antropogén hatások megelőzése és mérséklése.	2015-2018
	I.1.1.3. Jó halászati és horgászati gyakorlat bevezetése.	2015-2018
	I.1.1.4. A vízfolyás mentén megmaradt gypsávok fenntartása.	2014-2020
I.1.2. Gyepterületek rehabilitációja, rekonstrukciója, kezelése.		
	I.1.2.1. Engedélyes tervek készítése	2014-2016
	I.1.2.2. A gyepterületek közé ékelődő, szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas területek visszagyepesítése.	2014-2018
	I.1.2.2. Extenzív szántóföldi természetstechnológia kialakítása	2014-2018
	I.1.2.3. Élőhely-fenntartás legeltetéssel, kaszálással	2014-2020
I.1.3. Természeti értékek megőrzése és fejlesztése.		
	I.1.3.1. Kunhalom Program	2014-2020
	I.1.3.2. Holtág Program	2014-2020

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • A pannon szikes sztyeppek és mocsarak élőhelytípus területi arányának növekedése, különösen a területek koherenciájának növekedése, • vizes élőhelyek területi arányának és faji diverzitásának növekedése, • tájrehabilitáció során helyreállított kisvizek arányának növekedése, • rekreációs (horgászat, természetjárás) funkciójú holtágak arányának növelése, • halászati célból kialakított víztestek számának növekedése, • kunhalmok állapotának javulása • új kunhalmok kijelölése • vizes élőhelyek területi arányának és faji diverzitásának növekedése, • tájrehabilitáció során helyreállított kisvizek arányának növekedése, • rekreációs (horgászat, természetjárás) funkciójú holtágak arányának növelése, • halászati célból kialakított víztestek számának növekedése.
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • KVNE • civil szervezetek • KMNP • KÖRKÖFE • Gazdálkodók • Települési önkormányzatok

	<ul style="list-style-type: none"> • Megyei önkormányzatok
Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
Források pontos megnevezése	ERFA, EMVA, LEADER, NEA

I.2. Épített, történelmi és kulturális értékek megőrzése, illetve fejlesztése

Sorszám, megnevezés	I.2. Épített, történelmi és kulturális értékek megőrzése, illetve fejlesztése
Általános célok	Épített, művi értékek védelme, fenntartása Kulturális értékek megőrzése és átörökítése Történelmi múlt emlékeinek megőrzése
Szükségességének indoklása	<p>A Körösök völgye sajátos épített, történelmi és kulturális tájértékeket fűz fel. A művelődési lehetőségek, a kulturális hagyományok, a népszokások és a hagyományos vidéki életmód az itt élők, illetve ide látogató vendégek számára is különleges élményeket szolgáltathatnak. Egyre inkább elengedhetetlen a térségre jellemző kulturális sajátosságok feltárása, az egyedi vonások erősítése és a kulturált életvitel feltételeinek megteremtése is.</p> <p>Az épített örökségünk megőrzése esszenciális történelmünk megismerése és gyökereink megtalálása tekintetében. Őseink által létrehozott épületek, kastélyok, parkok, templomok és mindazon objektumok, amelyek a régmúlt társadalmak életéről tesznek tanúbizonyságot csakis hosszú távú fenntartásuk révén válhatnak a következő generációk számára is értékmegőrzővé.</p> <p>A Körösök völgye tájértékeinek integrációs szemléletben történő védelme három feladatcsoporton keresztül valósul meg:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Értékmeghatározás, értékmérés. • A meglévő természetes és épített értékek védelme • A károsodott vagy tönkrement értékek rekonstrukciója. <p>A Körösök Völgye Natúrpark létrehozásának nem csak a természeti, de a kulturális és történelmi, valamint az épített értékeink megőrzése is kiemelt célja. Csak ilyen komplex értékmegőrzés és –fejlesztés mellett képzelhető el, egy koherens, az előnyöket mindenki által kihasználható, ugyanakkor látványos és vonzó térségfejlesztés. A tevékenységgel növelhető a lakosság identitás tudata, ugyanakkor nem csak a helyiek, de az ide érkező vendégek érzelmi kötődése is erősebbé válik.</p>

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
I.2.1. Épített értékek megőrzése és fejlesztése		
	I.2.1.1. A Körösök Völgye Natúrpark műemlék kataszterének elkészítése	2015

	I.2.1.2. Engedélyezett kiviteli tervek készítése	2015-2017
	I.2.1.3. Beruházások megvalósítása	2018-2020
	I.2.1.4. Monitoring és fejlesztés	2014-2020
	I.2.1.5. Témautak kidolgozása	2014-2015
I.2.2. Kulturális értékek megőrzése		2014-2020

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • felújított műemlékek számának növekedése • kulturális programok számának növekedése
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • KVNE • civil szervezetek • KMNP • KÖRKÖFE • Gazdálkodók • Múzeumok • Települési önkormányzatok • Megyei önkormányzatok
Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas

II.1. Öko- és aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése

Sorszám, megnevezés	II.1. Öko- és aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • A természeti értékek bemutathatóvá tétele, • A természetvédelmi területek látogathatóságának fejlesztése, • A tömeges turizmus korlátozása, illetve az általuk okozott károk megelőzése, • A térség turisztikai vonzerejének és jövedelemtermelő képességének fenntartható növelése.
Szükségességének indoklása	<p>A Körösök-völgye elsősorban a természeti értékeivel tud a hazai idegenforgalomba bekapcsolódni és szolgáltatásokat nyújtani. A termál- és gyógyvizek (Gyula, Békéscsaba, Gyomaendrőd), a Körös folyók és holtágaik, tavak vízi adottságai, a védett természeti értékek (a KMNP területei), a növények, a nagyvadak, a napsütéses órák magas száma speciális lehetőségeket kínálnak. A pontszerűen előforduló jelentősebb turisztikai célpontok esetében a művi adottságok egyházi és világi emlékei, valamint az azokra sokszor ráépülő rendezvények (kongresszusi turizmus, kulturális rendezvények, néprajzi adottságok, sportesemények stb.), bírnak kiemelt jelentőséggel.</p> <p>A KVNP földrajzi fekvésénél fogva nem tartozik egyetlen országosan kiemelt üdülőkörzethez sem. A kisebbek közül a „Tisza-Körös menti”, a „Köröszug” üdülőkörzetek egy része tartozik a térséghez. A VÁTI 1992-ben a térségben a Közép-békési körzetet, mint többadottságú (borvidéki, vízparti, horgászati, termálvízi, építészeti és kulturális jellegű) idegenforgalmi körzetet határolt el. A térség településeiben vonzerő-adottságok többsége önmagában jelentős egyedi vonzást nem képvisel, ezért a versenyképes kínálat kialakításához az egyes adottság-elemek összekapcsolásával „utazási csomag” összeállítása szükséges.</p> <p>A KVNP adottságai elsődlegesen az (egyre inkább összefonódó) aktív- és ökoturizmus, első sorban a vízi, a kerékpáros, a gyalogos, a lovas és a horgász turizmus számára nyújt kiváló lehetőségeket.</p> <p>Nem megfelelően kiépítettek azonban a vízi túrázás és a vízi sportok infrastrukturális feltételei a folyókon, holtágakon és csatornákon, fejlesztendő a gyalogos és kerékpáros túrázás feltételei, hiányoznak a lovas túraútvonalak és egyéb aktív turisztikai fejlesztések. Számos kastély található a térségben, amelyek látogatóbarát fejlesztése növelheti a Körösök Völgye vonzerejét és színesítheti kínálatát.</p>

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
II.1.1. Vízi sportok, vízi túrázás feltételeinek fejlesztése		
	II.1.1.1. Vízi túraútvonalak kijelölése, rehabilitációja és infrastrukturális feltételeinek kialakítása	2015-2017
	II.1.1.2. Vízi túrázók pihenőhelyeinek kialakítása	2015-2017
	II.1.1.3. Vízi sportok infrastrukturális feltételeinek kialakítása	
II.1.2. Gyalogtúrák, tanösvények fejlesztése		
	II.1.2.1. Gyalogos túraútvonalak és kiszolgáló egységeinek (vízvételi pontok, pihenőhelyek, kilátó) kialakítása	
	II.1.2.2. A térségre jellemző élővilágot bemutató további tanösvények kialakítása	
II.1.3. Turisztikai funkciójú parkerdők, erdei kirándulóhelyek, erdei iskolák tervezése, létesítése és fenntartása		
	II.1.3.1. Rekreációs célú parkerdők és kirándulóhelyek kialakítása	
	II.1.3.2. Erdei iskolák létesítése és programkínálatuk kidolgozása	
II.1.4. Kerékpáros turizmus fejlesztése		
	II.1.4.1. Kerékpáros túraútvonalak kialakítása	
	II.1.4.2. Pihenőhelyek, szervízpontok létrehozása	
II.1.5. Lovas túraútvonalak kialakítása		
	II.1.5.1. Lovas bázisok látogatóbarát fejlesztése	
	II.1.5.2. Lovas túraútvonalak létrehozása	
	II.1.5.3. Lovas túravezetők és oktatók képzése	
II.1.6. Horgász turizmushoz kapcsolódó fejlesztések		
	II.1.6.1. Horgász turizmushoz kapcsolódó infrastrukturális fejlesztések megvalósítása	
II.1.7. Egyéb öko- és aktív turizmushoz kapcsolódó fejlesztések		
	II.1.7.1. Lombkorona sétányok kialakítása	
	II.1.7.2. Kastélytúrák kialakítása	
	II.1.7.3. A térségre jellemző gasztronómiai kínálat turisztikai attrakcióvá tételéhez kapcsolódó fejlesztések megvalósítása	

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • A Natúrpark bemutathatósága növekszik, • A szelíd turizmusban foglalkoztatottak számának növekedése. 	
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Európai Unió, • Minisztériumok • Magyar Turizmus ZRt., • Turisztikai Desztináció Menedzsment Szervezetek • Tourinform Irodák, • Települési önkormányzatok, • Gazdasági társaságok, vállalkozások, • Civil szervezetek 	
Működési, megvalósítási terület		
II.1.1. Vízi sportok, vízi túrázás feltételeinek fejlesztése		
	II.1.1.1. Vízi túraútvonalak kijelölése, rehabilitációja és infrastrukturális feltételeinek kialakítása	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
	II.1.1.2. Vízi túrázók pihenőhelyeinek kialakítása	
	II.1.1.3. Vízi sportok infrastrukturális feltételeinek kialakítása	
II.1.2. Gyalogtúrák, tanösvények fejlesztése		
	II.1.2.1. Gyalogos túraútvonalak és kiszolgáló egységeinek (vízvételi pontok, pihenőhelyek, kilátó) kialakítása	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
	II.1.2.2. A térségre jellemző élővilágot bemutató további tanösvények kialakítása	
II.1.3. Turisztikai funkciójú parkerdők, erdei kirándulóhelyek, erdei iskolák tervezése, létesítése és fenntartása		
	II.1.3.1. Rekreációs célú parkerdők és kirándulóhelyek kialakítása	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
	II.1.3.2. Erdei iskolák létesítése és programkínálatuk kidolgozása	
II.1.4. Kerékpáros turizmus fejlesztése		
	II.1.4.1. Kerékpáros túraútvonalak kialakítása	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
	II.1.4.2. Pihenőhelyek, szervízpontok létrehozása	
II.1.5. Lovas túraútvonalak kialakítása		

	II.1.5.1. Lovas bázisok látogatóbarát fejlesztése	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Gyomaendrőd, Gyula, Sarkad, Szarvas
	II.1.5.2. Lovas túraútvonalak létrehozása	
	II.1.5.3. Lovas túravezetők és oktatók képzése	
II.1.6. Horgász turizmushoz kapcsolódó fejlesztések		
	II.1.6.1. Horgász turizmushoz kapcsolódó infrastrukturális fejlesztések megvalósítása	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
II.1.7. Egyéb öko- és aktív turizmushoz kapcsolódó fejlesztések		
	II.1.7.1. Lombkorona sétányok kialakítása	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
	II.1.7.2. Kastélytúrák kialakítása	Békés, Békéscsaba, Doboz, Gyula, Mezőberény, Szarvas
	II.1.7.3. A térségre jellemző gasztronómiai kínálat turisztikai attrakcióvá tétéhez kapcsolódó fejlesztések megvalósítása	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas

II.2. A turistafogadás feltételeinek javítása

Sorszám, megnevezés	II.2. A turistafogadás feltételeinek javítása
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • Meglévő turisztikai célú szálláshelyek minőségi fejlesztése, • A kereslethez igazodóan új szálláshelyek létrehozása, • A természetvédelmi területek látogathatóságának fejlesztése, • A térség turisztikai fogadóképességének növekedése.
Szükségességének indoklása	<p>A Körösök-völgye elsősorban a természeti értékeivel tud a hazai idegenforgalomba bekapcsolódni és szolgáltatásokat nyújtani.</p> <p>A térségen belül a turizmus motorja elsősorban Gyula, Békéscsaba és Szarvas. Együttesen a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák 94%-t tudhatták magukénak 2012-ben. Közülük is kiemelkedik Gyula, hiszen kétharmadát fogadja a natúrparkba érkező vendégeknek.</p> <p>2012-ben 61 kereskedelmi szálláshely működött a natúrpark településein. Ebből 19 db szálloda, 17 db panzió, 16 db közösségi szálláshely, 4 db üdülőház és 5 db kemping. Összes kereskedelmi szálláshely szállásférőhelyeinek száma - megye háromnegyede - 5.542 db. A natúrpark falusi, aktív és ökoturisztikai profiljába leginkább illő egyéb (korábban magán) szálláshelyek vendéglátóinak száma összesen 579 db, azaz a megye magán szállásadóinak 83%-a e településeken található meg.</p> <p>A szálláshely fejlesztések tekintetében egyfelől a meglévő szálláshelyek minőségi fejlesztése, másrészt, ahol a kereslet indokolja új szálláshelyek létesítése szükséges. Leginkább a zöld turizmushoz kapcsolódó szálláshelyfejlesztések támogatandóak. Ezek közül is kiemelendő a kempingek és ifjúsági szállások létrehozása, melyekre a térségbe látogató vendégek összetételét tekintve nagy szükség lenne.</p>

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
<i>II.1.1. Az öko- és aktív turisztikai szolgáltatásokhoz kapcsolódó meglévő szálláshelyek minőségi fejlesztése</i>		
<i>II.1.2. Új, színvonalas, a térség aktív- és ökoturisztikai kínálatához kapcsolódó szálláshelyek létrehozása (pl. kempingek, ifjúsági szálláshelyek)</i>		

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • Növekszik a szállásférőhelyek száma • Nő a térségben eltöltött vendégéjszakák száma • Javul a szálláshelyek minősége • Javulnak a térség foglalkoztatási mutatói.
------------------------	--

Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Európai Unió, • Minisztériumok • Magyar Turizmus ZRt., • TDM szervezetek • Turisztikai Egyesületek • Tourinform Irodák, • Települési önkormányzatok, • Gazdasági társaságok, vállalkozások, • Civil szervezetek
Működési, megvalósítási terület	
<i>II.1.1. Az öko- és aktív turisztikai szolgáltatásokhoz kapcsolódó meglévő szálláshelyek minőségi fejlesztése</i>	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Mezőberény, Mezőtúr, Szarvas
<i>II.1.2. Új, színvonalas, a térség aktív- és ökoturisztikai kínálatához kapcsolódó szálláshelyek létrehozása (pl. kempingek, ifjúsági szálláshelyek)</i>	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas

Sorszám, megnevezés	II.3. Térség- és turisztikai marketing - Turisztikai Desztináció Menedzsment
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • A természeti értékek bemutatathatóvá tétele, • A térség turisztikai vonzerejének növekedése, • A természetvédelmi területek látogathatóságának fejlesztése, • A tömeges turizmus korlátozása, illetve az általuk okozott károk megelőzése, • A vendégek és vendégéjszakák számának növekedése.
Szükségességének indoklása	<p>A Körösök-völgye elsősorban a természeti értékeivel tud a hazai idegenforgalomba bekapcsolódni és szolgáltatásokat nyújtani. A termál- és gyógyvizek (Gyula, Békéscsaba, Gyomaendrőd), a Körös folyók és holtágaik, tavak vízi adottságai, a védett természeti értékek (a KMNP területei), a növények, a nagyvadak, a napsütéses órák magas száma speciális lehetőségeket kínálnak. A pontszerűen előforduló jelentősebb turisztikai célpontok esetében a művi adottságok egyházi és világi emlékei, valamint az azokra sokszor ráépülő rendezvények (kongresszusi turizmus, kulturális rendezvények, néprajzi adottságok, sportesemények stb.), bírnak kiemelt jelentőséggel.</p> <p>A KVNP földrajzi fekvésénél fogva nem tartozik egyetlen országosan kiemelt üdülőkörzethez sem. A kisebbek közül a „Tisza-Körös menti”, a „Köröszug” üdülőkörzetek egy része tartozik a térséghez. A VÁTI 1992-ben a térségben a Középbékési körzetet, mint többadottságú (borvidéki, vízparti, horgászati, termálvízi, építészeti és kulturális jellegű) idegenforgalmi körzetet határolt el. A térség településeiben vonzerő-adottságok többsége önmagában jelentős egyedi vonzást nem képvisel, ezért a versenyképes kínálat kialakításához az egyes adottság-elemek összekapcsolásával „utazási csomag” összeállítása szükséges.</p> <p>A KVNP adottságai elsődlegesen az (egyre inkább összefonódó) aktív- és ökoturizmus, első sorban a vízi, a kerékpáros, a gyalogos, a lovas és a horgász turizmus számára nyújt kiváló lehetőségeket.</p> <p>Ezen értékek azonban csak lehetőségek maradnak megfelelő turisztikai termék formálás, menedzsment és marketing nélkül. Ezért a Körösök Völgye brand megteremtéséhez szükséges egy koordináltan kidolgozott turisztikai termékstruktúra összeállítása, menedzselése és piacra vitele. Indokolt egy jelentős létszámú, profi menedzsment szervezet kialakítása is.</p>

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
<i>II.3.1. Térségi márkaépítés - Körösök Völgye brand megteremtése és fejlesztése</i>		
	II.3.1.1. Szilárd turisztikai termékalap megteremtése, turisztikai ajánlatok kidolgozása	
	II.3.1.2. Körösök Völgye brand kiépítése és fejlesztése	
<i>II.3.2. Turisztikai marketing tevékenység megtervezése és fejlesztése</i>		
<i>II.3.3. Csomagajánlatok kidolgozása, konkrét turisztikai marketing akciók megvalósítása</i>		
<i>II.3.4. Menedzsment szervezet létrehozása</i>		

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • A Natúrpark bemutatottsága növekszik, • A szelid turizmusban foglalkoztatottak számának növekedése.
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Európai Unió, • Minisztériumok • Magyar Turizmus ZRt., • Turisztikai Desztináció Menedzsment Szervezetek • Turisztikai Egyesületek • Tourinform Irodák, • Települési önkormányzatok, • Gazdasági társaságok, vállalkozások, • Civil szervezetek
Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas

III.1 Zöld térségfejlesztési modell kialakítása

Sorszám, megnevezés	III.1 Zöld térségfejlesztési modell kialakítása
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • Multifunkcionális gazdálkodási forma (mező- és erdőgazdálkodás) kialakítása. • Termőföld mennyiségi és minőségi védelme, • Mezőgazdasági károk mérséklése, • Gazdálkodási lehetőségek bővítése a természetközeli tájrészeken, • A gazdálkodókat érő veszteségek csökkentése, • A természeti rendszerekkel együttműködő tájhasználat kialakítása, • A vízrendszer természetes működésén alapuló egészséges, mozaikos tájszerkezet kialakulása • A természet szélsőséges megnyilvánulásainak csökkentése. • A térség táji uniformizálódásának megakadályozása • A fenntartható, a térségi kapcsolatokat optimalizáló tájszerkezet kialakítása • A környezeti káros hatások és a természet igénybevételének minimalizálása; • a kultúrtáj ápolása és a biodiverzitás fenntartása; • a társadalmi és biológiai élettér megőrzése, • az ökológiai infrastruktúra fenntartása, ökológiai stabilitás, • népességmegtartás, munkerő-kiegyenlítés • Közterületek és települési zöldfelületek növelése, • határon átnyúló társadalmi-gazdasági kapcsolatok integrált fejlesztése
Szükségességének indoklása	<p>A mezőgazdasági termeléssel összefüggő természetvédelmi és hagyományos gazdálkodást ösztönző programoknak a természeti területekre, az intenzív mezőgazdasági hasznosításra alkalmas területekre, a rossz adottságokkal rendelkező, extenzív hasznosításra alkalmas területekre, valamint a természeti értékekkel nem rendelkező és extenzív hasznosításra nem alkalmas területekre kell koncentrálnia. A természeti értékekkel nem rendelkező és mezőgazdasági művelésre alkalmas területeken természetvédelem szempontjából a természeti erőforrások (talaj, víz) védelmére kell a hangsúlyt helyezni.</p> <p>Az úgynevezett „multifunkcionális” mezőgazdálkodás (környezet- és tájgazdálkodás) keretében az élelmiszer-alapanyag termelés mellett egyre hangsúlyosabb feladat az energia-alapanyag (a biomassza) termelésének az ösztönzése.</p> <p>A vidékfejlesztés területileg legalacsonyabb színterén, a településeken, olyan környezeti állapot kialakítása a cél, amely kondicionáló hatást biztosít a belterületi lakóterületek felé és a város lakosságának, valamint a vendégeknek többfunkciós, napi rekreációs lehetőséget és a kialakuló “zöldfolyosónak” idegenforgalmi szerepet biztosít. Mindezek keretében a Körösök menti településeken tájba illő zöldterületek és várostűrő fafajták biztosítására van szükség.</p>

	A határmenti területeken élők kulturális, társadalmi és gazdasági kapcsolatainak erősítése révén erősödik a közösség identitása, a fejlesztésekben való érdekeltség és elkötelezettség.
--	---

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
III.1.1. Tájgazdálkodási programok kidolgozása és megvalósítása		
	III.1.1.1. A tájgazdálkodási rendszerek kritérium-rendszerének meghatározása	2014-2015
	III.1.1.2. Támogatandó területek lehatárolása	2014-2015
	III.1.1.3. Támogatási eszközök kidolgozása, a tájgazdálkodási rendszer elterjesztése	2015-2018
	III.1.1.4. Mintagazdaságok hálózatának kiépítése	2016-2020
	III.1.1.5. Tájgazdálkodási programok technikai segítségnyújtása, facilitációja: térségi szupervizor alkalmazása mintaprojektekben	2014-2020
III.1.2. Megújuló energia hasznosításának ösztönzése		
	III.1.2.1. "Víz, szél és nap" Megújuló Fórum	2014-2020
	III.1.2.2. Közintézmények energiaellátó rendszereinek átalakítása	2015-2020
	III.1.2.3. Energianád-termelés ösztönzése	2016-2020
III.1.3. Település- és vidékfejlesztés		
	III.1.3.1. Település- és térségfejlesztési koncepciók, programok, tervek készítése	2014-2020
	III.1.3.2. Települési infrastruktúra fejlesztése	2014-2020
	III.1.3.3. Településrendezési tervek tájgazdálkodási értékalapú összehangolása	2014-2020

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • fenntartható tájgazdálkodási termelési rendszerek számának növekedése, • a tájterhelés csökkenése, • megújuló energiaforrás potenciál kihasználásának növekedése, • megújuló energiával ellátott közintézmények számának növekedése, • fosszilis energiafelhasználás csökkenése, • települési infrastruktúra kiépítettségének növekedése.
------------------------	--

Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • KVNE • civil szervezetek • KMNP • KÖRKÖFE • Gazdálkodók • Békés Megyei Agrárkamara • KVA
Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas

III.2. helyi termék előállítás: Agrár- és kézműipari termékek előállítása és értékesítése

Sorszám, megnevezés	III.2. helyi termék előállítás: Agrár- és kézműipari termékek előállítása és értékesítése
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • A vidéki térségek gazdasági vérkeringésbe történő bekapcsolása, • A térség gazdaságának diverzifikálása, jövedelemtermelő képességének növelése • Az erőforrások, adottságok hosszú távú megőrzése, • Egyedi gazdasági arculat megteremtése.
Szükségességének indoklása	<p>A Körösök Völgye Natúrpark gazdaságfejlesztési perspektíváinak egyik sarkalatos szegmense a történelmi hagyományokon kialakult, minőségi helyi termék előállításának és értékesítésének az ösztönzése. Az elmúlt években mind a gazdálkodók egyre inkább felismerték ennek piaci lehetőségeit is és megindultak azok a helyi kezdeményezések, amelyek a családi termelőket segítik portékájuk helyben történő értékesítésében. Természetesen a minőségi áruk előállításához, a vásárlókhöz való eljutás könnyítésén túl, a jövőben szükségessé válik a termelés feltételeinek javítása is.</p> <p>A földműveléshez részben a szántóföldi gazdálkodás és kertészeti hagyományok kapcsolódnak. E vidéken magas sikértartalmú, nemzetközileg is elismert minőségű búza terem). A sertésfeldolgozás, a hagyományos receptúra szerint készülő csípős csabai (tót) kolbász és valamelyest eltérő fűszerezésű gyulai kolbász e vidék egyik nemzetközileg elismert terméke. E mellett a gyümölcstermesztés, főként a csonthéjasok termesztése is említésre méltó. E vidéknek közkezdvelt gyümölcse a szilva, illetve annak feldolgozása. A Szarvasi szilva- és a Gyulai pálinkafesztivál is jelzi a hagyományok megújulását. Mindenképpen meg kell említeni, hogy a több mint egy évszázados múltra visszatekintő hazai intenzív zöldségtermesztés (bolgárkertészet) szélesebb körű elterjedésében is kiemelkedő szerepet játszott a térség (Szentes</p>

	<p>és környéke). Az ágazat meggyökeresedését a hévízkincs is segítette.</p> <p>Ha a terméktípusokat vizsgáljuk, akkor (nem meglepő módon) a helyi állattartást és húsfeldolgozást kell első helyen említenünk, de jelentős még a zöldségtermesztés, elsősorban alapanyagként (sárgarépa, paradicsom, petrezselyem, uborka, karfiol, karalábé, burgonya, cékla, hagyma, bab, brokkoli). Tej és tejtermék előállítással is foglalkoznak az itt lakók. Elsősorban túró, sajt, tejföl, vajkrém, krémtúró, gomolya, brindza és sajt készítése történik. A termelők bő egynegyede fűszerpaprika vagy gyógynövény termesztésével és feldolgozásával, méhészettel, diótermesztéssel, tojás és tészta előállítással foglalkozik.</p> <p>E térségben a hagyományok fontos részét képezi a kézművesség. A Körösök vidékén a vizek (folyó- és holtágak) melletti halászpákász életmód számos eleme egészen a XX. század közepéig túlélte a modernizálódó évszázadokat. Ehhez kapcsolódik a természet kínálta anyagok (gyékényfonás, nádverés, fazekasság) feldolgozása.</p>
--	---

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
<i>III.2.1. A térségre jellemző helyi mezőgazdasági és kézműves termékek előállításának ösztönzése</i>		
	III.2.1.1. Helyi termékek adatbázisának összeállítása és frissítése	
	III.2.1.2. Hagyományos termelési módok és termékek előállításának ösztönzése	
	III.2.1.3. Térségre jellemző alapanyagok felhasználásával készülő kézműves termékek előállításának ösztönzése	
<i>III.2.2. Minőségi egészséges és bio élelmiszerek előállításának ösztönzése</i>		
<i>III.2.3. Rövid ellátási láncok létrehozása, helyi termékek piacra jutásának segítése</i>		
<i>III.2.4. Bemutatótanyák, mintagazdaságok létrehozásának ösztönzése</i>		
<i>III.2.5. Helyi termék védjegy rendszer kialakítása</i>		
Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • A nő helyben előállított termékek fogyasztása • Nő a helyben foglalkoztatottak száma, • Önkormányzati adóbevételek növekedése, • Nő a vállalkozások száma, • Speciális, egyedi termékek számának növekedése. • Csökken az elvándorlás, • Növekvő területi GDP, • Csökken a szociálisan rászorulóknak száma, 	

	<ul style="list-style-type: none"> • A lakosság jövedelmi színvonalának növekedése.
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Európai Unió, • Minisztériumok • Települési önkormányzatok, • Gazdasági társaságok, vállalkozások, • Civil szervezetek
Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
Források pontos megnevezése	ERFA, EMVA, LEADER, NEA.....? (pontositandó)

Sorszám, megnevezés	IV.1. Információs és ismertető anyagok
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • Együttműködés a szolgáltatók, vállalkozók, önkormányzatok, egyéb szervezetek és intézmények között • Image, egységes arculat kialakítása a térségben, egyediség hangsúlyozása • Turisztikai marketing erősítése, lehetőségek ismertetése a tartalmas szabadidő eltöltéshez • Turisztikai programok (a különböző célcsoportoknak különböző programok) és programcsomagok (különböző lehetőségek összekapcsolása, szervezett kirándulások, komplex speciális programok) kialakítása
Szükségességének indoklása	<p>A turizmus fejlesztésének alapfeltétele a potenciális területek megfelelő egzisztenciális és életszínvonalbeli fogadóképessége. Tehát csak a többi gazdasági tevékenységgel összefüggésben kezelhető.</p> <p>A turizmus fejlesztésekor a Körösök Völgye Natúrpark térséget egységesen kifejező, mégis területenként eltérő, egyedi arculatok kialakítása és hangsúlyozása a cél. A (belföldön és külföldön egyaránt) ismertté tett térségben turisztikai termékcsomagok kialakítása, komplex termék-fejlesztés megteremtése szükséges. Fontos, hogy a különböző speciális keresleti rétegek (célcsoportok) számára megfelelő speciális kínálati csomag(ok) készüljenek. Mindehhez az idegenforgalom szervezését, irányítását ellátó szervezeti, intézményi háttér (kormányzati és helyi szinten egyaránt) megteremtése, a különböző szintek együttműködésének—az összehangolt fejlesztés és összehangolt érdekek—létrehozása szükséges. Munkamegosztást kell kialakítani a vállalkozások közötti, a települések közötti és a város és vidék közötti kapcsolatokban. A versenyképességet csak a korszerű turisztikai termékek megteremtésével, hatékony marketing munkával és hatékony működési feltételek kialakításával tudjuk lényegesen javítani.</p>

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
IV.1.1. Ökoturisztikai térképek fejlesztése		
	IV.1.1.1 Papír alapú tematikus turisztikai térkép kidolgozása	
	IV.1.1.2 Weboldalba beágyazható Google Maps-re épülő tematikus turisztikai térképek, túraútvonalak leírással, képekkel	
	IV.1.1.3 Androidra optimalizált térképes applikáció, Geocaching és POI pontokkal	
IV.1.2. Térségi marketing felépítése		
	IV.1.2.1 Workshopok szervezése a turisztikai szereplőknek	
	IV.1.2.2 E-learning anyagok kidolgozása a térségi együttműködés jegyében	
	IV.1.2.3 Tourinform hálózat tagjainak bevonása a térségi együttműködésbe	
IV.1.3. Térségi turisztikai arculat tervezése		
	IV.1.3.1 Körösök Völgye logóval ellátott reklámtárgyak készítése	
	IV.1.3.2 Körösök Völgye Eseménynaptár	
	IV.1.3.3 Tematikus turisztikai programok szervezése egy időben több helyen a Körösök Völgyében	

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • Új turisztikai programok (programcsomagok) száma • Egyedi arculatot hangsúlyozó, képviselő „termékek” száma • Az együttműködés növekedése a helyi szervezetek között • A turisztikai arculathoz igazodó programok számának növekedése • Turizmussal foglalkozó munkahelyek számának emelkedése (szervezés, irányítás, marketing, stb.)
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Európai Unió, • Minisztériumok • Települési önkormányzatok, • Gazdasági társaságok, vállalkozások, • Civil szervezetek • Magyar Turizmus Rt. • Tourinform Irodák • Hiszi-Map Kft.

Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
Költségterv	150.000.000,- Ft

Sorszám, megnevezés	IV.2. Bemutató Programok	
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • Együttműködés a szolgáltatók, vállalkozók, önkormányzatok, egyéb szervezetek és intézmények között • Tudatformálás, • A táj gondozásának fontosságára való figyelemfelhívás. • Környezeti tudat- és szemléletformálás 	
Szükségességének indoklása	<p>Az elmúlt évtizedben a lakosság érzékenyebbé vált a településkörnyezeti problémák iránt, az elmúlt évtizedben a települések „önmegítélése” javult. A lakosság érzékeli, hogy mind a településkép, mind a környezeti infrastruktúra kiépítettsége terén némi felzárkózás történt. Mindez azt jelenti, hogy a lokális közösségek felismerték, hogy a településeken történt környezeti, infrastrukturális fejlesztések, a települések közötti fejlettségbeli különbségek csökkenésének irányába hatottak.</p> <p>Ma már a környezeti érdekek a lakosság részéről megfogalmazódnak, bennük a szép és lakható környezet, a természeti feltételeknek megfelelő gazdálkodás iránti igény már egyértelműen megjelent.</p> <p>A környezettudatosság pozitív jellemzőivel és javuló tendenciáival szemben, a lakosság általános környezeti ismerete ugyanakkor még mindig meglehetősen hiányos. A környezeti problémák az emberek gondolkodásában még ma sem jelennek meg megfelelő mélységben.</p> <p>A lakosság egyharmada tájékozatlan. Sokan nincsenek tisztában alapfogalmakkal, a környezeti konfliktusok összefüggéseit és hátterét nem ismerik fel, nem értik, sőt sokan a környezeti programokkal szemben is érdektelenséget mutatnak.</p>	
Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
IV.2.1. Ökológiai bemutató programok		
	IV.2.1.1 Konzerváció és legeltetés tematikus bemutató	
	IV.2.1.2 Halászat tematikus bemutató	
	IV.2.1.3 Geológiai állomás	
	IV.2.1.4 Folyóvizeink tematikus bemutató	
	IV.2.1.5 Erdei ökoszisztémák tematikus bemutató	
IV.2.2. Megújuló erőforrások, alternatív lehetőségek		
	IV.2.2.1 Modern mintagazdaságok bemutató	
	IV.2.2.2 Megújuló természeti erőforrások	
	IV.2.2.3 Klímavédelem	

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • Új turisztikai programok (programcsomagok) száma • Környezettudatos, ökotudatos programok száma • Az együttműködés növekedése a helyi szervezetek között • Fenntartható turizmus fejlődése
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Európai Unió, • Minisztériumok • Települési önkormányzatok, • Gazdasági társaságok, vállalkozások, • Civil szervezetek • Magyar Turizmus Rt. • Tourinform Irodák
Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas

Sorszám, megnevezés	IV.3. Ifjúsági Programok
Általános célok	<ul style="list-style-type: none"> • Együttműködés a szolgáltatók, vállalkozók, önkormányzatok, egyéb szervezetek és intézmények között • Tudatformálás, • Környezeti tudat- és szemléletformálás • Nevelési munka ösztönzése
Szükségességének indoklása	<p>A környezettudatosság pozitív jellemzőivel és javuló tendenciáival szemben, a lakosság általános környezeti ismerete ugyanakkor még mindig meglehetősen hiányos. A környezeti problémák az emberek gondolkodásában még ma sem jelennek meg megfelelő mélységben.</p> <p>A lakosság egyharmada tájékozatlan. Sokan nincsenek tisztában alapfogalmakkal, a környezeti konfliktusok összefüggéseit és hátterét nem ismerik fel, nem értik, sőt sokan a környezeti programokkal szemben is érdektelenséget mutatnak.</p> <p>A Körösök Völgye Natúrpark kiemelt célja a természet szeretetének erősítése az emberekben. Ahhoz, hogy a jövő generáció számára is élvezhető és ismerhető legyenek a természeti értékeink, már egészen kisgyermekkortól kezdve szükséges ezen értékek tematikus bemutatása, a gyakorlatban történő megvalósulás folyamatának megismerése.</p>

Feladatcsoport	Tevékenységek	Ütemezés
IV.3.1. Erdei iskola program		
	IV.3.1.1 Erdei iskola 3 korosztálynak – óvodás, általános iskolás és középiskolás – fél napostól a bentlakásos programokig	
	IV.3.1.2 Növényvilág megismertetése	
	IV.3.1.3 Állatvilág megismertetése	
	IV.3.1.4 Élőhelyek megismertetése	
	IV.3.1.5 Táborok, túraprogramok, tanösvények	
IV.3.2. Kalandok a Körösök Völgyében		
	IV.3.2.1 Kalandtúrák gyerekeknek	
	IV.3.2.2 Körösök Völgye gyerekszemmel	
	IV.3.2.3 Meseerdő	
	IV.3.2.4 Kalandparkok gyerekeknek és fiataloknak	

Eredménymutatók	<ul style="list-style-type: none"> • Új turisztikai programok (programcsomagok) száma • Környezettudatos, ökotudatos programok száma • Tanterven kívüli oktatási módszerek száma • Az együttműködés növekedése a helyi szervezetek között • Fenntartható turizmus fejlődése
Közreműködő szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Európai Unió, • Minisztériumok • Települési önkormányzatok, • Oktatási intézmények, óvodák, iskolák • Gazdasági társaságok, vállalkozások, • Civil szervezetek • Magyar Turizmus Rt. • Tourinform Irodák
Működési, megvalósítási terület	Békés, Békéscsaba, Békésszentandrás, Csárdaszállás, Doboz, Gyomaendrőd, Gyula, Köröstarcsa, Kunszentmárton, Mezőberény, Mezőtúr, Öcsöd, Sarkad, Szarvas
Költségterv	150.000.000,- Ft

II.4. KVNE tervezett feladatai

Szervezetfejlesztés
Körösök Völgye Natúrpark marketingkoncepciójának, -stratégiájának kidolgozása és megvalósítása
Dokumentációs Központ kialakítása
Előadássorozatok szervezése
Tudománynapi programok
Oktatási és kutatási együttműködés (SZIE, MTA, Civilek stb.)
Kommunikációs csomag kidolgozása: Promóciós anyagok-Natúrpark Hírlevél-szaksajtóban való megjelenés-utazási irodákkal való együttműködés kialakítása
Technikai asszisztencia alkalmazása a natúrpark területén (lásd: mezőőrök)
ökoturisztikai infrastruktúra egységesítése
egységes ökoturisztikai térkép elkészítése
Térinformatikai rendszer kialakítása (asztali és mobil platformokra)
Natúrpark Fejlesztési Terv
Arculattervezés
Jelzőtáblák kiépítése Natúrpark elemeknél
Látogató Központ fejlesztése
Látogató Központ promóciója
Natúrpark szálláshelyek kialakítása (konferenciaturizmus, fiatalok célcsoport)

Operatív Programok és azok stratégiai célkitűzései, tervezett beavatkozási területei			VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAM (VP)	KÖRNYEZETI ÉS ENERGIAHATÉKONYSÁGI OPERATÍV PROGRAM (KEHOP)	TERÜLET- ÉS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI OPERATÍV PROGRAM (TOP)	GAZDASÁGFEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS OPERATÍV PROGRAM (GINOP)	INTEGRÁLT KÖZLEKEDÉSEJLESZTÉSI OPERATÍV PROGRAM (IKOP)	EMBERI ERŐFORRÁS FEJLESZTÉSI OPERATÍV PROGRAM (EFOP)	KÖZISZGÁZTATÁS- ÉS KÖZSZOLGÁLTATÁS- FEJLESZTÉSI OPERATÍV PROGRAM (KÖFOP)	MAGYAR HALGALDALKODÁSI OPERATÍV PROGRAM (MAHOP)	RÁSZORULÓ SZEMÉLYEKET TÁMOGATÓ OPERATÍV PROGRAM (RSZTOP)	VERSENYKÉPES KÖZÉP- MAGYARORSZÁG OPERATÍV PROGRAM (VEKOP)
IV. SZEMÉLETFORMÁLÁS	IV.2. Bemutató Programok	IV.2.1. Ökológiai bemutató programok	1. A tudásátadás és az innováció előmozdítása a mezőgazdaságban, az erdőszigetben és a vidéki térségekben 4.4. A biológiai sokféleségnek többek között a Natura 2000 területeken és a jelentős természeti értéket képviselő gazdálkodás tekintetében történő helyreállítása és megőrzése, valamint az európai tájak állapotának helyreállítása és megőrzése.	4.4. A hazai Natura 2000 területek hálóját egységes szemléletben, a helyi közösségek bevonásával történő bemutatását szolgáló mintaprojektek	2.B A kulturális és természeti örökségre épülő turizmusból rejlő térségi potenciál kiaknázása	Kapcsolódó fejlesztési irány(ok): 7. Komplex agrárfejlesztési program		1.6 Területi hátrányok felszámolását szolgáló komplex programok emberi erőforrást célzó beavatkozásai	3.1.1. Intézkedés: A közösségi fenntartású humán közszolgáltatások szervezési és humán erőforrás feltételeinek fejlesztése	3. PRIORITÁSTENGELY: A közös halászat politikai végrehajtásának előmozdítása		
		IV.2.2. Megújuló erőforrások, alternatív lehetőségek	1. A tudásátadás és az innováció előmozdítása a mezőgazdaságban, az erdőszigetben és a vidéki térségekben 2. b A generációs megújulás előmozdítása a mezőgazdasági ágazatban.	5.4. Szemléletformálási programok	3.B A települési önkormányzatok energiahatékonyágának fokozása és a megújuló energiaforrások részarányának növelése	Kapcsolódó fejlesztési irány(ok): 6. Integrált fenntarthatóság	4. Közlekedési rendszer energiahatékonyág javítása (potenciális érintkezési felületek: eco-driving; tele- auto; szemléletformálás)	2.3 Területi hátrányok felszámolása komplex programokkal	3.1.2. Intézkedés: Községi fenntartású intézmények kompetencia és kapacitásfejlesztése			
INTÉZMÉNYI HÁTTER FEJLESZTÉSE	Körösök Völgye Natúrparc intézményének, saját tulajdonú vállalkozásainak szervezeti, működési fejlesztése	HR és szervezete fejlesztés			6.A (ESZA) A foglalkoztathatóság javítása és a helyben, a helyi és térségi gazdasági szereplők által foglalkoztatottak számának növelése		Kapcsolódó prioritások: 5. Foglalkoztatás és képzés	1.11 Az intézményekben, szolgáltatások területén dolgozó humán erőforrás életpályájának javítása, dolgozói mobilitás	3.1.1. Intézkedés: A közösségi fenntartású humán közszolgáltatások szervezési és humán erőforrás feltételeinek fejlesztése			
		Közszolgáltatás fejlesztése			4.A Önkormányzati közszolgáltatások hozzáférhetőségének és minőségének fejlesztése			3.5 Az emberi erőforrás fejlesztése az egész életen át tartó tanulás eszközeivel	3.1.2. Intézkedés: Községi fenntartású intézmények kompetencia és kapacitásfejlesztése			
		Intézményfenntartás		5.2. Épületek energiahatékonyági korszerűsítése megújuló energiaforrások alkalmazásának kombinálásával	5.A (ERFA) Erősebb kohézió megteremtése a városi közösségekben a helyi közösség-szervezési és kulturális kinalatbővítés segítségével		Kapcsolódó prioritások: 1. Kis- és középvállalkozások fejlesztése 2. K+1 3. Infokommunikációs fejlesztések 6. Turizmus	5.2 Társadalmi innováció és transznacionális együttműködések	4.1.2. Intézkedés: A közösségi fenntartású kiemelt közszolgáltatást végző intézmények IKT és oktatási infrastruktúrájának korszerűsítése			
		Saját jogú vállalkozási tevékenység	2. b A generációs megújulás előmozdítása a mezőgazdasági ágazatban.	5.1. Hálózatra termelő, nem épülethez kötött megújuló energiaforrás alapú szolidáram termelés elősegítése	1.A Térségi gazdasági környezet fejlesztése a gazdasági aktivitás növelése érdekében	Kapcsolódó fejlesztési irány(ok): 2. Komplex vállalkozásfejlesztés 8. Komplex turizmusfejlesztés		5.1 Visszatérítendő támogatások nyújtása hátrányos helyzetű személyek és vállalkozások számára	4.1.2. Intézkedés: A közösségi fenntartású kiemelt közszolgáltatást végző intézmények IKT és oktatási infrastruktúrájának korszerűsítése			

18		Kecskés (Papzug)						X									
19	Nagyfokzug (Fazekaszug)							X									
20		Bónom						X									
21	Harcászug (Kisfok)							X									
22		Sócó						X									
23	Révzug							X									
24		Templomzug						X									
25	Csókási Endrőd- középső							X									
26		Kocsorhegy						X									
27	Fűzfászug							X									
28		Németzug						X									
29	Hantoscseri							X									
30	Torzási							X									
31		Sirató						X									
32	Pockoszug							X									
33		Kecsegés						X									
34	Danzugi							X									
35	Félhalmi							X	X	X							
KETTŐS-KÖRÖS																	
36	Harcászug									X							
37	Erdőzug									X							
38	Németjáró									X							
39	Paprévzug									X							
40		Büngösdi (Gácshát)								X	X						
41		Lászlózug-Körtvélyes										X					
42	Lászlózug (Boldishát)											X					
43	Nagyzug											X					

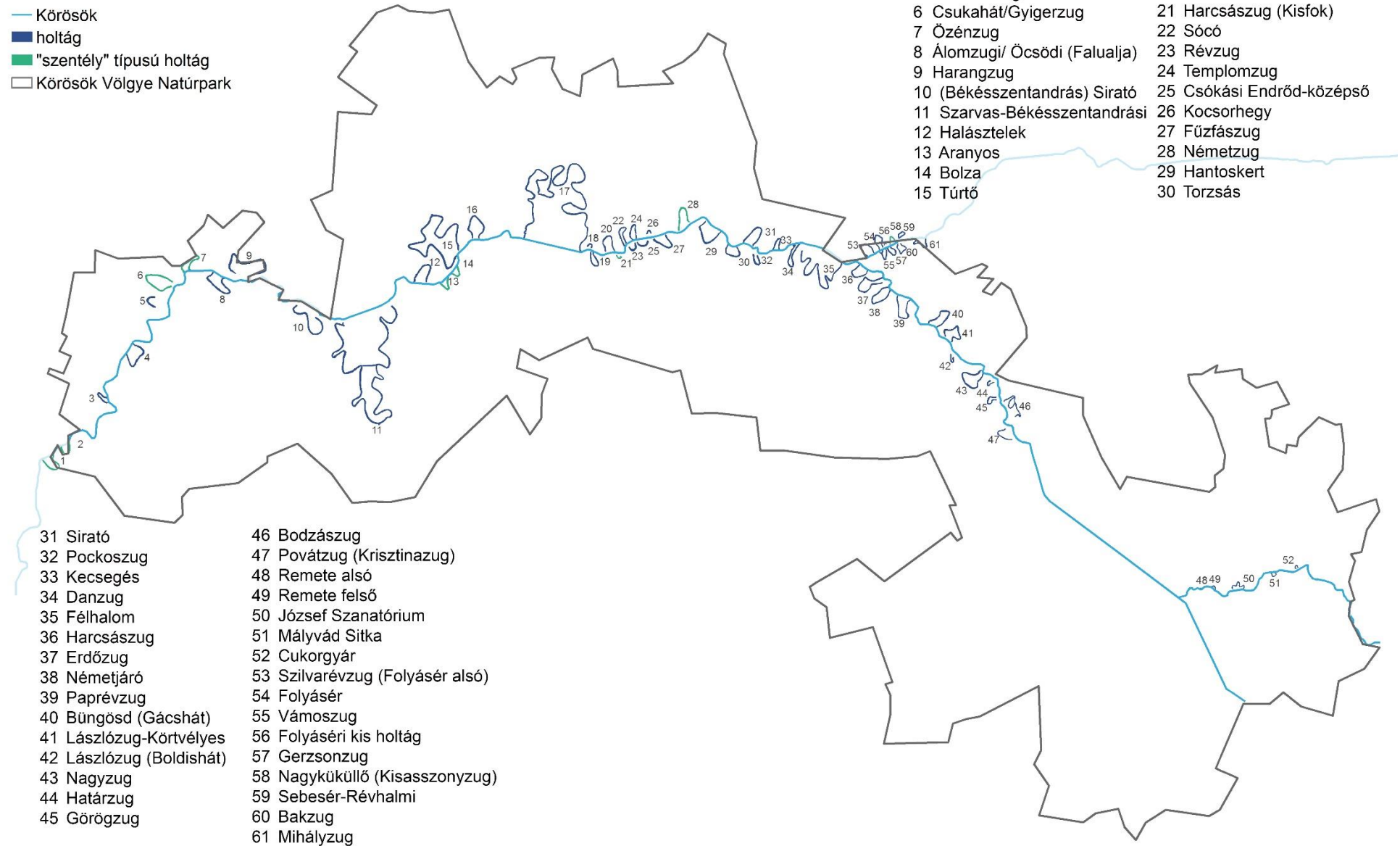
44	Határzug										X	X				
45	Görögzug											X				
46		Bodzászug										X				
47	Povátság (Krisztinazug)											X				
FEKETE-KÖRÖS																
48		Remete alsó														X
49		Remete felső														X
50		József Szanatórium												X		
51	Mályvád Sitka													X		
52		Cukorgyári														X
SEBES-KÖRÖS																
53		Szilvarévzug (Folyásér alsó) sz								X						
54		<i>Folyáséri</i>								X						
55	Vámoszug									X						
56		Folyáséri kis holtág								X						
57	Gerzonzug									X						
58		Nagyküüllő(Kisasszonyzug)								X						
59		(Sebesér-Révhalmi lefűződött mentett oldali)														
60	Bakzug									X						
61	Mihályzug									X						

KÖRÖSÖK VÖLGYE NATÚRPARK HOLTÁGRENSZERE

Szerkesztette: Duray Balázs
 Forrás: BÉKÉS-PLANUM Kft., KÖVIZIG, VÁTI Nonprofit Kft., Vidékfejlesztési Minisztérium
 2014

Jelmagyarázat

- Körösök
- holtág
- "szentély" típusú holtág
- Körösök Völgye Natúrpark

2. sz. melléklet

A Körösök Völgye Natúrpark helyi jelentőségű természetvédelmi értékei (VM 2013)

Település	Védelmi kategória	Védett természeti terület megnevezése
Békés	TE	1 db kocsányos tölgy a Ligetben (Bagoly Étterem kertje)
Békés	TE	5 db kocsányos tölgy és 3 db csertölgy az Élővíz-csatorna partján
Békés	TE	8 db kocsányos tölgy a Sebők kertben
Békés	TE	8 db kocsányos tölgy a Sportpályán
Békés	TT	Békési Csatárkert
Békés	TT	Békési Duzzasztómű
Békés	TT	Békési Élővíz-csatorna
Békés	TE	Békési hegyi szilfák
Békés	TE	Békési japán akác
Békés	TT	Békési Vargahossza-csatorna
Békés	TE	Békési-mocsárciprus
Békés	TE	Bó-foki kocsányos tölgy
Békés	TE	Douglas-fenyő és ezüstfenyő
Békés	TE	Fáy utcai magyar kőris
Békés	TE	Fehér fűz (6910hrs)
Békés	TE	Fehér nyár (0615hrs)
Békés	TE	Kettős-Körös-parti fehér nyár és kocsányos tölgyek
Békés	TE	Kocsányos tölgy (0473/2hrs)
Békés	TE	Kocsányos tölgy a Farkas Gyula Közoktatási Intézmény mellett
Békés	TE	Lepényfa
Békés	TE	Páfrányfenyő a Széchenyi téren
Békés	TE	Szürkenyárfák a Sportpályán
Békés	TE	Vadgesztenyék a Múzeum közben
Békés	TE	Vénicszilfák
Békéscsaba	TE	35 db öreg fűz az Élővíz-csatorna partján

Békéscsaba	TE	Árpád-sor fái
Békéscsaba	TE	'Bandikafa' fehérynár facsoport
Békéscsaba	TT	Békéscsabai-parkerdő
Békéscsaba	TE	'Cimborafa' fehérynár a Nagyrét Élővíz csatorna mellett
Békéscsaba	TE	Deák utcai hársfasor (51 db faegyed)
Békéscsaba	TE	Dr. Becsey O. utcai (korábban: Micsurin utcai) 32 db nyírfa
Békéscsaba	TE	Élővíz-csatorna sétány vadgesztenye- és tölgyfái
Békéscsaba	TT	Erzsébethelyi (Jaminai) belvíztározó és környéke
Békéscsaba	TE	Fényes tanya kocsányos tölgye
Békéscsaba	TE	Fiala Tölgyfa-Csárda melletti kocsányos tölgyek
Békéscsaba	TT	Fürjesi vadkörtes ősgyepmaradvány
Békéscsaba	TT	Gerlai kastélypark
Békéscsaba	TE	Gerlai platánfasor
Békéscsaba	TT	Gerlai védgát és kubikja
Békéscsaba	TE	Gyóni Géza úti ezüstjuhar fasor
Békéscsaba	TE	Híd- és Vízmű Technikum kertjének idős fái
Békéscsaba	TE	I. Világháborús hősi temető fái
Békéscsaba	TE	Kinizsi úti japánakác fasor
Békéscsaba	TE	Kórházkert fái
Békéscsaba	TE	Lencsés úti kocsányostölgy fasor
Békéscsaba	TE	Nagyréti tanya kocsányos tölgye
Békéscsaba	TT	Negyedik kerületi (Kisréti) belvíztározó és környéke
Békéscsaba	TT	Ó-gerlai Kovácsi erdő
Békéscsaba	TT	Öntözött rét
Békéscsaba	TT	Pósteleki-kastélypark
Békéscsaba	TE	Széchenyi-liget és Izraelita temető fái
Doboz	TE	Dobozi-fehérynárfák
Doboz	TT	Dobozi-kastélypark
Doboz	TE	Dobozi-vadkörtefák

Doboz	TE	Piramis tölgy
Doboz	TT	Szanazugi tanösvény és sétaút
Gyomaendrőd	TT	Endrődi-népliget
Gyomaendrőd	TT	Erzsébet-liget
Gyomaendrőd	TE	Gyomaendrőd, Kner Imre Gimnázium idős faállománya (Hősök útja 46.)
Gyomaendrőd	TE	Gyomaendrődi középiskola udvarán álló kocsányos tölgy
Gyomaendrőd	TE	Gyomaendrődi Liget Fürdő mellett álló kocsányos tölgy
Gyomaendrőd	TE	Gyomaendrődi-hársfasor
Gyomaendrőd	TE	Református templomkert piramis tölgyfái
Gyomaendrőd	TE	Torzásai-holtág szelídgesztenyefái
Gyula	TE	Béke sugárúti vadgesztenye fasor
Gyula	TE	Bethlen Gábor utca mocsárciprus fasora
Gyula	TE	Dobay utca japánakác fasora
Gyula	TT	Dürer-parkerdő
Gyula	TE	Galvácsi szivattyútelep két kocsányos tölgyfája
Gyula	TT	Gyula Népkert (Göndöcs-kert)
Gyula	TT	Gyula, Csiga-kert
Gyula	TT	Gyula, Gyermekkórház kertje
Gyula	TT	Gyula, Harruckern és Erkel terek parkja
Gyula	TT	Gyula, Kisökörijárasi-parkerdő
Gyula	TT	Gyula, Szent Miklós-park
Gyula	TT	Gyulai Élővíz-csatorna belterületi szakasza
Gyula	TT	Gyulai Izraelita temető
Gyula	TT	Gyulai Megyei Kórház kertje
Gyula	TE	Gyulai Széchenyi utcai öregtölgyek
Gyula	TT	Gyulai Széchenyi-tér parkja
Gyula	TE	Gyulavári szoborkert platánfája
Gyula	TE	Honvéd utca platán fasora
Gyula	TE	Idős vadkörtefa

Gyula	TE	Jókai Mór utca kőris fasora
Gyula	TT	József Attila Szanatórium parkja
Gyula	TE	Kossuth tér parkja
Gyula	TT	Mályvád-Bányaréti őstölgyes
Gyula	TE	Mályvádi-erdő idős tölgyfája
Gyula	TT	Máriafalvai katonai temető
Gyula	TE	Mátyás király utca vadgesztenye fasora
Gyula	TT	Megyei Bíróság kertje
Gyula	TE	Óvári Almássy-kúria kertje
Gyula	TT	Petőfi tér
Gyula	TE	Scherer Ferenc utcai kőris fasor
Gyula	TE	Szent József temető vadgesztenye- és hársfasora
Gyula	TE	Temesvári úti nyárfa
Gyula	TT	Várfürdő és Almássy-kastély parkja
Gyula	TT	Várkörmények zöldfelülete
Mezőberény	TT	Mezőberényi erdei tulipán élőhelye
Mezőberény	TT	Mezőberényi nyúlánk sárma élőhelye
Mezőberény	TT	Városi liget
Mezőberény	TE	Vasútállomás kocsányos tölgyei
Szarvas	TT	Anna-liget
Szarvas	TE	Anna-ligeti kocsányos tölgyek (2 db)
Szarvas	TE	Ciprus-liget
Szarvas	TE	Erzsébet-ligeti mocsárciprusok
Szarvas	TT	Millenniumi emlékmű sétánya
Szarvas	TE	Szarvas, Kossuth téri fák (8 db)
Szarvas	TE	Szarvas, Nyúlzugi-feketenyár
Szarvas	TT	Szarvas, Szent István park
Szarvas	TE	Szarvas, Tanyai-fasor
Szarvas	TT	Szarvas, Tessedik Sámuel Főiskola udvara

Szarvas	TT	Szarvasi Belső-park (Bolza-kastélypark)
Szarvas	TE	Szarvasi fehéreper fasor (32 db)
Szarvas	TE	Szarvasi idős kocsányos tölgy
Szarvas	TT	Szarvasi kígyónyelv és békakonty termőhelye
Szarvas	TE	Szarvasi magyarkőrís-fasor (40db)
Szarvas	TE	Szarvasi-fehéرنyár
Szarvas	TE	Szarvasi-japánakác
Szarvas	TE	Szarvasi-kocsányostölgyek (3 db)
Szarvas	TE	Szarvasi-mocsárciprusok
Szarvas	TE	Szarvasi-tiszafák (4 db)
Szarvas	TE	Tessedik akácfa
Öcsöd	TT	Csukaházi Holt-Körös
Öcsöd	TT	Kerekeszugi Holt-Körös

TE: Természeti emlék

TT: Természetvédelmi terület

3. sz. melléklet

A Körösök Völgye Natúrpark egyedi tájérték-típusainak száma településenként (TÉKA 2013)

	Békés	Békéscsaba	Békésszentandrás	Csárdaszállás	Doboz	Gyomaendrőd	Gyula	Köröstarcsa	Kunszentmárton	Mezőberény	Mezőtúr	Öcsöd	Sarkad	Szarvas
Gémeskút	3	17		5	3	64	44	21	2	4	18	2	36	18
Sír	22	6	14	1	6	78	54	9	4	13	1	6	8	43
Emlékmű; emlékszobor; emlékoszlop; emléktábla		71	3			12	41	4	7		6		5	21
Feszület	3	4	12			16	17		12		2			8
Facsoport; fasor			12	2		3	38	3		1			1	32
Halom						2	2		22		14	12		1
Templom	4	7	3		2	4	13		2	3	4	1	3	4
Vízimalom	8	2				5	3	8		1				2
Közüntézmény épülete			2			1	7	3						2
Történeti kert		3	1			5	6	1		1			3	5
Híd	2		2			3	8	1						4
Gát			4			7	2	2						4
Kút			1			4	8							5
Kiállítóhely		1				5	6			1	1		2	1
Köztéri szobor						1	2							14
Tanya		1					15							1
Lakóépület; épületrész; udvar		1	1			2	6							6
Népi lakóház	5	5				1		1			1			2
Kápolna		2				1	6		2	1	1		1	
Folyóvízhez kapcsolódó képződmény			9										1	3
Kastélyegyüttes			2				2							8

Csatorna							6								5
Síremlék						1	1	4	2						3
Malom	1	3	2				1	2							1
Építőipari nagyüzem	1	1	1	1			3		2						
Kunhalom; telep								7							2
Külszíni fejtés; anyagnyerő hely				1	1		1	1							5
Állóvízhez kapcsolódó képződmény								6							2
Emlékmű							1	6						1	
Halastó	1		1				2	1	2						1
Harangláb				1				3							4
Majorság								2							6
Polgárház	2							6							
Fasor															7
Kilátópont egyedi vagy jellegzetes látványképpel				1			2	3							1
Műhely				1				3							3
Alkalmazotti (szolgálati) lakás	2							3							1
Emlékház				1				1				2	1		1
Fészek; fészektelep				2				2							2
Holtág								3							3
Lakóépület	1							3							2
Múzeum			3					1		1		1			
Park					1					1					4
Szentek szobra				1			3	2							
Szivattyútelep				2											4
Telep	1	1											1	3	
Településszerkezet							2	1							3
Temető				2			3	1							
Városház	1	1						2			1	1			
1848-49-es szabadságharcos emlékmű			1											2	2
Csárda			1	1	1		1								1

Erdősáv vagy erdősáv maradványa						1							1
Folyások formái						1							1
Folyóvíz munkája által létrehozott felszínforma			1			1							
Gazdasági (mellék)épület		1						1					
Gimnázium		1				1							
Híres személlyel kapcsolatos emlékhely						1				1			
Híres szülöttek						1			1				
I.; II.; Világháborús emlékmű								1					1
Jellegzetes fás növények						1							1
Jellegzetes művelési ág; szerkezet; tájhasználat													2
Kálvária; kálváriadomb			1			1							
Kastélykápolna					1	1							
Közüintézmény kertje				1				1					
Plébánia						1			1				
Raktérépület								2					
Ravatalozó			2										
Sírkő						1							1
Szállásépület								1					1
Szikesek								2					
Táplálkozóhely								2					
Temetőkápolna	1												1
Történeti korú út								1					1
Vágóhíd								2					
Vasútállomás (pályaudvar)				1		1							
Barláng						1							
Borház								1					
Csőszkunyhó								1					
Csűr													1
Diákotthon	1												
Egyéb ipartörténeti emlék								1					

Nádas						1							
Oktatás; nevelés	1												
Öntözőmű			1										
Parasztház		1											
Piac-; vásárcsarnok										1			
Régi iskolaépület													1
Római kori telep						1							
Romemlék							1						
Rommező							1						
Rondella							1						
Sírjel gyűjtemény							1						
Sörfőzde		1											
Stáció							1						
Szállítópálya; sikló; vasút													1
Szálloda (hotel)		1											
Szárzmalom													1
Szélmalom									1				
Színház		1											
Szoborcsoport		1											
Szökőkút							1						
Tájfajta													1
Tanösvény													1
Technikum													1
Termeléssel kapcsolatos egyedi tájértékek													1
Töltés							1						
Töltésút													1
Törvényszék (bíróház; ügyészség)							1						
Tűztorony													1
Utastorgalmi épület										1			
Vegyes rendeltetésű épület										1			

4. sz. melléklet

A Körösök Völgye Natúrpark helyi terméket előállító családi gazdaságai (KBC 2013)

Név	Termék	Település
Bényei Gábor	birs, szilva	Békés
Bényei Gábor	juh, tyúk	Békés
Bényei Gábor	dió, mogyoró	Békés
Bényei Gábor	kukorica, lucerna, tritikálé, zab	Békés
Berta György	zöldség, paradicsomlé, savanyúság, szárított gomba, sütő tök, pattogatott kukorica, főtt csemege kukorica	Békés
Berta György	őrölt fűszerpaprika	Békés
Berta György	gyümölcs, lekvár, aszalvány	Békés
Berta György	gyógynövény, tea	Békés
Budai László	cseresznye, meggy, körte, alma, őszibarack, sárgabarack, szamóca, málna, ribiszke	Békés
Budai László	hagyma, zöldborsó, zöldbab, káposzta, csicseriborsó, sárgarépa, cékla, retek, saláta	Békés
Budai László	dió	Békés
Csaplár Istvánné	Gyümölcsök: őszibarack, sárgabarack, szilva, meggy, cseresznye, körte, alma, birsalma, dió, szamóca, málna, mogyoró; Zöldségek: zöldborsó, bab, burgonya, hagymafélék, tökfélék, káposztafélék, dinnye, saláta, retek, brokkoli, cékla, répa, petrezselyem, és gyógynövények.	Békés
Csökmei Attila		Békés
Dacziné Dúzs Julianna	zöldborsó, bab, burgonya, hagymafélék, tökfélék, káposztafélék, dinnye, saláta, retek, brokkoli, cékla, répa, petrezselyem, és gyógynövények	Békés
Hégely Lászlóné	gyümölcsök, palánták	Békés
Kónya Gáborné		Békés
Kraszkó Ilona		Békés
Liszkai Imre	sárgarépa, paradicsom, petrezselyem, uborka, karfiol, karalábé, burgonya, cékla	Békés
Nagy Sándorné		Békés
Okányi Imre	sárgarépa, paradicsom, petrezselyem, uborka, karfiol, karalábé, burgonya, cékla	Békés
Pásztor János	szőlő, meggy, cseresznye, alma, őszibarack, szilva, körte, birsalma	Békés
Pásztor János	dió, mogyoró	Békés
Pásztor János	sárgarépa, paradicsom, petrezselyem, uborka, karfiol, karalábé, burgonya, cékla, GABONA ivólé	Békés
Pribojszki Jánosné	mogyoró, búza	Békés
Prorok Mártonné		Békés
Somlyai Imréné	Eper, palánták	Békés
Szabó Gábor	zöldség	Békés
Szabó Gábor	gyümölcs	Békés

Szekercés Sándorné	paprika, paradicsom, uborka, sárgarépa, szilva, alma, őszibarack, sárgabarack, szamóca, málna, ribiszke	Békés
Vargha Józsefné	gyógyteák, gyümölcsök, zöldségek	Békés
Vári Sándor		Békés
Vas Imréné	burgonya, cékla, répa, hagyma, sütnivaló tök	Békés
Rajki Ferenc		Békés
Szűcs László		Békés
Vas Orbán János		Békés
Bárdi Péter	kukorica, szója, lucerna, zab	Békés
Bárdi Péter	zöldség	Békés
Samu László	őszi árpa, őszi búza	Békés
Lipcsei Imre	fűszerpaprika őrlemény	Békés
Bényei Gáborné	zölddiólekvár, zölddió befőtt, csomagolt dióbél	Békés
Bényei Gáborné	szilvalekvár, birsalmalekvár, birsalmasajt	Békés
Szabó Henriette Jolán	tehéntej; sajt; túró	Békés
Szamos Péter	fűszerpaprika őrlemény	Békés
Klement József	sütnivaló és szárazkolbász, hurka, cigányka, szalonna, tepertő, zsír, kenőmájas, füstölt, sonka csülök	Békés
Szilasi István János	vágott csirke, kacsa	Békés
Békési Zoltán	szilvalekvár	Békés
Lipcsei Zoltán	vágott csirke, liba, kacsa	Békés
Vidovanyecz Jánosné	nyers tehéntej, túró, tejföl, brindza	Békés
Nagy Lászlóné	nyers tehéntej, tejtermék	Békés
Szabados János	vágott csirke, pulyka, kacsa, liba	Békés
Tokaji Mihály ifj.	nyers tehéntej, tejtermék	Békés
Pataki Imre	nyers tehéntej, tejtermék	Békés
Bacsó Péter	nyers tehéntej, tejtermék	Békés
Körözi Imre	méz, propolisz, virágpör	Békés
Komáromi Tibor	nyers tehéntej, tejtermék: túró, sajt, tejföl, brindza	Békés
Komáromi Tibor	vágott baromfi: csirke, gyöngyös, kacsa	Békés
Illés Sándor	nyers tehéntej, tejtermék	Békés
Mazán Lajos	nyers tehéntej, tejtermék	Békés
Fábián János	őrölt fűszerpaprika	Békés
Fábián János	sütőtök	Békés
Kunné Papp Emőke	nyers tehéntej, tejtermék: túró, sajt, tejföl, vajkrém, krémtúró	Békés
Kiss Ferencné	őrölt fűszerpaprika	Békés
Hegyesiné Balogh Anna	nyers tehéntej, tejtermékek: sajt, túró, tejföl	Békés

Varga István	húskészítmények sertéshúsból	Békés
Jenei Imre	Zöldség, gyümölcs	Békéscsaba
Szabadkainé Molnár Kriszta	Zöldség, gyümölcs	Békéscsaba
Várkonyi Ferenc	zöldborsó	Békéscsaba
Demcsák János	ponty	Békéscsaba
Lipiliszt Kft - Lipták Lajos	bioliszt	Békéscsaba
Sztyaszni Márton	szántóföldi növények	Békéscsaba
Szaszák Ádám	kolbász	Békéscsaba
Knyihár Mihály	kolbász	Békéscsaba
Zsoldi László	sütnivaló- és sült kolbász, hurka, tepertő, zsír, cigányka, disznósajt, füstölt szalonna	Békéscsaba
Lipcsei Mariann	fűszerpaprika őrlemény	Békéscsaba
Dézsi István	tehéntej; sajt; túró	Békéscsaba
Mazán Jánosné	sütnivaló és füstölt kolbász, hurka, tepertő, zsír, cigányka, füstölt szalonna, disznósajt	Békéscsaba
Sipos László	sertéshúsból szárazkolbász, hurka, cigányka, szalonna, tepertő, zsír	Békéscsaba
Szénási Sándor	sertéshúsból szárazkolbász, hurka, cigányka, szalonna, tepertő, zsír	Békéscsaba
Majernyik József	sertéshúsból szárazkolbász, hurka, cigányka, szalonna, tepertő, zsír, májas, disznósajt	Békéscsaba
Kokavec Andrásné	fűszerpaprika őrlemény	Békéscsaba
Kokavec Andrásné	lekvár	Békéscsaba
Kokavec Andrásné	tojás	Békéscsaba
Kokavec Andrásné	száraztészta	Békéscsaba
Vasas László	tisztított zöldség, szár.gomba,+őrlemény, lecsó	Békéscsaba
Vasas László	darált pirospaprika, torma reszelve, őrölt paprika, szárított fűszer	Békéscsaba
Vasas László	lekvár, aszalt gyümölcs	Békéscsaba
Vasas László	őrölt dió, mák	Békéscsaba
Lipták Mihályné	tisztított zöldség	Békéscsaba
Lipták Mihályné	őrölt paprika	Békéscsaba
Lipták Mihályné	lekvár,aszalt gyümökcs	Békéscsaba
Lipták Mihályné	őrölt dió,mák	Békéscsaba
Hidvégi Lászlóné	tisztított zöldség	Békéscsaba
Hidvégi Lászlóné	őrölt paprika	Békéscsaba
Hidvégi Lászlóné	lekvár	Békéscsaba
Hidvégi Lászlóné	pucolt dió	Békéscsaba
Krizsán Istvánné	füstölt kolbász, szalonna, hurka, cigányka, sajt, zsír, füstölt csont	Békéscsaba
Krizsán Istvánné	baromfi	Békéscsaba
Szilágyi Sándor	füstölt kolbász, csülök, sonka, szalonna, zsír, tepertő	Békéscsaba
Szilágyi Sándor	őrölt fűszerpaprika	Békéscsaba
Péli István	húskészítmények sertéshúsból	Békéscsaba

Csatári Sándor	méz, propolisz	Békéscsaba
Balázs Mátyásné	savanyított káposzta	Békéscsaba
Balázs Mátyásné	őrölt fűszerpaprika	Békéscsaba
Bótyik András	méz, propolisz	Békéscsaba
Farkas Jánosné	vágott baromfi	Békéscsaba
Lenkeiné Griecs Rita	tojás	Békéscsaba
Lenkeiné Griecs Rita	nyers kecsketej	Békéscsaba
Lenkeiné Griecs Rita	vágott baromfi	Békéscsaba
Madai Józsefné	vágott csirka, kacsa, tyúk	Békéscsaba
Bagdi László	húskészítmények sertéshúsból	Békéscsaba
Hrabovszki Mihályné	tyúktojás	Békéscsaba
Hrabovszki Mihályné	tehéntej, túró, tejföl, erős túró, vaj	Békéscsaba
Hrabovszki Mihályné	vágott baromfi	Békéscsaba
Vidéki Andrásné	tyúktojás	Békéscsaba
Vidéki Andrásné	tehéntej, túró, tejföl, erős túró, vaj, gomolya	Békéscsaba
Kovács Mihályné	tyúktojás	Békéscsaba
Kovács Mihályné	tehéntej, túró, erős túró, tejföl	Békéscsaba
Szász József László	nyers tehéntej, brindza	Békéscsaba
Vozár György	nyers tehéntej, tehéntúró	Békéscsaba
Vári György	tyúktojás	Békéscsaba
Vári György	kecsketej, kecskesajt	Békéscsaba
Vári György	vágott tyúk, csirke, galamb	Békéscsaba
Vári György	húskészítmények sertéshúsból	Békéscsaba
Gajdács András	tyúktojás	Békéscsaba
Gajdács András	tehéntej, tehéntúró	Békéscsaba
Selmeczi László	száritott gomba, paradicsomlé	Békéscsaba
Selmeczi László	dzsem, lekvár, aszalt gyümölcs	Békéscsaba
Selmeczi László	száritott gyógynövények	Békéscsaba
Selmeczi László	méz, virágpor	Békéscsaba
Selmeczi László	japán tyúktojás	Békéscsaba
Kiss Károly	őrölt fűszerpaprika	Békéscsaba
Liker Pálné	tisztított darabolt zöldség, paradicsomlé	Békéscsaba
Liker Pálné	őrölt fűszerpaprika	Békéscsaba
Liker Pálné	lekvár	Békéscsaba
Liker Pálné	tyúktojás	Békéscsaba
Liker Pálné	vágott baromfi	Békéscsaba
Kesiár Jánosné	gyalult tök, tisztított darabolt zöldség, savanyú káposzta	Békéscsaba

Kesiár Jánosné	darált fűszerpaprika	Békéscsaba
Kesiár Jánosné	lekvár	Békéscsaba
Kesiár Jánosné	tyúktójas	Békéscsaba
Földesi Zoltán	csomagolt dióbél	Békéscsaba
Földesi Zoltán	lekvár	Békéscsaba
Földesi Zoltán	méz	Békéscsaba
Földesi Zoltán	tyúktójas	Békéscsaba
Máté Jánosné	szárzészta	Békéscsaba
Kovács Mihályné	nyers tehéntej, tejtermék	Békéscsaba
Kiss Sándor	őrölt fűszerpaprika	Békéscsaba
Kiss Sándor	fejtett bab	Békéscsaba
Kiss Sándor	mák	Békéscsaba
Fejes Tóth István	őrölt fűszerpaprika, paprikakrém	Békéscsaba
Morva Ágnes	lekvár	Békéscsaba
Morva Ágnes	őrölt paprika	Békéscsaba
Morva Ágnes	paradicsomlé	Békéscsaba
Morva Ágnes	tojás	Békéscsaba
Morva Ágnes	vágott baromfi	Békéscsaba
Balogh Csaba	sertéshúsból kolbász (füstölt, sütnivaló), hurka, zsír, tepertő, szalonna, füstölt hús, disznósajt	Békéscsaba
Drugan Mihály	méz, virágpó, propolisz	Békéscsaba
Zelenyánszkiné Csicsely Judit	lekvár, szörp	Békéscsaba
Zelenyánszkiné Csicsely Judit	savanyúság	Békéscsaba
Zelenyánszkiné Csicsely Judit	tészta	Békéscsaba
Zelenyánszkiné Csicsely Judit	húskészítmények sertéshúsból	Békéscsaba
Dr. Bodnár Beáta	alma (idared, jonagold, starkinson, mucus)	Békésszentandrás
BEKI-DUO Bt. - Bencsik László	tönkölybúza, napraforgó, kukorica, fehér mustár, ősgyep	Békésszentandrás
Biocsárda Kft - Izsó Lajos	mustár, rizs, tönkölybúza, zab, borsó, szója, napraforgó, ugar	Csárdaszállás
Mári Péter Károly	fűszerpaprika	Doboz
Mári Péter Károly	lekvár	Doboz
Bodzás Ferencné	fűszerpaprika	Doboz
Buzítai Lajosné	fűszerpaprika	Doboz
Buzítai Lajosné	savanyúság	Doboz
Szabó Lajosné	fűszerpaprika	Doboz
Szabó Lajosné	savanyúság	Doboz

Szabó Lajosné	lekvár	Doboz
Szabó Lajosné	dióbél, mák	Doboz
Hanyecz és Társa Kft. - Hanyecz László	tönkölybúza, napraforgó, rizs	Gyomaendrőd
Katona Lajos	facélia, napraforgó, olajtök, szója, tavaszi búza, rizs	Gyomaendrőd
Kovács Lajos	gyep	Gyomaendrőd
Krizsán Tibor		Gyomaendrőd
Serester Zsolt Kálmán	húsmarha, juh	Gyomaendrőd
Bukovszky Péter	élőhal, friss és belezetlen egész hal	Gyomaendrőd
Bogdán Ferenc Mihály	vágott baromfi	Gyomaendrőd
Dr. Komlowszki Ferenc	sertés füstölt kolbász, füstölt szalonna, sonka, sertézsír, tepertő	Gyomaendrőd
Szilágyi Mariann	termelői méz	Gyomaendrőd
Szilágyi Mariann	lekvár	Gyomaendrőd
Varga József	vágott kacsa	Gyomaendrőd
Csath Lajosné	vágott baromfi	Gyomaendrőd
Kovács Sándor	gyümölcslekvár	Gyomaendrőd
Kovács Sándor	nyers tehéntej, túró, sajt, tejföl	Gyomaendrőd
Kovács Sándor	tojás	Gyomaendrőd
Csikós Lászlóné	gyümölcslekvár	Gyomaendrőd
Csikós Lászlóné	nyers tehéntej, túró, tejföl, sajt	Gyomaendrőd
Csikós Lászlóné	tojás	Gyomaendrőd
Varjú László	termelői méz	Gyomaendrőd
Varjú László	gyümölcslekvár	Gyomaendrőd
Vaszkó Imre	házityúk, tenyésztett vadkacsa	Gyomaendrőd
Alberti Istvánné	savanyúkáposzta	Gyula
Alberti Istvánné	őrölt paprika	Gyula
Anasztász József	paprika, uborka	Gyula
Aranyos István	zöldségfélék, répa, stb.	Gyula
Baktai Ferencné	paprika	Gyula
Bálint Gézáne	uborka, paprika	Gyula
Balogh Gáborné	savanyúkáposzta	Gyula
Balogh Gáborné	krumpli	Gyula
Balogh Gáborné	szőlő, meggy, cseresznye	Gyula
Bogár Imre	hagyma, burgonya, babfélék	Gyula
Bordás Katalin	paprika, paradicsom, zöldhagyma	Gyula
Burjánne Rózsika	uborka, paradicsom	Gyula
Csordás József	savanyúság	Gyula

Elekesné Csikós Mária	dió	Gyula
Faragó Lajosné	csirke, kacsa, liba, gyöngyös	Gyula
Faragó Lajosné	savanyúság	Gyula
Faragó Lajosné	lekvárok, aszalvány	Gyula
Faragó Lajosné	húskészítmények: sertés, juh, kecske	Gyula
Felek Mihály	burgonya, kukorica, tritikálé, tönkölybúza, lucerna	Gyula
Gombkötő László	karfiol, hagyma, káposzta	Gyula
Karalyosné	káposzta, saláta, uborka	Gyula
Kovács István	vágott baromfi	Gyula
Lukácsék Dénesmajor	csirke	Gyula
Madarász Katalin	vágott baromfi	Gyula
Menyhért Bertalan	uborka	Gyula
Mikó János	méz	Gyula
Pallagi József	kenyér	Gyula
Pallagi József	kenyér	Gyula
Petrina Sándor	burgonya	Gyula
Puskás Mária	kecskesajt	Gyula
Rác Imre	alma, burgonya	Gyula
Schiffert József	toházitej	Gyula
Schiffert József	tojás	Gyula
Seres Ferenc	tej	Gyula
Steigerwald Gabriella	őrölt paprika	Gyula
Szász Gábor	fokhagyma	Gyula
Takács András	csípős paprika	Gyula
Turkus György	kolbász, szalonna, húsáruk	Gyula
Veres Józsefné	kolbász	Gyula
Vincze Mihályné	sajt, túró	Gyula
Vincze Mihályné	tojás	Gyula
Vincze Mihályné	kolbász, szalonna	Gyula
Bányai Tivadar	méz	Gyula
Ráki Ferenc - Körös-Maros Biofarm Kft.	biotej	Gyula
Ráki Ferenc - Körös-Maros Biofarm Kft.	tönkölybúza, durumbúza, vetőmag	Gyula
Haász Ferenc	méz, propolisz, viasz	Gyula
Oroján István	méz	Gyula
Újhelyi Péter	méz	Gyula

Gyarmath Lajos	méz	Gyula
Lengyel István ifj.	vágott baromfi, húskészítmények	Gyula
Lukács Ferencné	vágott baromfi	Gyula
Váradai János	sütnivaló és füstölt kolbász, hurka, tepertő, zsír, disznósajt, szalonna, sonka	Gyula
Pántya János	sütnivaló és füstölt kolbász, hurka, tepertő, zsír, disznósajt, szalonna, sonka, cigányka	Gyula
Ébellai Géza	savanyú káposzta, vegyes vágott	Gyula
Tóth Zoltánné	vágott baromfi	Gyula
Lévai Ildikó Éva	dzsemek, lekvárok	Gyula
Szilágyi Zoltánné	tisztított darabolt zöldség, savanyított zöldség	Gyula
Szilágyi Zoltánné	paprikakrém	Gyula
Szilágyi Zoltánné	dió	Gyula
Tornyai Barnáné	nyers tehéntej, tejtermékek	Gyula
Folcz József	nyers tehéntej, tejtermékek	Gyula
Pálfi Béla	nyers tehéntej, tejtermékek	Gyula
Rózsavölgyi György	nyers tehéntej, tejtermékek	Gyula
Wittmann Józsefné Illich Erzsébet	nyers tehéntej, tejtermékek	Gyula
Sarkadi Árpád	méz	Gyula
Rotyis Jánosné	nyers tehéntej, tejtermékek	Gyula
Rotyis Jánosné	tojás	Gyula
Rotyis Jánosné	vágott baromfi	Gyula
Dudás Mihály	méz	Gyula
Dézsi Sándor	tyúktojás	Gyula
Dézsi Sándor	vágott baromfi, húskészítmények sretéshúsból	Gyula
Kiss Mihály	élőhal	Gyula
Müllek Zoltán	méz	Gyula
Debreczeni István	tej, tejtermék	Gyula
Hegedűs Endre	szilvalekvár	Gyula
Nagy Jánosné	húskészítmény (sertés, füstölt)	Gyula
Ludáné Váradai Ildikó	hús, húskészítmény (sertés, füstölt)	Gyula
Juhász Antal	őszi búza	Köröstarcsa
Bodré Sándor	élőhal, friss és belezetlen egész hal	Köröstarcsa
Vértés Gábor István	sajt, tejföl, túró, vajkrém, krémtúró	Köröstarcsa
Bakó Imre	szőlő, őszibarack, gyümölcs, gyümölcsle	Mezőberény
Püski Lajos	tönkölybúza, napraforgó, csemegekukorica	Mezőberény
Vincze Miklós	paradicsom, sütőtök	Mezőberény
Vincze Miklós	búza	Mezőberény
Nagy Árpád	szántóföldi növények	Mezőberény

Antal Tibor	szántóföldi növények	Mezőberény
Balázs Tamás	kolbász	Mezőberény
Dr. Kis János	nyers tehéntej; sajt, túró, tejföl, gomolya, brindza	Mezőberény
Ilyés László	sertéshúsból kolbász, hurka, füst.szalonna, tepertő, zsír	Mezőberény
Schäffer Ágnes	kolbász, szalonna, sonka, hurka, disznósajt, zsír, tepertő	Mezőberény
Fülöp Sándorné	csirke, kacska	Mezőberény
Hegedús Pál	kolbász, szalonna, hurka, füstölt csülök, sonka, oldalas, tepertő, zsír, sajt	Mezőberény
Durkó László	húskészítmények sertéshúsból	Mezőberény
Zsibrita Pál	méz, propolisz, virágpó	Mezőberény
Mikó Károly	méz, propolisz, virágpó	Mezőberény
Gellén Jánosné	lekvár	Mezőberény
Gellén Jánosné	tyúk és pulyka tojás	Mezőberény
Gellén Jánosné	tejtermék tehéntejből	Mezőberény
Gellén Jánosné	vágott baromfi	Mezőberény
Gellén Jánosné	húskészítmények sertéshúsból	Mezőberény
Balázs Mihály	húskészítmények sertéshúsból	Mezőberény
Nelhübel Henriette	gyalult tök, tisztított darabolt zöldség, savanyú káposzta	Mezőberény
Nelhübel Henriette	darált fűszerpaprika	Mezőberény
Nelhübel Henriette	lekvár	Mezőberény
Bíró György	húskészítmények sertéshúsból	Mezőberény
Simcsik Mihály	őrölt fűszerpaprika	Mezőberény
Simcsik Mihály	lekvár	Mezőberény
Simcsik Mihály	savanyúság	Mezőberény
Simcsik Mihály	húskészítmények sertéshúsból	Mezőberény
Pap János	tészta	Sarkad
Bendéné Borbély Annamária	nyers tehéntej, túró	Sarkad
Tóth Imre	fűszerpaprika	Sarkad
Tóth Imre	sülttök	Sarkad
Árvai József	méz	Sarkad
Besenczy Zoltán	őszi búza, kukorica, lucerna, cirok, ősgyep, ugar	Szarvas
Besenczy Zoltán	zöldség (gyorsfagyasztott)	Szarvas
Szántosi Antalné - Biohungaricum Kft.	sárgadinnye	Szarvas
Szántosi Antalné - Biohungaricum Kft.	zöldborsó, fűszerpaprika, pritaminpaprika, paradicsom, fokhagyma, vörshagyma, cukkini, brokkoli, karfiol, süttök	Szarvas
Szántosi Antalné - Biohungaricum Kft.	őszi búza, őszi durum búza, napraforgó, hibridkukorica, köles, kukorica, lucerna, lóbab, gyep	Szarvas

Makan János	lucerna, ősgyep	Szarvas
Makan János	méhészeti termékek, méz	Szarvas
Budai Sándorné	őszi búza, héj nélküli tökmag, mák	Szarvas
Litauszki Jánosné	szántóföldi növények	Szarvas
Medvegy Biokert	szántóföldi növények, mustár	Szarvas
Medvegy Biokert	szőlő, alma, körte	Szarvas
Mezőgazdasági Kutató-Fejlesztő Kht.	lucernamag, tönkölybúza, őszi búza, gyep	Szarvas
Mezőgazdasági Kutató-Fejlesztő Kht.	sertés, kecske, juh	Szarvas
Mezőgazdasági Kutató-Fejlesztő Kht.	juh és kecske tejtermék	Szarvas
Szántosi Attila	szántóföldi növények	Szarvas
Valastyán Máté	élőhal, friss és belezetlen egész hal	Szarvas
Valastyán Máté	méz	Szarvas
Jurák Jánosné	zölségfélék, gyalult tök, paradicsomlé	Szarvas
Jurák Jánosné	tojás	Szarvas
Jurák Jánosné	sztészta	Szarvas
Jurák Jánosné	fűszerpaprika őrlemény,	Szarvas
Jurák Jánosné	gyümölcslekvár	Szarvas
Balatoni Pál	gyümölcslekvár, gyümölcs, aszalvány	Szarvas
Balatoni Pál	fűszerpaprika őrlemény	Szarvas
Medvegy György	gyümölcslekvár	Szarvas
Medvegy György	tojás	Szarvas
Adamik Mihály	gyümölcslekvár	Szarvas
Adamik Mihály	fűszerpaprika őrlemény	Szarvas
Tomasovszki András	gyümölcslekvárok	Szarvas
Tomasovszki András	sült tök	Szarvas
Tomasovszki András	nyers tehéntej, túró, tejföl, sajt, erőstúró	Szarvas
Tomasovszki András	tojás	Szarvas
Bencsik Mihály	sertés füstölt hústermékek, főtt hústermékek, előkészített hús, zsír, tepertő	Szarvas
Benke István	sertés füstölt hústermékek, főtt hústermékek, előkészített hús, zsír, tepertő	Szarvas
Pljesovszki György	vágott házi tyúkfélé	Szarvas
Sonkoly György	nyers tehéntej	Szarvas
Palicska Mihály	gyümölcs lekvárok, gyümölcs, aszalványok, befőtt	Szarvas
Palicska Mihály	főtt kukorica, sült tök, savanyúság	Szarvas
Palicska Mihály	fűszerpaprika őrlemény	Szarvas

Palicska Mihály	száraz tészta	Szarvas
Palicska Mihály	dióbél	Szarvas
Litauszki Jánosné	szárított és aszalt gyümölcsök gyümölcslekvár	Szarvas
Litauszki Jánosné	sóban tartósított zöldség készítmények	Szarvas
Szitó Imre	édesszemes, tönkölybúza, őszi búza, lucerna	Szarvas

5. sz. melléklet

A Csabai kolbász

A Csabai kolbász nevével a szakirodalomban az 1900-as évektől kezdve találkozhatunk. A Békés vármegye (1936) monográfia említi, hogy Békéscsaba hírnevet a város húsfeldolgozó iparának köszönheti. A közkedvelt termék történetét összefoglaló módon először Dedinszky Gyula dolgozta fel, aki azt írja, hogy a századforduló táján disznótorok alkalmával még csak maguk a csabaiak magasztalták, dicsérték a vendéglátó ház kolbászát, aztán a Csabai kolbász ismert lett a megyében, egy-két évtized múlva széles e hazában, majd később külföld számos országában keresik, vásárolják, dicsérik, szeretik a Csabai kolbászt. A két világháború között a hagyományos Csabai kolbász virágkorát élte. A világháború után az államosítás és az azt követő többszöri átszervezés, majd tulajdonosváltás ellenére a Csabai kolbász gyártása folyamatos volt Békéscsabán. A Csabai kolbász márkanév az egész Kárpát-medencében, de a tengeren túl Észak-, és Dél-Amerikában és Ausztráliában is jól ismert. A Csabai kolbász elismertségét az országos és regionális sajtóban megjelenő cikkek mellett az 1997 óta megrendezésre kerülő Csabai Kolbászfesztivál is megerősíti, amelyet hagyományosan minden év október második felében tartanak Békéscsabán.

Hazánk, különösképpen az Alföld több települése közül nem egy vált híressé lakói keze munkájának valamely kiváló terméke révén. Békéscsaba sajátos, hagyományosan háziipari, kézműves terméke a Csabai kolbász. Az eredeti, igazi Csabai kolbász jellegzetesen hagyományos, népi tennék, a csabai élet sajátos tartozéka, amelyhez népi munkafolyamatok, népi szokások is kapcsolódnak. Ez a fajta családon belüli húsfeldolgozás évszázadok óta fennmaradt, apáról fiúra szállt és még napjainkban is gyakori. A kistermelői borokhoz hasonlóan, a Csabai kolbász is mindig mindenütt egy kicsit más. A hasonló gyártási folyamatok mellett a fűszerek aránya egyedi jelleget ad a terméknek. Ahány ház annyi féle kolbász. A Csabai kolbász készítése egy élő néphagyomány, mely több mint száz éve, generációkon keresztül szinte semmit sem változott. A Csabai kolbász kézműves jellege és a minősége miatt a prémium kategóriájú termékek körébe tartozik. Abban különbözik más kolbászoktól, hogy, só, kömény és fokhagyma mellett, paprikával gazdagon fűszerezett, hagyományosan készül, és nem tartalmaz borsot. A Csabai kolbász már az első Világháború előtt az egész Közép-Európában jól ismert tennék volt. Mára Európán kívül Észak-, Dél-Amerikában és Ausztráliában is közismert márkanév.

Forrás: Hungarikumok Gyűjteménye

A Gyulai kolbász

A Gyulai Húskombinátot alapításának évét az első gyulai közvágóhid átadásától, 1868-tól számítják. Később, a két világháború között Stéberl András hozta létre azt a gyárat, amelyben már nagyüzemileg állították elő a szinte minden háznál készített "szárazkolbász"-t. A Gyulai kolbász – akkor még Balog-kolbász néven – csakhamar fogalommal vált, s az 1910-es brüsszeli világkiállításon nyert aranyérem révén elindult a hírnév útján. Budapesten és az ország más részein is keresett lett a gyulai kolbász, sőt Bécsbe, Fiumébe, Európa más városaiba és Amerikába is szállítottak belőle. Stéberl András az 1935-ös brüsszeli világkiállításról hozott haza aranyat, és nagyüzemi méretekben kezdett páros kolbászt gyártani. Sőt, megszervezte az értékesítést is, így a „gyulai” nemcsak Budapesten és a nagyvárosokban lett keresett, hanem külföldön is.

A csabai kolbász kezdetben házi készítésű volt, a gyulai viszont hentes-, illetve gyári terméként jelent meg. A gyulai vásárookra felhajtott állatok miatt a városban korán kifejlődött a mészáros- és hentesipar, és erőteljes törekvés volt a nagyüzemi gyártásra, amelyet aztán Stéberl András meg is valósított. Békéscsabán egészen a közelmúltig csak háznál készült a „csabai”, de az 1930-as évektől fokozatosan kiépítették a vastagkolbász szervezett értékesítését.

A két, hírnevet szerzett kolbász között az alapvető különbség, hogy a hagyományos „gyulai” páros vékonykolbász, a „csabai” viszont egyenes vastagkolbász. Békéscsabán nem használnak borsot, köménymagot viszont igen.

Forrás: www.gyulakonyv.com

6. sz. melléklet

Aktív turisztika a Körösök Völgye Natúrpark térségben

1. Vízitúrák

1.1 Fehér-Körös

Magyarország területére, Gyulánál érkezik, túránkat innen indíthatjuk. A Gyulai **duzzasztó mellett a** nemrégiben átadott fogadó állomás épülete, és egy kishajó kikötésre alkalmas modern mólónál szállhatunk vízre. A **Fehér-Körös** kiásott mederben nyílegyenesen halad Ény-i irányba. Jobbról Gyulavári templomtornya látható, balról Gyula város terül el kb. 2,5 km hosszan. Ezután a Gyula-Sarkad közúti híd, majd alig 500 m-rel, az ugyanezen településeket összekötő *vasúti híd* következik.

További 4 km megtétele után a gyér növényzetű, szűk hullámterű partok bal oldalán feltűnnek az első nyaraló házak. Jobbról a **Fekete-Körös** torkollik be. (**127,8 fkm**). Ezt a területet nevezik **Szanazugnak**. Kikötésre, pihenésre, fürdőzésre, sátorozásra alkalmas hely. Több vendéglátóhelység, bolt, kikötő, szabad strand található itt.

1.2 Fekete-Körös

15. fkm Malom-foki szivattyú- és gátörtelep környékéről indulhatunk, mert ide **Sarkadról**, a régi cukorgyárnál kezdődő kövesúton érhető el a folyó./Információs Pont/ A Fekete-Körös medre nem szabályozott, kanyarokban gazdag, a nagyobb vízsebesség miatt minden kanyar külső íve kőszórásos. A változatos nyomvonalat bal kéz felől, 10 km-en át kíséri a Mályvádi erdőség a maga sokszínű növény- és állatvilágával.

6. fkm Bal oldalon a Mályvádi árvízi szükségtározó kapuja. Ezt követi a Gyula-Sarkadi vasúti híd és az itt lévő gátórház. A híd után jobbról a József Szanatórium érdemel említést. Épületeinek tornyai jól kivehetők.

4,5. fkm Bal parton a **Gyula-Városerdő** üdülőtelepe található. Kikötésre, fürdésre, napozásra alkalmas lapos homokos parttal. Az üdülőtelepen szállás, étkezés és élelmiszervásárlás lehetséges. Az üdülőtelepet övező erdőben található egy jól felszerelt **erdei iskola** (szállás, étkezés, program). A strand után egy éles jobb kanyar következik. Ennek alsó vége fölött halad át a **Gyula-Sarkad közötti közúti híd**. A híd után pár száz méterrel, évekkel ezelőtt a jobb oldali kanyart levágták egy mederkorrekció miatt, csak az alsó végén nyitott holtágat hoztak létre. A helyiek ezt a kanyart **Gálosi-kanyarnak** nevezik. A part menti növénytáv mindenütt elég keskeny. Szélesedő mederrel éri el a már említett **Szanazugnál a Fehér-Köröst**. /Információs pont/.

1.3 Kettős-Körös

128. fkm A két Körös találkozása után a **Kettős-Körös** a szabályozás miatt teljesen egyenesen halad tovább ÉNy-i irányban. A meder széles, mélysége a duzzasztás függvénye. Az utóbbi években a nyári duzzasztás elég magas, így a folyó szinte teljesen kitölti a hullámteret. A megnövekedett vízfelületen apróbb növényi szigetek, nád falak, sulyom, és hínár mezők tarkítják a víz felszínét, otthont nyújtva megannyi vízi élőlénynek.

124. fkm Elérjük a **-Dobozi** közúti hidat. A híd bal oldali lábánál gátórház, és vendégfogadó vadászház található. Jobbra 2- km-re kezdődik Doboz települése.

116,9. fkm Itt érjük el a **Békési duzzasztóművet**. A duzzasztót vízen nem szabad megközelíteni. A mőtárgy előtt keresztbe bójásor húzódik. A duzzasztómű előtt a nemrégiben újonnan átadott és igen

jól felszerelt **Békési kishajó kikötőnél** kényelmesen kiszállhatunk, és könnyen átemelhetjük a „kis vízre” hajóinkat. Ugyanitt, kajak-kenu, kerékpár és csónakkölcsönzésre is mód nyílik. **/Információs pont/**. A kikötőben lévő sólya pálya segítségével a nagyobb motoros csónakokat is át lehet könnyedén emelni. Ugyan csak a bal parton található, közvetlenül a gát túloldalán a *Békés-Dánfoki üdülőtelep, és ifjúsági tábor*. Szállás lehetőség, camping, homokos strand és vendéglátóhelyek. A duzzasztó alatt csatlakozik be a **Varga-hosszai-főcsatorna**.

116,4-114. fkm között *Békés város* szélső házai a bal parti töltés külső oldalához simulnak.

114. fkm Tarhos-Vésztő irányába *közúti híd* ível át.

113,8 fkm Jobb parton található a *békési téli hajómenedék*.

113,5. fkm Itt volt a régi kikötő. Hozzá tartozik a 2500 tonnás *gabonátároló*, amelynek rakodószerelvénye a víz fölött magasan benyúlik a meder közepéig.

112,2. fkm Itt torkollik vissza a folyóba a Gyulánál kiágazó **Élővíz-csatorna**.

112. fkm Megszűnik az egyenes meder, a folyó kanyargóssá válik. (**Krisztina-zug**),

110.fkm Itt a folyó éles kanyarral – **Samu-kanyar** – eltávolodik a jobb parti töltéstől és igen meredek, szakadékos bal parttal szegélyezve hagyja el a 109. fkm-t.

108. fkm Jobb oldalon a töltésen kívül a Bodzás-zugi-holtág, balrol a Nagykunsági XIV.-főcsatorna zsilipje.

107,4. fkm Jobb oldalon emlékoszlop áll, az 1980. július 28-án történt töltésszakadás helyét jelezve. (Kitörés)

106. fkm Hosszúfoknál a folyó balra kanyarodik, erősen közelíti a bal töltést. Itt a vízállástól függően homok padokkal is találkozhatunk, ahol érdemes pihenőt tartani, fürdőzni. A használaton kívüli *hosszúfoki I. gőzös szivattyútelepen* nyert elhelyezést a **Bodoki Károly Vízügyi Múzeum**, érdemes meg nézni.(kulcs a gátőrnél).

103,15. fkm Mezőberényi Közúti (Kereki)i híd. Itt emlékmű, amely tudatja, hogy **Petőfi Sándor 1849. július 18-án** ezen a ponton kelt át a Körösön, hogy Bem tábornok seregéhez csatlakozzon.

101. fkm A jobb oldalon a töltésen kívül kanyarog a **László-zugi-holtág**, más nevén a **Körtvélyes**,

99. fkm A folyó Ny-i irányba fordul. Jobb oldalon a **büngösi szivattyútelep** látható.

98,6. fkm A folyó eléri **Köröstarcsát**. Szabad strand, sátorozási lehetőség, büfé, ivóvíz vételi lehetőség, zuhanyzó, WC található az őrzött kishajó kikötőnél. /Infó-Pont/. Ugyanitt a gát túloldalán találjuk az ugyan csak nem régen átadott **Tájház és Öko-Információs** központot, melynek szolgáltatásai nagy segítségére vannak az ide látogató túrázóknak. A település közvetlenül elérhető, hiszen az teljesen a Körös partjára épült. Eme régi halászfaluban bevásárlási lehetőség, és hamisítatlan falusi kocsmá szolgálat működik..

97,65. fkm Az új **Köröstarcsai közúti híd** alatt evezhetünk tovább.

96. fkm Jobb oldalon van az **ürmös- háti vízkivételi** mű. Itt a folyó balra, mindinkább Ny-ra fordul.

95. fkm Bal oldalon vízkivételi mű van, helyét a hullámtéri csatorna torkolata mutatja (*Paprév-zug*).

91,5. fkm A **Harcásai-holtág** felső vége éri el a Köröst. A meder ÉNy felé kanyarodik

90,6. fkm A Sebes-Körös torkolata jobbról. Az összefolyás környéke legendás harcsaszákmányairól híres.

1.4 Sebes-Körös

Magyarország területére **Körösnyagyharsány** térségében érkezik. A határtól kb: két kilométerre lévő bukógáttól már simán evezhető a folyó, érdemes innen kezdeni a túrát. **Körösújfalú** térségében kavicspadokkal találkozhatunk ahol érdemes pihenőt tartani, fürdőzni, táborozni. A következő jó táborozási, és fürdőző hely a **Szeghalom** térségében található **Várhelyi Szabad strand**, és a gát túloldalán lévő **Ifjúsági Tábor**. Innen nem messzire a Foki hídnál találjuk a „**Vidra Tanyát**” ahol jó minőségű szállással és étteremmel várják a fáradt túrázót. Négy km-rel lejjebb a **13.7 fkm-nél** érjük el a **Körös-ladányi Duzzasztót**, ahol át kell emelnünk hajózó zsilip hiányában. **/Információs pont/**. A Körösladányi híd után, erdős-ligetes hullámtér szegélyezi utunkat.

6. fkm A folyó környékét számos holtág teszi változatossá a baloldalon a *Mihály-zug, Bak-zug*, a 2. és a 3. fkm táján a jobb oldalon *Gulyás-zug, Vas-zug*, bal oldalon pedig *Patkó-zug*.

1.-0,5. fkm A Kettős-Körösbe való betorkollás környékén a hullámtér ligetes, *a part meredek*, többnyire alkalmatlan a kikötésre, kivéve a már kiépített horgászhelyeket. Természeti értékekben gazdag táj. Érdemes megállni.

1.5 Hármás-Körös

90,6. fkm A Kettős- és a Sebes-Körös összefolyásától kezdi meg útját a **Hármás-Körös**. Az első 6-700 m-en Ny-i irányban halad, utána ÉNy felé fordul. Itt a bal parti hullámtér sokkal szélesebb, a töltés szélénél kubikgödrök sora húzódik. Innen kezdődik a Körös-Maros Nemzeti Park Körös-völgyi Természetvédelmi Területe.

90. fkm Bal kéz felől a **Félhalmi-holtág** felső folyása éri el a folyót. A **Félhalmi holtág rendszer** öt tagból áll. I-V.-ig vannak számozva. A környék egyik legnagyobb, és legtöbb halat rejtő holtága. A nagy patkó alakú holtág rendszer mind két végén (nagyon közel a folyóhoz), kellemes hangulatú horgásztanya (büfével) található, melynek szolgáltatásait a túrázók is szívesen igénybe veszik. A folyótól keskeny csatorna visz be a kikötőbe.

86,4. fkm Itt tér vissza a Félhalmi-holtág alsó vége a folyóhoz.

86. fkm Ez előtt ágazik ki a **Dan-zugi-holtág** felső vége a töltésen belüli morotvájával, és kb. 300 m után kanyarodik vissza a folyóhoz, de itt a holtág vize nem éri el a folyót.

Ez a környék a Hármás-Körös egyik legvadregényesebb tája. Mindkét oldalon facsoportokkal tarkított ligetes mezőség, sok ideális táborhellyel.

81. fkm Jobbról a gát túloldalán a **Siratói-holtág**. A hagyomány szerint itt, az akkor még élő Körös-meder növényekben dús rejtekeiben megbújva siratta a török elleni harcokban elpusztult faluját, **Gyomát**, az idemenekült lakosság.

80,1 fkm Bal oldalon éri el a folyót a **Torzás-holtág** felső befolyója.

78,1. fkm Itt ível át a **Gyoma-Déaványai közúti híd**. A hídról balra érhető el a település széle. Ettől a ponttól kb: egy kilométerre a ligetben kemping, hideg, meleg vizes strand, büfék, étkezdék, sportpálya, boltok találhatóak.

77. fkm A folyó 45°-os szögben balra fordul. Kicsivel lejjebb találjuk a **Gyomai homokos szabad strandot**, ahol büfé, zuhanyzó, Wc-k, és sátorozási lehetőség is van. (77,3—77,8fkm) **/Információs Pont/**

Innen könnyen besétálhatunk a kisvárosba, ahol kiváló vendéglátóhelyek és több kulturális látni való is található.

76. fkm A jobb oldali hullámtéren van a Német-zugi holtág belső morotvája, kívül a Holt-Körös.

75,15. fkm A **gyomai vasúti híd** a Békéscsaba-Budapest vasútvonal halad át rajta.

74,9. fkm A bal part enyhén ligetes. Ez volt a kenderáztatás egykori központja.

72,2. fkm Az **Endrőd-Mezőtúri közúti hídnál** változatos hullámtér található. Sátorozásra is alkalmas. Itt több külső holtág is sorakozik – **Templom-, Bónom-, Sóczó-zugok**. A **Templomzugi** holtágon, (a hídtól 500-600m-re) igen **jó minőségű camping büfé, és csúszdás szabad strand**, áll a vendégek rendelkezésére. **(Pájer-strand)**

71. fkm A Hármas-Körös mintegy 600 m hosszan csaknem D-i irányban folyik, majd 200 m-t továbbhaladva éles kanyart ír le Ny felé. **(Harcás-zug)**. Itt hagyja el a folyó Endrődöt.

67,8. fkm Egyenesen halad Ny-i irányba. Több kilométeren keresztül azonos jellegű a táj. Bal parti töltések tövében *kubikgödrök* sora, jobb oldali hullámtérben füves puszta zárja keretbe a folyót 5 km hosszan. Ennek a szakasznak a neve **Túri-ásás, vagy nevezik még Marázi- legelőnek is**.

63,1. fkm a jobb parton csatlakozik be a **Peresi-holtág** alsó vége. A befolyónál található a Körös-völgyi Természetvédelmi Terület bemutatóháza és a Peres I. szivattyútelep. A gátör, kérésre kinyitja a bemutatóházat.

62,6. fkm Volt kompátkelő nyomai. 1982. május 1-én szűnt meg.

62,3. fkm **Melis-kanyar** néven ismert kedvelt horgász- és kirándulóhely.

60,4. fkm **Hortobágy-Berettyó-csatorna torkolata. Árvízkapú**

59. fkm A folyó D-re fordul. Vadregényes holtágak sorakoznak – **Harcás-zugi, Túrtői-, Halásztelki-holtág**.

57. fkm A kiszélesedő hullámtéren két, töltésen belüli holtág is van egymás mellett. Mindkettő csak az alsó végével csatlakozik a folyóhoz – **Bolza- és Aranyosi-holtágak**.

53,7. fkm Itt ível át a **Szarvas-Mezőtúr vasútvonal hídja**. Közvetlenül a híd előtt a bal parton „**Harcsa**” **Büfé**.

51. fkm Bal oldalon ágazik ki a **Szarvas-Békésszentandrás holtág. (Holt –Körös)** (46,8 fkm-nél tér vissza)

Nyári időszakban az esetleges uszadékok „megfogása” érdekében külön műtárgy zárja le a bevezető csatornát Ezen a műtárgyon, is kézi erővel történő átemelés szükséges, (amennyiben be akarunk evezni Szarvasra a holtágon keresztül) csak úgy, mint a gát túl oldalán kezdődő **Szarvasi Holt Körösre**. Itt a drótkerítéssel elkerített holtág végre való átpakolásnál kérjük a helyi **P. Bálint** gátör segítségét, aki kérésre kinyitja a vízhez vezető kaput. A Szarvasi Holt Körösre, és annak bejárására (ami hazánk 5. legnagyobb „álló” vize) érdemes időt és energiát áldozni, mert a környék egyik leglátványosabb és legvendég vonzóbb idegenforgalmi központja, sok-sok kulturális és aktív turisztikai programmal. Kempingezési, sátrazási lehetőségek a vízparti Ifjúsági Táborban, a Pedagógus Üdülőben vagy akár melyik vízparti hétvégi háznál adottak, amennyiben a tulajdonossal meg tudunk egyezni...

49,8. fkm **Szarvas-mezőtúri komp átkelője. /Információs Pont/**

47. fkm Békésszentandrás duzzasztómű. A vízlépcsőnél hajózsilip épült. A zsilip **megközelítését és a zsilipelés rendjét be kell tartani.** Az átzsilipelésre általában naponta kétszer van mód 8-9óra, és 16-17 óra között. Ha legalább 5 jármű akar áthaladni, akkor soron kívül elvégzik az átzsilipelést. A zsilipelés bejelentését a jobb parton, (vagyis a hajózó zsilip oldalán) lévő szolgálati helyén tartózkodó duzzasztói ügyeletestől lehet kérni.

46,5fkm-től a Hármas Körös a duzzasztott szakaszhoz képest keskenyebb és valamivel gyorsabb folyású lesz.

42. fkm Itt kezdődik a **Daru-kanyarnak** nevezett éles kettős kanyar.

39. fkm Harang-zugi vízkivételi mű, mely a hasonló nevű holtágról kapta a nevét.

36. fkm Öcsödi közúti híd. A falu, a hídnál kiszállva a bal parton található, KB:1-2 km-re

34-36. fkm Özön-zug és a Nagykunsági főcsatorna befolyója

29,6. fkm A folyó a jobb oldali töltéshez közelít, 24 fkm-ig jelentős kanyarokat ír le.

22. fkm Itt keresztezi a folyót a **kunszentmártoni vasúti híd**

20,9. fkm Új közúti híd. Kecskemét-Békéscsaba vonalon.

19,2 fkm Kunszentmártoni szabad strand. Sátorozó pihenőhely, Büfé, zuhanyzó, WC, /Információs Pont/

19,4. fkm Kunszentmárton régi közúti hídja.

19,2. fkm A folyó igen éles kanyarral közelíti meg a települést.(Farkas kanyar) A bal part 600 m-en kövezett.

16,5. fkm Péter-szőgi-kanyar, élesen fordul a folyó.

13. fkm Brena-zug,12-13. fkm Malom-zug,11,7. fkm Szelevényi komp (nem üzemel). Szelevény település.

10. fkm Iriszlói holtág, **7,4. fkm Nagytőkei vízkivételi mű,6,6. fkm Bökényi komp.** (nyomai...)

5,9. fkm Bökényi zsilipmaradvány

2. fkm Kesely-zugi-holtág

1. fkm A jobb parti töltés É felé kanyarodik a folyótól és széles hullámteret övezve a Tisza bal parti töltése lesz belőle.

0. fkm Tisza part, Körös-Torok, Csongrádi Camping, A szabad strand hatalmas homokos partja, és sok vendéglátóhely kínál kellemes pihenést, szórakozást.

Ajánlott napi túra beosztás:

- **1.nap:**Indulás **Sarkadról,**(Fekete-Körös) útközben: Városerdő, Szanazug, érkezés **Békés.** (kb: 25km)
- **2.nap:** **Békés-----Köröstarcsa** (kb:20km)
- **3.nap:** **Köröstarcsa—Gyomaendrőd (kb:22km)**
- **4.nap:** **Gyomaendrőd—Szarvasi komp átkelő, átemelés a Holt-Körösre, Szarvas.** (kb: 27km +6km)

- **5.nap: „Pihenőnap” a Szarvasi Holt- Körösön (Szarvas-Békésszentandrás)**vissza a folyóra (20km)
- **6.nap: Békésszentandrás** duzzasztó, Öcsöd, **Kunszentmárton** (kb:28km)
- **7.nap Kunszentmárton**, Szelevény, Csongrádi Körös- Torok, **Tisza.** (kb:20km)

1.6 Élővíz csatorna (Gyula-Békéscsaba-Békés)

Az Élővíz-csatorna a Fehér-Körös holtága. Teljes hossza 38,8 km. A három várost összekötő vízi túra útvonal kb: 33 km.

Az utóbbi évek vízkezelői, és erős civil szervezeti munkájának köszönhetően, a három Békés-megyei várost összekötő Élővíz-csatorna vízminősége, környezete, és ezáltal turisztikai értéke is nagyban feljavult. Az információs táblákon túl, a zsilipekhez hajóátemelőket létesítettek, megkönnyítve ezzel a vízen való túrázás, semmivel sem összehasonlítható élményét.

Túránkat a nemrégiben átadott Gyulai Fogadóbazistól indíthatjuk, ami nagyon közel van a Fehér-Körösből tápszilipen befolyó Élővíz-csatorna „eredéséhez”.

Amennyiben nem akarunk közvetlenül a csatorna elejétől indulni, akkor a Gyulai Felső Zsilipnél, vagy a belvárosi Csigakertnél tudunk optimális, kiépített körülmények között vízre szállni, majd haladni a folyás irányával megegyezően.

Könnyű evezéssel Gyula belvárosába jutunk, ahol elhaladunk a Várfürdő, a Csigakert, a Mogyoróssy Könyvtár, majd a patinás Kapus-híd alatt átcsorogva a történelmi belváros mellett. A Török-zugi lakótelepet és az Ajtósfalvi területet elhagyva a gyulai alsó zsilipen való átkeléssel kijutunk a városból. Ezután következik a Gyulát Békéscsabával összekötő vasútvonal hídja. Eddig kb:10 km-t tettünk meg.

A két város között haladva, Veszelynél a csatorna kétféle ágazik és újabb átemelés szükséges. Jobbra térve a Gerlai-csatornán haladhatunk Sikony felé, mely a Fehér-Körös régi eredeti

ága, (hossza kb. 10 km), viszont nehezen járható a vízi, a part menti buja növényzet miatt. Egyenesen haladva a másik ágon, további 5 km evezés után, az 1777-ben kiásott ágon jutunk el Békéscsabára.

Veszely és Békéscsaba között, az Élővíz-csatorna mentén kerékpárút is épült, ami nagyon szép környezetben visz minket be a városba. A következő zsilip már Békéscsabán található, a Lencsési lakótelep mellett. (Felső Körgáti Zsilip).

Az átemelés után, a belvároson keresztül haladunk, mely szakaszon érintjük az Árpád Fürdőt, a Halász Csárdát, a Munkácsy Mihály Múzeumot, a Szoborsétányt, az Ifjúsági Házat, (Agóra Központ) a Városi Könyvtárat és az egykori István Malom épületét is. Számos közúti és gyaloghíd alatt haladva érünk a Széchenyi Ligethez, ahol a Körösök Völgye Információs és Látogatóközpontja található. Békéscsaba belvárosa országos viszonylatban is az elsők között található a zöld övezetek arányában és méretében egyaránt. Érdemes kiszállni, rövid pihenőt tartani ezen a gyönyörű helyen. Az Alsó Körgáti Zsilip után elhagyjuk a várost. Ajánlott a Békéscsabát elkerülő közút hídja alatt való áthaladás után rövid pihenőt tartani, a Bandika fánál.

Eddig a pontig a belvárostól kb 5 km-t eveztünk. További 4 kilométer megtétele után jutunk el Sikonyhoz. Ez a pont azért fontos, mert ha Veszelynél nem Békéscsaba felé vesszük az irányt, hanem jobbra térünk, akkor ide érkezünk, innen csatlakozhatunk újra az Élővíz csatornához. Ez a szakasz a ritkaság számba menő famatuzsálemekkel és gazdag állatvilággal jellemezhető.

A Békési Felső Zsilipnél elérjük Békés városát.

Itt újra kettéágazik a csatorna. Jobbra tartva egy összekötő csatornán Békés-dánfokra érünk, ahol egy átemeléssel akár közvetlenül a Kettős-Körösre tehetjük hajójnkat. A Felső Zsilipnél egyenesen tovább haladva, beérünk Békés város központjába.

A megye névadó településére, megannyi, a csatornán átívelő patinás régi, és új híd jellemző. Békés városát ezért nevezik a Hidak Városának is.

A belvárosi evezésünk során elhaladunk a Piac és az Erzsébet Liget mellett, ahol a Kulturális Központ is található. A települést a Békési Alsó Zsilipnél hagyjuk magunk mögött, miután már csak egy rövid szakasz van hátra a Kettős-Körösbe való torkolatig. Az Élővíz-csatorna vize gravitációs és szivattyús módon, zsilipen keresztül jut a folyóba, a festői Krisztina-zugnál.

2. Kerékpártúrák

2.1 Békéscsaba térsége

Békéscsabát 40 km hosszúságú kerékpárút hálózza be, illetve köti össze Békéssel, Gerlával, Dobozzal és Gyulával. Békéscsaba 2013-ban harmadik alkalommal nyerte el a „Kerékpárosbarát Település” címet. A megyeszékhely és környéke számtalan látnivalót, kapcsolódási lehetőséget kínál az idelátogatóknak, amit érdemes kerékpárral felkeresni. Induló- és érkezési helyként a Széchenyi ligetben található Körösök Völgye Látogatóközpontot ajánljuk. Itt megfelelő tájékoztatást kaphatunk, valamint lehetőség van kerékpár és GPS készülék bérlésére is.

Csabai Körtúra

Útvonal: Békéscsaba; Bandika-fa; sikonyi gátórház; gerlai kastély; pósteleki turisztikai központ; veszei elágazás; Békéscsaba.

Hossza: 26 km; 15% kerékpárút, 45% aszfalt, 40% földút.

A túraútvonal szinte teljes egészében az 1777-ben kiásott Élővíz-csatornát, illetve a Gerlai-holtágat kíséri. A körtúra tanösvény is egyben 16 ismertetőtáblával és több pihenőhellyel. Gerlaig az ártéri és a pusztai növényzet, a tanyák világa, védett fák kísérik minket. Póstelek az utóbbi pár évben nyerte vissza régi turisztikai rangját, jó kiindulópontja, bázis- és táborhelye lehet a három város – Békéscsaba, Békés, Gyula – környéki kerékpáros túráknak. Többek között étterem, büfé, kemping, sportpályák, egész évben működő korcsolyapálya, a kicsik részére állatsimogató található itt. Az egykori park is egyre szépül, kellemes sétát tehetünk benne, a 20. század elején épült kastély még romjaiban is figyelemreméltó. Az utunk Veszeinél visz rá minket a megyeszékhely méltán népszerű futó- és kerékpárfolyosójára, amely 4 km hosszan követi az Élővíz-csatornát, árnyat adó lombsátor alatt. A városba érve érdemes továbbra is a csatorna partján haladni, mert így láthatjuk a patinás Árpád fürdő épületeit, valamint a csatornát kísérő védett növényeket, mint például a mocsári ciprusokat.

Szabadkígyósi kirándulás

Útvonal: Békéscsaba; Szabadkígyós; Békéscsaba.

Hossza: 24 km; 30% kerékpárút- kerékpársáv, 40% aszfaltos út, 30% földút.

Ismét a Natúrpark látogatóközpontjától indítjuk a túrát, mely végigmegy a város ütőerének számító sétálóutcán. Az útvonal a szabadkígyósi kastélyig a zöld turistajelzést követi. Felüljárón átkelve érünk a jaminai városrészbe, ahová egykor szlovák lakosság települt be. Délnek fordulva a cserépgyár bányagödreit érjük el, amelyek ma szépen rendben tartott horgásztavak. Északról érjük el a **Szabadkígyósi** kastély parkját, mely még elhanyagolt állapotban is megőrzött valamit az angol-, illetve franciakert pompájából. Az Ybl Miklós tervezte kastély az egyik legszebb a megyében. Érdekessége, hogy az építetett kérésére 365 ablaka, 52 ajtaja és 4 főbejárata van (az év napjai, hónapjai, évszakai száma alapján). A túrát kibővíthetjük a nagyerdei tanösvény bejárásával vagy a kígyósi puszta

ősgyepének, őshonos állataink megtekintésével. Békéscsaba felé visszaindulva bal oldalt a megye egyik legjelentősebb földbirtokos családjának, a Wenckheimeknek a kriptáját, kápolnáját, illetve egy diadalívet tekinthetünk meg. Ezután egy elágazáshoz érve balra fordulva térhetünk vissza Békéscsabára. Azok, akik nagyobb túrát szeretnének, ugyanennél a kereszteződésnél egyenesen továbbhaladva egy gyulai kitérővel bővíthetik a túrát. Onnan kerékpárúton térhetnek vissza a kiindulási helyre.

Közép-békési körtúra

Útvonal: Békéscsaba; Póstelek; Gerla; Doboz; Szanazug; Doboz; Békés; Békéscsaba.

Hossza: 52,5 km; 36% kerékpárút, 30% aszfaltos út, 34% földút.

A túra a már részben ismertetett Élővíz-csatorna–Veszei-útvonalon megy Póstelekre, melyet már szintén bemutatunk. Ezután Gerlát érintve a Békéscsaba–Nagyszalonta turisztikai kerékpárútra rátérve megyünk tovább a Kettős-Körösig. Átgurulva a hídon jobbra rátérünk a gátra, és azon megyünk a Doboz községhez tartozó **Szanazugi üdülőtelepre**. Itt a Fekete- és Fehér-Körös összefolyásánál büfé, étterem, szálláslehetőség és szabad strand található. A nyári időszakban személy- és kerékpárszállító kompon lehet átkelni a Körös gyulai oldalára. Utunkat a megye egyik legnagyobb kiterjedésű erdejében, a Sarkad-Remetei erdőben folytatjuk a piros turistajelzésen. Rövid kitérőt teszünk az egykori palánkvár helyét jelölő rönkfából álló kaputoronyhoz, a Sámsonvárhoz. Még két kilométer erdei tekerés után gurulunk be a megye legősibb településére, **Dobozra**. Az egykori Wenckheim-kastély mögött, a Holt-Körös ágától körülölelve 3,7 hektár területű kastélypark fekszik. A park 1979 óta természetvédelmi terület, legmagasabb pontján áll a neoromán stílusú Szent Kereszt kápolna és kriptá. E két épület mögött a vésztői út túloldalán áll Ybl Miklós kiemelkedő alkotása, az 1863-ban épült romantikus stílusú, háromszintes silótornyos magtárépület, mely agrártörténeti emlék. 2012 októberében nyitotta meg kapuit a Széchy Tamás Emlékház és Kiállítótér. A néhány éve elhunyt világhírű úszóedző Dobozon töltötte gyermekkorát. Hagyatékából állandó kiállítás nyílt az emlékházban, a régi posta épületében. Dobozról a Kettős-Körös bal oldali gátján folytatjuk utunkat Békés felé. A gátról jól látható a békési duzzasztó hatására létrejött, gáttól gátig terjedő széles vízfelület. A duzzasztóhoz érve kikötő, pihenőhely és információs tábla vár minket. A gát külső oldalán található a **Békés-Dánfoki Üdülőközpont**, mely gyönyörű árnyas környezetben kínál sokfajta szálláslehetőséget. A tábor területe sokszor ad helyszínt különböző sport- és kulturális rendezvényeknek. Homokos partú, kiépített szabad strand is várja itt a fürdeni vágyókat. A hely a Körös-völgyi kerékpártúrák egyik állomásaként vagy a csillagtúrák bázistáboraként is ajánlható. **Békés** városa eddig minden évben (6 alkalommal) nyerte el a „Kerékpárbarát Település” címet. Folyamatosan bővülő kerékpárút-hálózata meghaladja a 16 km-t. Kerékpárút köti össze Békéscsabával és Mezőberénnyel is. A megye névadó települése, mely megyeszékhely is volt egykoron, szépen ápolat, tipikus alföldi kisváros. A város több műemlék épülete közül kiemelendő a főtéren álló, úgynevezett Nagyház, melyet a Wenckheim család gazdatiszti lakások, illetve magtár céljára épített 1790-ben. A barokk stílusú monumentális épület alatt hatalmas pince, a magasföldszinten boltozott szobák, az uradalmi gazdatiszti lakások tetőterében kétszintes padlás (magtáremelet) található. A földszinti termekben régészeti, történeti és néprajzi állandó kiállítások várják az érdeklődőket. A pincében borozó működik. Az egykori zsinagóga műemlék épületében kapott helyet a Békési Szilvapálinka Centrum. A központban 200-féle békési pálinkából kóstolhatunk, és megtekinthetjük a pálinkafőzés eszközeit és folyamatát. Békésről a kiépített kerékpárúton térhetünk vissza a megyeszékhelyre.

2.2 Békés térsége

„Békési erdők” túra

Útvonal: Doboz; Szanazug; Városerdő; Mályvádi-erdő; Városerdő; Doboz.

Hossza: 43,3 km; 5% kerékpárút, 18,5% aszfaltos út, 76,5% földút.

A túra csak száraz időben ajánlott. Bejárásával képet kaphatunk az egykori alföldi erdők világáról. A túrát Doboz központjából indítjuk, de akár indulhatna Szanazugból vagy Városerdőből is, amennyiben ott a szállásunk. Első megálló a már említett Sámsonvár, majd Szanazugban pihenhetünk, fürödhetünk. Ezután a Fekete-Körös jobb oldali gátján haladunk tovább egészen a közúti hídig. Menet közben a Körös egyik legszebb, kanyargós szakaszát csodálhatjuk meg. Városerdőn ismét pihenésre, fürdésre nyílik lehetőség. Az üdülőtelepen büfé, bolt és szálláslehetőség is van. Városerdőt elhagyva a vasúti híd után térünk le a gátról, és a piros jelzést követve indulunk a Mályvádi-erdő felfedezésére. Az erdő méltán híres a dámvadjairól, egy része azonban ritka csigafajnak is otthont nyújt. Ahol a piros jelzés délnek fordul, az első nyiladékon menjük ki a gátra, és azon guruljunk vissza Városerdőre. Itt a Sarkad felé futó kerékpárúton haladunk tovább a dobozi bekötőútig, ahol egy kis magánvadászparkban őshonos és egzotikus állatokat nézhetünk meg. A Békéscsaba–Nagyszalonta-kerékpárút tervezett nyomvonalán jutunk vissza Dobozra.

Békés környéki pedálozás

Útvonal: Békés; Tarhos; Kárász-kastély; Bélmegyer; Bodoky Károly Vízügyi Múzeum; Békés.

Hossza: 56,2 km; 62% aszfaltos út, 38% földút.

A változatos látnivalókat tartogató túrát a Dánfoki Üdülőközpontból indítjuk. A gáton folyásirányba haladva elmegyünk a jobb napokat látott gabonaelevátor mellett, majd a közúti hídon átkelve **Tarhos** községbe kerekedünk. A község határában ismét egy Wenckheim-kastélyt és annak 22,4 hektáros botanikai gyűjteményű parkját tekinthetjük meg. A parkban még egy szép épület található, a Kodály Zoltán által alapított zeneiskola 1953-ban átadott pavilonja. Az épületek és a park jelenleg várja sorsa jobbra fordulását. Utunkon továbbhaladva a vésztői utat elérve, ha hagyományos falusi környezetre és ételekre vágyunk, egy 5,5 km-es kitérőt tehetünk a **Libás tanyára**, ahol egyébként kerékpár is kölcsönözhető. Vésztő felé fordulva pár kilométer után balra kell térnünk, hogy a Kárász-vadászkastélyt megtekinthessük. Előzetes egyeztetés után belülről is megnézhetjük, és étkezésre is lehetőség nyílik. Ezután földúton haladunk északnak, míg el nem érjük a **bélmegyeri** bekötőutat. A Kettős-Körös jobb partján lévő egykori szivattyúházban kialakított Bodoky Károly Vízügyi Múzeumhoz érkezünk. A múzeumban a folyószabályozás történetét, a vízügyi felmérés eszközeit, valamint a belvízvédelemre szolgáló egykori hatalmas gőzszivattyúkat ismerhetjük meg. A gáton felfelé elindulva hamarosan az 1980-as töltésszakadás emlékművéhez érünk. Ez az árvíz volt az utolsó a Körösök völgyében, amely eltörölte a tarhosi tanyavilágot.

2.3 Mezőberény térsége

A Kettős-Körös gátján, de akár kerékpárúton is áttekerhetünk Mezőberénybe, amelynek három temploma jelzi, hogy a török idők után három népcsoport (szlovák és német evangélikus, református magyar) által települt újjá. A negyedik templomot a katolikusok építették. A városka kiemelten ápolja Petőfi Sándor emlékét, aki háromszor fordult meg itt. Utolsó versét, a „Szörnyű idők”-et itt írta, mielőtt elindult, hogy Bem seregéhez csatlakozzon. Rokona és barátja, a portréfestő Orlay-Petrich Soma a város szülötte. Az ő nevét viseli a Fejérváry-kúriában kialakított múzeum. A városi ligetben találjuk a Madarak Háza Látogatóközpontot, melynek célja a Körös-vidék helyi természeti és kulturális örökségének bemutatása. A városban szálloda, étterem, cukrászda és strandfürdő is található. A város északi határában található a védett szikes Medvefejes-tó.

A település természeti környezetben igen gazdag. A városhatárban kanyargó Kettős-Körös vadregényes hullámtere mellett a környék gye- és erdőfoltjai teszik változatosá a mezőgazdasági környezetet.

A Békéscsaba-Fáspuszta különösképpen ajánlható felfedezésre, hiszen itt található a Körös–Maros Nemzeti Park tájképileg egyik legszebb részterülete, amelyet Magyarország utolsó, épen fennmaradt sziki tölgyesei között tartanak számon. Ez az élőhely azért képvisel kiemelkedő értéket, mert valamikor az Alföld jellegzetes erdőtársulása volt, melyből mára csupán néhány helyen maradtak meg állományok a Tiszántúlon. A közelben található a fáspusztai Weckheim-vadászkastély is, amely jelenleg sajnos nem látogatható.

A településről Köröstarcsa és Gyomaendrőd irányába tartva elérhetjük a Körösök egyesült ágát, a szélesre duzzadt Hármas-Köröst, illetve annak számos impozáns holtágát, ahol nyári időszakban mozgalmas turisztikai élet zajlik, helyenként jó kiépült infrastruktúrával.

Mezőberényi körtúra

Útvonal: Mezőberény; Bodoky Károly Múzeum; Köröstarcsa; Félhalmi-holtág; Csárdaszállás; Mezőberény.

Hossza: 40,8 km; 50% aszfaltos; 50% földút.

A túrát a város központjából indítjuk. A Kettős-Körös felé haladva kis vargabetűt teszünk a Medvefejes-tóhoz. A Körösön átívelő híd helyén 1849-ben rév volt. Egy obeliszk emlékeztet arra, hogy azon kelt át Petőfi Sándor az Alföldet utoljára elhagyva, hogy csatlakozzék Bem tábornok seregéhez. Rövid kitérőt teszünk a vízügyi múzeumhoz, majd a hídon visszatérünk a folyó bal oldalára, és a gáton hajtunk tovább Köröstarcsáig. Az ottani templom környéke még megőrzött valamit a régi faluképből. A hagyományokat a tájházban is ápolja a lakosság. Folytatva utunkat, egyre szélesedik a gátak közé zárt ártér, ahol hatalmas faóriások is fellelhetők. Nemsokára befut jobbról a Sebes-Körös, és onnan már a Hármas-Köröst követjük egészen a Félhalmi-holtág kiágazásáig, amely kiváló horgász hely. A holtág felső és alsó végénél horgásztanyák üzemelnek, ahol büfék találhatóak, illetve egyeztetés szerint szállás vagy sátrazásra alkalmas terület igényelhető. Természetesen lesétálhatunk az összefolyáshoz is. A gátról letérve a holtág mellett kialakult Biristyó üdülőövezetet érintve, délnek tartó földutakon érünk be a megye egyik legfiatalabb településére, **Csárdaszállásra**. A település 1952-ben alakult ki, amikor a helyi tanyákat utcahálózatba kötötték. A névadó csárda még ma is áll, bár már más a funkciója. Legendák szerint Rózsa Sándor is megfordult itt. Ezzel hozható összefüggésbe az, hogy még föld alatti menekülőútról is tudni vélnek az idősök. A 46-os számú úton térünk vissza Mezőberénybe.

2.4 Gyomaendrőd térsége

A település 1981-ben jött létre Gyoma és Endrőd egyesülésével. Méltán pályázhatna a „Vizek Városa” címre, hiszen a Hármas-Körös és annak 16 holtága övezi. A város kulturális értékei közül kiemelendő a Közép-Európában egyedülálló Kner Nyomdaipari Múzeum. Megnézhetjük még a Gyomai Tájházat, a Halászati és Történelmi Élményparkot és a Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjteményt (Városi Képtár). A város kitűnő termálvízzel rendelkezik, amelyet a Liget fürdőben próbálhatunk ki. Megszállni a számtalan panzióban, vendégházban vagy falusi szálláshelyen tudunk. A környék számtalan aktív turisztikai lehetőséget nyújt. Vízi túrázás, lovaglás, gyalogtúra vagy két szabad strand is van a kínálatban. A város a megye egyik kiemelkedő turisztikai központja, komoly fejlesztési tervekkel.

„A magyar strucc nyomában” túra

Útvonal: Gyoma; Dévaványa; Réhelyi Látogatóközpont; Dévaványa; Körösladány; Gyoma.

Hossza: 62,8 km; 60% aszfaltos út, 40% földút.

A túrát a gyomai Liget fürdőtől indítjuk. Műúton megyünk Dévaványára, majd tovább Ecsegfalva felé. Európa legnagyobb egybefüggő túzokpopulációja a dévaványai pusztákon él. A Körös–Maros Nemzeti Park Réhelyi Látogatóközpontjában kiállításon tudhatunk meg mindent e ritka, nagytestű madarokról.

Egy elkerített részen előben is megcsodálhatjuk őket. A látogatás után az egykori vasút vonalán futó országos kék jelzés mentén térünk vissza Dévaványára. Innen Körösladányba kerekedünk, ahol még a város határában érdemes pillantást vetni a Wenckheim-kápolnára és -kriptára. A klasszicista stílusú épület a római Pantheon kicsinyített mása, valószínűleg Ybl Miklós egyik korai tervezése. A város déli határnál folyik a Sebes-Körös, ennek jobb oldali gátjára hajtunk fel, és indulunk el Gyomaendrőd felé. Útközben érdemes megnézni a Hármaskörös „születését”.

2.5 Szarvas térsége

Gyula után a megye legismertebb, legkedveltebb turisztikai központja. Természeti és kulturális kincsek sokaságával várja a látogatóit. A kerékpárral érkezőket egyre bővülő (több mint 22 km) hosszú kerékpárút-hálózata segíti. A településen megy keresztül a millecentenárium tiszteletére készített Körös-völgyi kerékpárút egy szakasza. A település meghatározó tájképi eleme a Kákafoki-holtág, mely közel 30 km hosszúságával, 70 méteres átlagos szélességével hazánk 5. legnagyobb állóvize. Szarvas látnivalóinak jelentős része is a partja mentén található. Közülük országos ismeretségű az arborétum, melynek kialakítást a 18. század elején Bolza József (Pepi gróf) kezdte el. Ma a világ minden részéről származó 1600 fa- és cserjefajta található benne. Az arborétummal szemközt a város oldalán egy stilizált szélmalom jelöli a történelmi Magyarország középpontját. Szintén a vízre néz a klasszicista Bolza-kastély, amely előtt a római Romulus, Remus és anyafarkas szobrának másolata utal a Bolza család olasz eredetére. A 44-es közúti hídról jól látható az államalapítás 1000 éves évfordulójára emelt, a vízből kiemelkedő oszlopon elhelyezett korona. Már két évad futott le nagy sikerrel a vízi színházban, melynek 1000 férőhelyes amfiteátrumszerű nézőtere a holtágra néz. A vízparti Anna-ligetben találjuk a Körös-Maros Nemzeti Park igazgatóságának központját, valamint a Körös-völgyi Látogatóközpontot és egy tanösvényt. Érdemes még felkeresni a működő szárazmalmot, a Ruzicskay-képtárat, a Tessedik Sámuel Múzeumot, a Szlovák Tájháza vagy a szalmafonás művészetét bemutató Sárarany Szalmaportát. A holtágak világával sétahajózás közben ismerkedhetünk meg. A településen szállás- és étkezési lehetőség biztosított.

„Tanyavilág titkai” túra

útvonal: Szarvas; Örménykút; Hunya; Kondoros; Geist-Csákó; Geist-major; Kondoros; Kardos; Csabacsúd; Szarvas.

Hossza: 82,6 km; 32% kerékpárút, 58% aszfaltos út, 10% földút.

A Szarvas és Kondoros közötti tanyavilág rejtett értékeinek felfedezését az Erzsébet ligettől indítjuk. A Körös-völgyi kerékpárútról Gyoma irányában térünk le, ezután az Örménykút irányába tartó útra fordulunk rá, ahol megtekintjük a Tóniszállás nevű ősgyep határában omladozó szélmalomromot. **Örménykúton** a harangláb állít emléket a tanyavilág tucatnyi egykori iskolájának. Ezután földúton haladva keressük fel a szintén romos, de így is lenyűgöző, 1870-ben épült Bakulya-sori szélmalomromot. **Hunyára** a tanyasi életet bemutató magángyűjtésből létrejött falumúzeum miatt teszünk kitérőt. Következő állomásunk **Kondoros** nagyközség, ahol a csárda kínál betyárromantikát és hagyományos ételeket. Romos állapotában is érdemes a megtekintésre a településtől délre, Geist-Csákó határában álló Batthyány-Geist-vadászkastély, amely 1850 körül épült romantikus stílusban, Ybl Miklós és Pollack Ágoston tervei szerint. E helyen 56 bátor hazafi a szabadságharc bukása után azon munkálkodott, hogy felrzza nemzetét a bénító fásultságból és félelemből, s közben itt alakították meg a történelmi Magyarország első vadásztársaságát, az Alföldi Vadásztársulatot. A kastély parkjában található a legendás Batthyány-fa, melyet 1848-ban az első magyar miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos ültetett. Szintén a parkban épült 1864-ben a kupolás római katolikus kápolna, Ybl Miklós tervei szerint neoreneszánsz stílusban. Kicsit távolabb, Geist-major településrészen egy másik vadászkastély romosodik. Kondorosra visszatérve a Körös-völgyi kerékpárúton térhetünk vissza Szarvasra. **Csabacsúd**

kicsi, de szépen gondozott településén érdemes megtekinteni a község első artézi (Czárán) kútját, melyet egy kisleányt ábrázoló szobor díszít.

Körös-völgyi kerékpár túraút Szarvas, Békésszentandrás, térségében. (Körös-szög)

1. Túra útvonal: (20-22km)

Szarvas-Békésszentandrás

- Arborétum bejáratától,
- Mezőtúri Komp
- Hármaskörös gátja
- Duzzasztó (Békésszentandrás)
- Vissza Szarvasra, Békésszentandráson keresztül

2. Túra útvonal: (20km)

- Szarvas-Halászlak
- Ótemplom
- Történelmi Emlék Út
- Hármaskörös gátja
- Halászlak
- Aranyosi holtág
- Nagyfoki Holtág
- Vissza Szarvas városába a Dózsa Gy. Úton

3. Túra útvonal (15km) Szarvas

- Erzsébet Liget
- Anna liget, (látogató központ)
- Kerekzug
- Bikazug
- Szentesi út
- A gáton tovább
- Motyózug,
- Szappanos-zug
- Macózug
- Visszatérés Szarvasra a Petőfi utcán haladva.

2.6 Békésszentandrás térsége

Az ősi község Békés megye nyugati kapuja, valamint a Körös-völgyi kerékpárút kezdőpontja. A Szarvast keresztülívelő Kákafoki-holtág a települést érintve csatlakozik vissza a Hármaskörös vonalához, partján is fejlett üdülőtelep alakult ki az évek során. A település legismertebb látnivalója az 1942-ben épült duzzasztómű, amelynek 2011-ben kezdődött meg az erőművé alakítása. A település András-kereszt formájú milleniumi emlékműve egyben a Kárpát-medence Szent András nevű települései előtt is tiszteleg. A községből többfelé tehetünk kerékpártúrákat, a Körös gátján egyaránt érdemes Kunszentmárton vagy Szarvas felé indulni. Egy kisebb (18 km) kerékpáros túrát ajánlunk a Gödényhalomhoz, Magyarország legnagyobb kunhalmához. Magassága, ami egykor a 15 métert is elérte, ma 12,26 méter. Nevét a hajdan itt tanyázó gödényekről kapta. Feltehetően a rézkorból származó temetkezési hely volt. Tetejéről belátható a Körös valamikori vízjárta területe.

2.7 Kunszentmárton és térsége

Érdemes megnézni a Szent Mártonnak szentelt katolikus templomot, mely az átépítések ellenére is a 62 méter magas tornyával az egyik legszebb barokk templom a régióban. Semmiképpen se hagyjuk ki a szecessziós stílusú, rendhagyó felépítésű volt zsinagógát, amely ma városi előadóterem. Egész jó

állapotban maradt meg a szentesi úton álló szélmalom. A város a legszebb képét a Körösről, vagy a folyó másik oldaláról, ahogy a helyiek mondják, „túlát”-ról mutatja. A több kilométer hosszan futó téglafalás gát és sétány mögül megkapóan emelkednek ki a város magasabb épületei. A településről szép kerékpártúrákat tehetünk a Körös-gáton akár Csongrádig is, vagy felkereshetjük a Tiszazug látnivalóit.

3. Természetjárás²²

3.1 Békéscsaba és környéke

A megyeszékhely legnagyobb közparkja a Széchenyi liget, több okból is kiváló kiindulópont a közeli természeti környezetek felfedezéséhez. Matuzsálem korú faóriásaival már önmagában értékes természeti környezet, a liget területén található Körösök Völgye Látogatóközpontban pedig kellő tájékoztatást kaphatunk azon túráinkhoz is, amelyek során a közeli Élővíz-csatorna vonalát követve könnyűszerrel bejárhatjuk a település környékének jelentősebb zöldövezeteit.

A Fehér-Köröshöz tartozó, Gyulát és Békést is érintő csatornarendszer keskeny, de annál gazdagabb természeti környezetében – főként a város határain túl – gyorsan rátalálhatunk a természet csendjére, felfedezve a kis vízfolyás gazdag növény- és állatvilágát. A csatorna mentén a ligettől Békés felé indulva az egykori nagyréti tanyavilágon át, kétszáz éves botolófűzektől, illetve szintén évszázados nyárfáktól – Bandika-fa és Cimborafa – kísérvé visz az út a sikkonyi határrészekhez, míg ellenkező irányba indulva, Gyulának tartva – keresztülhaladva a városon – egy fáktól övezett zöld alagútban hagyjuk el Békéscsabát a Veszei-kertek felé.

E ponton, a csatorna ó-körösi elágazásánál, Póstelek felé eltérve érdemes bebarangolni az egykori Wenckheim-uradalmat, a megye egyik legkiterjedtebb, impozáns kastélyromot is rejtő erdőterületét. Póstelek – egykori kastélyparkjával – jelentős természeti és kulturális környezet, amely az utóbbi évek fejlesztéseinek köszönhetően elnyerte méltó turisztikai rangját.

A város déli határában lévő bányatavak környékét szintén érdemes felfedezni, annál is inkább, hiszen a jól kijárt dűlőutakon szinte egyenes vonalban érhető el az innen csupán négy kilométerre lévő Szabadkígyós, ahol a Dél-Alföld legszebb kastélya és impozáns parkja, valamint a környező, a Körös-Maros Nemzeti Park részterületét képző, kunhalmoktól ékes kígyósi puszták kínálnak további természeti élményeket.

Ajánlott túraútvonalak:

piros sáv: Békéscsaba–Bandika-fa–Sikkony (7,8 km – 2 óra)

zöld sáv: Békéscsaba–Veszei–Póstelek (10 km – 2 óra 30 perc)

zöld sáv: Békéscsaba–Kereki-kertek–Szabadkígyós (7,8 km – 2 óra)

Geocaching

A geocaching egyfajta modern kincskereső játék, ahol műholdas követő rendszerrel keresik meg a játékosok a megadott koordinátákon található dobozkat. A térképet és az útvonalat indulás előtt tölthetjük GPS-készülékünkre a www.turistautak.hu oldalról. Magáról a mozgalomról a www.geocaching.hu oldalon olvashatunk, illetve itt csatlakozhatunk a kincskereső csapathoz.

---

²² Körös-sárréti útikalauz; www.kvte.hu

Az útvonalakat gyakorlott játékosársaink készítik: kiszemelnek egy valamilyen szempont szerint megismerésre, felfedezésre érdemesnek ítélt helyet, ahol elrejtik a ládikát, és rögzítik a pontos koordinátáit. Ezután indulhat a játék.

Miközben keressük a rejtekhelyet, felfedezhetjük a környék nevezetességeit, szépségeit. Ha megtaláltuk a kis uzsonnásdobozt, találunk benne egy füzetet, egy üzenetet és valami apró ajándékot, melyért cserébe ott kell hagynunk egy másikat a következő játékosnak.

Ez a „mozgalom” bárkiből kihozza gyermeki énjét, felidézi a mesevilág kincses térképét, a kalózok vagy a maják kincsét. Mindeközben megmutatja a környék szépségét, amit geocaching közben teljesen más szemmel nézünk.

Három Város Teljesítménytúrák

A túrák útvonalai

A résztávok alapja a Békés - Sikkony - Békéscsaba - Póstelek - Gyula közti 33 km-es turistaút, illetve az ennek egyes részeit körtúrává bezáró Sikkony - Gerla - Póstelek turistaút.

Gyalogosoknak: (5 választható táv) A 33 km-es "alaptúra" a teljes Békés - Békéscsaba - Gyula útvonalat bejárja. A két gyalogos résztáv ennek első (13 km-es) és második (20 km-es) szakaszát mutatja be. Ezen felül van egy kisebb családi túra Békéscsabáról a Bandika-fához és vissza (9 km), illetve egy 27 km-es kör. Utóbbi Békéscsabáról Bandika-fa - Sikkony - Gerla - Póstelek érintésével halad (vissza Békéscsabára).

Kerékpárosoknak: (3 választható táv) Szintén választható a Békés - Békéscsaba - Gyula útvonal 33 km-es távja. Ennél hosszabb túra a Békéscsaba - Gyula - Békéscsaba útvonal 40 km-es távja. Kerékpárral is lehet indulni a 27 km-es körtúrán: Békéscsaba - Bandika-fa - Sikkony - Gerla - Póstelek - Békéscsaba útvonalon.

Vízitúrásoknak: (4 választható táv) A vizeitúra az Élővíz-csatornán halad, jellegéből adódóan lazán követi a gyalogos táv útvonalát (pl. Pósteleket nem érinti). Itt is választható a 33 km-es "alaptáv" (Békés - Békéscsaba - Gyula), vagy a 27 km-es "Csabai kör". Ezen felül lehet indulni a 13 km-es Békés - Békéscsaba szakaszon, vagy a 9 km-es Békéscsaba - Bandika-fa - Békéscsaba szakaszon.

Amennyiben a vizeitúrát választod, tudd, hogy Békés végén, Békéscsaba elején és a Lencsési lakótelepnél, valamint Gyula elején egyszer át kell zsilipelni. A Csabai kör túrán ezen felül Sikkonynál és Veszelynél kell zsilipelni. Ezen felül a Bandika-fánál a pontörök a töltés túoldalán vannak, a bélyegzéshez ki kell szállni a hajóból. Csónakot hozz, azt nem tudunk biztosítani.

3.2 Békés és környéke

A Fehér- és Fekete-Körös egykori egyesülésénél lévő település a hajdani és jelenkori vízfolyásoknak köszönhetően megőrizte vizekhez erősen kötődő arcát. A legfőbb természeti környezetet éppen ezért a vízpartok jelentik, melyek közül kiemelkedik a Kettős-Körös hullámtere, amely különösen az Élővíz-csatorna becsatlakozása után nyeri el vadregényes arcát. A hullámtéren nincsenek turisztikai útvonalak, de az árvízvédelmi töltések a folyó mindkét oldalán kiválóan megfelelnek e célnak is. A gáton rövid túrával elérhető Doboz, illetve az ellenkező irányban Mezőberény is. A Békésen keresztülkanyargó Élővíz-csatorna városi szakaszát szintén érdemes felfedezni csakúgy, ahogy a Kettős-Körösből kiágazó dánfoki csatorna csendes, kertvárosi környezetét is. A város határán túl diófákkal, eperfákkal, csipkebogyó- és bodzabokrokkal szegélyezett Élővíz-csatorna a településeken kívüli nyugalmas arcát mutatja. Üde szín a tájban a Sikkonynál elágazó ó-körös ág mellett lévő két kicsiny erdőfolt, a Fácános- és a Nagykovácsi-erdő. Utóbbinak figyelemreméltó érdekessége a rajta

keresztülhaladó ősmedervonulat, illetve az egykori gerlai monostor fal- és alapzatmaradványainak erdőtalajtól ugyan már rég elfedett, de még felfedezhető vetületei. Innen mintegy két kilométerre esik Gerla, ahol szintén egy romos Wenckheim-kastély és parkja őriz páratlan kulturális és természeti értékeket. Békés környékének javarészt mezőgazdasági területei közé még mutatóban beékelődnek olyan ősgyep- és pusztafoltok is, amelyek különösen a tavaszi időszakokban alkalmasak – ha komolyabb túrázásra nem is – egy-egy üdítő természetjáró sétára vagy akár gombászatra.

Ajánlott túraútvonalak:

Sárga sáv: Békés–Malomasszony-kertek–Sikkony (6,1 km – 1óra 30 perc)

Piros sáv: Békés–Petőfi-emlékmű (mezőberényi Kettős-Körös-híd) (10,7 km – 2 óra 40 perc)

Sárga sáv: Sikkony–Ógerla–Gerla–Póstelek

Vadregényes utakon Békés-Dánfoktól Vésztő-Mágorig

(Békés-Dánfok → Tarhos → Mezőberény – Bodoky Károly Vízügyi Múzeum, Bélmegyer-Fáspusztá, Vésztő-Mágor)

A bátor kalandor, ki nekivág e távnak, útja során több információs pontnál, pihenőhelyen megpihenhet. A közel 50 km-es túraútvonal a Békés-dánfoki Üdülőközpont bejáratától indul és Tarhoson, Bélmegyeren, majd Mezőberényen keresztül vezet Vésztő-Mágorra.

Az útvonal nyílt, kezdő- és végpontja nem egyezik, így érdemes kerékpárral vagy gyalogtúra esetén busszal tervezni a kiindulópontra érkezést.

A túraútvonal az általa érintett természeti, folyószabályozás-történeti, műemléki és régészeti-kultúrtörténeti értékek bemutatására szolgál. Földutakon, dűlőkön, erdőkön, szántón át vezet az út. A vándor útja során térképes táblákkal találkozhat. A túra érinti a Dánfoki Üdülőközpont, a békési duzzasztómű, a rosszerdei pihenő, a tarhosi kavicsbányató pihenőhelyeit. A szemfüles turistát bevezeti a jelzés a tarhosi zeneiskola épületéhez. A Hosszúfoki-főcsatorna partján vezet tovább az út a Kétágitiltóhoz. A bélmegyeri vadászkastély felé narancseperfa-ligetekeken keresztül jutunk el. A következő pihenőpont a Vámosi hídnál vár bennünket: az itt található esőbeállót a túrázókon kívül előszeretettel használják a horgászok is. A Bodoky Károly Vízügyi Múzeum – ahol a folyószabályozás eszközeit vizsgálhatjuk meg életnagyságban – mostanra karnyújtásnyira van tőlünk. Ha kellően elfáradtunk, itt ejtőzhetünk egyet a Körös vizében, mielőtt célba vesszük a Vésztő-mágori Történeti Emlékhelyet, utunk végállomását.

A túraútvonalon jelrudak, illetve jelfák mutatják az irányt. A piros jelzésű turistaút a Sebes-Körös holtágánál találkozik az Országos Kéktúra nyomvonalával.

GPS-koordináták: É 46° 45' 33.77", K 21° 9' 12.39"

3.3 Doboz és környéke

E szintén Kettős-Körös menti nagyközség természeti környezete már az Árpád-korban is a kiterjedt erdőségekről és a vízjárta területekről volt híres. Bár a táj azóta alaposan átalakult, Doboz környékén ma is jelentős erdőterületek találhatóak, a településen számos vargabetűvel átkacsaringózó egykori Fekete-Körös-meder és a „faluszél” határában húzódó Kettős-Körös pedig ma is e vízrajzi gazdagságról tesz tanúbizonyságot. A település a Wenckheim- uradalom egykori központjaként építészeti emlékei mellett kicsiny kastélyparkot is rejt, a Körös gátján pedig Békés vagy a Fehér- és Fekete-Körös szanazugi összefolyása érhető el egy rövid túrával.

Az igazi természetjáró élményt azonban az erdők jelentik, melyek foltjai három irányból is közrefogják Dobozt. Dél-délnyugat felől, a Kettős-Körös túlsópartján a Marói-erdő nyújtózik, melyen keresztül Póstelekig is eljuthatunk. Észak-északnyugatról a Sebes-foki-erdő sötét tömbje magasodik izgalmas túrát ígérve, hiszen a települést elhagyó egykori Körös-meder ebben az erdőben veti legszebb hurkait. Keletnek indulva a három erdőterület legnagyobbja, a Sarkad–Remetei-erdő hívogat, melynek egy része ugyan elzárt vadaskert, de szabadon látogatható területén szintén a Holt-Fekete-Körös igéző, ősi medre húzódik. Egyik kanyarulatában a ma Sámson vár néven közismert Árpád-kori földvár állt a 13. századig. A helyén emelt, annak emléket állító fatorony ma kedvel turisztikai célpont. A Doboz környéki erdők flórája és faunája felettébb értékes. Dámszarvas, őz, róka, borz, holló, erdei sikló, lábatlan gyík, gém- és kócsagfélék, énekesmadarak, szarvasbogarok, hőscincérek gyakran kerülhetnek szem elé, hogy csak néhány érdekesebb és természetesebb állatot említsünk.

Ajánlott túraútvonalak:

Piros sáv: Doboz–Papholt-erdő–Szanazug (6,2 km – 1 óra 35 perc)

Piros sáv: Doboz–Marói-erdő–Póstelek (8,6 km – 2 óra 10 perc)

Jelzés nélkül: Doboz–Sebes-foki-erdő–Békés (15 km – 3 óra 45 perc)

3.4 Mezőberény és környéke

A város északi részén különleges és egyedi természeti értéket képvisel a szinte kertlábaktól érintett Medvefejes-tó. Az Alföldön egykor jelentős kiterjedésű vizes élőhelyek szikes tavainak egyik utolsó hírmondójaként kiemelt természeti védettséget élvez. A tó mellett, hogy részben az egykori mocsaras környezet jellemző növényállományának biztosít élőhelyet, számos védett és fokozottan védett madárfaj vonulási, gyülekező-, alkalmi előforduló- és szaporodóhelye.

A településtől mintegy 3,5 kilométerre északkeleti irányban húzódik a Kettős-Körös részben szabályozott, de jó néhány természetes kanyarulatát őrző vonala. A Bélmegyér felé vezető közúti hídtól akár Békés, akár Köröstarcsa felé indulva a gáton a Kettős-Körös legvadregényesebb szakaszait kereshetjük fel. Különösen ajánlott barangolni a szeszélyes kanyarulatairól híres hosszúfoki részeken. A Körösbe itt becsatlakozó Hosszúfoki-csatorna környezetét is érdemes felfedezni, a torkolattól visszafelé haladva az alföldi táj nyugalmas, „eldugott” szegleteire bukkanhatunk, olyan – hajdan jelentős – vízfolyások mentén, mint a Gyepes vagy a Határ-ér. Hosszúfokon járva mindenképpen érdemes megállót jelent a vízszabályozás vízügyi múltját bemutató Bodoky Károly Vízügyi Múzeum, amit az egykori szivattyútelepen alakítottak ki..

Mezőberényből indulva kiadósabb, de felettébb értékes túrát jelenthet a településtől mintegy 15 kilométerre lévő Bélmegyér környékének bejárása. A gyepek és erdőfoltokban bővelkedő környék része a Körös-Maros Nemzeti Park egyik kiemelt területét képező Fáspuszta is, ahol az ősi körösi táj egyik jellegzetessége, a tölgy- és vadkörtelegetes erdősztyepp egy 644 hektáros foltja maradt fenn máig páratlan flórájával és faunájával.

Ajánlott túraútvonalak:

Zöld sáv: Mezőberény–Boldishát–Köröstarcsa (10 km – 2 óra 30 perc)

Piros sáv: Bélmegyér–Fási erdészház–Fáspuszta (6 km – 1 óra 30 perc)

Zöld sáv: Kettős-Körös-híd–Hosszúfok–Sárga-gát–Bélmegyér (8 km – 2 óra)

3.5 Csárdaszállás és környéke

Bár a települést közvetlen környezetében szinte kizárólag mezőgazdasági kultúra öleli, az évtizedek óta itt folyó intenzív rizstermesztés következtében e területek mégis kiemelt természeti jelentőséggel

bírnak. A település északi határában lévő, vízzel elárasztott rizsparcellák tápanyagban dús közegében számtalan alsóbbrendű növényi és állati szervezet, illetve az azokkal táplálkozó halivadékok és kételtűek élnek, ideális táplálékot biztosítva a vizes élőhelyekre jellemző madárfajok számos egyedének. E komplett tápláléklánc következtében a rizsföldek szinte madárrezervátumi állapotokat tartanak fenn, a kócsag-, gém-, gólya- és réceféléktől a bóbicekig, illetve a környéken portyázó ragadozó madarakig rengeteg állatot figyelhetünk meg, ha a parcellák közti dűlőutakat bejárjuk.

Annál is inkább javasolt errefelé barangolni, hiszen a rizsföldektől nem messze található a körösi vízrendszer egyik legnagyobb holtmedre, az öt részre osztott Félhalmi-holtág. Bizonyos szakaszai ugyan beépítettek, de legnagyobb részét még szabadon körüljárhatjuk, ismerkedve az egykori Körös-ágak vastag nádfalakkal szegélyezett titokzatos világával.

A holtág alsó és felső vége a Hármaskörös gátjához csatlakozik, itt tavasztól ősziig a félhalmi horgásztanyák jóvoltából büfé üzemel. A Hármaskörös – a körösi vízrendszer legtekintélyesebb elemeként – széles hullámterével kiemelt természeti értéket jelent, Tiszáig tartó vonala a Körös–Maros Nemzeti Park részterületét képi. A hullámtér kubikgödrei közül – halbölcső szerepük miatt – kiemelt védettséget élveznek azok, amelyek a Félhalmi-holtág vetületében találhatóak. E kubikok nyár végére lepadó, halivadékoktól hemzseggő vizét olykor tömegesen lepik el a vízimadarak, melyek között szinte mindig megpillanthatók a környéken évtizedek óta fészkelő, igen ritka fekete gólyák is.

Ajánlott túraútvonalak:

Jelzés nélkül: Köröstarcsa–Félhalom–Torzsás–Gyoma (16 km – 4 óra)

3.6 Gyomaendrőd és környéke

A település közigazgatásába tartozó 16 holtág, illetve a közvetlen a város mellett húzódó Hármaskörös miatt Gyomaendrődöt sokan a vizek fővárosa címmel is illetik. Tény, hogy e vízrajzi gazdagság a térség egyik fontos turisztikai célterületévé teszi a települést. Természetjárás szempontjából azonban mérsékelten előnyös e helyzet, hiszen a holtágak jelentős részének partvonalai parcellázottak, hétvégi házakkal beépítettek. Ennek ellenére bőven van lehetőség a természeti környezet felfedezésére, hiszen a folyópart ösvényei a város közelsége folytán jól kijártak, a hullámtér sok helyen nyílt, kaszálókka, rétekkel tarkított. E hívogató folyó menti környezetben számos gátakon belüli, úgynevezett szentély jellegű védett holtág bújjik meg, amelyek a vízi, illetve vízparti élővilág számára biztosítanak fontos élettereket.

Gyomaendrődtől kissé messzebb kalandozva mindenképpen érdemes felkeresni az innen 16 kilométerre eső Dévaványát, amely környékének kiterjedt pusztáin Európa híres és ritka pusztai madara, a túzok is él. E pusztai területek tulajdonképpen az egykori Sárrétek lecsapolt mocsarainak helyén létrejött gyepek láncolatából állnak, észak felé haladva mind nagyobb területeket uralva a Nagy-Sárrét régiójában. Természetjárás szempontjából e vidék szinte kimeríthetetlen élményeket kínál. A leginkább a Hortobágyhoz hasonlító tájon még ma is fel-feltűnik egy-egy gulya, ménes vagy számosabb juhnyáj, melyeknek a tűnő nyári vagy őszi naplementék felejthetetlen, festői képet kölcsönöznek.

Ajánlott túraútvonalak:

Jelzés nélkül: Gyoma–Fűzfás-zug–Endrőd (6,5 km – 1 óra 40 perc)

Jelzés nélkül: Endrőd–Bónom-zug–Peresi bemutatóház (9,6 km – 2 óra 25 perc)

Kék sáv: Dévaványa–Berek-halom–Réhely, túzokrezervátum (6,4 km – 1 óra 35 perc)

3.7 Szarvas és környéke

A település több mesterséges, de kiemelten fontos természeti környezettel büszkélkedhet. Ilyen a Bolza Pál gróf által létrehozott országos hírű arborétum, illetve a Bolza-kastély parkja – vagy más néven Anna liget – és az Erzsébet királyné tiszteletére telepített Erzsébet emlékliget, melyek mindegyikében számos különleges növényfaj, illetve idős faegyed található. A településen kanyarog keresztül a sok helyen szintén mesterséges jegyeket magán viselő Kákafoki-holtág, mely egykori Körös-ág; Magyarország ötödik legnagyobb állóvizeként és a Tiszántúl legnagyobb holtmedreként szintén kiemelt természeti környezet. Bár a Békésszentandrás is keresztülkacsaringózó Kákafok partja a települések környezetében szinte teljesen beépített, 29 kilométeres vonalának déli, bika-zugi ága azért még a holtági világ csendes, romantikus képét mutatja.

A Hármaskörös gátakon belüli, hullámtéri részeit Szarvas környékén is érdemes megismerni, hiszen Szarvastól nem messze, a nagy-foki részeken található a szentély jellegű holtágak két legkedvezőbb környezeti állapotban lévő tagja, az Aranyosi és a Borza, melyekre a gátkoronáról szép kilátás nyílik. Innen mintegy 9,5 kilométerre, a Kákafoki-holtág alsó végénél a békésszentandrás duzzasztómű osztja ketté a Hármaskörös vonalát. A duzzasztón túl a felvíz partvonalához képest egy merőben más, sokkal vadregényesebb, meredek partfalú alvízi környezet fogadja az arra látogatót.

A Hármaskörös folyás szerinti jobb parti környezetét is érdemes felkeresni, annál is inkább, mivel Szarvas és Mezőtúr között tavasztól ősziig üzemel a Körösön, így különösebb kerülő nélkül oldható meg az átkelés. A túri oldal hatalmas hullámtéri kaszálói, mentett oldali idilli holtágai megannyi természeti csodát rejtegetnek az utazó előtt.

Ajánlott túraútvonalak:

Kék sáv: Szarvas–Erzsébet liget–Anna liget–Bikazug–Bikazugi út (6,6 km – 1 óra 40 perc)

Kék sáv: Szarvas–Történelmi emlékmű–Nyúl-zug–Halászlak (6,9 km – 1 óra 40 perc)

Jelzés nélkül: Mezőtúri komp–Duzzasztómű–Békésszentandrás (6,3 km – 1 óra 35 perc)

3.8 Kunszentmárton és környéke

Kunszentmárton híres Körös-parti sétányán végigmenni már önmagában egy természeti élmény, hiszen a városra merész ívvel „ráfekvő” Farkas-kanyar fentről nézve pazar látványt nyújt. E kép szinte fémjelzi azt a vadregényességet, amelyet a település környéki Hármaskörös alvízi környezete kínál. Kétségtelen, hogy e Körös-szögnek is nevezett térségen átkanyargó folyó környezete már sok tekintetben tiszai hangulatot áraszt. Gátakon belüli óriási kiterjedésű kaszálók, néhol akár két kilométer széles hullámtér, vén fűzesek, öreg nyarasok tarkítják e területeket, ahol számos belső holtág bújik meg. A Tisza közelsége révén itt még gazdagabb a madárvilág, mint a fentebbi folyószakaszokon. A többé-kevésbé elmoszáródott szentély holtágak rengeteg vízimadár élőhelyei, főként gémekek, kócsagok, kormoránok, fehér- és fekete gólyák, récefélék tömegei lepik ezeket. Fantasztikus madárleseknek lehetünk részesei, ha kellő óvatossággal – főként kora reggel – becserkészünk egy-egy ilyen vízimadártanyát. A gáton haladva egy kiadós túrával elérhető a Körös-torok vagy ellenkező irányban egy rövidebb távot teljesítve Öcsöd is, ahol a hullámtéren az álom-zugi vagy a túlsó, jobb parti oldalon az Őzén-zugi, illetve Gyíger-zugi részek mesés környezetében barangolhatunk.

Nemcsak a gátak és hullámterek kínálnak azonban a természetjáráshoz errefelé élményeket. A gátakon kívüli, Kunszentmártontól délre és keletre eső Körös-szögnek nevezett, illetve a Körös túlsó partján lévő Tisza-zugi térség talán az egész Körös mente legcsendesebb vidéke. Ugyan javarészt mezőgazdasági területek uralják, mégis érdemes végigbarangolni, hiszen a táj ősi folyók meandereitől szabdaltsága, a gyep- és – különösen a Kunszentmárton környéki – erdőfoltok, illetve halastavak világa megannyi felfedeznivalót kínál.

Ajánlott túraútvonalak:

Jelzés nélkül: Kunszentmárton–Szelevény–Halesz–Cserkeszőlő–Kunszentmárton (30 km – 7 óra)

Jelzés nélkül: Kunszentmárton–Tizsakürt–Tizsainoka–Cserkeszőlő–Kunszentmárton (36 km – 9 óra)

4. Lovas túrák

A békéscsabai Pegazus Lovasiskola **több ezer hektáros természeti környezetben** fekszik, mely tökéletes **tereplovaglást** és **túralovaglást** biztosít a közelben lévő látnivalók felfedezéséhez.

Ízelítő a túraútvonalakból:

1. Pegazus Lovasiskola–Steigervald-tanya és Tanyamúzeum–Pegazus Lovasiskola

Túra hossza: 13 km

Időtartam: 1,5-2 óra lovaglás vegyes jármódban

Kiindulás a **Pegazus Lovasiskolából**, ahonnan az **Öntözött-réten** át a bányatavakhoz, majd a **Dajka-kerteken** a kigyósi határrészig, onnan **Gyula-Pejrét** érintésével a **Steigervald-tanyára** érünk. Itt lehetőség nyílik a lovak megfelelő elhelyezésére, pihenőidőre, egy finom ebédre, a tanyamúzeum és a lovastanya megtekintésére. Nyergelés után ugyanazon az útvonalon juthatunk vissza a Pegazus Lovasiskolába, amelyen jöttünk, 1,5-2 óra lovaglás után megérkezés.

2. Pegazus Lovasiskola–Szabadkigyós–Pegazus Lovasiskola

Túra hossza: 11 km

Időtartam: 1,5 óra lovaglás vegyes jármódban

A **Pegazus Lovasiskolából** való elindulás után az **Öntözött-réten**, a bányatavak mellett, a Dajka-kert érintésével a **Szabadkigyóstra** vezető útra érkezünk. Onnan a **Körös–Maros Nemzeti Park** kezelésében lévő tájvédelmi körzetet érintve juthatunk el Szabadkigyóstra és az ott található **Wenckheim-kastélykertbe**. A lovak elhelyezésére a kigyósi **Arany Ménes** területén van lehetőség, ebédre a **Vadász Panzióban** nyílik lehetőség. A csodás **Wenckheim-kastély** és a **kastélypark** bejárása után visszaindulhatunk – 1,5 óra lovaglással – a Pegazus Lovasiskolába.

Mindkét túrára érdemes rászánni az egész napot, délelőtt 9 órai indulással és kb. délután 5 órai érkezéssel számolva.

Természetesen mindkét túra időtartama és útvonala az egyéni igények figyelembevételével változtatható.

Pósteleki lovastúra-útvonalak

A **Pósteleki Szabadidőpark** Békéscsaba, Gyula és Békés ölelésében fekszik. A hely a 19. században a **Wenckheim család** gerlai birtokának része volt. Ma is történelmi hangulatot áraszt a környezet, bár a II. világháború végzetes pusztítást okozott a **kastélyban**, de az romjaiban is impozáns látványt nyújt. A környék számtalan túralehetőséget rejt nemcsak **gyalogos**, **kerékpáros**, hanem **lovas túrázó**k számára is.

Túraútvonal-javaslatok:

1. Bábolnai Arab Lovasfarm–Póstelek–Bábolnai Arab Lovasfarm

Túra hossza: kb. 3 km

Indulás a **Bábolnai Arab Lovasfarmról**, majd lovaglás a **pósteleki erdőben**, illetve az újjávarázsolt **Pósteleki Szabadidőpark** területén, ahol pihenésre van lehetőség. Étkezés a **Mókus csárdában**. Póstelekről a visszaút szintén az erdei környezetben javasolt.

Látnivalók:

- kastélyrom és kastélypark
- gróf Széchenyi Antal sírdombja

2. Póstelek–Gerla–Póstelek

Túra hossza: kb. 3 km

A **pósteleki erdőn** keresztül a közeli **Gerlára** juthatunk, ahol egy rövid pihenővel egybekötve megtekinthető egy másik **Wenckheim-kastély** kevésbé romos, de pusztuló állapotú műemlék épülete. A visszaúton Pósteleken javasolt hosszabb pihenő, étkezési lehetőséggel a **Mókus csárdában**.

Látnivalók: a gerlai Wenckheim-kastély, a megye legszebb kastélytemplomával

3. Póstelek–Gerla–Doboz–Gerla–Póstelek

Túra hossza: kb. 10 km

Az útvonal célállomása a **dobozi Wenckheim-kastélypark**. A volt kastély mögött a **Holt-Fekete-Körös** ölelésében 3,7 hektáros **kastélypark** fekszik, melyet az 1880-as években alakítottak ki. A park 1979 óta **természetvédelmi terület**. A ligetes angolparkban találjuk a nemesi család **mauzóleumát** és a **kápolnáját** is.

Látnivalók:

- a gerlai Weckheim-kastély és parkja
- a dobozi Weckheim-kastélypark, a Wenckheim kápolna és kriptá, valamint az Ybl Miklós tervezte emeletes magtár
-

A további lehetőségekről érdeklődni a Bábolnai Arab Lovasfarm elérhetőségein lehet.

Szaszák Ádám farmja

Túra- és sétakocsikázási ajánlatából:

1. Póstelek–Gyula–Póstelek

Túra hossza: 10 km

Családoknak hintóval, nagyobb létszám esetén **túrakocsival**. Az útvonal célállomása **Gyula belvárosa**, egyéni igényeknek **megfelelő programajánlattal**, majd visszaindulás Póstelekre.

2. Póstelek–Békéscsaba–Póstelek

Útvonal hossza: 7 km

Családoknak hintóval, nagyobb létszám esetén **túrakocsival**. Az útvonal célállomása a **békéscsabai Munkácsy Emlékház**. A kiállítás megtekintése, majd egyéni igényeknek megfelelő békéscsabai programok választhatók. Visszaindulás Póstelekre.

Szarvasi túraajánlatok:

1. Körtúra a Hármaskörös mentén

Túra hossza: 20 km

Időtartam: kb. 2 óra

Indulás **Szarvasról** a **Hármaskörös** mentén a **mezőtúri kompig**, a **Csillag-tavak** érintésével. A **békésszentandrási duzzasztótól** indul vissza az út Szarvasra. A túra során a folyók alakította táj szépségei ismerhetőek meg.

2. Történelmi körtúra

Túra hossza: kb. 20 km

Időtartam: kb. 2 óra

Indulás az evangélikus ótemplomtól, a történelmi emlékúton a Hármaskörös gátjáig. Halászlak, az Aranyosi-holtág és a Nagyfoki-holtág érintésével a Dózsa György úton lehet visszatérni a városba. Szarvas gazdag történelmi hagyományai ismerhetőek meg a túra során.

3. Természet szépségei körtúra

Túra hossza: kb. 15 km

Időtartam: kb. 1,5 óra

Indulás az **Erzsébet ligettől** az **Anna liget** felé, majd a **Kerekzug** és **Bikazug** érintésével a Szentesi útra érünk, ahonnan a gáton a **Mótyó-zugot**, **Szapannos-zugot**, **Maczó-zugot** érintve a Petőfi utcán érkezünk a városba. A **Körös–Maros Nemzeti Park** természeti szépségei állnak a túra középpontjában.

1 napos túrák:

- Szarvas – Hármaskörös mentén – mezőtúri komp – Csillag-tavak - Duzzasztó Békésszentandrás,– vissza Szarvasra (kb. 20-22 km)
- Evangélikus Ótemplom – Történelmi Emlékút – Hármaskörös gátja – Halászlak – Aranyosi holtág – Nagyfoki holtág – vissza Dózsa György úton a városba (kb. 20 km)
- Erzsébet liget - Anna-liget – Kerekzug – Bikazug – Szentesi út - gáton (Mótyózug – Szapannoszug – Maczózug) – vissza Petőfi utcán a városba (15 km)

2 napos túra : Szarvas- Gyomaendrőd- Szarvas (kb. 50 km)

1.nap: Indulás a **Szarvasi Lovas Klub** bázisáról reggel.

Útvonal: Holt Körös, Hármaskörös töltésén, ill a gyönyörű ártéri ligete erdőkön keresztül egészen Gyomaendrődig. Esti pihenő, szállás és meleg vacsora a**Templomzugi holtágnál található Neubort Lovastanyán**. (strandolási lehetőség a közeli szabad strandon)

2.nap: Visszalovaglás **Szarvasra**, a folyó mentén. Útközben rövid pihenő a **Peresi Bemutatóháznál**, rövid kitérő a holtágakhoz és az **árvíz kapuhoz**. Késő délutáni érkezés a Szarvasi Lovas Klub bázisához.

4 napos lovas túraútvonal a Körösök-völgyében (kb. 100-120 km)

1. nap (kb. 15 km) Kiindulási pont: **Pegazus Lovas Iskola (Békéscsaba)**

Útvonal: – Öntözött Rétek majd kerülővel a **Körös- Maros Nemzeti Parkhoz** tartozó „**Kígyósi Pusztákon**” keresztül, a **Gyulai Tanya Múzeumhoz**, (Steigerwald lovas tanya). Itt fakultatív program lehetőségek állnak rendelkezésre, és a lovak elhelyezése is itt történik. A lovasok elszállásolása, a Tanya Múzeum területén, (kemping) vagy Gyulán szállodai, ill. apartmanos elhelyezésben történik. Este a történelmi Gyula megtekintése, éjszakai fürdőzés a Várfürdőben.

2. nap: (kb. 35-40 km) Indulás Gyuláról a Tanya Múzeumtól, majd a Fehér-Körös mentén jutunk el az első pihenőhelyig, a Fehér, és a Fekete-Körös összefolyásához, a festői **Szanazughoz**. (rövid pihenő, itatás, fürdőzés) Továbbhaladunk a folyó ártóltéseinek mentén, **Békés** városába, (ebéd, pihenő), majd a vadregényes túra utunk napi programja, a **Köröstarcsai Betyár Tanyán** ér véget. Leszerszámozás, bográcson vacsora. Szállás a **Köröstarcsai Vadászházban**.

3. nap: (kb. 25-30 km) A bőséges „paraszt reggeli” után folytatjuk utunkat a **Körös mentén**, ami a **Sebes-Körös** becsatlakozása után már a **Körös-Maros Nemzeti Park része, és a Hármaskörös festői vidéke**.

A táj és a környezet teljesen érintetlen, vadregényes. Túránk során gyakran találkozhatunk vadon élő állatokkal, egyedülálló növényi faunával, melyek szerves részét alkotják ennek a folyóvizekkel, holtágakkal, csatornákkal, morotvákkel tarkított vízi világnak.

A nap végén a Gyomaendrődi folyószakasz, és a hozzá tartozó holtág-rendszer bejárása után az **Endrődi Neubort Lovas Tanya** vár minket közvetlenül a vízparton, pihenővel, kemencében sült finomságokkal, szabad stranddal és szállással.

4. nap: (kb. 25-30 km) Tovább folytatjuk utunkat a Hármaskörös mentén nyugati irányban. A jobb parton haladva elérünk a **Peresi Bemutató Házhhoz**. Itt egy egyedülálló kiállítást lehet megtekinteni, mely teljesen életszerű betekintést nyújt a vidék és a Körösök völgye természeti értékeire.

Az ezután következő holtágak, (Harcsás, Túrtői, stb) és szinte teljesen érintetlen környékük felejthetetlen élményt nyújtanak az ide látogató, természet kedvelőknek.

A folyón a Halászlaki vasúti hídon kelünk át, majd a Holt Körös mentén jutunk el a gyönyörű természeti környezetben lévő patinás Szarvas városához, ahol túránkat zárjuk, a Szarvasi Lovas klub bázisán.

7. sz. melléklet

Látogató Központok és Tanösvények a Körösök Völgye Natúrpark térségben

1 Látogató központok

1.1 Körösök Völgye Látogatóközpont

A Körösök Völgye Látogatóközpont festői környezetben Békéscsabán, a Széchenyi liget közepén fekszik. A „Körösök lágy ölen” elnevezésű projekt keretében 2007-ben felújított épület turisztikai információs központ, egyben bázisa a különböző környezet- és természetvédelmi kezdeményezéseknek, kulturális programoknak. Elhelyezkedése, felszereltsége, termeinek kialakítása lehetőséget teremt arra is, hogy konferenciák, illetve nagyobb családi rendezvények kedvelt színhelyévé váljon.

Látogatóközpontunk fő szolgáltatásai

Környezettudatos nevelési programok; környezeti nevelési kiadványok, módszertani segédeszközök és ökotudatos társasjátékok kölcsönzése; kézműves és zöldköznapi foglalkozások; ligeti séták botanikus vezetésével; ökoturisztikai, vízi-, kerékpáros-, gyalogtúra-információs központ; turisztikai eszközkölcsonzés; terembérlések; fotókiállítások, tudományos és szórakoztató kiállítások helyszíne; Helyi Termék- és BioPiac (minden szombaton 9-12 óráig), Ligeti Vásár (havonta). Mindezek mellett a Széchenyi ligetben a látogatóközpont körül elérhető ingyen WiFi-nek köszönhetően festői környezetben, árnyas fák alatt internetezhet a hét minden napján.

Nagyterem (Pavilon)

Színhelyül szolgál a legkülönbözőbb programoknak: családi rendezvények, projekttesemények, vásárok, táncházak, kiállítások, konferenciák.

Réthy Zsigmond Terem

A Körösök Völgye Látogatóközpont emeletén 2008. július 10-től tekinthető meg Réthy Zsigmond békéscsabai muzeológus, ornitológus emlékkiállítása. Tematikus tárolókban személyes tárgyakon, tudományos munkákon, levelezéseken, tábori fényképeken keresztül mutatja be a gyakorló madarász hétköznapijait és munkásságát. A terem látogatása ingyenes. A terem névadójának állandó kiállítása mellett kisebb rendezvények, előadások helyszíne.

Kézművest terem

Sokoldalú foglalkoztató terem, ahol szemléletformáló programok, tábori foglalkozások is helyet kapnak.

Kézműves-foglalkozás gyermekeknek természetes anyagokból

A Körösök Völgye Látogatóközpont földszinti kézműves termében 2008 áprilisában indultak műhelyfoglalkozások békéscsabai és vidéki iskolás csoportok számára. A foglalkozások programja: ismerkedés a természetes anyagokkal, gyógynövényekkel és egymással a munka közben, ahol csuhévirág, pipacsbaba, gyékénylepke és szitakötő, fonott koszorú és karkötő, papírlepke és sok minden más készül.

Zöldköznapi foglalkozások

Komplex természetismereti, környezet- és természetvédelmi foglalkozások indulnak a Széchenyi ligetben óvodásoknak, általános iskolásoknak és középiskolásoknak: minden, ami kézbe adható, elmesélhető és megtapasztalható egy-egy témával kapcsolatban. Játékos természetismeret,

állatnyomok és növényi részek nagyító alatt, újrapapír-készítés, komposztálás, szelektív hulladékgyűjtés, madárbarát kert, lepkebarát kert és még sok-sok izgalmas terület várja az idelátogató csoportokat.

„Zöld lábnyomok Körös Körül” ökotudatos társasjáték

A játék során a játékosoknak többek között hulladékcsökkentés, szelektív hulladékgyűjtés, madárbarát és lepkebarát kert témákban kell helytállniuk. A játékot 2-50 fő játszhatja, 10 főig egymás ellen, 10 fő felett csapatokba szerveződve. A játék egyaránt kikölcönözhető és helyben, a látogatóközpontban is játszható. Korosztály: 10-99 éves korig

„Kék bolygó” ökotudatos társasjáték

A „Kék bolygó” fantáziánévre keresztelt társasjáték a kisebbeket vezeti be a környezetvédelem rejtelmeibe. A játék során a játékosok egy csapatot alkotva játszanak, hogy minél több lábnyomot, felhőt és napot gyűjtsenek a csoportnak. Három kategóriában kell megfelelniük a kis játékosoknak: képfelismerés, ügyeskedés és környezettudatos kérdések. A kérdések és a feladatok tetszés szerint alakíthatók a játékosok fejlettségi szintjéhez.

A játék lebonyolításához három játékvezető az ideális, de egy felnőttel is játszható. A játék a látogatóközpont játszóházában, illetve külön kérésre a saját intézményükben is játszható. Korosztály: négyéves kortól.

Zöldülj! Fordulj! a házban, a ház körül és a természetben egyaránt!

A program a rohanó hétköznapok közepette megállásra, gondolkodásra, tudatosságra ösztönöz. Célunk az óvodás-, iskolás- és a felnőtt korú lakosság környezetbarát szemléletének formálása, a háztartások és munkahelyek ZÖLD FORDULATának elindítása. Ennek érdekében az egyesület kiállításokkal, előadásokkal, vetélkedőkkel, konferenciákkal, terepi kirándulásokkal és sok-sok játékos programmal fogadja az érdeklődőket időről időre.

A **Zöldülj! Fordulj! a természetben** programokon belül szervezett gyalogos, kerékpáros és evezős kirándulások a természet megismerésére és az egészséges életmód megélésére ösztönöznek. A diákokat, pedagógusokat és a civil szervezeteket egyaránt terepi kirándulásokra hívja. A túrákon a közös gondolkodás mellett a helyi aktív turisztikai lehetőségek megismerése áll a középpontban.

A **kiállítás** a hétköznapok „zöldítéséhez”, zöld fordulatának elindításához ad ötleteket és tanácsokat. A mindennapi környezetvédelem fontos témáit mutatja be sok-sok fotó és rajz segítségével. Főbb témái a környezetbarát háztartás, a tudatos vásárlás, az egészséges életmód, a komposztálás, a hulladék megelőzése és csökkentése.

1.2 Körös-Maros Nemzeti Park látogatóközpontjai

A mozaikos térszerkezetű Körös-Maros Nemzeti Park több látogatóközpont létesítését teszi szükségessé. A kihasználtság fokozása érdekében szolgáltatásbővítéssel, rendezvények, foglalkozások szervezésével igyekeznek a kapacitást növelni. Ilyen szolgáltatások az erdei iskolák, környezeti nevelési foglalkozások, környezetvédelmi konferenciák, fotó- és egyéb kiállítások.

A KMNP két látogatóközpontot (Körösvölgyi, Réhelyi), hat tanösvényt, több kerékpáros és gyalogtúra útvonalat alakított ki és üzemeltet.

1.2.1 Körösvölgyi Látogatóközpont

A **Körösvölgyi Látogatóközpont** vendégei 80%-ban óvodások, illetve kis- és középiskolás diákok, túlnyomórészt a helyi és a régió egyéb iskoláiból. Az utóbbi időkben visszatérő vendégeik is vannak Budapestről, Tatáról, Szegedről. Bérelhető konferenciaterme több rendezvény színhelyéül szolgál, ezen kívül kérésre tartanak szakmai foglalkozásokat terepi, valamint csapat munkában. Tanösvényük

állandó kiállításuk színtere, mely a Dél-Tiszántúl történetét mutatja be, illetve természetvédelmi kiállításukat.

Az interaktív kiállítás a látogatóközpont nyitvatartási idejében látogatható, előzetes bejelentkezéssel tárlatvezetés igényelhető. A látogatóközpontban kerékpár és kenu kölcsönözhető.

1.2.2 Réhelyi Látogatóközpontot

A Réhelyi Látogatóközpontot személyautóval, illetve autóbusszal a Dévaványa felől Ecsefalva felé tartó közúton lehet megközelíteni. Látogatói 60-65%-ban diákok, és az ország minden részéből jönnek. Ők általában általános iskolások, illetve jelentős létszámban közép- és felsőoktatásban tanulók. Előbbiek osztálykirándulások apropóján, az utóbbi két korosztály főként szakmai kirándulásokra látogat el a bemutatóhelyre. Réhelyen a szezon április-májusban kezdődik, és június végével be is zárul. Nyáron leginkább nyugdíjas és felnőtt látogatóik vannak. Egész évre kidolgozott, rendkívül csalogató erdei iskola programokkal próbálják átvészelni a köztes időszakokat. Ezen kívül természetvédelmi táborokat is szoktak tartani, melyekre Magyarország Dunán innen eső részéről, számos településről érkeznek résztvevők. A felnőttek érdeklődését is felkelti a gyógynövényes kézműves foglalkozás, ahol illatszákókat, vagy díszüveget, fűszeres üveget készítenek olaj és gyógynövények, fűszerek segítségével. A látogatóközpontok ismérveit a 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: A látogatóközpontok legfontosabb jellemzői

	Körös-völgyi Látogatóközpont	Réhelyi Látogatóközpont
Nyitvatartási idő	Április 1-től október 31-ig látogatható hétfő kivételével minden nap 9 ⁰⁰ -17 ⁰⁰ óráig	Előzetes bejelentkezéssel, 6-8 fős létszámtól egész évben látogatható.
Erdei iskola	Minősített erdei iskola szolgáltatással várják a vendégeket. A szállás a közelben megoldható.	Minden évszakban minősített szolgáltatással fogadják a vendégeket. 48 fő részére tudnak szállást biztosítani.
Egyéb szolgáltatások	<ul style="list-style-type: none"> - kerékpár kölcsönzés - tárlat- és túravezetés - szakmai előadások - kézműves foglalkozások - ingyenesen megtekinthető természetfilmek - szakmai foglalkozások - állandó kiállítások 	<ul style="list-style-type: none"> - kerékpár kölcsönzés - szakmai programok - ragadozó madár bemutató - éjszakai 'csillagtúra' - éjszakai lepkemegfigyelés - hajnali madárles - gyógynövényes kézműves foglalkozás

1.2.3 Bihari Madárvárta

Az épület a Körös-Maros Nemzeti Park Kis-Sárrét részterületén, Biharugra település központjától 3 kilométerre található. A településre beérve burkolt út vezet a Madárvártáig. A 2007-ben újonnan nyílt létesítmény hagyományos szerkezetű, a bihari tájra jellemző építészeti stílus elemeit tükrözi. Mind az épület, mind az itt megmaradt háborítatlan természeti környezet olyan erdei iskolai programok megrendezéséhez, terepi megfigyelések, foglalkozások megtartásához nyújt helyszínt, ami páratlan élmény nyújt az ideérkezők számára. A közösségi épület 90 m²-es nagyterme erdei iskolai előadások, foglalkozások lebonyolításának optimális színtere, valamint a hozzá kapcsolódó melegítőkonyhával az étkeztetés megoldására is alkalmas. A csatlakozó fedett terasz természeti környezetben zajló közösségi foglalkozásoknak biztosít helyszínt. Az épület teljes felszereltségéhez egy komplex oktatási eszközrendszer is hozzátartozik (TV, projektor, DVD, írásvetítő, diavetítő). A szállásépületben 6 db 3+3 ágyas és 1 db 3+2 ágyas fürdővel ellátott lakrész, továbbá 1 db 2 ágyas és 1 db 1 ágyas, szintén külön fürdővel rendelkező szoba található, így az épület összesen 44 fő elszállásolására alkalmas. Melegítő konyha áll a vendégek rendelkezésére.

1.3 Mezőberényi Madarak Háza Látogatóközpont

A Madarak Háza Látogatóközpont a több mint 5 hektár területű városi ligetben foglal helyet. A fogadóépület mellett szabadterei színpadot is emeltek, hogy minél több városi program kaphasson itt helyet. Az egész évben üzemelő látogatóközpont a ligeti pavilon felújításával egyedi tartalmú, komplex szolgáltatáskört nyújt; lehetőséget kínál a terület madárvilágának, természeti értékeinek bemutatására és interaktív programok megrendezésére. A látogató-, foglalkoztató- és egyben információs központtól nem messze helyezkedik el a Szikes- vagy más néven Medvefejes-tó. A madárrezervátum számos védett és fokozottan védett faj vonulási, gyülekező-, alkalmi előforduló- és szaporodóhelye.

2 Tanösvények

2.1 A Körös-Maros Nemzeti Park tanösvényei

2.1.1 Anna-ligeti Tanösvény

A tanösvény hossza 2 km, ami közvetlen a Nemzeti Park Igazgatóság szomszédságában, az Anna-ligetben került kialakításra. A helyszín a 44. számú főközlekedési útról személyautóval, különjáratos autóbusszal, kerékpárral vagy a városi **Erzsébet-ligeten** át kisebb sétával közelíthető meg. A tanösvényen egy kellemes sétához 1,5 óra, az állomások részletes áttanulmányozásához 3 óra szükséges. Az útvonal csak gyalogosan járható. A Körösvölgyi Látogatóközpont udvarából indul, és a Kákafoki holtág vonalát követve járja körbe az Anna-ligetet. Az érdeklődők 8 állomáson keresztül ismerkedhetnek a holtág és az árterek jellegzetes élővilágával. Minden tábla kétnyelvű, angol és magyar nyelven is tájékozódhatnak a látogatók. Az ösvényen nincsenek festett jelzések, a földre szórt fenyőmulcs mutatja az irányt, amitől nem lehet eltérni. Az indítótáblától elindulva padokkal, pihenőkkel tarkított úton haladunk az első állomás felé. Ha nesztelen járunk, hallhatjuk a fák „hangját”, a természet csendjét.

2.1.2 Réhelyi Tanösvény

A tanösvény a Réhelyi bemutatóközpontból indul, és zárt típusú, tehát szintén ugyanitt ér véget. Hossza 1,5 kilométer, 1 óra alatt teljesíthető. A 8 állomáshelyen a Dévaványai-Ecsegi puszták jellegzetes élőhelye, fontosabb növény- és állatfajai kerülnek bemutatásra. Az útvonal a zombékos részek miatt kizárólag gyalogosan, vagy esetleg lóháton járható. A látogatóközpontba szülő belépőjegy mellé kapunk egy tanösvény kalauzt, mely főleg gyermekek részére szól. Nem tartalmazza az állomások tábláinak teljes szövegét, csak pár sorban ismerteti az adott látnivalót. Emellett érdekes feladatokat ad az olvasónak.

2.1.3 Kígyósi Tanösvény

A tanösvény a KMNP-hoz tartozó Szabadkígyósi Kígyós-pusztán található. Békéscsaba felől személyautóval, menetrendszerinti autóbusszal, de akár kerékpárral is megközelíthető. A területen kihelyezett fogadó létesítmény nem található, természetőrök felügyelik időről-időre az erdők-mezők rendjét. Külön kérésre a természetőrök terepi szakvezetést is tartanak. A tanösvény hossza 5 kilométer, 4 állomásból áll, kényelmes sétával 2 óra alatt bejárható. A táv kerékpárral is megtehető. A Szabadkígyóst délről határoló Nagyerdő északi részén indul az ösvény. Az út során megismerkedhetünk a Nagyerdő, a szikes puszta és a mocsarak növény- és állatvilágával. A 4 megálló közül a harmadiknál egy magasles található, ahonnan jól belátható a Kígyósi-pusztá, és ha szerencsénk van, rövid időn belül feltűnik egy-két vad. Útközben információs táblák segítik a tájékozódást és fakarókra erősített nyilak mutatják az irányt.

2.1.4 Kisvátyoni Tanösvény

A nyolc kilométer hosszú tanösvény Zsadány és Biharugra települések határában található. Személyautóval, gyalogosan vagy kerékpárral érdemes megközelíteni. Miután a kiinduló és a végpont nem egyezik meg, a kerékpáros, illetve a gyalogos közlekedés ajánlott. A hat állomásból álló útvonal kellemes sétával 4 óra alatt bejárható.

2.1.5 Mágor-pusztai Tanösvény

Az egyik legismertebb bemutatóhely Békés megyében a Vésztő-Mágor Történelmi Emlékpark. A területen két földhalom áll, melyek közül az egyiket fel is tárták és látogatható a belseje. A domb gyomrában a régészek mintegy 6000 év egymásra rétegződött településnyomait tárták fel. A dombbal szemben egy Árpád-kori nemzetség monostorára leltek a régészek. Az állandó kiállítás, mely a dombot

és a monostort mutatja be – a későbbiekben épített hatalmas Wenckheim borpincében – 1982. augusztusában nyitotta meg kapuit.

2.1.6 Halásztelki Tanösvény

A Szarvas belterületétől távolabb található tanösvény közelében halad el a Szarvas-Mezőtúr vasútvonal, ami érinti (a tanösvény közelében lévő) Halászlakot (Szarvas felől az első, Mezőtúr felől a második megálló). Érdemes kerékpárral nekivágni ennek az útnak, amit a nemzeti parktól kölcsönözni is lehet. A tanösvény 3 km hosszú, egy kellemes sétához 1 óra, a táblák részletes áttanulmányozásához körülbelül 2,5-3 óra szükséges. A séta során 10 állomáson keresztül ismerkedhetünk a **Hármas-Körös hullámterének** növény- és állatvilágával, kultúrtörténetével. A terület egész évben látogatható, de figyelemmel kell lenni arra a tényre, hogy a tavaszi áradás idején a táblákat és az útvonalat ellepi a víz. Legkézenfekvőbb kerékpárral, vagy gyalogosan végigjárni, de ha van rá lehetőség, lovon is megtehető a táv.

A tanösvény különlegességét az adja, hogy egy folyó hullámterében került kialakításra. Megfigyelhető, hogy miben különbözik ezekben az erdőkben az aljnövényzet más erdőkétől. Az út során megtudhatjuk, honnan kapta a tanösvény a nevét, és milyen következményekkel járt a **folyószabályozás**. Megismerkedhetünk a **puhafa ligeterdők**re, a **keményfa ligeterdők**re, a **fás legelő**kre, **kaszálók**ra jellemző állatokkal és növényekkel. Megfigyelhetjük, milyen élővilág birtokolja a **kubikokat, mocsarakat, hullámtéri erdőket**.

2.2 Erdészeti Tájékoztatói Központ tanösvényei

A DALERD Délalföldi Erdészeti Zártkörűen Működő Részvénytársaságot 1993-ban alapították, azzal a szándékkal, hogy Csongrád és Békés megye állami tulajdonú erdeit gondozza, védje és gazdálkodjon vele. Mára az állami tulajdonú erdőkn kívül magántulajdonú erdőkben is végez erdészeti munkákat megbízás alapján. Az erdőgazdálkodás mellett a vadgazdálkodás, a közjóléti, parkerdei és az "erdei iskolai" szolgáltatás is a tevékenységei közé tartozik. A természet szerelmeseinek több séta- és tanösvényt, esőbeállókat, tűzrakó helyeket tart fenn. Ezek közül legismertebb a Békés megyében található **Gyula-Városerdei Tájékoztatói Központ** és a körülötte található erdei létesítmények. A Központ a fenntartható erdőgazdálkodás és természetjárás bemutatására és népszerűsítésére jött létre.

2.2.1 Galagonya Tanösvény

Az útvonal 1200 méter hosszú és kényelmes sétával körülbelül 1,5 óra alatt járható be. A kerékpárosok szigorúan ki vannak tiltva az erdészet erdeiből, ezért csak gyalogosan és kerekesszékekkel járható. Zárt tanösvény, kezdő és végpontja közel megegyezik. Az eligazodást időnként a fákra festett jelzés segíti, mely fehér alapon piros G betű. Az ösvény 14 állomásból áll, melyek közül az indítótáblán kívül csak néhányánál van információs tábla. A többi állomáson természetes jelölőkarókkal találkozunk, melyekhez a tájékoztató központban megvásárolható kiadványban találjuk a leírást.

A tanösvény az erdő bemutatása köré épül. Megismerhetjük az erdő hármaskörét: gazdasági, környezetvédelmi és rekreációs szerepét. Számba vesszük a parkerdőre jellemző növénycsoportosulások tulajdonságait. A táblák és a füzet célja a tölgy-kőris-szil ligeterdők legfontosabb növény- és állatfajainak bemutatása. Növények közül szóba kerül a **magas-** és **magyar kőris**, az **egybibés galagonya**, a **mezei-** és **vénic szil**, az **olasztölgy**, a **csertölgy**, a **feketedió**, a **szlavón tölgy**, a **kányabangita** és nem utolsósorban a **kocsányos tölgy**. Állatok közül olvashatunk a farontó bogarokról, a **szarvasbogárról**, a **pompás virágbogárról**, a **nagy hősincérről** valamint az erdei madárvilágról is. Közben betekintést nyerhetünk a **lékes erdőfelújítás** rejtelseibe, megvizsgálhatjuk

az **öntés erdőtalaj rétegeit**, megfigyelhetjük az erdei növénytársulások kialakulását és a **lebontó szervezetek** munkájának eredményét. Hasznos kirándulás minden korosztálynak. Az útvonalon egyéni kérésre különféle témában szakvezetést és játékos, foglalkoztató feladatok (pl.: térképhasználati, természetvédelmi vetélkedők) szervezését is vállalják a tájékoztató központ munkatársai.

2.2.2 Poronty Tanösvény

Az ösvény a parkerdő közepéről, a tűzrakó helyek mellől indul, és egy kisebb kör megtétele után ugyanide tér vissza. Fákra festett békaporonty mutatja az útvonalon a haladás irányát. A tervezők az apróságokra odafigyelve, a kihelyezett térképen nem méterben, hanem lépésszámban adták meg az útvonal hosszát és a három állomás során a fákról már megismert békaporonttyal meséltetik el, hogy mit kell tudni a környezetéről és az ártéri erdőről. Miközben megismerteti a gyerekeket **az erdő egyes szintjeinek növény- és állatvilágával**, meg is dolgoztatja őket néhány kérdéssel és játékos feladattal.

2.3 Szarvas tanösvényei

A szarvasi **Város- és Környezetvédő Egyesület** Szarvas város önkormányzatával közösen hozta létre azt a hét állomásból álló tanösvényt, mely a festői szépségű Erzsébet-ligetben vezet végig az érdeklődőket. Az útvonal hossza 1200 méter, körülbelül egy óra alatt bejárható, és a fákra festett zöld háromszöget kell követni az út során. Szarvas központja felől közúton lehet megközelíteni, akár egy könnyű sétával is. Az indítótábla a város felől – a Holt-Körösön átívelő hídon áthaladva bal kéz felől – a Halászcárda parkolójában található. Ezen megtaláljuk az ösvény térképét, amit érdemes memorizálni, mert elég kacifántos sétatutakon vezet. Itt olvashatjuk továbbá a liget kialakulásának történetét.

Az út során megismerkedhetünk az 1891-es parkosítással a ligetbe kerülő külhoni fajokkal. Olvashatunk a **hársfajok hibridjeiről**, megcsodálhatjuk a **vadgesztenyés sétányt**, és a **120-150 éves tölgymatuzsálemeket**. Az ábrák segítségével beazonosíthatjuk a park madarait, virágait, cserjéit, kisállatait, fáit. Olvashatunk **Ruzicskay György festőművész** életének szarvasi vonatkozásairól, és megtekinthetjük **Alkotóházát**.

2.4 Gyomaendrőd tanösvényei

A 2002-ben létesített tanösvény a Gyomaendrődről észak felé kivezető 46-os út melletti Templom-zugi holtág partján, a Pájer kemping bejáratánál található. Az egyébként meglévő halászatot bemutató pihenő parkot bővítették ki információs táblákkal, így tökéletes családi programot kínál egy hétféle délutánra. A körülbelül 50 méter hosszú útvonalon bemutatásra kerül Gyoma és Endrőd történelmi múltja, valamint néhány gyomaendrődi látványosság, például a Kner Nyomdaipari Múzeum és az Endrődi Tájház és Helytörténeti Múzeum. A többi tábla a halászat eszközeinek és azok használatának képi és írott emlékeit tartalmazza. Megismerkedhetünk a halfogás számos fajtájával: a vető-, a tapogató-, a borogató-, az állító-, a hajtó-, a kereső-, az emelő-, a rekesztő- és végül a kerítő halászzal. Az ábrákon pedig megtekinthetjük ezek eszközeit Ezen kívül a vizes életmód gasztronómiáját is megismerhetjük, a bográcsban főzést, a halászlevet, a pörkölt halat, és a hal- és kenyérsütés hagyományát. A helyszínen megnézhetjük, hogy egykor milyen nádkunyhóban húzták meg magukat a pákászok, milyen csónakkal halásztak, milyen kemencében sült kenyerük és hogyan nézett ki a nyárs, amin a halat sütötték.

A szomszédos Pájer kempingben található a városi szabadstrand, csúszdával, és minigolfpályával. Közkedvelt hely mind a gyomaendrődiek, mind a mezőtúriak körében.

2.5 Békésszentandrás tanösvényei

A település közigazgatási területéhez tartozik Magyarország és egyben Közép-Európa legmagasabb kunhalma a Gödény-halom. A tanösvényt arra a kunhalomra tervezték, amelynek tetejéről a

legtisztább időben sem látni egyetlen hegycsúcsot közel 110-120 kilométeres körzetben. 12,26 méter magas, palástjának kerülete 160 méter.

2.6 Békéscsaba tanösvényei

2.6.1 „Lehetőségek földje” – Póstelek

Békéscsaba és Gyula közt félúton található Póstelek. A 19. században a **Wenckheim család birtokának** része volt, ám a kastélyt a II. világháború után a környékeliek széthordták, a pósteleki erdő nagy részét kiirtották. Jelenleg igen romos állapotban van a kastély, de a kastélypark a mai napig kiváló lehetőséget nyújt a természetjáróknak.

A **Körös Klub Természet-, Környezetvédő Természetbarát Társadalmi Szervezet** az utóbbi években aktívan kezeli, karbantartja a megyei jelzett turistautakat, újakat fest, térképet ad ki, valamint bekapcsolódott a Körös-Sárréti útikalauz, a Megyei Kéktúra könyv, a Táborozási ismeretek című kiadvány valamint a Körösvidéki térkép kiadásába. Mindezek mellett oroszlánrészt vállaltak a Fokközi, Pósteleki turistaházak és néhány erdei pihenő felújításában, gondozásában. Év közben programokat, táborokat Szeghalmon, Pósteleken, Szanazugban, különféle tájékoztató versenyeket, vízitúrákat és kerékpártúrákat szervez. Jelenleg körülbelül 150 tagja van a Körös Klubnak az ország minden táján.

Boross László az egyesület egykori elnöke, és Varga Judit, aranyjelvényes természetjáró vezetésével indult el a Pósteleki Természeti Emlékpark megtervezése, kivitelezése. 1993-ban az egyesület engedélyt kapott az emlékpark kialakítására. Békéscsaba Megyei Jogú Várossal földhasználati szerződést kötöttek egy pósteleki szántóra, majd az év végén föld alá kerültek az első makkok. Létrehoztak egy vegyes erdőt, mely a megyében található tölgyfajtákból áll, főleg kocsányos tölgyekből. 1996-ban kotortattak egy medret, a Körösök képére létrehozva egy vizes élőhelyet. Az erdőtelepítés után a szántót erdővé minősítették, majd megkezdődhetett a válogatott fajok betelepítése pályázatok útján. Az emlékparkot pár éve különleges erdővé minősítették összetétele, sokszínűsége miatt.

A „**génrezervátum**” elsődleges célja a genetikailag értékes növényfajok megőrzése, de emellett számos más felhasználási lehetőség kínálkozik. Az alig 10 hektáros területen, egy helyen tanulmányozható több olyan élőhely, melyeket a természetes közegében kilométerek választhatnak el egymástól. A terület tökéletes helyszíne lehetne a jövőben egy tanösvénynek, mely 1 napos programként bemutatná a megye jellegzetes növénytársulásait.

A területet és az ott található turistaházat időről-időre felkeresik környékbeli iskolákból: a dobozi, gerlai általános iskolákból, a gyulai Katolikus Gimnáziumból, a békéscsabai Savio Szent Domonkos és a Szabó Pál Téri általános iskolákból, valamint az Evangélikus Gimnáziumból. A turistaházban több előadásra alkalmas helység található, egyszerre körülbelül 40 diáknak tudnak előadást tartani. Az emlékparkban jelenleg is vezet egy útvonal, amit a pedagógusok rendhagyó órák megtartására használhatnak, de egyelőre táblák nem segítik munkájukat. Terveik közt szerepel egy tanösvény létesítése erre a célra.

A látogató megtekintheti a Körös Klub gyógynövényes kertjét, illetve gyümölcsfa és szőlő-gyűjteményét. A területen uralkodó a tölgy-köris-szil ligeterdő, de megtalálható a puhafa ligeterdő is, melyet fehér, szürke és fekete nyárfák alkotják. A parkban megismerhetjük az erdő szintjeit, a vízpartok és holtágak élővilágát, a vidék ragadozó madarait.

A térség tanösvényeiről összefoglalóan elmondhatjuk, hogy általában kiváló vagy jó állapotban vannak, rövidek, így gyorsan bejárhatók, megfelelő mennyiségű tájékoztató táblákkal ellátottak.

2.6.2 Lischka Lipót tanösvény

A Békéscsaba egykori városi főkertészéről, Lischka Lipótról elnevezett Széchenyi ligeti sétaösvényen táblák sora kalauzolja a vendéget. Természeti tanösvény lévén bemutatja a közeli Élővíz-csatorna élővilágát, az odvasodó, idős fák és az őshonos erdőrészek lakóit, az Amerikából, Ázsiából betelepített fafajokat és nem utolsósorban a cserje- és avarszint növény- és állatvilágát. Olvashatunk a ligetben és környékén található épületekről és a tanösvény kialakítójáról, a Körösök Völgye Natúrpark Egyesületről. A sétány egy szakaszát, annak madárodúit a Zöld Csütörtök Természetvédő Kör tagjai ápolják.

A 2013-ban felújított tanösvény tábláin interaktív feladatok várják az érdeklődőket, de a táblákhoz foglalkoztató feladatsor is készült, és terepi foglalkozás is igényelhető.

GPS-koordináták: É 46° 41' 7.76", K 21° 6' 6.32"

2.6.3 Csabai Körtúra interaktív tanösvény

E számtalan látnivalót magába foglaló, információs pontokat és pihenőhelyeket érintő körtúra Békéscsabát és szűkebb külterületi környezetét igyekszik megismertetni az aktív túraélmény jegyében. Utunk során az Élővíz-csatorna mentén érintjük a nagyréti tanyákat, megcsodálhatjuk a két famatuzsálemet: a Bandika-fát és a Cimborafát. A Sikonyi-kertek gyümölcsöseit elhagyva a gerlai, majd a pósteleki kastélyhoz jutunk. Kerékpárral és gyalog egyaránt teljesíthető, választástól és egyéni ritmustól függően félnapos-egynapos kikapcsolódást ígér.

A túrapontok információs tábláinak képi és szöveges tartalmi, interaktív feladatai gyereket és felnőttet egyaránt játékosan vonnak be az ismeretszerzés és ismeretátadás világába. A bárhol megkezdhető körtúrát a Széchenyi ligetben lévő Körösök Völgye Látogatóközpontnál érdemes indítani, itt térképet, kerékpárt és GPS készüléket egyaránt beszerezhetünk.

GPS-koordináták: É 46° 41' 7.76", K 21° 6' 6.32"

2.7 Békés tanösvénye

Békési ökoturisztikai tanösvény

A békési Erzsébet ligetben található tanösvény többek közt békési sétákat ajánl két nyelven (angolul és magyarul), térképes illusztrációval. Bemutatja a kézművességet, ami fontos szerepet játszott Békés életében. Megemlíti a vesszőfonás, a szövés, a hímzés és a szűcsmunkák tudományát és azok békési hagyományát. Olvashatunk a város kulturális életéről, melynek legmeghatározóbb rendezvénye a Madzagfalvi napok, mely évről évre szerepel a rendezvénynaplóban. A folyószabályozásról és a város történelméről is találunk leírásokat. A további ismertető a város egyedi természeti értékeiről, jelentős természeti területeiről és nem utolsósorban az őshonos állat- és növényfajokról szól.

GPS-koordináták: É 46° 46' 19.23", K 21° 7' 51.71"

2.8 Gyula tanösvényei

2.8.1 Gyulai duzzasztó

Pár éve egy fejlesztés kapcsán a Körös-part és a folyami hajózás is bekapcsolódott a turizmus „vérkeringésébe” Gyulán. Fogadó- és információs központot, kikötőt és ökoturisztikai ismeretterjesztő útvonalat alakítottak ki a gyulai duzzasztónál. Gyula központjából a román határ felé indulva érhető el a közúton. A kishajó kikötőt azért hozták létre, hogy Gyulát is bekössék a Körösökön hajózható úti célok közé.

A közel 1 kilométer hosszú ökoturisztikai útvonal a fogadóközpont mellett található erdőben indul, és az Élővíz-csatorna partján, a Hőforrás Üdüléscsoport mögött ér véget. Az út során

megismerkedhetünk a vízparti erdők élővilágával és a folyószabályozások kapcsán végbement változásokkal.

GPS-koordináták: É 46° 38' 36.60", K 21° 18' 30.67"

A város központjában, éppen a turisták által oly kedvelt Várfürdő mögött található a Csigakert helyi védettségű természeti terület. Nevét egy a területén létesített kilátódombról kapta, amelyre csigavonalban íves sétaút vezetett fel valaha. A növényökológiai bemutatókertben több ismertetőtábla is található, melyek felsorolják a vízpart élővilágát, az egykori mocsaras rétek növényeit és a rejtelkedő természet madarait, kisállatait.

GPS-koordináták: É 46° 38' 34.45", K 21° 16' 59.96"

2.8.2 Gyula-Városerdő

A fenntartható erdőgazdálkodás és természetjárás bemutatására és népszerűsítésére jött létre a Dalerd Zrt. kezelésében a Gyula-városerdei Erdészeti Tájékoztatói Központ. Egész évben lehetőség kínálkozik erdei iskolák megtartására, szakvezetési tanösvénytúrák, különböző szakmai programok, foglalkozások igénylésére. A központ mellett turisztaszállást létesítettek, mely erdei iskolák idején 136 főt képes elszállásolni. A Galagonya tanösvény az erdő bemutatása köré épül, 1200 méter hosszú, és kényelmes sétával körülbelül 1,5 óra alatt járható be. A Poronty tanösvény óvodásoknak, kisiskolásoknak készült, játékos nyelvezettel kíséri végig a kicsik útját. Mindössze 3 állomásból áll, és 300-350 méter hosszú, gyalogosan vagy kerekesszékekkel járható.

GPS-koordináták: É 46° 41' 51.80", K 21° 19' 25.02"

2.9 Doboz tanösvényei

A doboz-szanazugi üdülőövezet egyik kis utcájában tábla jelzi a Sámson várához vezető útvonal kezdetét. Ide helyközi autóbusszjáráttal vagy személyautóval érdemes kijönni, de Dobozról kerékpárral vagy akár gyalogosan is elérhető. A piros turistajelzést kell kövessük. Ez az ösvény száraz időszakban kerékpárral is járható. Útközben a táblákon a Doboz környéki erdők történetéről olvashatunk, a régi vízjárta erdőkről, az Árpád-kori makkoltató erdőkről és az 1850-es évek folyószabályozásainak hatásáról.

GPS-koordináták: É 46° 42' 19.81", K 21° 15' 51.63"